

TC
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**XVI. YÜZYILDA ORTA ANADOLUDA
NÜFUS VE YERLEŞME
(BOZOK, KIRŞEHİR, NİĞDE, NEVŞEHİR VE KESKİN ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Rafet METİN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ

Ankara-2007

ÖNSÖZ

Osmanlı Devletinin sosyal ve ekonomik yapısını gösteren en önemli arşiv belgeleri arasında tahrir defterleri yer almaktadır. Devlet bünyesinde çeşitli bakımlardan benzerlik ve farklılık arz eden eyalet yapılanması içinde sancakların özellikle yerleşme ve nüfus yapılarını ortaya koyma ve aydınlatma bakımından tahrir defterlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

XVI. yüzyılda Orta Anadolu'da nüfus ve yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin örneği) adlı çalışmada da öncelikle tahrir defterleri incelenmiştir. Bu defterlerden elde edilen veriler sayesinde Bozok, Kırşehir ve Niğde Sancaklarında yerleşme ve nüfusun XVI. yüzyıl boyunca takip ettiği süreç ele alınarak, yüzyıl sonunda varılan neticeler sancaklar arasında mukayeseli bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Nevşehir (Muşkara) olarak kentsel yerleşme bölümünde, Keskin ise III. Tahrirde (1584) Kırşehir Sancağı'nda nüfus ve konar-göçerler bölümlerinde ele alınmıştır. Burada amaç, bir bütünlük içerisinde Kızılırmak yayının ortasında kalan bölgenin yerleşme ve nüfus profilini ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmanın yapılmasında ilk önce Başbakanlık Osmanlı Arşivi okuma salonu personeli ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim. Eleştirileriyle bana yön veren değerli hocam Doç. Dr. Tufan Gündüz'e şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
KAYNAKLARA ve ARAŞTIRMALARA DAİR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YERLEŞME

I. KENTSEL YERLEŞME	8
A. MAHALLELER	13
B. BİR KASABA ÖRNEĞİ OLARAK MUŞKARA (NEVŞEHİR)	28
II. KIRSAL YERLEŞME	35
A. KÖYLER	35
B. MEZRAA	52
C. YAYLAK ve KIŞLAKLAR	68

İKİNCİ BÖLÜM NÜFUS

I. NÜFUS KAVRAMI	75
II. NÜFUSUN GELİŞİMİ	84
A. XVI. YÜZYILDA AKDENİZ DÜNYASI VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA NÜFUSUN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	84
B. ŞEHİR NÜFUSU (MAHALLELER)	87
C. BOZOK SANCAĞINDA NÜFUS	94
1. I. Tahrirde (1530) Bozok Sancağında Nüfus	94
2. II. Tahrirde (1556) Bozok Sancağında Nüfus	96
3. III. Tahrirde (1576) Bozok Sancağında Nüfus	99
D. KIRŞEHİR SANCAĞINDA NÜFUS	103
1. I. Tahrirde (1485) Kırşehir Sancağında Nüfus	103
2. III. Tahrirde (1584) Kırşehir Sancağında Nüfus	105
E. NİĞDE SANCAĞINDA NÜFUS	108
1. I. Tahrirde (1500) Niğde Sancağında Nüfus	108

2. II. Tahrirde (1518) Niğde Sancağında Nüfus	109
3. III. Tahrirde (1584) Niğde Sancağında nüfus	110
III. ORTA ANADOLUDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUSUN GENEL NÜFUS YAPISI İÇERİSİNDEKİ YERİ	119
A. BOZOK SANCAĞINDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUS	119
1. I. Tahrirde (1530) Bozok Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	120
2. II. Tahrirde (1556) Bozok Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	120
3. III. Tahrirde (1576) Bozok Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	121
B. KIRŞEHİR SANCAĞINDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUS	123
1. I. Tahrirde (1485) Kırşehir Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	123
2. II. Tahrirde (1584) Kırşehir Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	123
C. NİĞDE SANCAĞINDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUS	124
1. I. Tahrirde (1500) Niğde Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	124
2. II. Tahrirde (1518) Niğde Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	125
3. III. Tahrirde (1584) Niğde Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus	126
D. ORTA ANADOLUDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUSA İLİŞKİN VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	127
IV. KONAR-GÖÇER TOPLULUKLAR	129
A- BOZOK SANCAĞI'NDA BULUNAN KONAR-GÖÇER GRUPLAR	129
1. I. Tahrirde (1530) Konar-Göçerler	129
2. II. Tahrirde (1556) Konar-Göçerler	131
3. III. Tahrirde (1576) Konar-Göçerler	133

B. KIRŞEHİR SANCAĞINDA BULUNAN KONAR-GÖÇERLER	134
1. I. Tahrirde (1485) Konar-Göçerler	134
2. III. Tahrirde (1584) Konar-Göçerler	136
a. Kırşehir Merkez Kazasında Konar-Göçerler	136
b. Diğer Nahiyelerde Konar-Göçerler	139
aa. Hacı Bektaş Nahiyesi	139
bb. Süleymanlu Nahiyesi	140
cc. Konur Nahiyesi	141
dd. Günyüzü Nahiyesi	142
ee. Dinek Nahiyesi	143
ff. Keskin Nahiyesi	144
gg. Çiçekdağı Nahiyesi	145
C. NİĞDE SANCAĞINDA BULUNAN KONAR-GÖÇERLER	147
1. Develi Kazası	149
3. Karahisar Kazası	150
4. Şamardı Nahiyesi	150
5. Sücaaddin Nahiyesi	150
6. Uç Hisar Nahiyesi	150
7. Melikübi Nahiyesi	151
V. VERGİ MUAFİYETİNE SAHİP OLAN İÇTİMAİ ZÜMRELER	153
A. BOZOK SANCAĞINDA BULUNAN MUAF GRUPLAR	155
B. KIRŞEHİR SANCAĞINDA BULUNAN MUAF GRUPLAR	164
C. NİĞDE SANCAĞINDA BULUNAN MUAF GRUPLAR	166
SONUÇ	175
BİBLİYOGRAFYA	179
ÖZET	187
ABSTRACT	188

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
agt	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
Hk.	: Hüküm
KKA	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi
M.	: Miladi
MD	: Mühimme defterleri
N.	: Nefer
Nd.	: Namı diğer
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TD	: Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire

KAYNAKLARA ve ARAŞTIRMALARA DAİR

I- ARŞİV KAYNAKLARI

A. Tahrir Defterleri

Tapu tahrir Defterleri Osmanlı klasik döneminde, bilhassa XV ve XVI. yüzyıllar boyunca büyük bir titizlikle yapılan genel nüfus sayımları olduğu kadar toprakların tasarruf sistemleri ile kullanılış tarzlarına ve tarımsal ürünlerin çeşit ve miktarlarına ait bir zirai sayımda sayılabilmektedir.¹ Ayrıca bu defterler sayesinde belirli bir tarihte İmparatorluk içinde herhangi bir bölgede yaşamakta olan yetişkin erkek nüfusunu, ellerindeki toprak miktarını “çift” “yarım çift”, yarım çiftten az topraklı veya topraksız olarak görülen işaretler, tâbi tutuldukları vergi yükümlülüğü veya aflarına ait bazı açıklama ve rakamlarla birlikte, kendi isimleri ve babalarının adlarıyla yerli yerinde kaydedilmiş bulunmaktadır.²

Aynı şekilde bu defterlerde her türlü vergi ve resimlerin toplandığı pazar ile birlikte İmparatorluğun bir ucundan diğerine uzanan yollar boyunca derbend bekleyen yol ve köprü tamir eden veya kaleleri bekleyenlerle madenci, güherçileci, şapçı, tuzcu, yağcı, ortakçı, gibi türlü görevleri olan zümreleri anılan defterlerde bulmak mümkündür.³

Osmanlı Devleti, bir yeri fethettiği zaman eğer tımar sistemini uygulayacaksa fethi müteakip orayı tahrir tâbi tutardı.⁴ İlk yapılan tahrir vergi gelirindeki artmaların veya meydana gelebilecek değişikliklerin tespiti amacıyla yapılmakla birlikte genellikle her padişah değiştiğinde ya da 10, 20, 30, 40 sene gibi çeşitli aralıklarla gerçekleştirilen yeni tahrirler takip ederdi.⁵ Bu tahrirlerin

¹ Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri**, Ankara, 1988, s. 3.

² Barkan-Meriçli, **age**, s. 3.

³ Barkan-Meriçli, **age**, s. 3.

⁴ Tahrir işleminin nasıl yapıldığına dair bkz. Halil İnalcık, **835 Tarihli Suret-i Defter-i Arvanid**, Ankara, 1987, s. XVIII-XX.

⁵ Barkan-Meriçli, **age**, s. 11-12.

amacı, fetih sonrası fethedilen yerde yürütülecek mali ve siyasi faaliyetlerde devletin temel dayanağı olacak kayıtları ortaya çıkarmaktı. Bu amaç doğrultusunda yapılan tahrirlerde bölge önce idarî bakımdan bütünlük taşıyan birimlere ayrılır; bu şekilde eyalet, sancak, kaza ve nahiyelerle bunlara bağlı köyler belirlenirdi. İnsan ve gelir kaynaklarının bir envanteri, zamanın şartları ölçüsünde mümkün mertebe gerçeğe uygun bir şekilde kaydedilir ve bu gelir kaynakları dirlik sahiplerine dağıtılmak için temel kaynak oluştururdu.⁶

Her hangi bir sancağın tahririni yapmakla sorumlu olan kişiye emin (vilayet yazıcısı) yardımcısına da katib denirdi. Tahriri yapılacak yere gidilmeden önce emin ve katibden müteşekkil tahrir heyetine eğer varsa bir önceki tahrir ait defterin (defter-i atik) bir nüshası ve bir talimatnâme verilirdi. Bazı durumlarda heyetin güvenliğini sağlamakla görevli askerlerde onlara eşlik ederdi. Bölgedeki idareciler ve dirlik sahiplerinin yeni tahrir defterini (defter-i cedit) oluşturacak bilgileri teminde önemli rolleri vardı. Tahrir başlanırken mahalli kadılarca yardım edilen tahrir heyeti bölgedeki bütün dirlik sahiplerini veya temsilcilerini ve muaf kişileri huzuruna çağırır, berat, mahsulat defteri vb.belgeleri toplardı. Dirlik sahiplerinden elde edilen veriler daha sonra mahallinde tedkik olunurdu. Her bir dirlik sahibi dirliğindeki yetişkin erkekleri yazım için heyetin huzuruna getirmekle mükellefti.⁷

Bunu müteakip emin mevcut durumu bir önceki defterle ve tahririn başında dirlik sahibinin verdiği malumatla karşılaştırır, yeni deftere yazılacak gelirin bir önceki defterdekinden az olmamasına özellikle dikkat ederdi. Mahallindeki tetkiklerini tamamlayan emin, mufassal defterin müsveddeleri, sancak kanunnâmesi ve diğer belgeleri, incelenip onaylanmaları için merkeze getirirdi. Sultanın tasdikinden sonra yeni defterin (defter-i cedit) bir kopyasını alan emin görevinin ikinci aşamasına , yani dirliklerin yeniden dağıtılmasına başlardı ki, bunun sonuçları bir icmal defterde toplanırdı.⁸

⁶ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, **Vakıflar Dergisi**, XXII, Ankara, 1991, s. 430.

⁷ Mehmet Öz, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Ankara,1999, s. 6.

⁸ Öz, **age**, s. 7.

Araştırma sahamızın XVI. yüzyıldaki durumuna ait Bozok ve Niğde Sancağı ile ilgili elimizde üç seri mufassal tahrir defteri bulunmaktadır. Bu çalışmada sıklıkla yüzyılın başı (I. Tahrir), ortası (II. Tahrir) ve sonu (III. Tahrir) ifadeleri kullanılmıştır. Kırşehir Sancağı ile ilgili olarak ise, iki adet mufassal defter kullanıldığı için, yüzyılın başı (I. Tahrir) ve yüz yılın sonu (II. Tahrir) ifadeleri kullanılmıştır.

1. TD, nr. 155 (Bozok)

Bu defter Bozok Sancağının 1530 yılında yapılan tahririni ihtiva etmektedir.¹⁶³ varak olan defterin ilk dokuz varağı bulunmamaktadır. Defterde Bozok Bölgesinde bulunan cemaatler sırası ile kaydedildikten sonra o cemaatlere ait nüfus (hâne ve neferler olarak) zikredilmiştir. Daha sonra ganem, arus ve bad-ı hevedan oluşan vergi dilimleri ile bunlara ait hasılat kaydedilmiştir. Son olarakta köyler ve bu köylerin ekinliği durumunda olan mezraalar kaydedilmiştir. Bununla birlikte bahsedilen defterde sadece 5 adet köyün yazılmış olması dikkat çekmektedir.

2. TD, nr. 315 (Bozok)

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde TD 315 (H. 963/M. 1556) de kayıtlı bulunan Bozok Vilayetinin mufassal defteridir. Mukaddimede verilen bilgiye göre, İl yazıcı ve tahrir emini olarak, Çorum Sancak Beyi Hasan ve katip olarak da Silahdarandan Arif, tahriri tamamlamışlardır.⁹ Bu deftere göre, Bozok Sancağı, merkez kazaya bağlı Baltı, Kanak-ı Zir, Karadere, Sorkun, Deliceözü, Süleymanlı; Akdağ kazasına bağlı Kanak-ı Bala, Aliki, Akdağ, Boğazlıyan, Emlak, Gedik ve Çubuk Nahiyyelerinden oluşmaktadır. Toplam 694 köyün kaydedildiği bu tahrirden sonra yapılan tahrirde anılan nahiyyelerin statülerinde herhangi bir değişiklik olmazken, köy sayısı 629'a inmiştir. Ancak nüfusun yaklaşık olarak iki kat arttığı tespit olunmaktadır.

⁹ “... Tahrir, tashih, tevcih ve tersimi tavzih olması iktidarandan Çorum Beyi Hasan bendeleri olmağın, zümre-i silahdarand tûrab-ı akdam, ahali-i aklam, Arif bendeleri kâtip tayin buyrulmağın cümle adat-ı cariyeleri tettebbü’ oldukda muğayir-i şer’-i şerif ve muhalif-i kanun-ı münif üzere olub, cümle bid’atlerden sakınub, ...” (BOA TD 315, s. 2-3).

3. KKA nr. 30-31

Bozok Sancağı ile ilgili olarak, yararlandığımız üçüncü mufassal tahrir defteri, iki cilt halinde olup, TD 30,31 (H. 983/M. 1576) Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime arşivinde bulunmaktadır. Her ne kadar defter numaraları birbirinin devamı gibi görülüyorsa da tasnif esnasında sehven birinci cilde 31 ikinci cilde ise 30 numarası verilmiştir. Defter, 315 numaralı defterin devamı niteliğinde olup, bölgedeki konar-göçerlerin yerleşik hayata geçişine dair zengin kayıtları ihtiva etmektedir. Defter, III. Murad döneminin ilk yıllarında tahrir emini Trabzon mirlivası Ömer Bey ve Rum vilayetinin defter emini Zaim Hacı Piri adlı kimseler tarafından yapılan tahriri ihtiva etmektedir.¹⁰ Defterin I. Cildinde TD 31 Bozok kadılık bölgesine tâbi, Baltı, Karadere, Kanak-ı Zir, Sorkun, Deliceözü ve Süleymanlı Nahiyelerinin köy, mezraa, yaylak ve kışlakları sıralanmaktadır.

Defterin ikinci cildi, TD, 30 ise, Akdağ kazasına ait olup bu kazaya dahil, Kanak-ı Bala, Alikı, Akdağ, Boğazlıyan, Emlak, Gedik ve Çubuk nahiyelerine tâbi köy, mezraa, yaylak ve kışlakları ihtiva etmektedir.

4. TD, nr. 19 (Tokat)

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Tokat Livasının nüfus ve hasılatı ile, tımar ve malikane ve evkafını mübeyyin TD 19 (H. 890/M. 1485) Mufassal Tahrir Defteri olarak kaydedilen Defterin 279-330 sayfaları arası “Vilayet-i Kırşehri Nefs-i Kırşehri Hass-ı Alaüddeve Bey” olarak Kırşehir Vilayetine ayrılmıştır. Defterde ilk olarak muaf gruplardan ehl-i hırfet , derbend-i şehr ve hizmetkeran-ı subaşı ve hariçten gelip de, Kırşehirde mütemekkin olan dört nefer zikredildikten sonra vilayet dahilinde bulunan köyler kaydedilmiştir.¹¹

¹⁰ KKA TD 31, s. 1/b.

¹¹ Bu tahrirde Vilayet dahilinde 13 adet köy tespit edilmiştir (BOA TD 19, s. 281). Bu köyler, daha sonraki tahrirde büyük yerleşim birimlerine dönüşecektir. Örneğin Hacim nd. Kara Öyük Köyü Hacı Bektaş Nahiyesinin oluşmasında, Mucur Köyü, günümüzdeki Kırşehir İli'nin İlçelerinden Mucur'un; Orta Köy ise, günümüzde Aksaray İline bağlı Orta Köy İlçesinin oluşmasında etkili olmuştur.

Daha sonra 88 adet konar-göçer grupla birlikte ziraat yaptıkları mezraalar kaydedilmiştir.

5. TD, nr. 139 (Kırşehir)

Kırşehir Sancağı ile ilgili olarak değerlendirdiğimiz ikinci defter, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan TD 139 (H. 992/M. 1584) numaralı mufassal tahrir defterdir. 281 varak olan defterin başında II. Selim'e ait bir tuğra vardır. Defterin başında Kırşehir Sancağına ait mahalleler kaydedilmiştir. Bu tahrirde, TD 139'da kayıtlı olmayan, "nefs" yani Kırşehir Kaza Merkezi yer almaktadır. Bu kaza merkezine bağlı olarak, Hacı Bektaş, Süleymanlu, Konur, Günyüzü, Dinek, Keskin ve Çiçek Dağı Nahiyelerinin kurulduğu görülmektedir. Bu nahiyelerin kurulmasında TD 19'da bahsedilen 88 adet konar-göçer cemaatlerin önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır.¹²

6. TD, nr. 42 (Niğde)

Niğde Livası'nın (H. 906/ M. 1500) yılında yapılan tahririni ihtiva etmekte olup, Nefs-i Niğde, Melendos, Şamardı, Melikübi (Derin Kuyu) Nahiyeleri ile köylerinin nüfus ve hasılatı kaydedilmiştir. Defterin son bölümlerinin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden Ürgüb, Karahisar, Develi ve Anduğu Kazalarının kayıtları bulunmamaktadır.

7. TD, nr. 1047 (Niğde)

Aslında bütün bir tahrir defterinin günümüze ulaşan sadece 20 sahifelik bir parçasını oluşturmaktadır. Tarihsiz olmakla birlikte nefs-i Niğde'ye ait kayıtların 1500 yılında yapılmış olan tahrire nazaran farklılıklar arz ediyor olmasından dolayı, 1500 tarihinden biraz sonra yapılmış olması ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte, ilk sahifeye Ereğli kazasına ait bir bilginin kaydedilmiş olması da dikkat çekmektedir. Her halde Konya nahiyelerini de içine alan bir defter olmalıdır. Bu defterin elimize ulaşan 20 sahifesinde Niğde

merkezinin 29 mahallesi ile Bor karyesine ait 2 mahallenin kayıtları bulunmaktadır

8. TD, nr. 455 (Karaman)

Karaman Vilayetinin 924/ 1518 tarihinde yapılan tahririni ihtiva eden bu defterin 651-855.sahifeleri arası Niğde kazasına ve tâbi köylerine ayrılmıştır. Bahsedilen sayfeler arasında Bor, Melikübi, Şamardı, Melendiz, Karahisar, Develi, Ürgüb, Uçhisar ve Anduğı nahiyeleri yer almaktadır. Sücaaddin Nahiyesi ise defterin 975-1000 sayfeleri arasında yer almaktadır.

9. TD, nr. 387 (Karaman-Rum)

Her ne kadar Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan tasnifte “Karaman ve Rum Kanunnâmelerini ve Konya, Niğde, İçel, Kayseri, Erzurum, Malatya Livalarının nüfus ve hasılatını, haslarını ve evkafının malikini nev’ilerini ve Kale muhafızlarına ait tımarı mübeyyin mufassal tahrir defte” olarak kaydedilmişse de aslında icmal defteridir. Toplam 978 sayfa olan defterde Konya, Beyşehir, Akşehir, Larende, Aksaray, Niğde, Kayseri, Vilayetleri ile Rum Vilayeti adı altında Amasya, Tokat, Sivas, Sonisa , Niksar, Karahisar, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger, Kahta, Divriğ ve Darende Livalarına ait kayıtlar vardır.

1530 yılında hazırlandığı tespit edilen defterin 159-192 sayfalar arası Niğde Sancağı ile ilgilidir. Defter, daha önce zikredilen 455 numaralı defterin icmali mahiyetindedir. Defter öncelikle Niğde şehir merkezinde bulunan, cami, mescid, medrese, zaviye, mevlevihâne, kervansaray gibi yapıları toplu bir şekilde kaydetmiştir. Daha sonra 455 numarada da zikredilen mahallelerdeki “hâne” ve “nefer” sayılarına yer verilmiştir. Devamında ise başta “Atçeken Cemaatleri” başta olmak üzere bölgede bulunan toplam 26 cemaat kaydedilmiştir. Daha sonra aynı üslup nahiye ve kazalarda da korunarak devam etmiştir.

¹² KKA TD 139, s. 247. Örneğin Çiçek Dağı Nahiyesinde bulunan 101 köyün yaklaşık yarısı konar-göçer gruplar tarafından kurulmuştur.

10. TD, nr. 135 (Niğde)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan defter 135 numarada kayıtlıdır ve Niğde Sancağına ait tek müstakil defterdir. 326 Varaktan meydana gelen defterin ilk sayfasında yazılış sırasına göre yapılmış bir fihrist vardır. Fihristin arka yüzünde bir mukaddime yer almaktadır. Mukaddimeden anlaşıldığı kadarı ile Tahrir 1584 tarihinde Karaman Vilayeti Hazine Defterdarı Mustafa bin Ahmed'in tahrir eminliğinde Dergah-ı Ali katiplerinden Kadri bin Muhammed tarafından düzenlenmiştir. Mukaddimeden sonra dönemin padişahı III. Murad'ın bir tuğrası çekilmiştir. Daha sonra ise, başta Niğde merkez kazası ve nahiyesi olmak üzere, sırası ile, Melikübi, Melendiz, Kız Melek (Karmelek), Şamardı, Uç Hisar, Bor (merkez kaza ve nahiyesi), Ürgüb (merkez kaza ve nahiyesi), Sücaaddin, Karahisar (merkez kaza ve nahiyesi), Develi (merkez kaza ve nahiyesi) köy ve mezraaları kaydedilmiştir. Mezraalar, Kaza ya da Nahiye'nin köyleri verildikten sonra topluca kaydedilmiştir. Defterde ayrıca her nahiye'nin baş kısmına köylerin alfabetik bir fihristi de eklenmiştir.

11. TD, nr. 98 (Nevşehir)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan defter TD 98 (H 1140/M 1727) numarada kayıtlıdır. III. Ahmed Döneminde yapıldığı tespit edilen defter 22 varaktır. Birinci varaktan itibaren Nevşehir Kazasının Köyleri ve mezraaları kaydedilmiştir. Defterin sonunda ise, "Mustahfızan-ı Kal'a-i Niğde" başlığı ile Niğde Kalesinde "merd-i kale" olanların hisselerinin yer aldığı bir icmal ile yine "İcmal-i Mustahfızan ve Topcıyan-ı Kal'a-i Nevşehri" olarak ayrı bir icmal daha alınmıştır. Bu defter her ne kadar çalıştığımız dönemlere ait değilse de Uçhisar Nahiyesine tâbi Muşkara Köyünün zaman içinde kaza merkezi haline gelişini takip etmek açısından önemli bir kaynak durumundadır.

B- DİĞER ARŞİV VESİKALARI

Çalışma konusu ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan Mühimme Defterleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan bazı vakfiyeler de incelenmiş ve lüzumlu hallerde istifade edilmiştir.

C- YAYIMLANMIŞ VESİKALAR

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan ve Defter-i Hakani Dizisinde yer alan 998 numaralı (937/ 1530) muhasebe icmal defteri¹³ özellikle Kırşehir'in mahalleleri ile konar-göçer cemaatlerin değerlendirilmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. 1530 yılına tarihlenen bu defterde Diyarbekir, Arab ve Zulkadriye vilayetlerine bağlı sancaklar yer almaktadır. Kırşehir Kazası bu defterde Bozok Livası içerisinde zikredilmiştir. 644-679. sayfalar arasında, Kırşehir Kazasına ait vergi birimleri has, zeamet ve tımar tasarruflarına göre tasnif edilerek verilmiştir. Özellikle sonuçları bakımından eksik olan 1485 tarihli defterin bilgilerini mukayese bakımından önem taşımaktadır. Örneğin ilk tahrirde mevcut olmayan Kırşehri nefsine ait mahalleler 1530 tahririnde kayıtlıdır.

Ahmet Akgündüz tarafından yayınlanan Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (İstanbul 1990-1996) eseri çalışma sahamızda yer alan Bozok ve Kırşehir Kanunnâmelerinin incelenmesinde önemli katkı sağlamıştır.

II- ARAŞTIRMALAR

Çalışma sahamız olan Niğde Sancağı ile ilgili olarak, Mustafa Oflaz, XVI. yüzyılda Niğde Sancağı adlı basılmamış doktora tezinde iskan ve nüfus konusu ile birlikte idarî ve iktisadi yapıyı da ele almıştır. İskan ve nüfus konusunu genel hatlarıyla izah etmiştir.¹⁴

¹³ 998 (937/ 1530) Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-ı Bekr ve'l Arab ve Zu'l-Kadriyye Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (tıpkı basım), Ankara, 1999.

¹⁴ Mustafa Oflaz, XVI. Yüzyılda Niğde Sancağı, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Ankara, 1992, s. 1-157.

Yunus Koç'un XVI.yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskan ve Nüfus Yapısı (Ankara 1989)¹⁵. Adlı çalışması H. 983 /M. 1576 tarihli Mufassal tahrir defterine göre Bozok Sancağı'nda yer alan nüfus ve yerleşmeye dair önemli bir eserdir.

Mehmet Öz "Bozok Sancağı'nda İskan ve Nüfus (1539-1642)" XII.Türk Tarih Kongresi Ankara 2000 (s.788-794) makalesinde 1642 tarihli MM 4874' e dayanarak, Bozok Sancağı'ndaki yerleşme ve nüfusun 1642'ye kadar geçirdiği değişimi izah etmiştir.¹⁶ Bu durum bize XVI Yüzyıl ile ilgili olarak anılan sancaktaki nüfus ve yerleşme konusunda kıyaslama imkanı vermiştir.

Bunlardan başka Cengiz Orhonlu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı (İstanbul 1987) adlı eseri Bozok Sancağı'nda İskan bölümünde Sancaktaki yerleşme konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Kırşehir Sancağı ile alakalı olarak yapılan araştırmalarda ise, İlhan Şahin'in Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler (İstanbul 2006) adlı eseri zikredilebilir. Bu eserde Şahin'in önemli bir cemaat olan ve Kırşehir Sancağı'nda bulunan Varsaklarla ilgili bir makalesi yer almaktadır. Ayrıca aynı eserde "Köyden Şehre Bir Şehrin Doğuşu Nevşehir" adlı makaleye de yer verilmiş olup; bu makalede Muşkara köyünün XVI. yüzyıl boyunca özellikle nüfus bakımından geçirdiği değişimler anlatılmaktadır¹⁷.

¹⁵ Yunus Koç, **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskân ve Nüfus Yapısı**, Ankara, 1989.

¹⁶ Mehmet Öz, "Bozok Sancağı'nda İskân ve Nüfus", **XII.Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 2000, s. 788-794.

¹⁷ İlhan Şahin, **Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler**, İstanbul, 2006.

İlhan Şahin'in "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)"¹⁸ adlı makalesi anılan tarihler arasında Kırşehir'in sosyal ve demografik açıdan izlediği değişimi ele almaktadır.

Bunlardan başka Cevdet Türkay'ın Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler (İstanbul 1979) eseri daha çok envanter özelliği taşımakla birlikte cemaat isimleri ve bulundukları bölgelerle ilgili bilgiler içermektedir.

¹⁸ İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", **Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri**, 13-15 Eylül 1985-Kırşehir, İstanbul, 1986.

GİRİŞ

Son yıllarda Anadolu kentlerinin Osmanlı Devleti dönemindeki durumunu inceleyen çalışmalar oldukça hız kazanmıştır. Sancak bazında ele alındığında Anadolu sahası ile ilgili olarak pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar dikkatle incelendiğinde, çoğu araştırmacının kentlerle çevrelerindeki kırsal bölge arasındaki ilişkileri dikkate almama eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak, Anadolu kentlerinin ilgi çekici bazı özellikler yansıttığı ve hiçbir kentin kırsal çevre ile bölgedeki kentlerden kopuk olmadığı görülmektedir.¹⁹ XVI. yüzyılda Anadolu kentlerinin kent-kır ilişkisi bu çarpıcı özelliği gösterirken, bu kentlerin daha çok akarsu yakınlarında kurulmuş oldukları da dikkat çekmektedir. Yine, bu kentlerin eski yerleşim merkezlerinin üzerinde kuruldukları da bir gerçektir. Özellikle, Ege kıyısında Gediz Çayı ile Büyük Menderes arasındaki bölge ile Kızılırmak-Yeşilırmak vadisi, Dicle ve Fırat Vadileri örnek olarak gösterilebilir.²⁰ Bizim çalışma sahamız olan Bozok (Yozgat), Kırşehir ve Niğde'nin de içerisinde bulunduğu Kızılırmak Havzası, Fırat Havzasından sonra Türkiye'nin en büyük havzasıdır. Güney-kuzey-doğrultulu akarsuların suladığı verimli topraklar büyük yer kaplamaktadır. Doğal ortamın uygunluğu dolayısıyla anılan yerleşim yerleri, tarihin her devresinde cazibe merkezi olmuştur. Hititler, Frigler, Persler, Galatlar ve Romalılar anılan bölgede egemenlik kurmuşlardır. Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra Bizans İmparatorluğunun Asya'daki toprakları içerisinde kalan ve Orta Çağın en uzun bölümünü Bizans'ın egemenliği altında geçiren bölge, 1071 Malazgirt Savaşından sonra Anadolu ile Türkistan arasında oluşan göç kanalının içinde kalmıştır. Bu kanaldan aşağı yukarı 200 yıl içerisinde Oğuz Türklerinin büyük çoğunluğu Anadolu'ya göç etmiştir. Göçler, kısa bir zamanda ve toplu bir halde cereyan etmemiş, anılan yıllar boyunca kümeler halinde gerçekleşmiştir. Anadolu'nun fethi ve anılan yerdeki Türk yerleşmesi de buna paralel olarak cereyan etmiştir. Türkler bu uzun göç zamanı içerisinde göçebe, yarı göçebe ve

¹⁹ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul, 2004, s. 14.

²⁰ Faroqhi, **Kentler ve Kentliler**, s. 14.

yerleşik hayat yaşayanlardan olmak üzere kümeler halinde Anadolu'ya gelirken, çadırlarını, yetiştirdikleri hayvanları, göçebe ve yerleşik yaşayışa ait kültürlerini, silahlarını ve elbette edebi değerlerini Anadolu'ya getirmişlerdir.²¹ Bu göçlerden sonra Anadolu'nun diğer kesimlerinde olduğu gibi çalışma sahamız olan Bozok, Kırşehir ve Niğde bölgelerine de önemli miktarlarda Türk nüfusu yerleşmiştir. Kendi bey ve idarecilerinin komutasında hareket eden bu kitleler, anılan bölgelerde kısmen şehirlere ve yerli halktan boşalan yerlere ve daha çok da tamamen sahipsiz arazilerden uygun buldukları bölgelere yerleşmişlerdir. Yine bu kitlelerden önemli bir kısmı da yarı göçebe hayatlarını devam ettirmişlerdir.²² Anadolu Selçukluları döneminde bölgenin kentlerinden olan özellikle Niğde ve Kırşehir önemli bilim ve sanat merkezleri haline gelmiştir. Güney ve Güneydoğudan gelen ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmaları dolayısıyla her iki şehirde de kısa zamanda hanlar, dükkanlar ve pazar yerlerinin kurulduğu görülmektedir. Bu durum anılan bölgelerdeki şehirleşme düzeyinin hızlı bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Bozok Bölgesi, böylesi bir ivmeyi yakalayamadığından dolayı şehirleşme sürecinde geri kalmıştır.²³ Doğudan batıya doğru gelişen büyük Moğol istilası, Tokat Amasya, Çorum, Bozok, Kırşehir, Kayseri ve Sivas civarlarında etkin olsa da mevcut Türk yapısını bozamamıştır.²⁴ Hatta çalışma sahamız olan bölgelerdeki Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır. Osmanlı Devletinden önceki beylikler döneminde bölgedeki mevcut Türk nüfusu korunmuştur. Bölgenin, Osmanlıların eline geçmesinden sonra doğudan ve Kuzey Suriye'den gelen aşiretler, bu bölge sayesinde hayvancılığı tarımla tamamlama imkanını bulabilmişlerdir.²⁵ Böylece yerleşik hayatın vazgeçilmez unsuru olan tarım ile konar-göçer hayatın temel faktörü

²¹ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", *Belleten*, C. XXIV (1960), S. 196, s. 592-593.

²² Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1994, s. 46.

²³ Bozok (Yozgat)'un şehir olarak gelişmesi ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Çapanoğullarının burasını merkez edinmeleri ile mümkün olmuştur (Faruk Sümer, *Oğuzlar [Türkmenler]*, İstanbul 1999, s. 217.

²⁴ Sümer, *age*, s. 183.

²⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1 (1300-1600), Eren Yay., İstanbul, 2000, s. 79.

olan hayvancılık birlikte yapılmaya başlanmıştır. Bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında önemli değişikliklere yol açan bu hareketlilik çalışma dönemimiz olan XVI. Yüzyıl boyunca sürmüştür. Konar-göçerlerin incelediğimiz sancakların oluşmasında büyük etkileri olmuştur.

Osmanlı Devletinde, konar-göçerler bulundukları coğrafyaya göre, Yörük veya Türkmen olarak isimlendirilmişlerdir. Buna göre, Kızılırmak yayından güneye doğru çekilecek bir çizginin batısında kalan bölgede, konar-göçer hayat yaşayanlar “Yörük”, belirtilen çizginin doğusunda kalanlar ise, “Türkmen” diye adlandırılmıştır. Türkmen Sahası, Doğu, Güneydoğu, Orta Anadolu, Kuzey Suriye toprakları, Maraş, Bozok ve çevresi ile, Çukurova sahaları olmuştur.²⁶

Çalışmamızın esasını teşkil eden Orta Anadolu Bölgesi, Yörük-Türkmen bölgesinin ortasında kalmaktadır. İncelediğimiz bölgenin ilki olan Bozok (Yozgat), konumu itibarı ile, doğudan batıya ve kuzeyden güneye giden yolların buluşma noktasındadır. Bölgenin büyük bir kesimi Orta Anadolu platoları üzerinde yayılmaktadır. Bu nedenle, bölgede mezraa oranı oldukça yüksektir. Bu cümleden olmak üzere çalışma dönemimiz olan XVI. yüzyılın başlarında adeta konar-göçer grupların yaylak olarak değerlendirdikleri geniş bir sahaya dönüşmüştür.²⁷ 1530 yılında yaklaşık 323 olarak tespit edilen konar-göçer grupların çoğu yüzyılın orta ve sonunda kurdukları büyük köylerle kısa zamanda yerleşik hayata geçebilme becerisini gösterebilmişlerdir. Yüzyılın sonunda mevcut mezraaların yaklaşık % 16’sının köylere dönüşmesi bu durumun en önemli göstergesidir.

Bozok sancağı gibi Kırşehir sancağı da Orta Anadolu’nun önemli yerleşim yerlerinden birisidir. Kızılırmak Vadisinin iç kesiminde yer alan Kırşehir’in Güney ve Orta Anadolu’yu birbirine bağlayan yol güzergahı üzerinde olması erken dönemlerden itibaren yoğun bir Türk iskanının

²⁶ Tufan Gündüz, **XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri**, İstanbul, 2005, s. 19.

²⁷ Charles Texier, **Küçük Asya**, Ankara, 2002, s. 48.

yaşanmasına sahne olmuştur.²⁸ 1485 yılında 88 adet konar-göçer grubu tespit edilmiş olup, 91 mezraayı ekinlik olarak kullanmışlardır. Yüzyılın sonunda ise bu mezraaların % 41'i köye dönüşmüştür. Bu durumda Bozok sancağında olduğu gibi Kırşehir sancağında da yerleşik hayata geçişin hızlı bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Ancak sonraki dönemlerde Kırşehirin şehirleşme sürecinde Bozok'u geride bıraktığı görülmektedir. Bunun nedeni daha XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuruluşu Anadolu Selçuklu Devleti dönemine dayanan Ahi Evran, Aşık Paşa, Caca Bey, Şeyh Süleyman ve Şeyh Kaya gibi zaviye ve medreselerin bulunuyor olması, şehrin daha ziyade bu yapılar etrafında şekillenmesine yol açmıştır.²⁹ Yüzyılın sonunda ise çoğu anılan zaviyelerin adlarını taşıyan mahallelerin de kurulması ile Kırşehir şehirleşme sürecini tamamlamıştır.

Niğde sancağına gelince, bu sancağı yerleşme ve nüfus özellikleri bakımından Bozok ve Kırşehir sancaklarından ayıran en belirgin fark daha yüzyılın başında (1500) anılan sancakta “nefs” olarak değerlendirilen ve şehirleşmenin önemli göstergelerinden birisi olan mahallelerin kurulmuş olmasıdır.³⁰ Bu durum Niğde Sancağındaki köy ve mezraa dengesinin de yüzyıl boyunca istikrarlı bir şekilde sürmesine neden olmuştur. Çünkü daha yüzyılın başında bir Osmanlı şehrinde bulunması gereken şehre tâbi, mahalle, köy ve mezraa yapılanması kendisini göstermiştir. Öte yandan Bozok ve Kırşehir sancaklarında yüzyılın başında bu tür bir yapılanmadan bahsetmek mümkün değildir.

Araştırma sahasının oldukça geniş olması bizi zaman konusunda sınırlandırmaya sevk etmiştir. XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da “Nüfus ve Yerleşme” olarak, sadece anılan yüzyıldaki gelişmeler dikkate alınmıştır. Aslında bu durum tamamen arşiv belgelerinin özellikleri ile ilgilidir. Ancak Celali isyanları gibi XVI. yüzyılın sonlarında başlayıp, XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı toplumunun bütün katlarını derinden etkilemiş olan

²⁸ İlhan Şahin, “Kırşehir” maddesi, **DİA**, C. 25, s. 482.

²⁹ BOA TD 19, s. 287, 288, 289.

³⁰ BOA TD 42, s. 1-101.

olaylara da değinilmiştir.³¹ Çünkü anılan olayların Anadolu’da sebep olduğu kargaşalık, büyük bir nüfus boşalmasına yol açmıştır. İmparatorluğun, Rumeli, Kırım ve Suriye gibi uzak köşelerine dahi uzanan ve dönemin kaynaklarında “büyük kaçgun” adı ile anılan bu göç karşısında yönetim, söz konusu köylülerin Anadolu’da terk ettikleri köylere geri dönmelerini sağlamak için köklü önlemler almak zorunda kalmıştır.³² Böylece devlet, bir taraftan nüfus yapısını korurken diğer taraftan da temel yerleşim birimi olan köylerin varlıklarını sürdürebilmelerini hedeflemiştir. Köyler bölümünde mühimme defterlerinden örnekler verilmek suretiyle bu konu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yerleşme ve nüfus olarak İki bölümde ele aldığımız çalışmanın birinci bölümünde Bozok, Kırşehir ve Niğde sancaklarının XVI. yüzyıldaki yerleşmeleri, mahalle, kasaba, köy, mezraa, yaylak-kışlak ve ağıl yapılanması içerisinde ele alınmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Nevşehir Muşkara olarak “Kentsel Yerleşme” bölümünde; Keskin ise, III. Tahrir (1584)’de “Kırşehir Sancağında Nüfus” ve “Kırşehir Sancağında Konar-Göçerler” bölümlerinde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise anılan sancakların nüfus yapıları müslim, gayr-i müslim, içtimai zümreler ve konar-göçerler başlıkları altında incelenmiştir.

³¹ Orhan Türkdoğan, “Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları”, **Belleten**, C. LX, TTK, Ankara, 1996, s. 436.

³² Halil İnalçık, **age**, s. 69.

BİRİNCİ BÖLÜM

YERLEŞME

Yerleşme, en geniş anlamı ile insanların oturduğu, faydalandığı alandır. Dar anlamda ise, insanların içinde oturduğu ve diğer faaliyetlerde bulunduğu yerlerdir.³³ Bu faaliyetleri yaparken önemli olan, belirli şartlar içerisinde ortaya çıkacak yeni faktörlere ve onların ortaya çıkardığı şartlara uyma becerisinin gösterilip, gösterilmediğidir. G. Childe, insanların bulundukları çevreye uygun olarak geliştirdikleri mekanizmalar ile ateş, giyim, kuşam, barınaklar ve uygun yiyecekler sayesinde kuzey kutbunun soğuğu kadar tropik bölgelerin sıcaklığına da dayanabileceğini belirtmektedir.³⁴ Görülüyor ki, çevre şartları, insanoğlunun yerleşmesinde önemli bir faktördür. Özellikle, yükselti, yerşekilleri, iklim, su, tarım alanları ve toprak, bitki örtüsü, ulaşım, güvenlik vb. faktörler, yerleşme merkezlerini etkileyerek, dağılışımda birinci derecede rol oynamaktadır.³⁵ Anılan faktörleri değerlendirme yeteneğine sahip olan gruplar, tarihin hangi devrinde olursa olsun sağlıklı bir yaşam imkanını bulabilmişlerdir. Bu faktörleri göz ardı edenler ise zamanla fonksiyonlarını yitirip, yok olup gitmişlerdir. Bu nedenledir ki, bir süreç içerisinde yerleşmeler, yeniden doğan ve sönen yıldızlar örneğinde olduğu gibi devamlı bir değişim içinde kalmışlardır. Örneğin Türkiye üzerinde Paleolitik dönemden günümüze kadar, belki köy ve kent olmak üzere yüz binlerce yerleşme birimi kurulmuştur. Bunların hemen hemen hepsi ömürlerini tüketip ortadan kalkmışlardır. Ancak ölenlerin yanında yeni doğanlarla Türkiye üzerinde tarihin her çağında yeni yetişen nesiller gibi yerleşme varlığını

³³ Osman Gümüştü, **Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Nüfus ve Yerleşme**, Ankara, 2002, s. 22.

³⁴ Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, İstanbul, 1993, s. 20.

³⁵ Gümüştü, **age**, s. 23.

sürdürmüştür.³⁶ Konumu nedeni ile çok zengin ve renkli coğrafi özelliklere sahip olan Anadolu, tarih boyunca hemen hemen bütün göç dalgalarının geçiş noktası olmuştur. Ancak sadece geçip gidilen bir yol değil, yerleşilen yurt edinilen, yöredeki kültürlerden etkilenen veya onların getirdikleri daha farklı kültürlerle mevcuda ek değerler katan toplulukların yaşadığı bir yer olmuştur.³⁷ Bu yüzden bir çok farklı kültüre ve uygarlıklığa mekan olmuştur. Kısa mesafelerde fazlaca değişen çok değişik coğrafi özelliklere ve tarihi çeşitliliğe bağlı olarak, başta ekonomik faaliyetler olmak üzere, yerleşmeler, nüfus, meskenler ve kültürel özellikler farklı karakterler kazanmıştır. Yerleşmeler, bu farklılıktan en fazla etkilenen öğelerden biri olmuş, dolayısıyla Türkiye topraklarında her bakımdan birbirinden çok farklı olan yerleşme şekil ve türleri ortaya çıkmıştır. Bu kadar çeşitlilik arz eden Türkiye yerleşmeleri fiziki görünüşlerine bakarak şekil itibarıyla “toplu”, “dağınık” ve “yol boyu” yerleşmeler olarak üçe ayrılırken; tür itibarıyla ayrımında ise, daha çok fonksiyonel özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu fonksiyonların sürekli ve geçici olarak yürütülmesine göre başka bir yönden sınıflama yapmak da mümkündür. Buna göre insanların bir yerde bütün yıl faaliyette olmaları “**sürekli yerleşmeleri**” geçici bir süre faaliyette olmaları ise, “**geçici yerleşmeleri**” oluşturmaktadır. Sürekli yerleşmelerde, fonksiyonel sınıflama genellikle “**kent, kasaba ve köy**” olmak üzere üçe ayrılırken, geçici yerleşmelerde “**mezraa, yaylak, kışlak, kom, oba, dam, ağıl vb.**” isimler altında yapılmaktadır.³⁸ Çalışmamızda anılan fonksiyonel yapı dikkate alınmak sureti ile, hiyerarşik bir düzen içerisinde ele alınacaktır. Bu açıklamalardan sonra sürekli yerleşim unsurlarından biri olan kentsel yerleşim özelliklerine geçebiliriz.

³⁶ Necdet Tunçdilek, **Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi**, İstanbul, 1996, s. 3-4.

³⁷ Tunçdilek, **age**, s. 17.

³⁸ Gümüşçü, **age**, s. 24.

I. KENTSEL YERLEŞME

Yerleşme tiplerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde kır ve şehir yerleşmelerinin birbirini tamamlayan bir sistemin parçaları olduğu görülmektedir.³⁹ Şehir tanımlanırken kırsal yerleşme merkezlerinden farkı için eskiden beri hemen hemen aynı şeyler söylenegelmiştir. Kır yerleşmelerine oranla büyük olup, asıl ölçü, tarımla uğraşan nüfusun azlığına karşı, tarım dışı faaliyetleri sürdüren nüfusun fazla olmasıdır.⁴⁰ Şehir, kırın sadece toprak kültürü ile uğraşmasını, tarım kültürlerinin gerek kalite gerek miktar itibarıyla gerçek değerlerini korumasını isterken şehirlerde kendi sınırları ve olanakları içinde geliştirmiş oldukları çeşitli imalat kolları ile öncelikle kırın üretim faaliyeti için gerekli olan araç ve gereçleri sağlayacak duruma gelmişlerdir. Nitekim bu sistem daha ilk çağda şehirlerin kuruluşu ile beraber harekete geçirilmiş ve küçük değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Şayet bir bölgede bu iki yerleşme biçimi arasındaki gibi bir denge unsuru varsa, orada gelişmiş şehirler görülebilir.⁴¹

Bir bölgenin merkezi olarak nitelendirebileceğimiz şehrin çeşitli tanımları mevcuttur. Baykara, Toynbee'nin tanımından yola çıkarak şehri temel gereksinimlerin oturdukları yerde karşılanmadığı bir iskan birimidir olarak ifade etmektedir.⁴² Max Weber, bir yerleşmenin şehir sayılabilmesi için kale; pazar; kendine mahsus bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk, ilgili birlik biçimi; en azından kısmî bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme. gibi hususiyetlerin bulunması gerektiğini savunmuştur. Şehirleri iktisadi açıdan tüketici, üretici ve tüccar şehirler olarak tasnif eden Weber, böyle bir tasnif mümkünse, bunun “şehirlerin hakim ekonomik

³⁹ Tunçdilek, **age**, s. 89.

⁴⁰ Gümüşçü, **age**, s. 74.

⁴¹ Tunçdilek, **age**, s. 97.

bileşeni açısından” yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴³ Bununla birlikte Weber, şehirlerin oluşmasında pazarın önemini ise “şehir bir pazar yeridir” diye belirtirken, şehir sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil esas itibarıyla ticaret ve alış verişle kazandıklarını vurgulamaktadır.⁴⁴

Braudel ise şehirlerin hepsinin benzer olmamakla birlikte ortak bir dil kullandıklarını, küçük ve büyük bir iletişim ağının merkezinde bulunduklarını ve çevrelerindeki kırsal alanla sürekli bir diyalog içinde olduklarını, belirtmektedir.⁴⁵ Şehirde iş bölümü olduğundan bahisle “Pazarı olmayan köy yoktur. Şehrin bulunduğu her yerde bir çeşit koruyucu ve zorlayıcı iktidar vardır.” diyen Braudel, şehirlerin nüfusunun en az ne kadar olması gerektiği yönündeki görüşlerini de “Topraktan sağlayabildikleri ürünlerle ve bunları değiş tokuş ederek yaşamlarını sürdüren bin kadar insanın bir araya gelmesi bir kent oluşturmak için yeterlidir.” görüşü ile ifade etmektedir.⁴⁶ Bunların yanında Braudel Avrupa şehirlerinin kuruluşunu izah ederken “hiçbir şehir yoktur ki gerçek ya da efsaneleşmiş bir kurucusu bir kahramanı ya da kutsal bir kişisi olmasın; aynı zamanda hem politik hemde dinsel bir bir merkezi bulunmasın. Kenti kesin bir çizgi ile kırsal bölgeden ayıran ve Tanrının himayesine veren surları olmasın” açıklamasına yer vermiştir. İslam şehrini ise cami, han, hamam ve pazarlardan oluşan bir mekan olarak tanımlamaktadır.⁴⁷ Özer Ergenç’e göre, bir yerleşme bölgesine tam anlamı ile şehir denilebilmesi için, orada yaşayanların her şeyden önce kendilerini yönetebilmek amacı ile kısmî otonomiye dayanan kimi kurumları geliştirmeleri gerekir. Aksi takdirde politik bilinçsizlik ve kendi kendini idare yokluğu fiziksel düzensizliğe yol açar. Kentlinin ortak yaşama iradesini temsil eden her hangi

⁴² Tuncer Baykara, **Türklerde ve Anadolu’da Şehir Hayatı, Tarihte Türk Devletleri I**, Ankara 1987, s. 399.

⁴³ Max Weber, **Şehir: Modern Kentin Oluşumu**, (çeviren: Musa Ceylan), İstanbul, 2003, s. 70, 74 vd.; Mehmet Öz, “Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 6, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., 2005, s. 59.

⁴⁴ Weber, **age**, s. 87.

⁴⁵ Fernand Braudel, **Akdeniz Mekan ve Tarih**, (çeviren: Necati Erkurt) İstanbul, 1995, s. 124.

⁴⁶ Braudel, **age**, s. 125.

⁴⁷ Braudel, **age**, s. 140.

bir sorumlu örgütün yokluğu karşısında, belde yerleşiklerinin bağımsız davranışlarının önemli sorunlara neden olabileceğini söylemiştir.⁴⁸ “Hilmi Karaboran ise, şehri, “küçük bir sahada, büyük nüfus kitlelerinin birlikte bulunduğu, geçimini temin ettiği yerleşmeler” olarak tanımlamakla birlikte bir şehrin büyüklüğü ve önemi genellikle onun tesir sahasının, bilhassa iktisadi etki sahasının genişliği ve ehemmiyeti ile orantılı olduğunu söylemiştir.⁴⁹ Faroqhi, bir şehrin onu çevreleyen bölge ve diğer kasabalarla etkileşim halinde olmadığı sürece var olamayacağını ve her bir kasaba ya da şehir merkezinin bir yerleşim yeri olarak bağlı olduğu arka bölge ile birlikte düşünülmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁰ Bir yerleşmenin şehir olabilmesi için bazı asli unsurlarının bulunması gerekmektedir. Bunlar, toplum hayatının iş bölümüne dayanması, sanat ve ticaret yapılması, eğitim ve kültür faaliyetlerinin bulunması, çevredeki merkezlere bağlantı yollarının olması ve nüfusun fazla olmasıdır.⁵¹

Osmanlı şehrinin tarihsel arka planını Selçuklu ve Bizans şehir kültürü ile Arap-İslam şehir kültürü oluşturmuştur. Osmanlı şehirleri de bu temeller üzerinde şekillenmiş ve örgütlenmiştir. Bu çerçevede Osmanlı şehrinin batı şehirlerinden farklı özelliklere sahip olduğu benzer süreçlerin yaşanmaması sebebiyle farklılıkların olmasının gayet doğal olduğu belirtilmelidir. Öte yandan Osmanlı döneminde şehirlerin kendine has özellikler kazandığını belirtmekte fayda vardır.⁵² Özer Ergenç, Osmanlı şehrinin bir sentez olduğunu ifade etmekle birlikte bu sentezde İslami öğeler ile Orta Asya Türk Uygarlığının izlerini bulmanın mümkün olabileceğini söylemektedir.⁵³ İslam tarihi araştırmacılarına göre, İslam Şehri'nin üç temel ögesi vardır. Cami,

⁴⁸ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920)**, s. 103.

⁴⁹ H. Hilmi Karaboran, “Şehir Coğrafyası ve Şehirsal Fonksiyonlar”, **Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler**, C. 3, S. 1, Elazığ 1989, s. 81-82.

⁵⁰ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, (çeviren: Emine Sonnur Özcan), Ankara, 2006, s. 17.

⁵¹ Deniz Karaman, “XVI. Yüzyılda Ayaş Kazası -İktisadi Tahlil Denemesi”, **Belleten**, Ağustos 2002, C. LXVI, S. 246, s. 421.

⁵² Öz, **agm**, s. 62.

pazar ve hamam. Cami, dinsel görevlerin yerine getirildiği ve toplumsal ilişkilerin geliştirildiği bir temel yapıdır. Caminin hemen yanında Pazar yerleri ve hanlar yer almıştır. Aynı dalda üretim yapanlar ve satıcılar bir çarşıda bulunmaktadır. Esnaf çarşıları, önemlerine, dinsel hizmetlerle ilişkilerine göre, camiden şehrin kapılarına doğru bir sıralama içinde görülmektedir. Şehrin mahallelere, organik bir bağ endişesi duymadan bölünmüş olması, onun en büyük fiziksel ve sosyal özelliğidir.

Orta Asya Türk şehir tipi ise üç asıl elemandan oluşmuştur: İç Kale, şehristan ve Ribad. İç Kale saray ve yönetim yapılarının toplandığı yerdir. Şehristan, aristokratların, sanatkarların yaşadıkları kesimdir. Dinsel yapılar, hamamlar burada bulunmaktadır. Ribad, şehrin dış kısmını, varoşlarını içine alan kesim olup, ticaret faaliyetleri, özellikle çevrenin tarımsal ürünlerinin pazarlanması burada yapılmaktadır. Bazı araştırmalardan, Selçuklu dönemi Anadolu şehirlerinde, merkezde büyük cami ve sarayların yer aldığı, ve bu kesime şehristan veya batınü'l medine dendiği, pazar ve mahallelerin şehir dışına, kapılara doğru uzandığı belirtilmektedir.⁵⁴

Osmanlıda ise şehir, “cum’a kılınır ve bâzârı durur” yer olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵ Buna karşın şehrin idarî ve nüfus açısından bazı özelliklerinin mevcut olması da gerekmektedir. Suraiya Faroqhi, bu durumu idarî açıdan bir yerleşmede sancakbeyi ya da en azından bir kadının bulunması, nüfusun büyük bir kısmının geçiminin önemli bir bölümünü tarımdışı faaliyetlerle kazandığının pazar ile ilgili vergilerle kanıtlanması gerekliliği ile ifade etmektedir. Ayrıca nüfus açısından bir yerleşmenin şehir olabilmesi için asgari 400 vergi neferinin bulunması gerekliliğini de belirtmektedir. Faroqhi, 400-1000 arası vergi neferi olan yerleşmeleri küçük şehir, 1000-3000 arası vergi neferi olan yerleşmeleri orta büyüklükte şehir, 3000’den

⁵³ Ergenç, **agm**, s. 105.

⁵⁴ Ergenç, **agm**, s. 106.

⁵⁵ Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, TTK Yay., Ankara 1999, s. 57.

fazla vergi neferi bulunan şehirleri ise büyük şehir olarak sınıflandırmaktadır.⁵⁶

Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve gelişmesi, bir kısım sosyal tesislerin inşası ile yakından ilgilidir. Nitekim şehirlerde tesis edilen imaretler, ihtiyaç sahibi her inanç ve milletten kimselerin buralara akın etmesine yol açmıştır.⁵⁷ İmaretlerin yanında cami ve bedestenler de Osmanlı şehrinin önemli öğelerindendir. Çünkü, şehre gelen yollar buralarda biter ve aralarında düzenli bir bağlantı vardır. Bu odak noktaları arasındaki çatı, ekonomik etkinliklerin sahnesi olan çarşı ve pazar yerleri ile doldurulmuştur. Şehrin asıl merkezini “bedesten” oluşturmaktadır. Etrafında yalnızca bir geceleme niteliği taşımayan aynı zamanda ticaret yeri olan hanlar yer almıştır. Çoğunlukla kentin büyük cami, ya da camilerden bazısı da burada yer almaktadır. Bu merkezden diğer odak noktalarına doğru bir yayılma göze çarpmaktadır. Yayılmanın mihrini de bedestenden başlayan ve uzun çarşı denilen geniş cadde oluşturmaktadır. Uzunçarşı şehirde üretilen her türlü mal ve hizmet erbabının bulunduğu kesimdir. Uzunçarşıya açılan sokaklarda, her biri ayrı iş kolunda her türlü mal ve hizmet üreten esnaf örgütleri yer almaktadır. Bu nedenle esnaf çarşılarının şehir planındaki yerlerini camiye göre değil bedestene göre açıklamak gerekmektedir. Zira bedesten büyük tüccarların bulunduğu ve transit ticarete konu olan malların alınıp satıldığı kapalı pazar yeridir. Şehirde ülkeler ve şehirler-arası pazar için üretim yapabilen sanat dallarının bedestene yakın olması, onları bu ana uğraşı koluna katkısı olan dalların izlemesi, sırayla akarsuya yada başka özel isteklere ilgi duyan işkollarının şehir içinde bu ana odak noktasına göre yer alması, Osmanlı şehirlerinin çarşı ve pazar düzenidir. Şehir planı da bu ana damarlar çevresinde mahallelerle tamamlanmış olmaktadır. Bu plan Osmanlı şehirleri için genelleştirilebilir. Çünkü, bu şemayı , birbirinden uzak , fizik ve doğa yapısı farklı bir çok kentte ana hatları ile görebilmek mümkündür.⁵⁸

⁵⁶ Faroqhi, **Kentler ve Kentliler**, s.12 vd.; Faroqhi, **Osmanlı Şehirleri**, s. 13-14.

⁵⁷ Yusuf Halaçoğlu, **XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 2003, s. 103.

⁵⁸ Ergenç, **agm**, s. 106.

Tahrir defterlerinden anlaşıldığı üzere, Osmanlıda bir yerleşme merkezinin şehir olarak nitelendirilebilmesi için nüfusunun nispeten fazla olması, idarî, hukukî, ve askerî bir görevinin olması ve en önemlisi tarımsal faaliyetlere bakarak tarım dışı faaliyetlerinin ‘nefs’ olarak kaydedilmesi ve mahallelerinin bulunmasıdır.⁵⁹

Bu tanım çerçevesinde incelediğimiz Bozok, Niğde ve Kırşehir Sancaklarında yukarıda tanımlamaya çalıştığımız şehir yapılanmasına uyan yerleşim birimleri başta Niğde’nin merkez kazası olmak üzere Bor, Ürgüp, Develi ve Karahisar ile 1518 tahririnde kaza statüsünde olup da 1584 tahririnde kaldırılarak kaza merkezi Bor’a nakledilen Anduğu ile Kırşehir merkez kazasıdır. Bozok Sancağı ise yüzyılın başında çeşitli cemaatlerin iskan edildiği bir coğrafya olmuş, yüzyılın ortası ve sonunda Bozok ve Akdağ Kaza merkezlerine ayrılmasına rağmen şehir tanımına uygun bir yerleşme yerine sahip olmamıştır.

A. MAHALLELER

Özer Ergenç’e göre Osmanlı şehrinde mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Birbirlerini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Osmanlı çağındaki tanımı ile, genellikle aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir.⁶⁰ Ya da “bir câmiin, zâviyenin veya imâretin çevresinde kurulan meskenlerden oluşan veya birlikte yaşama isteği duyan aynı meslek mensupları veya inanç ve gelenek sahiplerinin evlerinden oluşan bir ünite”⁶¹ olarak tanımlanabilir. Mahalle, Osmanlı şehrini oluşturan önemli unsurlardan birisidir. Osmanlı şehir yapısında temel yerleşim birimi olan mahalleler çoğunlukla bir dini yapı ya da pazar etrafında gelişmiştir. Osmanlıda mahalle aynı zamanda sosyal bir

⁵⁹ Nefs tâbiri şehirler için kullanılmasına rağmen tahrir kayıtlarında bazen köyler içinde nefis tâbirinin kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz sahada “XVI. Yüzyılın başında Bor için “Nefs-i Karye-i Bor” tâbiri kullanılmıştır. BOA TD 1047, s. 19.

⁶⁰ Ergenç, **agm**, s. 10.

⁶¹ Özer Ergenç, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara, 1995 s. 50.

görev ifa eder. Bu açıdan mahalleyi oluşturan nüfus unsuru birbirlerini tanımakta, davranışlarını kontrol etmekte ve belirli bir dayanışma göstermektedir.⁶² İster bir ailenin fertleri veya aynı kökten gelen akrabalar olsun, isterse tam tersi olarak fertler arasında herhangi bir akrabalık mevcut olmasın; ancak, birbiri ile sosyo-ekonomik bağlar kurmuş, karşılıklı bir dayanışma sistemine ulaşmış birbirleri ile arasındaki tecrid faktörünü yıkmış kimselerin birbirinden uzak ya da yakın mesafede tesis etmiş oldukları meskenlerin meydana getirdiği topluluk olarak da mahallenin önemli bir yeri vardır.⁶³ Anadolu'nun pek çok şehrinde mahalleler cami ya da mescitlerin etrafında kurulmuş ve adlarını da bu dinî kurumlardan almıştır.⁶⁴ Mahallelerin, bir mescit ya da cami etrafında teşekkül etmesi Türk-İslam şehirleşme geleneğinin bir yansımasıdır.⁶⁵ XVI. yüzyıl Osmanlı idarî teşkilatının ilk kademesi mahalleler olup, şehirlerin idaresinde en küçük ve temel üniteyi mahalle idarî teşkilatları yerine getirmekteydi. Mahallenin idarî merkezi dini bir yapı olan cami ya da mescit olup idarecisi ise imamdır.⁶⁶ Mahallenin cami ya da mescit etrafında şekillenmesi konusunda, 1- Herhangi bir sahadaki halkı belirli zamanlarda bir araya toplayarak, onları tanıştırmak, dinî ve dünyevî işlerini görmek, aynı zamanda merkezi otoritenin emir ve yasaklarını duyurmak için caminin uygun bir mekan olduğu, 2- Halkın yaşayış biçimini kontrol etmek suretiyle, dolaylı bir "üretim kontrolü"nü gerçekleştirmenin etkili bir aracı olduğu, 3-Toplum içinde kaynaşmayı temin ederek, mahalleli fikri etrafında toplanarak, gerektiği zaman "toplumsal ortak

⁶² Gümüştü, **age**, s. 89-90.

⁶³ Tunçdilek, **age**, s. 39.

⁶⁴ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri-I", **OTAM**, S. 3, Ankara 1992, s. 136; Yılmaz Kurt, "1572 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri'ne Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", **Belleten**, C. LIV, 1990, s. 181.

⁶⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri", **I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (13-17 Ekim 1986) Bildirileri**, Samsun, 1988, s. 298. Zaviye adıyla anılan mahallelerin -ki bir şeyhin zaviyesi etrafında teşkil edilmiştir- çokluğu şehre nüfus çekmenin bir yolu olarak zaviyelerin kullanılmasıyla alakalıdır. Nitekim verilen vergi avantajları nedeniyle kısa sürede zaviyeler etrafında mahalleler oluşabilmekteydi. Bkz. Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, VII (1953), s. 60.

⁶⁶ Hüseyin Özdeğer, **Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası**, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul 1988, s. 120.

kararlar"ı ortaya koyabilmeyi sağlayan mekan olarak ayrı bir önem kazandığı" ifade edilmiştir. Buna göre şehrin temel birimi mahalle, mahallenin idare merkezi de camidir. Dolayısı ile de, mahallenin idarecisi "imam"dır."⁶⁷ Zaten imam, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelene kadar mahallenin hem dinî hem dünyevî başı olmuştur. Mahallenin merkezi veya hiç olmazsa toplanma yeri yakınında imamın evi bulunan mescit oluyordu.⁶⁸ Nihayet, İslam şehrinin dolayısıyla Osmanlı şehrinin hiç şüphesiz en önemli özelliğinden biri, toplumun etnik, dinî ve iktisadî yapısındaki farklılığının bir sonucu olarak mahallelere bölünmüş olmasıdır.⁶⁹

İnceleme alanımızda mevcut mahalle isimlerini değerlendirirken bunların ekseriyetle dini yapı ile ilgili olduğu ve daha çok mescit isimlerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın başında, Niğde merkezinde toplam 29 mahalleden 25 tanesi ismini mescitten alırken, 1 tanesi camiden 1 tanesi Ermeniyan diğeri Rumiyan ve birisi de Dıryan ismini almıştır.⁷⁰ Yüzyılın ortasında ise, 32 mahalleden 15 tanesi ismini mescitten alırken 1 tanesi camiden almıştır. diğerleri ise, 2 tanesi gayr-i müslim (Ermeniyan ve Zimmiyan) olmak üzere 14 tanesi şahıs isimlerinden alınmıştır. 1529'da yapılan başka bir tahrirde yine 32 adet mahalle tespit olunmaktadır. Ancak bir önceki tahrirden farklı olarak Hoca Karaca mahallesi bu tahrirde görülmezken onun yerine Hoca İbrahim mahallesi ikame edilmiştir.⁷¹ Şahıs isimlerine 2 tane daha eklenmesi ile dini yapı isimli mahaller ile şahıs isimli mahalleler eşit sayıya gelmiştir. Yüzyılın sonunda ise, mahalle sayısı 37'ye yükselmiştir. Bunun 17 tanesi ismini mescitten 3 tanesi camiden alırken, yine 2 tanesi gayr-i müslim olan mahallelerin 15 tanesi ismini şahıs isimlerinden almıştır. Daha öncede belirtildiği üzere şehir tanımına uyduğu için Niğde Sancağına tâbi olan kazalardaki mahallelerde bu bölümde ele alınmıştır.

⁶⁷ Ahmet Alkan, "Fatih Dönemi Osmanlı Şehri", **Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi**, S. 2, Ocak 1988, Konya, s. 143-144.

⁶⁸ Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, VII (1953), s. 66-67.

⁶⁹ Kuban, **agm**, s. 54.

⁷⁰ BOA TD 1047, s. 1-18.

Bor'un ⁷²yüzyılın başında 10 tane mahallesi bulunmaktadır. Bu mahallelerden 9 tanesi, cami, mescit gibi dini yapıların ismini taşımaktadır. Bir tanesi ise, zimmiyan mahallesi olarak geçmektedir. 1518 tarihinde mahalle sayısı 12'ye yükselmiştir. Yine 10 tanesi ismini dini yapıdan alırken, bir tanesi şahıs ismi, sonuncusu ise, zimmiyan mahallesidir. 1529'da bir tane daha mescit isimli mahallenin de katılmasıyla mahalle sayısı 13'e yükselmiştir. Yüzyılın sonunda ise, mahalle sayısı 23'e yükselmiştir. 10 tanesi ismini mescitten bir tanesi ise camiden almıştır. Geri kalan mahallelerden 1 tanesi hariç diğer 11 tanesi isimlerini şahıs isimlerinden almışlardır.

Ürgüb'ün⁷³ bu iki kaza merkezinden farklı olarak 7 tane mahallesinden hiçbirisi ismini dini yapıdan almamıştır. Develi kazasında ise, yüzyılın başında 2 tane mahalle bulunmaktadır. Ancak ikisi de ismini dini yapıdan almamıştır. Yüzyılın sonunda ise mahalle sayısı 4'e yükselmiştir. Bunlardan sadece bir tanesi ismini camiden almıştır. Karahisar kazasında XVI. yüzyılın başında 4 adet mahalleden 2 tanesi isimlerini mescitten almıştır. İki tanesi ise, fiziki yapılarının gereği olarak isimlendirilmişlerdir. Yüzyılın sonunda ise, mahalle sayısı 7'ye yükselmiştir. Bu mahallelerden 4 tanesi dini isimli olup, isimlerini mescitten almışlardır.

Çalışma sahamızdan diğeri olan Kırşehir'de ise daha öncede belirtildiği üzere 1485'te mahalle yapılanmasına tesadüf edilememiştir. 1530'da ise 9 mahalle vardır. Bu mahalleler isimlerini daha çok, kökeni Anadolu Selçuklularına kadar giden Ahi Evran, Aşık Paşa, ve Şeyh Kaya gibi

⁷¹ BOA TD 387, s. 159.

⁷² XVI. Yüzyılın başında (1500) Bor, Niğde sancağına bağlı 10 mahallesi olan büyük bir köydür (BOA TD 42, 1-9), yüzyılın ortasında (1518) Niğde Kazasına tâbi bir nahiye olarak görülür. Belgede "Nahiye-i Bor an Kaza-i Niğde" olarak kaydedilmiştir (BOA TD 455 s. 661), yüzyılın sonunda ise Anduğı Kazasının lağvedilip ilave edilmesiyle Niğde Livasına tâbi kaza konumuna yükselmiştir. Belgede "Kaza-i Bor Tâbi-i Liva-i Niğde" kaydı düşülmüştür (KKA TD 135, s. 90/b).

⁷³ TD 42 defterinden kaynaklanan nedenlerden dolayı Ürgüb ile alakalı yüzyılın başı ile ilgili bir bilgi edinmek mümkün olamamıştır. 1518 Yılında Niğde Livasına tâbi kaza olarak kaydedilmiştir. (BOA TD 455 s. 781), yüzyılın sonunda (1584) ise yine Niğde Livasına tâbi kaza statüsünde değerlendirilmiştir (KKA TD 135 s. 181/b).

zaviyelerden almışlardır.⁷⁴ Anılan mahallelerden başka Cami, Nasuh Mescidi, Yakub Dede, Sofular, Kuşdili ve medrese mahalleleri de vardır. Bu mahallelerden 2 tane mahalle, mescit, 1 mahalle ise cami isimli mahallelerdir. Diğer mahalleler ise, yine dini isimli olan Sofular ile Kuşdili mahalleleridir.⁷⁵ Yüzyılın sonunda ise (1584) mahalle sayısı 17'ye yükselmiştir. Bu mahallelerden 5 tanesi, Ahi Evran, Kaya Şeyh, Caca Bey, Şeyh Süleyman, ve Aşık Paşa gibi mahalleler isimlerini zaviyelerden almakla birlikte, 2 tane mahalle isimlerini mescitten 1 mahalle ise camiden almaktadır. Diğer mahalleler ise şahıs isimlerinin yoğunlukta oldukları mahallelerdir.

İnceleme sahamız içerisinde bulunan bir diğer sancak olan Bozok “şehir” bölümünde izah edildiği üzere, “nefs”i olmadığı için mahalle kaydına tesadüf edilememiştir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, mahalleler daha çok bir mescit yada cami etrafında teşekkül etmiştir. Mescid yaptıran kimse hem mescide hem de mahalleye ismini vermiştir.⁷⁶ Niğde’de Yüzyılın sonu itibarı ile bakıldığında yaklaşık olarak % 54, Kırşehirde ise, %16 civarında mahalle ismini mescit ya da camiden almıştır. Bazı Anadolu şehirlerinde ismini cami ve mescitten almış mahalle oranlaması ise şu şekildedir: Aksaray’da % 7, Ankara’da % 4, Konya’da % 2, Larende’de % 5⁷⁷, Lazkiye’de (Denizli) ise % 9’dur.⁷⁸

Öte yandan araştırma sahamızdaki mahallelerin yüzyıl boyunca devamlılığı karşılaştırıldığında Niğde ve Kırşehir sancaklarının istikrarlı bir seyir izledikleri görülmektedir.

Niğde şehrinin mevcut mahallerinden bir tanesi hariç, diğerlerinin tamamına ait kayıtların son tahrir ulaştığı görülmektedir. Niğde merkez

⁷⁴ 998 numaralı Muhasebe Defteri, C.II, s. 651.

⁷⁵ 998 numaralı Muhasebe Defteri, s. 652.

⁷⁶ TD 135, s. 3/b–11/b. Mahalle-i Mescid-i Taceddin Kadı, Mahalle-i Mescid-i Rüstem, Mahalle-i Mescid-i Hatip, Mahalle-i Mescid-i Burhan, Mahalle-i Mescid-i Hasan Bey vb.

⁷⁷ Gümüşçü, *age*, s. 92.

⁷⁸ Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK Yay., Ankara, 2000, s. 87-88.

kazasında I. tahrirde (1507) 29 mahalle bulunurken⁷⁹ yüzyılın ortasında iki tahrir yapılmış ve her iki tahrirdede da (1518/1530) mahalle adedi 32 olarak tespit edilmiştir.⁸⁰ İlk tahrirde (1507) tesadüf edemediğimiz Hoca İbrahim Ağa, Bozyalı ve Veled Seydi mahallelerine bu tahrirlerde tesadüf edilmiştir.⁸¹ Son tahrirde (1584) ise, mahalle sayısının 37'ye yükseldiği görülmektedir.⁸² Bu tahrirde Bozyalı ve Veled Seydi mahallesi mevcudiyetini sürdürürken⁸³ Hoca İbrahim Ağa mahallesi kaybolmuştur. Nüfusu az olduğundan yakınlarında kurulan başka bir mahalle ile birleşmiş olmalıdır.

Yüzyılın sonunda yeni kurulan mahalleler ise Emir Mescidi, Taceddin Kadı Mescidi, Kara Ali Mescidi, Hacı Hızır, Hoca Mehmed, Hüsam Efendi Cami, Hacı İlyas, Mes'ud Bey mahalleleridir.⁸⁴ Niğde merkez mahalleleri yüzyılın başından sonuna kadar geçen sürede kaybolan bir mahalle hariç istikrarlı bir şekilde son tahrir kadar gelmiştir.

Bor kazasında ise yüzyılın başında (1500)'de yapılan sayımda 10 (1518)'de ise 12 mahalle tespit olunmaktadır.⁸⁵ Anılan tahrirlerden başka yüzyılın ortasında (1530)'da yapılan İkinci sayımda ise Hacı İsmail Mescidi adlı mahallenin kurulması ile mahalle sayısı 13'e yükselmiştir.⁸⁶ Buna mukabil yüzyılın sonunda (1584) mahalle sayısının, 23'e yükseldiği görülmektedir. çıkmıştır. Bu tahrirde göre yeni kurulan mahalleler şunlardır: Şaheste, Gözlü Şeyh, Hacı Mehmed Mescidi, Küçük Ahmet Mescidi, Hacı Mustafa, İl Aldı, İsa, Demirci Murad , Hacı Seydi Ahmet, Şadi Mescidi ve Sarı Ali mahalleleridir.⁸⁷ Yeni kurulan mahallelere baktığımızda mahalleyi kuran

⁷⁹ BOA TD 1047, s. 2-18.

⁸⁰ BOA TD 455, s. 651- 658 ve BOA TD 387, s. 159-160.

⁸¹ BOA TD 455, s. 651, 652, 657 vd. Aynı mahalleler bir başka sayımda (BOA TD 387, s. 159) mahalle sayıları değişmemiş ancak hâne ve nefer sayılarında artma olmuştur.

⁸² KKA TD 135, s. 3/b- 14/b.

⁸³ KKA TD 135, s. 8/b, 10/b.

⁸⁴ KKA TD 135, s. 6/b, 7/a, 11/b, 12/a, 13/ a, 13/b, 14/a.

⁸⁵ BOA TD 42, s. 1-9, BOA TD 455, s. 661-665.

⁸⁶ BOA TD 387, s. 162.

⁸⁷ KKA TD 135, s. 90/b-99/a.

şahısların kendi adları ile anılan bir mescid yaptırarak aynı adı mahallelere de verdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum şehrin dışarıdan göç aldığına bir göstergesi sayılabilir. Çünkü bir önceki defterde anılan şahıslara tesadüf edilememiştir.

Ürgüb Kazasının kayıtlarını ihtiva eden Tahrir Defterinin ne yazık ki yüzyılın başı ile ilgili mahalle bilgileri elimizde mevcut değildir. 1518’de 7 mahalle tespit olunmaktadır.⁸⁸ Bu tarihten sonra yapılan başka bir tahrirde de (1530) mahalle sayısı değişmemiştir. Ancak nefer ve hâne sayılarında artış gözlenmektedir.⁸⁹ Yüzyılın sonunda da (1584) mahalle sayısında herhangi bir artış olmamıştır.⁹⁰

Karahisar kazasında yüzyılın başında mahalleye tesadüf edilmezken, (1518)’de 4 adet mahalle tespit edilmiştir.⁹¹ 1530’da mahalle adedi değişmemiştir.⁹² Son tahrirde ise (1584) 3 yeni mahallenin daha teşekkül etmesi ile mahalle sayısı 7’ye yükselmiştir.⁹³ Bu kazada her üç tahrirde de gayr-i müslim nüfusa tesadüf edilmemiştir.

Develi kazasında ise (1518)’de yüzyılın başında 2 mahalle tespit edilmiştir.⁹⁴ (1518)’de yapılan ikinci sayımda da bu yapı aynen korunmuştur.⁹⁵ Yüzyılın sonunda yapılan (1584) tahririne göre ise mahalle

⁸⁸ BOA TD 455, s. 781-783. Kadı Pınarı, Pir, Temenna, Gezen, Çukur, Bucak mahalleleri ile bir de Gebran mahallesi bulunmaktadır.

⁸⁹ BOA TD 387, s. 178. Bu tahrirde bir öncekinde olduğu gibi mahalleler aynen geçmektedir. Ancak Gebran mahallesinin yerine “Cemaat-i Gebran” kaydı düşülmüştür.

⁹⁰ KKA TD 135, s. 181/b- 185/a. Katibin yanlış olsa gerek, Gezen mahallesi Gez olarak yazılmış Pir, Kadı Pınarı, Bucak, Temenna ve Çukur mahalleleri aynen geçmektedir.

⁹¹ BOA TD 455, s. 743-744. Yukarı, Orta nd. Mahalle-i Cami, Mescid-i Kadı ve Mescid-i Şami mahalleleri vardır. “Yüzyılın başında Ürgüb Kazasına bağlı olan Karahisar 1507’de Karahisar-ı Develi Kazası ihdas edilince kazaya bağlı iki nahiyeden birisi olmuştur. 1584 yılında Develi’nin Kaza olmasıyla müstakil bir kaza statüsüne geçmiştir.” (Mustafa Oflaz, **XVI. Yüzyılda Niğde Sancağı**, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992).

⁹² BOA TD 387, s. 189.

⁹³ KKA TD 135, s. 248/- 250/b. Yeni kurulan mahalleler Mescid-i Şeyh Mustafa, Mevlana Abdi Kadı ve Mescid-i İbrahim mahalleleridir.

⁹⁴ BOA TD 455, s. 763-764 . Atlu Gem ve Kara Bey mahalleleri vardır.

⁹⁵ BOA TD 387, s. 190.

sayısı 4'e yükselmiştir.⁹⁶ Karahisar Kazasında olduğu gibi, Develi Kazasında da gayr-i müslim mahallesine tesadüf edilmemiştir.

Yüzyılın başında mahalleye tesadüf edemediğimiz Anduğı Kazasına tâbi Orta Köy Nahiyesinde (1518)'de üç adet mahalleye tesadüf edilmiştir.⁹⁷ 1530'da da yine üç adet mahalle tespit edilmiştir.⁹⁸ Yüzyılın sonunda (1584) Bor Kazasına bağlanan Anduğı'nın mahallelerinden sadece nüfusu diğer mahallelere göre daha fazla olan Cami mahallesi anılan tahrirde Bor Nahiyesi'nin bir mahallesi olarak görülmektedir.⁹⁹ Muhtemelen diğer iki mahalle nüfus yapılarının az olmasından dolayı yanındaki mahalleler ile birleşmiştir.

Öte yandan bazen büyük köyler gelişerek mahallelere sahip olabilmektedir. Kenisa Hisar bunlardan birisidir. Anılan köy 1500 tarihinde Niğde livasına tâbi 113 hâne ve 155 nefere sahip bir köy konumundadır.¹⁰⁰ 1518'de ise nüfusu 130 hâne ve 186 nefere yükselmiştir.¹⁰¹ 1584'te 543 nefer ile birlikte 6 mahallesi vardır. Bunlardan iki tanesinin isimlerini dini yapıdan aldıkları görülmektedir. Bu mahalleler, Ağa Mescidi ve Bey Mescididir. Diğerleri ise, Kargan, Çukur ve Cami mahalleleridir.¹⁰² Görüldüğü üzere, Kenisa Hisar Köyü zamanla genişlemiş ve mescidi olan bir merkez

⁹⁶ KKA TD 135, s. 275/b- 276/b. Yeni kurulan mahalleler Cami ve Halid Mescidi diye de bilinen Yedi Gön mahalleleridir.

⁹⁷ BOA TD 455, s. 817-818. Bu mahalleler Veled-i Kalaycı, Hamam ve Camidir.

⁹⁸ BOA TD 387, s. 183.

⁹⁹ KKA TD 135, s. 90/b.

¹⁰⁰ BOA TD 42, s. 39-40.

¹⁰¹ BOA TD 455, s. 675. Bu tahrirde Dervişan Cemaati 6 ve Sipahizadegan Cemaati 4 nefer olarak anılan karyeye yerleşmiştir. Karye bu tahrirden itibaren büyümeye başlamıştır. Belgede şöyle bir derkenar düşülmüştür: “ Karye-i Kenisa Hisar, Mevlana Ali veled-i Hacı Ahmed ile birlikte 3 nefer daha zikredilmekte olup, muafırlar. Bu zikr olan kimesnelerin bazıı alimlerden ve bazıı salihlerden olup, sahib-i reaya olduklarından avarızdan ve rüsumdan ve ağnamdan külliye muafiyet için Sultan Beyazid Han'dan muafiyetnâmeleri vardır. Halen defter-i cedide arz olundu. Muafiyetleri mukarrer ve müsellemler tutulub, mukarrernâme-i cedid-i padişahi verildi. Mevlana Muhyiddin ve biraderi vardır. Mezkur Mevlana Muhyiddin ehl-i bölük ve sahib-i aziz olup ve karındaşı dahi salihlerden olmağın avarızdan ve rüsumdan ve a'şardan külliye muaf olup, Sultan Beyazid Han'dan muafiyetnâmeleri ve padişah-ı alem-penahdan mukarrernâmeleri vardır.”

¹⁰² KKA TD 135, s. 105/a- 107/a.

haline gelmiştir. Ürgüb Kazasına tâbi olarak bilinen Kara Kenisa ise, Hicrî 991 (M. 1583) tarihli bir mühimme kaydında nahiye olarak geçmektedir. Buna göre nahiye ahalisinin Cuma namazı kılacak bir camii yapılması için merkezi hükûmete baş vurdukları bu taleplerinin olumlu karşılanılarak hali ve harab görünümlü bu yerin şenlendirilmek suretiyle cuma namazı kılınabilecek bir yer haline getirilmesine izin verilmiştir.¹⁰³ Bu hususun, bahsedilen yerleşmenin zaman içerisinde hızlı bir şekilde gelişerek en azından kasaba hüviyetine bürünmesine imkan hazırlayacağını göstermektedir.

Bir başka örnek olarak Kali karyesi gösterilebilir. Bu köyün 1500’de 280 hâne ve 386 neferi vardır.¹⁰⁴ 1518’de 313 hâne ve 562 nefere yükselmiştir. Bu tarihte Cami, İmirza Köy, Üstün Kali ve Dede Hacı Mescidi adlarında 4 adet mahallesi vardır.¹⁰⁵ 1584’te ise mahalle sayısı 8’e çıkmıştır. Nefer sayısı ise toplam 1031’e ulaşmıştır. Bu yeni mahalleler ise Hacı Mescidi, Hacı Hüdaverdi, Hoca Duran Mescidi ve Abdi İsa mahalleleridir.¹⁰⁶ Görüldüğü üzere yüzyılın başında bir köy olan Kali yüzyılın sonunda büyük bir yerleşim birimine dönüşmüştür.

Tekinlü Karyesi ise 1500’de 84 hâne ve 124 nefere sahiptir.¹⁰⁷ 1518’de ise, 74 hâne ve 104 neferi vardır.¹⁰⁸ 1584’ 350 nefer ve 3 mahalleye sahip olan karyede kurulan mahalleler şunlardır: Kamanlı Mescidi, Cuma ve Hacı İshak¹⁰⁹ Görüldüğü üzere diğer örneklerde olduğu gibi, mahalle adlarından birisi mutlaka ismini dini yapıdan almaktadır.

¹⁰³ MD 49, s. 67, “Ürgüb Kadısına hüküm ki, mektub gönderüb, Kaza-i mezburda Nahiye-i Kara Kenisa ahalisi gelüb, nahiye-i mezburda cami-i şerif olmağın Cuma namazı kılmak ihtiyac-ı tâmmımız olub, zikr olan Kara Kenisa hali ve harab olmağla cami-i şerif olmasını eda itdüklerin bildürdiğin ecilden buyurdum ki, vardukda zikr olunan hali ve harabe olan Kenisa’da ikamet namaz-ı cum’a itdüresin”.

¹⁰⁴ BOA TD 42, s. 19-24.

¹⁰⁵ BOA TD 455, s. 694-697.

¹⁰⁶ KKA TD 135, s. 121/b- 125/b.

¹⁰⁷ BOA TD 42, s. 30.

¹⁰⁸ BOA TD 455, s. 674.

¹⁰⁹ KKA TD 135, s. 110/- 111/b.

NİĞDE KAZASINDA MAHALLELERİN DEVAMLILIĞI

Mahalle/defter/tarih	Td, 1047 1507	Td, 455 1518	Td,387 1530	Td, 135 1584
Tai (Tanı) Mescidi	+	+	+	+
Sırçalı Mescidi	+	+	+	+
Hasan Bey Mescidi	+	+	+	+
Kaya Mescidi	+	+	+	+
Danabaş Mescidi	+	+	+	+
Bal Hasan Mescidi	+	+	+	+
Ali Bey Mescidi	+	+	+	+
Hoca Karaca Mescidi	+	+	+	+
Rüstem Mescidi	+	+	+	+
Hacı İmad Mescidi	+	+	+	+
Hoca Uveys Mescidi	+	+	+	+
Hatip Mescidi	+	+	+	+
Mevlana Kasım Mescidi	+	+	+	+
Dedecik Mescidi	+	+	+	+
Ahi Mustafa Mescidi	+	+	+	+
Hacet Mescidi	+	+	+	+
Tahtalı Mescidi	+	+	+	+
Tat Ahmet Mescidi	+	+	+	+
Burhan Mescidi	+	+	+	+
Kible Mescidi	+	+	+	+
Ahi Paşa Mescidi	+	+	+	+
Sultan Cami Mescidi	+	+	+	+
Şahne Mescidi	+	+	+	+
Ayas Ağa Mescidi	+	+	+	+
Hacı Eyne Mescidi	+	+	+	+
Diryan Mahallesi	+	+	+	+
Sungur Bey Camii	+	+	+	+
Hoca İbrahim Ağa	-	+	+	-
Bozyalı	-	+	+	+
Veled Seydi Mescidi	-	+	+	+
Emir Mescidi	-	-	-	+
Tacettin Kadı Mescidi	-	-	-	+
Kara Ali Mescidi	-	-	-	+
Hacı Hızır	-	-	-	+
Hoca Mehmed	-	-	-	+
Hüsam Efendi Camii	-	-	-	+
Hacı İlyas	-	-	-	+
Mesud Bey Camii	-	-	-	+
Ermeniyan	+	+	+	+
Rumiyan	+	+	+	+

Tablodan da anlaşılacağı üzere yüzyılın ilk çeyreğine ait verilerde genelde mahalleler arasında sayısal anlamda büyük bir farkın olmadığı görülmektedir. Ancak yüzyılın sonunda yeni kurulan mahalleler, yine bir şahsın kurmuş olduğu cami ve mescidin etrafında toplanılması sonucu oluşmuştur.¹¹⁰ Dikkat edilirse, gayr-i müslimler yüz yılın başından sonuna kadar ayrı mahalleler de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Müslüman mahallelerinde karışık olarak Ermeni yada Rum nüfusuna tesadüf edilmemiştir. Bu husus dine dayalı mahalle kültürünün tâbii bir sonucudur.

KAZALARDAKİ MAHALLE DEVAMLILIĞI

BOR KAZASI Mahalle/defter/tarih	Td 42 1500	Td, 455 1518	Td, 387 1530	Td, 135 1584
Veled Seydi Mescidi	+	+	+	+
Hacı Muhsin Mescidi	+	+	+	+
Celal Mescidi	+	+	+	+
Vüsta Mescid	+	+	+	+
Hacı Kemal Mescidi	+	+	+	+
Akkız Oğlan Mescidi Nd.Piri Fakih	+	+	+	+
Sufiyan Mescidi	+	+	+	+
İlyas Fakih Mescidi	+	+	+	+
Uğurlu Mescidi	+	+	+	+
Hacı Pir Ahmed Mescidi	-	+	+	+
Cami Mahallesi	-	+	+	+
Hacı İsmail Mescidi	-	-	+	+
Şaheste	-	-	-	+
Gözlü Şeyh	-	-	-	+
Hacı Mehmed Mescidi	-	-	-	+
Küçük Ahmed Mescidi	-	-	-	+
Hacı Mustafa	-	-	-	+
İl Aldı	-	-	-	+
İsa	-	-	-	+
Demirci Murad	-	-	-	+
Hacı Seydi Ahmed	-	-	-	+
Şadi Mescidi	-	-	-	+
Sarı Ali	-	-	-	+
Şeyh Muhyiddin Mescidi	-	-	-	+
Zimmiyan	+	+	+	+

Ürgüb, Karahisar, Develi ve Anduğı Kazaları ile ilgili olarak, mufassal tahrir defterin yapısından kaynaklanan nedenden dolayı I. Tahrirde (1500) anılan kazaların mahallelerine tesadüf edilememiştir.

ÜRGÜB KAZASI Mahalle/defter/ tarih	Td, 455 1518	Td,387 1530	Td, 135 1584
Kadı Pınarı	+	+	+
Pir	+	+	+
Temenna	+	+	+
Gezen	+	+	+
Çukur	+	+	+
Bucak	+	+	+
Gebran	+	+	+

KARAHİSAR KAZASI	Td, 455 1518	Td, 387 1530	Td, 135 1584
Yukarı	+	+	+
Orta nd. Mahalle-i Cami	+	+	+
Kadı Mescidi	+	+	+
Şami Mescidi	+	+	+
Şeyh Mustafa	-	-	+
Mevlana Abdi Kadı	-	-	+
İbrahim Mescidi	-	-	+
Gayr-i Müslim mahallesi	-	-	-

¹¹⁰ KKA TD 135, s. 3/b-14/b. Emir Mescidi, Taceddin Kadı Mescidi, Kara Ali Mescidi, Hüsam

DEVELİ KAZASI	Td, 455 1518	Td,387 1530	Td, 135 1584
Atlu Gem	+	+	+
Kara Bey	+	+	+
Cami	-	-	+
Yedi Gön	-	-	+
Gayr-i Müslim mahallesi	-	-	-

ANDUĞI KAZASI	Td, 455 1518	Td,387 1530	Td, 135 1584
Veled-i Kalaycı	+	+	-
Hamam	+	+	-
Cami	+	+	+
Gayr-i müslim Mahallesi	-	-	-

Genel olarak bakıldığında Niğde Kazasında olduğu gibi diğer kazalarda da yüzyılın ilk çeyreği ile sonu arasında mahalle yapılanmasında istikrarlı bir devamlılık söz konusudur. Karahisar, Develi ve Anduğu Kazalarında gayr-i müslim mahallesine tesadüf edilmemiştir. Bu husus gayr-i müslimlerin güvenlik endişesiyle çok önceden bu kazalara nazaran daha büyük olan diğer kazalar yerleşme isteklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Mahallelerin kurulmasında şehre yerleşen daha önceden devlet hizmetinde bulunmuş kimselerin etkisi vardır. Örneğin Karahisar kazasında 1518 tahririnde “Cemaat-i Muafiye” olarak Mevlana Sıddık ve Mevlana Mustafa zikredilmektedir.¹¹¹ Bunlardan Mevlana Sıddık Karahisar kadısı olup, hizmetinde 5 nefer bulunmaktaydı. Mevlana Mustafa ise onun kardeşi olarak geçmekte olup hizmetinde bulunan. 7 nefer ile kazaya yerleşmiş, 1584 tahririnde 20 nefer ile kendi adı ile anılan bir mahallenin oluşmasını sağlamıştır. Bundan başka anılan kazada Mevlana Abdi ve İbrahim isimdeki kimselerinde kendi adlarına mahalle kurdukları görülmektedir. Bor Kazasında ise, Hacı Mehmed, Küçük Ahmed, Hacı Mustafa, İl Aldı, İsa, Demirci Murad,

Efendi Camii, Mesud Bey Camii, Hacı İlyas, Hoca Mehmed Camii.

¹¹¹ BOA TD 455. “Cemaat-i Muafiye Mevlana Sıddık, Karamanoğlu hıdmatında Karahisar Kadısı olup, a’şardan ve rüsumdan ve avarızdan ve tekalifden muaf olup, kendüden sonra zikr olunan evlad-ı uslub-ı mezbûr üzere cevap olunub, Merhum Sultan Bayazıd Han dahi bu evladına dahi a’şardan ve rüsumdan ve tekalifden muafiyetnâme vermiştir. Bi’lfiil ellerindedir. Mezkur Mevlana Mustafa hal-i hıdmatında cem’-i a’şar-ı şer’iyeden ve rüsum-ı örfiyeden ve tekalif ve divaniden külliye muaf olub, kendü fevt olduktan sonra olan evladından Muzaffer ve Mehmed ve Kasım ve Ahmed dahi uslub-ı mezbûr üzere cem’-i hukuk-ı şer’iyeden ve rüsum-ı örfiyeden ellerinde Sultan Beyazıd Handan bu tafsîl üzere bitir vardır. Ebna-i ebna’sı dahi muaf olagelmıştır.”

Hacı Seydi Ahmed, Şadi, Sarı Ali ve Şeyh Muhyiddin gibi şahıslar kendi adlarına mahalle kurmuşlardır.¹¹²

Çalışma sahamızın ikincisi olan Kırşehir’de ise mahalle oluşumu Niğde’den farklı bir seyir izlemiştir. Eski bir yerleşim ünitesinin işareti olarak kale adıyla bilinen bir höyük olmasına karşın abide ve kitabelerden buranın bir şehir halinde ortaya çıkışının Anadolu Selçuklu Devleti döneminde olduğu gibi nüfus, fizikî yapı ile mimarî eserler yönünden büyük bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde inşa edilen zaviye, medrese, cami, mescid ve türbe gibi eserler şehrin gelişim durumu hakkında önemli ip uçları vermektedir.¹¹³ Elimizde mevcut olan ve Osmanlı idaresinin ilk yıllarına ait Td. 19 (H. 890/M. 1485) tarihli defterde mahalle kaydına tesadüf olunamamıştır. Ancak günümüzde halk arasında Cemele kalesi olarak bilinen bir kale ve aynı ad ile anılan bir köy kaydı yer almaktadır¹¹⁴. 1530’da ise Kırşehir’in toplam dokuz mahallesi bulunmaktadır. Bu mahalleler: Cami, Nasuh Mescidi, Yakub Dede Mescidi, Sofular, Kuşdili, Medrese, Ahi Evran, Aşık Paşa ve Kaya Şeyh adlarını taşımaktaydı. Nüfusu en kalabalık mahalleler Nasuh Mescidi ve Ahi Evran en az olanı ise, Kaya Şeyh mahallesi oluşturmuyordu.¹¹⁵ 1584’te mahalle sayısı 17’ye yükselmiştir. Bu dönemde yeni kurulan mahalleler, Yenice, Cedid (nd. Kayabaş), Danaağılı, Şeyh Süleyman Sofu, Alay Beyi, Cedid (nd. Killik), Cedid (Lala Cami), Şarkıyan, bu mahallede oturdukları anlaşılan cemaatler ”der Mahalle-i Şarkıyan” olarak ayrıca kaydedilmiştir.¹¹⁶

Mahalle/defter/tarih	1485	1530	1584
Nasuh Mescidi	-	+	+
Yakub Dede mescidi	-	+	+
Cami	-	+	+
Sofular	-	+	+
Kuşdili	-	+	+
Caca Bey Medresesi	-	+	+

¹¹² KKA TD 135, s. 97/a-98/b.

¹¹³ Şahin, Kırşehir, s. 482.

¹¹⁴ BOA TD 19, 284; 1485 tarihinde ihdas edilen Cemele Köyünün malikane geliri Şeyh Süleyman Zaviyesine aktarılırken, divani geliri ise, Cemele Kalesinin dizdarı olan Solak Mustafa adında bir kimseye aktarılmıştır. 1584’te köy daha da gelişmiş ve “kal’a-i mustahfızan-ı Cemele olarak 40 nefer zikredilmektedir” (KKA TD 139, s. 16/a).

¹¹⁵ **998 numaralı Muhasebe İcmal Defteri**, s. 651.

¹¹⁶ KKA TD 139, s. 8/a-b.

Ahi Evran	-	+	+
Aşık Paşa	-	+	+
Kaya Şeyh	-	+	+
Yenice	-	-	+
Cedid (Kaya Baş)	-	-	+
Dana Ağıl	-	-	+
Cedid (Killik)	-	-	+
Şarkıyan	-	-	+
Şeyh Süleyman Sofu	-	-	+
Alay Beyi	-	-	+
Cedid (Lala Cami)			

Tablodan da anlaşılacağı üzere, 1485'te mahalle kaydına tesadüf edilememiştir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi bu durumun sebebi anılan tahrir esnasında mahallelerin dikkate alınmamasından kaynaklanıyor olabilir. Yüzyılın ortasında (1530)'da 9 adet mahalle tespit olunurken sonunda ise bu sayı 17'ye yükselmiştir. Görülüyor ki, yüzyılın başı ile sonu arasında Kırşehirde hızlı bir şehirleşme süreci yaşanmıştır. 1530'da 0-19 vergi nüfus aralığında 5, 20-49 aralığında 3, 50-99 aralığında ise 1 mahalle bulunmaktadır. İkinci tahrirde (1584) ise 0-19 vergi nüfus aralığında 4, 20-49 aralığında 3, 50-99 aralığında 5, 100-199 aralığında 4, 200-299 aralığında ise, 2 mahalle bulunmaktadır.

Bu mahallelerden en fazla nüfus barındıranlar, Ahi Evran ve Aşık Paşa mahalleleridir. Ahi Evran mahallesinde yörük cemaati ile birlikte "Cemaat-i gariban-ı kadim-i Bağdad" olarak bilinen bir cemaat kaydına tesadüf edilmiştir. Bu husus adı geçen bölgenin dışarıdan göç aldığıının en önemli delilidir. Keza, bölgedeki konar-göçer cemaatlere mensup ailelerin bazıları da yavaş yavaş şehre yerleşmeye başlamışlardır. Bu cümleden olarak Aşık Paşa Mahallesinde yörük cemaati, mahallenin oluşmasında önemli bir yekün teşkil etmiştir. Bunlarla birlikte, Yenice, Cami, Hacı Nasuh, Kuşdili, Cedid (Kaya baş), Cedid (Killik), Şarkıyan, mahalleleri yörük cemaatlerinin nüfusça fazla olduğu mahallelerdir. Bu mahallelerin yanısıra Pirzade Osman adında birisinin nökerleri ile birlikte şarktan gelerek kurmuş olduğu bir mahalle daha vardır.¹¹⁷. Görüldüğü üzere, Kırşehir şehir merkezinin oluşmasında konar-göçer grupların etkisi oldukça fazladır. Niğde Sancağındaki mahalle profili ile Kırşehir Sancağı arasındaki belki de en

¹¹⁷ KKA TD 139, s. 10/b; Belgede "der mahalle-i şarkıyan an nökeran-ı Osman Pirzade ez canib-i şark der Nefs-i Kırşehri" kaydı yer almaktadır.

önemli fark budur. Çünkü Niğde Sancağında daha yüz yılın başından (1500) itibaren kentsel yerleşimin önemli bir unsuru olan mahalle yapılanması kendini göstermektedir. Bu cümleden olmak üzere Niğde Sancağında yerleşik hayata geçişin daha önce gerçekleştiği söylenebilir. Örneğin daha önce de Niğde Sancağına tâbi olan Bor, yüzyılın başında (1507) büyük bir köy iken, yüzyılın ortasında (1518) Niğde Kazasına bağlı bir Nahiye, yüzyılın sonunda (1584) ise orta ölçekli bir şehir seviyesine yükselerek, zamanla Niğde ile rekabet edebilen bir kaza merkezine dönüşmüştür.¹¹⁸ Bununla birlikte, Niğde'nin Güneyden ve Güneydoğudan gelen ticaret yolu üzerinde bulunması şehirleşmenin ana unsurları olan hanların, dükkanların ve pazar yerlerinin teşekkülünü kolaylaştırmıştır.¹¹⁹ Dolayısıyla bu durum şehirleşme sürecinin de hızlanmasına neden olmuştur.

Çalışma sahamızın bir diğeri olan Bozok'ta da “nefs” adı verilen şehir merkezinin oluşmamasında yüz yılın başından itibaren konar-göçer grupların dağınık bir nüfus yapılanması içerisinde görülmeleri ve bölgeyi yaylak-kışlak alanı olarak değerlendirmeleri etkili olmuştur. Bozok bölgesinde, köylerde mahalle olarak görülen yerleşim birimleri vardır. Ancak bu yerler, “nefs” olarak değerlendirilmeyip, nüfusun artmasına paralel olarak büyük köylerin fizikî yapılarında meydana gelen değişikliklerden ibarettir. Sancak dahilinde bulunan mahallelerin hemen hepsi köylerin yanında ya artan nüfusun iskân gereksinimine cevap bulmak ya da yeni gelen konar-göçerlere iskân sahası açmak amacı ile kurulan yerleşim birimleridir.¹²⁰ Mahallelerle ilgili bu açıklamalardan sonra çalışma sahamızda, kasaba modeline uygun olarak

¹¹⁸ BOA TD 1047, s. 19; belgede “Nefs-i Karye-i Bor” kaydı düşülmüştür. BOA TD 455, s. 661-698; belgede “Nahiye-i Bor an Kaza-i Niğde Nefs-i Bor Tâbi-i Niğde Hass-ı Mirliya bazargandır” ibaresi yer almaktadır. KKA TD 135, s. 90/b-127/b; belgede “Kaza-i Bor” olarak kaydedilmiştir.

¹¹⁹ BOA TD 387, s. 159; 1530 tarihli bu defterde Niğde'de 2 cami, 19 mescid, 2 medrese, 4 zaviye, 1 mevlevihâne, 71 Basmahâne, 3 hamam ve 1 kervansaray kaydedilmiştir. Bu durum, anılan tarihte Niğde'nin zamanla kültür ve ticaret şehri olabileceğinin bir işareti gibi görülmektedir.

¹²⁰ KKA TD 30, s. 73/b. Örneğin Boğazlıyan Nahiyesine tâbi Taylu Köyü kendi adı ile anılan 3 neferlik mahallesi vardır. Belgede “Karye-i Taylu ve Müderrislü nd. Çalab Virdi Kışlası iki bölük otururlar” kaydı yer almaktadır. Boğazlıyan, İki Yüzlü, Söylemezli, Elsizli, Güzelce Köprü Köylerinin kendi adları ile anılan mahalleleri vardır. Aynı defterde köy sırasına göre, s. 78/b, 90/a, 93/b, 97/a, 76/a, 98/b.

değerlendirdiğimiz “Muşkara’nın” nasıl bir kaza merkezine dönüştüğü üzerinde durabiliriz.

B. BİR KASABA ÖRNEĞİ OLARAK MUŞKARA (NEVŞEHİR)

Çalışma sahamızda Mufassal Tahrir Defterde kasaba olarak kaydedilen tek yerleşim birimi olan Muşkara, XVI. Yüzyılın başından XVII. Yüzyılın ilk yarısına kadar geçen zaman dilimi içerisinde Uç hisar Nahiyesine tâbi bir köyden Nevşehir adı ile anılan kaza konumuna yükselmiştir. Bizde bu bütünlüğü bozmadan kasaba başlığı altında yüzyılın başından XVII. Yüzyılın ilk yarısına kadar Muşkara köyünün yerleşme ve nüfus bakımından geçirmiş olduğu değişimi ayrı bir bölümde ele aldık

Necdet Tunçdilek’e göre Anadolu kent modeli; kırla, onun içerisinde çıkan kentin, aralarındaki ilişkilerin karşılıklı denge esasına göre tanzim edildiği noktasından gelir. Buna göre sistem kır ile kentin birbirlerine yardım etme veya birbirlerini tamamlama esasına ve bir arada yaşama ilkesine göre kurulmuştur veya bu ilkeden kuvvet alarak gelişmesini bu kalıp içerisinde sürdürmüştür.¹²¹ Buna göre bazı kentlerin başlangıçta belirsiz köyler iken zamanla dinamik bölgesel merkezler olan kasabalara dönüşmesi ve daha sonra hinterlandı oldukça geniş büyük kentlerin ortaya çıkması kır ile kent dayanışmasının bir sonucudur. Özellikle Osmanlı taşra kasabalarının iktisadi hayatta özel bir yeri olduğu düşünülebilir.Çünkü, bu kasabaların çoğu ya ticaret yolları üzerinde veya bu yollara iktisadi yada ticaret merkezlerine yakın mahallerde ortaya çıkmışlardır. Buna ek olarak bir çok kasaba; fonksiyon bakımından, bu çeşit merkezler arasında iş gören tüccarlara ipek dokumacılığı, tabaklama, bakır işçiliği veya yemenicilik gibi farklı ekonomik hizmetler sunabilecek şekilde ihtisaslaştıkları, çoğu zaman bir kasabaya özgü faaliyet, ekonomik yaşantı bakımından ihtisaslaşmış köylerden oluşan küçük bir bölgeyi de kapsadıkları öne sürülmüştür.¹²² Kasabalar, sadece yaygın bir ekonomik merkezler ağında düğüm noktaları olmakla kalmayıp, kendi ticaret

¹²¹ Tunçdilek, *age*, s. 162.

¹²² Peter Benedict, “Türkiye’de Küçük Kasabalar”, *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, İÜ Coğrafya Enstitüsü, 1971, s. 148.

bölgeleri için önemli bir merkez niteliği de taşıyorlardı. Pazar merkezleri olarak , mallar tekrar bölge içinde dağıtılmak veya daha büyük kentsel merkezlere gitmek üzere kasabalara akıyor ve bunun tersi olarak gerekli mal ve hizmetler de üretim ve ithal merkezlerinden kasabalara gelerek buradan bölge içindeki köylere dağılıyordu Bölgelerin görece olarak birbirinden ayrılığı kasabaları, bölge çapındaki ekonomik, siyasal ve kültürel faaliyetlerin merkezi durumuna getiriyordu. Bu merkezler kırsal alandaki köy toplumu ile, kente dayanan Osmanlı toplumu arasında bir aracı rolü oynamakta idi. Yukarıda da ifade edildiği üzere XVI. yüzyılın başında Niğde Sancağına tâbi Ürgüb Kazasının Uç Hisar Nahiyesindeki köylerinden birisi olan Muşkara yukarıda zikredilen “Kasaba” modeline uygun bir gelişme göstermiş Damat İbrahim Paşa’nın bölgeye tahsis ettiği vakıflar sayesinde hızla gelişerek önemli bir şehir merkezi durumuna yükselmiştir.

Osmanlı döneminde bugünkü Nevşehir il merkezi ile olarak yazılı ilk bilgilere XVI. yüzyıl başlarından itibaren tesadüf edilmektedir. Hicrî 924 (M.1518) tarihinde, “Muşkara” köyü idarî bakımdan Niğde Sancağının Ürgüb Kazasına bağlı Uç Hisar Nahiyesinin köyleri arasında yer almaktadır.¹²³ Müslüman Türkler ile gayr-i müslimlerin birlikte yaşadığı bir köy görünümünde olan Muşkara’da bahsedilen dönemde 61 vergi hânesi ve 105 nefer (nim:51, bennak:16, caba:35, pir-i fani:1, vasıfsız:2) bulunmakta idi.¹²⁴

H. 935 (M. 1530) yılında Ürgüb Kazasına tâbi Uç Hisar nahiyesinin mezraalarından birisi olarak geçmektedir.¹²⁵ Anılan tarihte toplam 80 hâne ve 150 nefer nüfusu bulunmaktadır. Bu tahrirde mezraa olarak kaydedilmesi kanaatimizce katibin bir hatasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü, mezraalar bahsinde de anlatılacağı üzere, mezraa ahalisi boşalmış, harabesi ve suyu olan ekinlik sahalarıdır. Mezraalarda nadiren görülen hâneler ise ya sayıca

¹²³ İlhan Şahin, **Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler**, İstanbul, 2006, s. 248.

¹²⁴ BOA, TD 455, s. 810-811. Belgede İlk olarak “Yusuf veled-i Abdullah” ismi kaydedilmiştir. Bali, Kaya, Yağmur, Arslan, Eyne Bey gibi Türkçe isimlere de rastlanmaktadır. Ancak yaklaşık yüz neferin hem kendi hem de baba adları gayri müslimdir. Bu isimler arasında Vasil, İstavri, Anasdos gibi isimler sıklıkla geçmektedir.

¹²⁵ BOA, TD 387, s. 180. Belgede “Nahiye-i Uç Hisar tâbi-i Kaza-i Ürgüb mezraa-i Muşkara” tâbiri kaydedilmiştir.

oldukça az ya da yakınındaki bir köyün ahalisinden ibarettir. Bu dönemde bulunan mezraalara bakıldığında bünyesinde 150 neferlik nüfus barındıran mezraaya tesadüf edilmemiştir.¹²⁶

Muşkara'nın Hicrî 992 (M. 1584) yılında toplam 186 neferi vardır.¹²⁷ Bunun 140 neferi "gebran"olarak kaydedilmiştir. (nim:37, bennak:48, caba:47, çift:4, pir-i fani:4), Müslüman Nüfus, 46 (nim:8, bennak:14, caba:18, pir-i fani:3, vasıfsız:2) civarındadır. Bu tahrirre göre yeni oluşturulan Nevşehir Kasabasının merkez köyü olarak kaydedilmiştir. XVII. yüzyıl ortalarında Muşkara Köyü, yine Niğde Sancağının Ürgüb Kazasına bağlıydı. Bu dönemde köyün 45 avarız hânesi bulunuyordu.¹²⁸ Celali hareketlerinin Anadolu'yu oldukça etkilediği dikkate alınacak olursa, nüfusun 1584 yılına göre bir azalma içine girdiğini ve dolayısıyla XVII. yüzyıl ortalarındaki nüfusun 1584'ten daha az olabileceğini düşünmek mümkündür.¹²⁹

Ancak H. 1140 (M. 1727) tarihinde Muşkara, Niğde'nin bazı köylerini de alarak kaza merkezi olmaya başlamıştır. Bu tarihte nim,bennak ,çift ve caba kaydedilen toplam 913 nefer vergi nüfusuna karşılık 494 mücerred kayıtlı bekar nüfus bulunmaktadır.¹³⁰ Bu nüfus grubuna aşağıda belirtilen 196 neferlik "muaf" grubu dahil değildir. Bu durumda ortalama köy başına düşen evli nefer sayısı yaklaşık 63 iken bekar nüfus miktarı ise, 37 civarındadır. Bu dönemde nüfus bir önceki tahrirre göre yaklaşık beş kat artmıştır. Bunun en önemli nedeni Damat İbrahim Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde (1718-1730) büyük bir imar faaliyetinin başlatılmış olmasıdır. Özellikle kurmuş olduğu vakıflar, Muşkara'nın kaza statüsüne yükselmesinde önemli bir etken olmuştur. Bunun en güzel örneği Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın 38 Numaralı hazine defterinin 81.sahife ve 1. sırasında kayıtlı tarihsiz

¹²⁶ Bkz. "Mezraalar" ile ilgili bölüm.

¹²⁷ KKA TD 135, s. 220/a-b. Belgede "Karye-i Muşkara Kasaba-i Nevşehir" kaydı yer almaktadır.

¹²⁸ Vergi terimi olarak, yerine ve vergisine göre sayım birimi olan gerçek avarız hânesinin, dört ile elli hânesi bir avarız hânesini oluşturmaktadır (Halil Sahillioğlu, "Avarız" mad, **DİA**, C. IV. s. 108.

¹²⁹ Şahin, a.g.e. s. 249.

¹³⁰ KKA TD, 98, s. 1/b-19/b.

vakfiyesidir.¹³¹ Bu vakfiyeye göre Muşkara'da inşa edilen cami ve muallimhaneye Damat İbrahim Paşa'nın Antalya, İzmir ve İstanbul'da bulunan dükkanlarından gelirler tahsis edilmiştir. Ayrıca, bölgeye yapılacak iskân teşvik edilmiş ve yeni sâkinler için çeşitli muafiyetler verilmiştir. Bunun yanında Selçuklular döneminden kaldığı anlaşılan Nevşehir Kalesini yeni baştan tamir ettirmiş ve buraya bir sur yaptırmıştır.¹³² Güvenlik açısından da her hangi bir sorun teşkil etmemesi kısa zamanda Muşkara'yı cazibe merkezi haline getirmiş ve çeşitli bölgelerden göç almasına neden olmuştur.

Bu dönemde Muşkara, Niğde Sancağından ayrılan 12 köyün merkezi olma özelliğini göstermiştir. Bu köyler ve nüfus yapıları aşağıdaki gibidir.

Köy	Nim	Çift	Bennak	Caba	Mücerred
Andırlos	12	12	21	-	28
Orta Köy	5	11	26	-	28
Ma'son	5	3	27	-	12
Mazi	5	12	4	-	10
Akköy	16	-	14	-	8
Başköy	36	3	23	-	37
Germiyan	5	38	17	-	43
Elgörü?	-	9	5	-	-
Matla	1	20	32	22	-
Amanos	-	22	26	-	23
Ervani?	11	42	161	-	134
Andırson	103	-	68	-	116
Bulgarçık	10	8	35	-	42
Coydu?	2	23	18	-	13
Genel Toplam	211	203	477	22	494

Yukarıda zikredilen köylerin haricinde Saskos¹³³ ve Soğanlı¹³⁴ Köyleri de mevcuttur. Ancak bu köyler raiyyetsiz olarak kaydedilmişlerdir.

¹³¹ Vakıflar Gen. Müd. Arşv. Nr. 38, s. 81-84. Bu vakfiyede Muşkara'da inşa edilen cami-i şerif ve muallimhâneye Antakya, İzmir ve İstanbul'da bulunan dükkanlardan aktarılan gelirlerin çeşitleri ile cami-i şerifte görevli imam, hatip, vaiz ve şeyh'ül kurra olanlara ayrılan ücretler zikredilmiştir. Ayrıca Muallimhânede görevlendirilecek hat muallimine de verilecek ücret kaydedilmiştir. Ayrıca Nr. 741, s. 404-406 arasında "Vilayet-i Anadolu'da Ürgüç nam-ı diğer Nevşehir Kazasına tâbi Arabsun Karyesinde bina edilen Cami-i Şerif ve Mekteb-i Latif için gerekli şartlar" kaydedilmiştir. Nr. 742, s. 74'te ise "Kaza-i Arabsun namı diğer Gülşehri" ile ilgili Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa Vakfına ait kayıt düşülmüştür.

¹³² Şahin, *age*, s. 250-251.

¹³³ KKA, TD, 98, s. 3/b. Belgede bu köy için şu kayıt düşülmüştür: "Kaza-i Mezbure tâbi Saskos nam karye hududunda cari olan gice argı dimekle ma'ruf nam argın suyu ikide bir azaldığı ilerde tulû'-ı afitabdan ahşama gölgesi değirmen tarafına gelince Baş Köy ahalisi ekinlerine sa'y idüb, ba'dehu ol vakitten tulû'-ı afitaba değin su Karye-i Orta Köy değirmenine cereyan eylemek üzere tarafeyn rızası ile, yedlerine hüccet-i şer'iyenin muktezasınca defter-i cedide kayd olundu".

H 1140 (M. 1727) TARİHİNDE MUŞKARA (NEVŞEHİR) DA MUAF GRUPLAR	
Yeniçeri	13
Cebeci	23
Sipahi	30
Dizdar	1
Merd-i Tımar	9
İmam	3
Hatip	2
Talib-i ilm	5
Ama	2
Vasıfsız	108
Genel Toplam	196

TD 98'e göre daha çok kırdan kıra göç hadisesi gerçekleşmekle birlikte, dışarıdan kırsal bölgelere gelen göçlere de tesadüf edilmektedir. Andırlos Köyünde, kayıtlı (iki nefer Divri Köyünden, bir nefer Hira köy ve bir neferde Salur köyünden gelmişlerdir.) defterde Andırlos Köyü için *“toprağı kalil ve sengistan ve bi hasıl olub, ve etrafında olan karyelerin öşürlerin 1/8 vire gelmekle fima ba'd bunlar dahi öşürlerin 1/8 vermek üzere defter-i cedide kayd olundu.”* İbaresini kaydedilmiştir.¹³⁵ Toprağının az ve taşlık bir arazi yapısına sahip olmasına rağmen insanların böyle bir köyü tercih etmelerinin nedeni topraklarını terk edip, göç etmek zorunda kalmış olmalarındandır. Bu dönemde insanların kendilerini emniyette hissetmemesi (savaşlar, eşkıyalık vs.) ve tarımsal birimlerin darlığı onları çift bozmaya zorlamıştır.¹³⁶ Çiftini bozan köylülerde, diğer köy yada bölgelere göç etmişlerdir. Örneğin Nevşehir Kazasının ilk köyü olan Andırlos Köyüne Niğde'nin Divri köyünden üç, Hira köyünden bir, Salur köyünden, iki nefer ile birlikte “Bozok Sancağından bir nefer ve Rum ilinden 3 olmak üzere toplam 4 nefer de dışarıdan gelmiştir.”¹³⁷

¹³⁴ Aynı defter, s. 3/b. “Karye-i Soğanlu der nezd-i Karye-i Kavurcani ? hali ez raiyyetsiz bazı yerlerin ahalisi Kara Hisar ve Kavurcani ve Orta Köy ziraat iderler. Tâbi-i Kara Hisar-ı Develü mea mezraa-i Yakadosca kadimden karye-i mezbure halkının mahsuz ziraatgahı olması ile karye-i mezbure ile kayd olundu” ibaresi kaydedilmiştir.

¹³⁵ KKA TD 98 s. 1/b.

¹³⁶ İnalçık, **age**, s. 803.

¹³⁷ KKA TD 98, s. 1/b-2/a. Bu neferlerle ilgili olarak belgede şöyle bir kayıt düşülmüştür. “Üzerlerine bazı karye işaret olunan reaya an isabet ol karyelerde defterli raiyyet olmayub, ancak dedeleri ve babaları ol karyelerde durub, ba'dehu karye-i mezburede mütemekkin ve babaları ve dedeleri rüsum-ı raiyyetleri karye-i mezbure sipahilerine vire gelmekle, bu def'a tahriri- cedide değin kayd olundular. Sultanım nam karye hududunda, ziraat iden reaya, öşürlerin hassa arz, ve salariyelerin “Baş Köy sipahilerine virüb, ve beher nakdi otuzar akçe resm dahi vire gelmeleri ile, uslub-ı kadime üzere rüsum ve salariyelerin virmek üzere defter-i cedide kayd olundu” kaydı düşülmüştür.

Mazi Köyüne¹³⁸ ise bir nefer Dirce, bir neferde Ervani Köyünden gelenler olmuştur. Defterde Mazi köyüne gelmelerinin nedeni olarak burada ziraat yapmaları gösterilmiştir.

Ak köye¹³⁹ Niğde kazasına tâbi Döğerli köyünden bir, Seydi Hacı köy’den bir, Tabaslu köyünden bir ve Sultanım köyünden bir olmak üzere toplam 4 nefer gelmiştir.

Baş Köyde¹⁴⁰ ziraat yapmalarına rağmen bir nefer Deli Viran, bir nefer İnce Su, bir nefer Nefaz, bir nefer Ağca Viran, üç nefer Sulu Yaka, on iki nefer Sultanım köyünde bir nefer Niğde’de sakinlerdir. Bunlardan başka Baş Köy ile ilgili olarak 12 neferden daha bahsedilmektedir¹⁴¹. Bunlarda yine Baş Köy’de ziraat yapmalarına rağmen, bir nefer Çift Özü, bir nefer Azad Alan, bir nefer Yavluca, üç nefer Gelmiş, üç nefer Mürtandi, bir nefer Ala Koç, bir nefer Killi Dere bir nefer Kavak Köyünde sakin olarak görülmektedir.

El Gördü köyünde¹⁴² ziraat yapmasına rağmen bir nefer Eski Gümüş ve bir neferde Andırson köyünde sakindir. Andırson köyünde¹⁴³ kayıtlı olmasına rağmen sekiz nefer İlison köyünde ziraat etmektedir. Aynı şekilde Andırson köyünde kayıtlı olmasına rağmen üç nefer de Sazalca köyünde ziraat yapmaktadır. Dört nefer Su Beşe Köyünde sakin iken Orta Köye¹⁴⁴ tarım yapmak amacı ile yerleşmiştir. Ayrıca Orta köyde kayıtlı iken, İstanbul’a giden Kiryako, Hıryato, Tukadan, Döğenci, Ohre, Dula ve Gün Kulu gibi zimmiler on sene boyunca ziraat yapmadıkları için hâne olarak kayıt

¹³⁸ Aynı defter, s. 5/a.

¹³⁹ Aynı defter, s. 6/b.

¹⁴⁰ Aynı defter, s. 7/a-b.

¹⁴¹ Aynı defter, s. 8/b.

¹⁴² Aynı defter, s. 10/a. Bu köy ile ilgili olarak, defterde “der nezd-i Karye-i Germiyan mukaddimen sakin olan reaya bi’l cümle perişan olub, ba’dehu haricden bazı kimesneler gelüb, temekkün idüb, karye olmuştur. Tâbi-i Niğde” ibaresi kaydedilmiştir.

¹⁴³ Aynı defter, s. 15/a-17/b. Bu köy ile ilgili olarak da “Malikane, Vakf-ı Cami-i Sungur Ağa, nefsi-i Niğde, tâbi-i Kaza-i Niğde, toprakları kalil olmağın, Eyleson, Göksun ve Fertek ve sair karye ve karyelerde dahi ziraat iderler. Öşürlerin hassa arz iderler”.

¹⁴⁴ Aynı defter, s. 2/b.

edilmemişlerdir.¹⁴⁵ Ma'son Köyünün toprakları yeterli olmadığı için köy ahalisi başka bir sınırdaki ziraat yapmışlardır.¹⁴⁶ Amanos köyünün toprakları da yetersiz olduğu için Kızılca, Andavan, Göllüce Şehir, Eski Gümüş ve Diyadin nam köy sınırında ziraat etmektedirler.¹⁴⁷ Bulgarcık köyünün¹⁴⁸ Gelinmez diğer adıyla Halil Bey Viranı yakınında bulunan Şamardı nahiyesine tâbi Üç Kuyu yaylağını İnallu köy halkı ziraat etmektedir. Hatta Türkmen taifesinden gelip de otundan ve suyundan yararlananlardan yaylak resmi alınması konusunda bir kayıt bulunmaktadır. Köylerin hemen hemen tamamında “*Karye toprakları kalil olmağın*” ibaresi kaydedilmiştir.¹⁴⁹ Toprakların az olmasının yanında bu dönemde cereyan eden sosyal meselelerin büyük oranda artması insanları yeni tarım sahaları aramaya sevk etmiş olabilir. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Muşkara (Nevşehir) köyüne yaptırdığı eserler ve bunlara bağladığı vakıflar sayesinde köyün nüfusunda belirgin bir artış meydana gelmiş ancak bununla yetinilmeyerek çevrede bulunan konar-göçerlerin Nevşehir'e iskan olmaları teşvik edilmiştir. Bundan dolayı Bekdik, Boynuinceli, Karacakürd, Herikli, Büyük ve Küçük Salarlı, Kürd Mihmadlı, Kütüklü, Dumanlı, Deliler, Savcılı, ve Kurutlu aşiretleri yavaş yavaş Nevşehir'e yerleşmeye başlamışlardır.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Aynı defter, s. 3/a.

¹⁴⁶ Aynı defter, s. 4/a-b. Belgede “Karye-i Ma'son tâbi-i şehri Ürgüb, bu karye toprakları kalil olmağın aher sınırdaki dahi ziraat iderler. İbtida, Ma'son tarafından Boz Yılan Suyu ile, Çekirge Çukuruna inüb, dere ile Çardak nam Karye yoluna, andan bir yol ile, Muslife varınca, Seydi Ahmed ve Hacı İbrahim tarlaları hudud-ı mezbûre dahilinde olub, andan aşağı Sahrancı Deresinden çay sıra Alişan Deresinden Koyun yolundan, Balta Sirtından İmam Bağından, suyun yukarı akıntısına doğru Kesik Burnuna andan Sırtı Sarı, hudûd-ı evvel olan Boz Yılanda nihayet bulur.” ibaresi kaydedilmiştir.

¹⁴⁷ Aynı defter, s. 11/a-b.

¹⁴⁸ Aynı defter, s. 17/b-18/b.

¹⁴⁹ KKA TD, 98, s. 11/ a-b. Belgede “Karye-i Amonis toprakları kalil olmağın Kızılca, Andavan, Göllüce Şehir, Eski Gümüş ve Diyadin nam karye sınırında ziraat ederler” kaydı düşülmüştür.

¹⁵⁰ Tufan Gündüz, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri**, İstanbul, 2005, s. 138.

II. KIRSAL YERLEŞME

A. KÖYLER

Kır iskanının en önemli bölümünü köyler oluşturmaktadır. Çünkü toplumsal varlık olan insanın ilk defa sosyal bir organizasyonu meydana getirmesi ve bu organizasyon içerisinde sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sınıfların ortaya çıkmasındaki temel etken köylerdir. Zamanla insan gruplarının köylü ve kentli olarak ayrılmasının temelinde yatan gerçekte köy faktörüdür. Kentlerin bu temel yapı üzerinde doğması, kentleşme ve kent içi fonksiyonların temelleri Akdeniz dünyasında Mısır ve Mezopotamya ile beraber Anadolu'da atılmıştır.¹⁵¹ Yerleşme tarihi bakımından Anadolu'da ki önemli sahalardan olan Bozok, Kırşehir ve Niğde'de tarihleri boyunca yoğun iskan faaliyetlerinin yaşandığı yerler olmuştur. Çeşitli saldırı ve istilalardan etkilenseler bile sahip oldukları kültürel mirası günümüze kadar taşıma şansını bulabilmişlerdir.

Merkezi otoriteler tarafından planlı olarak kurulan şehirler hariç, bütün yerleşmeler başlangıçta birer köy karakterindedir. Zamana ve ortama göre köylerin görünüş ve nüfusları değişse de temel fonksiyonları hep aynı kalmıştır. Köy denilince ilk akla gelen tanım, ekonomik fonksiyonları büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanan ve nüfusları şehirlere göre az olan yerleşme merkezleridir.¹⁵² Halil İncalcık, bir yerleşim biriminin köy sayılabilmesi için ahalisini geçindirmeye yeterli miktarda tarım arazisi, koşum ve kesim hayvanları için otlak, genellikle köyden çok uzak olmayan çayırı, harman yeri, çeşmesi ve mezarlığı olması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁵³ Aynı şekilde Wolf-Dieter Hutteroth, köyün oluşumunda yeterli derecede elverişli arazinin ve otlak sahasının mevcudiyetinin şart olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁴ Bu cümleden olarak Osmanlı döneminde köylerden alınan

¹⁵¹ Tunçdilek, *age*, s. 38.

¹⁵² Gümüştü, *age*, s. 98.

¹⁵³ İncalcık, *age*, s. 225.

¹⁵⁴ Hutteroth, "İç Anadolu'da Arazi Bölünmesi", *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, 1971, s. 56.

vergilerle nazaran köy (gendüm, şair, deştbanı kovan, ganem, bad-ı heva vs.) ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. Mufassal defterlerden anlaşıldığına göre, bir yerleşim biriminin köy olabilmesi için ekinlik olarak tarif edilen tarım alanları ile hayvancılığın yapıldığını gösteren bir coğrafi yerleşim türü kendini göstermektedir.¹⁵⁵ Anılan defterlerde bir yerin köy olarak belirlenmesinde nüfus ve hâne sayısının önemi yoktur. Çünkü çalışma sahamızda bulunan Bozok, Kırşehir ve Niğde sancaklarında bulunan köylere bakıldığında iki üç hâne yada iki üç neferi bulunan köylere tesadüf edildiği gibi¹⁵⁶ 300'den fazla nefere sahip köylere de tesadüf edebilmek de mümkündür.¹⁵⁷ Bunların yanında bazı köylerin reayasının boşaldığı ama köy vasfını koruduğu görülmektedir. Örneğin Niğde Sancağında bulunan Hacı Yunus köyü yüzyılın başında (1500) 2 hâne ve 6 nefere sahipken yüzyılın ortasında (1518) 3 hâne ve 3 nefere düşmüş son tahrirde ise, (1584) reayası boşalmış olarak belirtilmesine rağmen köy olarak kaydedilmiştir. Çeki köyü ise yüzyılın başında 4 hâne ve 8 neferken yüzyılın ortasında reayası boşalmış olarak geçmekte olup, son tahrirde ise, 18 nefer yerleşmiş ancak rüsumları belirtilmemiştir.¹⁵⁸ Bu tür köylerin ortak özellikleri hâne ve nefer sayılarının ortalamanın çok altında olmasıdır. Muhtemelen bölgede yaşanan kuraklık sosyal istikrarsızlık veya benzer sebepler ile köyün ahalisi başka yerlere göç etmiş olmalıdır. Öte yandan bahsi geçen köylerin mezraaya dönüşmemiş

¹⁵⁵ KKA TD 135, s. 266/b.

¹⁵⁶ BOA TD 42 s. 78; “Karye-i Kara Kapı, hâne 2, nefer 4, Tâbi-i Nahiye-i Melendos”, KKA TD 139, s. 266/b; “Karye-i Hacı Hasanlu nefer: 3 Tâbi-i Nahiye-i Çiçek Dağ” vb; BOA TD 315, s. 422; “Karye-i Kızılca Kışla nefer, 2 hâne 4 an cemaat-i Satılmışlu Tâbi-i Nahiye-i Boğazlıyan”.

¹⁵⁷ 300'den fazla olan köyler KKA TD 139, s. 58/b-62/b; “Karye-i Hacim nd. Kara Öyük nefer: 828; “Malikane divani Vakf-ı Hacı Bektaş kuddise Allahü sırrıhu kadimü'l-eyyamdan avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf ve müsellemler deyu defter-i atikde mukayyedir. Evlad-ı merhum ve mağfur Hacı Bektaş kuddise sırrıhu” vd. KKA TD 30, s. 195/a-196/a; “Karye-i Gemerek nefer: 399, Malikane Vakf-ı Cami-i Şahrüh Bey deyu defter-i hakanide mukayyed olup, ba'dehu divanisi dahi dedemiz Alaüddeve Bey'den şer'le satın alınmıştır deyu Arz-ı Rum Beylerbeyisi Mehmed Han damet mevalihuya arz eylemeyin inayet buyrulmuş haliyen cümle rüsumat ve cizye-i gebran malikane vakfiyet üzere olanları babında giru arz-ı hal eylediklerinde makbul buyrulub, cümle rüsumat ve cizyeleri vakf kayd olunmak, ferman-ı şerif-i Alişan sudur buyrulmağın vakf kayd olundu. Ber mucib-i atik” vd. BOA TD 455, s. 694-697; “Karye-i Kali hâne: 313, nefer: 562 ve 4 mahalleden müteşekkildir.”

¹⁵⁸ BOA TD 42, s.62; BOA TD 455, s. 698; KKA TD 135, s. 119/b; BOA TD 42, s. 12; BOA TD 455, s. 672; KKA TD 135 s. 127/b.

olması , yani bir başka köyün ziraat alanı haline gelmemiş olması bölgenin ziraat yapılamaz hale gelmiş olması ile ilgili olmalıdır.¹⁵⁹

Görüldüğü üzere Osmanlı köylerinde hâne ve nefer sayıları ne olursa olsun bir yerin köy olarak değerlendirilebilmesi için, asıl ölçünün nüfus olmadığı, ekonomik veriler olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz vergi şekillerinin her biri doğrudan yada dolaylı olarak toprağa bağlılığın sonucu olarak ortaya çıkan vergi gruplarıdır. Bundan dolayı Osmanlı dönemi karyesinde tarım ve hayvancılık vazgeçilmez iki faktördür

Çalışma sahamız dahilinde bulunan sancaklar ile ilgili olarak mufassal defterlerine dayanarak Bozok, Kırşehir ve Niğde bölgelerinde yoğun bir yerleşme dokusunun varlığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte her üç sancakta da köylerden bir kısmının daha Selçuklular döneminden itibaren kurulmaya başladığı; büyük çoğunluğunun da XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. Bu köylerin yüz yıl boyunca sancaklara dağılımı aşağıdaki gibidir.

	Bozok Sancağı			Kırşehir Sancağı ¹⁶⁰			Niğde Sancağı		
Tahrirler	I. Tahrir (1530)	II. Tahrir (1556)	III. Tahrir (1576)	I. Tahrir (1485)	II. Tahrir (1530)	III. Tahrir (1584)	I. Tahrir (1500)	II. Tahrir (1518)	III. Tahrir (1584)
Köy Sayısı	5	694	629	13	10	752	110	275	455

Bozok Sancağında köylerin kurulduğu yerler genelde konar-göçerler tarafından kışlak olarak kullanılan mahallerdir.¹⁶¹ 1530'da 5 olan köy sayısının 1556'da 694'e yükselmesinin temel sebebi bölgedeki konar-göçer Türkmenlerin bir bölümünün hızlı bir şekilde yerleşik hayata geçmesi ile ilgilidir. 1530'da yaklaşık 323'ü bulan konar-göçer grubu zamanla konakladıkları mahalleri yerleşik hayatın önemli unsuru olan köyler haline dönüştürmüşlerdir. 1556'da toplam 694 köyden yaklaşık 68'inin (% 9.7) adında "kışlak" veya onun kısaltılmış hali olan "kışla" kelimesi varken, 1576'da toplam 629 köyden yaklaşık 88'inde (% 14) kışlak ve onun bir başka biçimi olan kışla tâbiri kullanılmıştır. Kışla ya da kışlak olarak yer almayıp,

¹⁵⁹ BOA TD 315, s. 384. "Karye-i Kırıklı mezkurların ziraatları Kayabaşına vaki olmuştur."

¹⁶⁰ 998 (937/1530) Numaralı Muhasebe İcmal defterinde 10 adet köy tespit edilmiştir, s. 644-680.

aynı işlevsel yapı içerisinde yer bulan yerleşim birimlerinin de olduğu düşünülecek olursa bölgenin iskan konusunun daha iyi anlaşılacağı kanaati kuvvetlenmektedir. 1530 ile 1556 arasında köye dönüşen 96 mezraadan 18'i (% 18.7) ise, "kışla" adı ile anılmaktadır.¹⁶² Ayrıca tahrir defterlerinde geçen viran ya da ören gibi adlarla anılan köylere de tesadüf edilmektedir. 1556'da yaklaşık 23 köy viran ön veya son ekli adlar taşımaktadır.¹⁶³ 1576'da ise yaklaşık 33 köyün bu şekilde olduğu düşünülecek olursa bu mahallerin en azından ikinci defa yerleşim sahası olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Sancak dahilinde yer alan köylerin dağılımına baktığımızda Bozok'ta 1530'da 5 köy bulunmaktadır. Bu köylerden birisi olan Gemerek zamanla hem nüfus kesafeti bakımından hem de ekonomik yönden gelişerek sıradan bir yerleşim yeri olmaktan çıkmış, günümüze kadar gelen önemli bir merkez olmuştur. 1530'da 81 neferlik bir köy iken, 1556'da 231 nefere yükselmiş, 1576'da ise 399 nefer olmuştur. Günümüzde ise, Sivas'ın ilçelerinden birisidir.¹⁶⁴ Suraiya Faroqhi, Gemerek için, küçük bir yer olmasına rağmen, büyük ihtimalle çevresinde yaşayan konar-göçer aşiretlerin ticaret merkezi olduğunu savunmaktadır.¹⁶⁵

1530 ile 1556 arasındaki köy artış oranı oldukça fazladır. Bunun temel sebebi daha öncede belirtildiği üzere, konar-göçer halkın kışlaklarını meskun alana dönüştürme çabalarıdır. Ayrıca tespit edebildiğimiz kadarı ile, 96

¹⁶¹ Yunus Koç, **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı**, Ankara, 1989, s. 37.

¹⁶² Kaldırok Kışlası (Emlak Nahiyesi), İn Kışla (Alikı Nahiyesi), Yunus Abdal Kışlası (Alikı Nahiyesi) Baş Kışla (Alikı Nahiyesi), Kızılca Kışla (Çubuk Nahiyesi), Kızılca Kışla diğer (Çubuk Nahiyesi), Yassı Kışla (Çubuk Nahiyesi), Orta Kışla (Çubuk Nahiyesi), Koz Kışla (Çubuk Nahiyesi), Ağca Kışla (Gedik Nahiyesi), Şehir Kışla (Gedik Nahiyesi), Boz Kışla (Çubuk Nahiyesi), Kızılca Kışla (Boğazlıyan), Orta Kışla (Boğazlıyan), Ağca Kışla (Akdağ), Zemheri Kışlası (Kara Dere), Dere Kışla nd. Elsiz İbrahim (Baltı Nahiyesi), Kılıç Kışla (Baltı Nahiyesi) bkz. Mezraa bölümü.

¹⁶³ BOA TD, 315, s. 382, Karye-i Boyalu Viran nd. Mescidlü, vd. Aynı defter, s. 411. III . Tahrirde örnek olarak Karye-i Karaca Viran Yörük Taifesinden Kılağuzlu mütemekkin olup, ziraat ederler; KKA TD 30, s. 185/a.

¹⁶⁴ BOA TD 155, s. 297; BOA TD 315, s. 595-597- KKA TD, 30, s. 195/a-196/a. I. Tahrirde mevcut olan diğer köyler ise, Kantara, Çepni, Rumdiğin, Çançoğmaz (Çanboğaz) köyleridir. TD 155, s. 253, 258, 273.

¹⁶⁵ Faroqhi, **Osmanlı Şehirleri**, s. 25.

mezraanın köye dönüşmesi bunun bir başka nedeni olabilir. 1556'da 694 olan köy sayısı 1576'da 629'a düşmüştür. Bu düşüşün nedeni olarak özellikle yörük cemaatlerinin, daha önceden mezraa iken, köye dönüşen mahalleri yine eskiden olduğu gibi "kışlak" olarak kullanmaya devam etmeleri ve muhtemelen tahrir esnasında bu köylerde bulunamamış olmaları yüzündendir. "Mahlul" olarak kaydedilen köylerin bulunması da bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu düşüşün belirgin bir şekilde yaşandığı nahiye Sorkun nahiyesidir. Çünkü II. Tahrirde 43 olan köy sayısı 32 adet düşerek 11'e gerilemiştir. Bununla birlikte bahsi geçen köylerin 7 tanesi, tahrir esnasında hatalı bir şekilde Rum vilayetine dahil gibi gösterilip "haric ez-defter" yazılmıştır.¹⁶⁶ 1 köy malikane ve divani gelirinden yoksun olduğu için defterden düşülmüştür.¹⁶⁷ Ayrıca 1 köyde çift ve toprak tasarruf edenlerin esamesi tahrir olunmayıp, ziraatlarının miktarı bildirilmiştir.¹⁶⁸ Bunun yanında 5 köy "mahlul" olup,¹⁶⁹ geriye kalan 18 köy ise başta Zakirlü olmak üzere Kızıl

¹⁶⁶ Örnek olması için "Karye-i Gök Kavak, Karye-i mezbure defter-i atik-i hakanide mukayyed olub ve kadimü'l eyyamdan Bozok'a tasarruf olunur iken, hataen cümle ziraat eyledikleri mezraalar ile, Rum'a 'haric ez defter' tahrir eyleyüb, 2000 akçe icmale kayd eyleyüb, mufassal "mahlul" dır deyu mir-i miran canibine irsal eylediği ve Bozok canibine cümle ziraat eylediği mezraalar ile 4898 akçe hasıl ile, tahrir olunduğu ve kadimden Bozok'a tasarruf olunduğu arz olundukda giru Bozok'a ferman olunub, hass-ı hümayun tayin olunmayub, kayd olundu" (BOA 315, s. 156). Diğer köyler ise İnce Su, Turhan, Boğa Kıranlu?, Koşumlu, Karı Deresi, Karıcık nd. Gelindi'dir. Aynı defter s. 144, 147, 149, 150, 151, 152, bu köylerin kenar ifadelerinde Gök Kavak Köyü için yazılan ifadelerin aynısı zikredilmiştir. Hass-ı hümayuna nakledilen bu köylere 1576'da tesadüf edilememiştir.

¹⁶⁷ BOA TD 315, s. 145; "Karye-i Karaca Emir, Vakf-ı Zaviye-i köhne iki başdan vakıfdır deyu defter-i atikde mukayyedddir. Lakin koyunları olmadığı ecilden divani takdir olunub, malikane vakf kayd olunmuştur. Hın-i beyazda dergah-ı muallaya gelüb, malikanesi için tezkire almamışlardır. Ol ecilden malikanesi dahi defterden men' olmuştur. Tımara verile". Bir sonraki tahrirde bu karyeye tesadüf edilememiştir.

¹⁶⁸ BOA TD 315, s. 162; Kara Hacılu Köyü Alaüddeve Beyin tımarı olarak geçmekle birlikte "kışlak-ı yörük" olarak zikredilmiştir. Köyde 30 hâne bulunmasına rağmen, çift ve toprak tasarruf edenlerin isimleri tahrir olunmamış sadece ziraatlerinin miktarı bildirilmiştir.

¹⁶⁹ BOA TD 315, s. 163; Süleymanlu Kabilesinden İsalu cemaatinin 20 hâne ve 34 nefer ile mütemekkin olduğu Kızılca Viran Köyü "mahlul" olarak kaydedilmiştir vd; Yörük Taifesinin 3 hâne ve 8 nefer ile mütemekkin olduğu Aykudlu Köyü "mahlul" olarak kaydedilmiş olup, bu köy ile şöyle bir açıklama getirilmiştir: "Vilayet-i Bozok tahrir olunub, serir-i a'laya cümle reayanın ve toprak tasarruf idenlere resm-i çift takdir olunmak ferman olunmağın yörük taifesinden toprak tasarruf idenlerin has olunub, resm-i çift takdir olunmuştur. Zikr olunur ve mezkurların al-i i'timadları ve sair rüsumların hass-ı hümayun için kabz olunagelmeğın yörük taifesinden dahi resm-i hisseleri hass-ı hümayuna kayd olunmuştur. Bi'l külliye yörük karyelerinin tahriri müyesser olunanların ahvali bu minval üzere tahrir olunmuştur (Aynı defter s. 164 vd). 14 nefer ile "kışlak-ı yörük" olarak kaydedilen Yudanlu köyü de "mahlul" olarak kaydedilmiştir (Aynı defter, s.165 vd);

Kocalu, Ağcalu ve Süleymanlı kabilelerinin cemaatleri olan Önerenlü, Gök İn, Kireççi, Emir Gazilü, Sahih İsalu cemaatleri ile yörük taifesinin kışlakları olarak geçmektedir.¹⁷⁰ III. Tahrirde (1576) bu köylere tesadüf edilememiş olmasının nedeni, yukarıda da belirtildiği üzere anılan kabilelere mensup cemaatlerle yörük taifesinden olan grupların tahrir esnasında bölgede bulunmamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak bu köylerin hâne ve nefer sayılarının ortalamanın oldukça altında olması bu grupların diğer büyük köylerin içerisinde yer alabilecekleri düşüncesini de akla getirmektedir. Sorkun Nahiyesi ile ilgili olarak bir diğer tespitimizde bu tahrirde mezraa olarak geçen iki yerleşim biriminin III. Tahrirde (1576) köye dönüşmesidir.¹⁷¹ Diğer taraftan Baltı Nahiyesinde II. Tahrirde köy olan bir yerleşim birimi III. tahrirde mezraa konumuna düşmüştür. II. Tahrirde mezraa olan iki yerleşim birimi de üçüncü tahrirde köy konumuna yükselmiştir. Bazı köylerde hâne ve nefer sayıları küçük oldukları için diğer tahrirde görülmemektedir.¹⁷² Emlak Nahiyesinde II. Tahrirde yer almayan 3 köyün III. Tahrirde yer aldığı görülmektedir. Bu köylerden birisi olan Benlü Başak Köyünün belgede bir derbentçi köyü olduğu belirtilmektedir.¹⁷³

2 hâne ve 2 neferi olan ve Çungar cemaatinin kışlak olarak kullandığı Karaca Kısık köyü ile yine Çungar cemaatinin başka bir bölüğünün 5 hâne ve 5 nefer ile mütemekkin olduğu Kırk Dere Bucak nd. Sarı Gönü köyleri de mahlul olarak kaydedilmiştir (Aynı defter, s. 166).

¹⁷⁰ Bkz. BOA TD 315, s. 145, 146, 148, 152, 153, 154, 156, 161, 162, 163, 164, 165, 166.

¹⁷¹ BOA TD 315, s. 157, 158. Ağcalu Kabilesine mensup Kireççi cemaatinin mütemekkin olduğu Kubadgazi Köyünün mezraası olan Samanlı Burnu ile yine aynı kabile ve cemaatin mütemekkin olduğu Dede Fakih Köyünün mezraası olan Bağcacık III. Tahrirde (1576) karyeye dönüşmüştür. KKA TD 31, s. 81/a.

¹⁷² BOA TD 315, s. 567. 4 hâne ve 6 neferi olan Sarı Ağıl Köyüne bir sonraki tahrirde tesadüf edilememiştir. Mezraa olarak da görülmeyen bu köy ahalisi muhtemelen köylerden birisinin içerisinde yer almıştır.

¹⁷³ KKA TD 30 s.128/a. “Der Karye-i Benlü Başak der zemin-i Derviş Şah Akdağ Kadısı Mevlana Hamza zide fazlûhu dergah-ı muallaya mektub gönderüb Kayseri, Sivas ve Bucak canibinden Akdağ Kazasına tâbi Benlü Başak nam derbendine muhavvef ve muhatara muhil olub, ayende ve revendeye on beş yirmi nefer kimesne olmayınca yaz faslında geçmek kabil olmayub, nice fesadlar olub, ihya ve sekin olması lazım olmağın Hacı Bektaş kuddise sırrıhu fukarasından mezbur Derviş Şah Veli, mahall-i mezburun üzerine varub, tutub, ihya etmeğe kabul idüb, mukabeleden muaf ve müsellemler olub ve mahall-i mezbur zaviye olub, kendü zaviyedar olmak üzere deftere kayd olunmağın arz eylemeğın mahall-i mezkur muhavvef ve muhatara yerler olub, derbendlik üzere tekmil lazım ise, ve bir zaviye bina idüb, ma'mur iderse, karye görüldüğü üzere defter-i cedid-i hakaniye derbend kaydeyleyesin deyu 981 R.ahirinin evahiri tarihli emr-i şerif irad idüb ve zikr olunan mahal gaib ile şenelmesi mühimdir deyu bu çiftliğin a'sarından ve avarız-ı divani ve

Bozok Sancağındaki köy isimlerine baktığımızda büyük çoğunluğunun Türklerin sosyo-ekonomik hayat tarzlarının bir sonucu olarak ait bulundukları boy, aşiret ve cemaat isimlerinden almış oldukları görülmektedir. Alma Hacılı, İsmail Hacılı, Karnıbüyüklü, Köse Yusufu, İsa Hacılı, Erkeklü, Kızılca Kışla, Pöhrenklü, Yabaltanlı, Çurçurlu, Göçgünlü, Köşkerlü, Oynadanlı, Nusretlü, Hamzalı, Kırıklı, Turhasan, Emir Ahurlu, Beğdili vb. Yaklaşık 43 köy ismini bu şekilde boy, aşiret ve cemaatten almıştır. Bundan sonra, çoğunluğu yine aşiret kethüdalarının, beylerinin veya bölgede etkinliği olan din adamlarının adını taşıyan köyler gelmektedir. Timurhan Beg, Hacı Beg, Hızır Beg, Hasan Şeyh Ağılı, Koçu Kethüda, Kocabey Kışlası, Ahidünder, Ali Fakihlü, Üveys Fakih, Hızır Hacı Kışlası, Dede Fakih, vb. geriye kalan köylerin adları ise, bazen yer şekillerine göre (Ağcataş, Taşpınar, Akpınar, Uzun Kışla, Alaçayır, Karakuyu, Yağlıcağöl, vb. bazen eski bir yerleşim merkezine (İsmail Viranı, Güllüce Viran, Büyük Viran, Viran Şehir, Yassı Üyük) bazen de dini bir yapıdan kaynaklanan köy adları dikkat çekmektedir (Kilisecik, Subazkilise, Yumrukilise, İlişkilisesi vb.) Bu cümleden olarak anılan bölgede kurulan köylerin ezici çoğunluğunun Türkler tarafından meydana getirildiği savunulabilir.

Kırşehir sancağında ise tıpkı Bozok sancağında olduğu gibi, köylerin teşekkülünde konar-göçerler önemli rol oynamıştır. 1485'te genel olarak mezraa eğilimli bir yerleşme söz konusudur. Bu dönemde yaklaşık 88 adet konar-göçer cemaatin varlığı bunun en önemli kanıtıdır. Toplam 13 olan köylerin, gelirleri genelde bir vakfa aktarılmıştır. Mezraalar ise bu köylerin ekinliği olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁴ 1530'da 10 köy tespit edilmiştir. Bu köylerde de 1485'te olduğu gibi konar-göçer cemaatlerin etkin olduğu

tekalif-i örfiyeden emin olmak üzere zaviye bina olunması ayende ve revendenin aralarına baıdır deyu Bozok Sancak Beyi ve Akdağ Kadısı i'lam itdikleri senede Karye-i Benlû Başak'dan bir çiftlik yer ile, mahall-i mezburda zaviye bina idüb, zıkr olunan çiftliğin a'şarın ve resmin varidine sarf idüb, avarız-ı divani ve tekalif-i örfiyeden emin olmak üzere defter-i cedide kayd olundu".

¹⁷⁴ BOA TD 19, s. 283. Örneğin Karye-i Mucur tasarruf-ı malikane Vakf-ı Zaviye-i Ahi Evran ve nısfı Vakf-ı Zaviye-i Aşık Paşa.

görülmektedir. Köylerin gelirleri yine bir vakfa aktarılmıştır.¹⁷⁵ Konar-göçer grupların bölgedeki etkinliği, bir sonraki tahrirde büyük oranda kendi adları ile anılan köyler kurmaları ile sonuçlanmıştır. 1584'te 752 köyden ön adlarında yada son adlarında “kışla” yada “kışlak” olarak kaydedilmiş 33 adet köy bulunmaktadır. Bu sayıya özellikle yörük taifesinin kışlağı olup ta belgede “kışlak” olarak geçmeyenleri de eklediğimizde toplamda önemli bir yekün teşkil etmektedir.¹⁷⁶ Yukarıda zikredilen 88 adet konar-göçer grubunun ziraat ettiği 91 mezraadan 37'si son tahrirde köye dönüşmüştür. Özellikle Varsak,¹⁷⁷ Dodurga, Süleymanlı, Turasanlı, Kaman, Konur, Bulgarlı, Çakırlı, Aksakal, Kuştemür, Uzun Yusuf, Hacı Bayazıtlı, Okçu Varsak, Kırıklı, Cemillü Fakih¹⁷⁸, Süpür, Talakçı cemaatleri önemlilerindendir. 1584 tarihli son tahrirde anılan cemaatlerin bölük ve kışlaklarının köy halinde kaydedildikleri görülmektedir. Örneğin Turasan Köyü anılan tarihte Talakçı cemaatinin mütemekkin olduğu bir yerleşim birimi olarak kaydedilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca İsa Kocalı, Hamidlü, Tamirlü, Kara Hıdırlı adlarıyla bilinen bölüklerin bugün İsa Hocalı, Hamit, Tamirli ve Kara Hıdır adları ile bilinen köy ve hatta kasabalar kurdukları bilinmektedir. Aynı şekilde Toklu Kaman, Eflak, ve Çağırğanlı adlı Cemaatlerin bugünkü adıyla (Toklügen, Aflak ve Çağırğan) adlarında köyler kurdukları görülmektedir. Ayrıca 1530'da Bozok Bölgesinde tesadüf ettiğimiz Kamanlı ve Keskin kabilelerinin Mihmadlı, Okçulu, Hoca Beylü, Esedlü,

¹⁷⁵ **998 Numaralı Muhasebe Defteri**, s. 680. Belgede “Cemaat-i Çonkara Karye-i Mucur tâbi-i Kırşehirî nısf malikane Vakf-ı Zaviye-i Ahi Evran ve nısf-ı aher Vakf-ı Zaviye-i Aşık Paşa an mucib-i defter-i atik” kaydı yer almaktadır.

¹⁷⁶ KKA TD 139, s. 217/b-276/a'da Çiçekdağ nahiyesinde yer alan toplam 101 köyün 55'inde yüzde pare yörük Cemaatine mensup kimselerin yoğun olarak bulunması konar göçer cemaatlerin bölgede ne denli etkili olduklarını ortaya koymaktadır.

¹⁷⁷ Varsaklar bu cemaatler içerisinde en önemlilerindendir. Kaynaklarda “Farsak” “Varsah” gibi adlarla da anılan Varsakların Anadolu'da yoğun olarak yurt tuttıkları bölge, Tarsus, İçil ve Konya bölgeleridir. 1485'de Kırşehir Bölgesinde de tesadüf ettiğimiz Varsak Cemaati 129 nefer ile Sarsal Kethüda öderliğinde Araklı Öyüğü mezraasını ekinlik olarak kullanmaktadır. Yine Varsak Gözlü Cemaatinin de 383 nefer ile bölgeye yerleştiği bilinmektedir. BOA TD 19, s. 291, 298.

¹⁷⁸ BOA TD 19, s. 329; “Bu Cemaat bulunduğu yerden perakende olmuş ve hariçten gelip, 40 neferi ile mezraada ziraat etmektedir”

¹⁷⁹ KKA TD 139, s. 29/a.

Döğmüşlü, Çullu, Kara Yakalu, Kızıl Avratlu, ve Sarım Beylü cemaatleri ile birlikte muhtemelen 1584'te Kırşehir Bölgesine yerleşmeleri sonucu bu gün Kırşehir ilinin önemli ilçelerinden olan Kaman ve Kırıkkale il hududunda bulunan Keskin İlçesi'nin de nasıl kurulduğuna dair önemli bir ip ucu vermektedir. Ayrıca Kamanlı ve Keskin kabilelerine Bozok'un 1556. ve 1576. Tahrirlerinde tesadüf edilememiş olması bu ip ucunu destekler niteliktedir.

Bu açıklamalardan sonra Kırşehir'deki köy dağılımlarının tahrirler arasında nasıl bir seyir izlediğine geçebiliriz. 1485'te toplam 13 köy bulunmaktadır. Bu köyler, Dulkadiroğulları beylerinden Alaüddevle Bey'in hasları olarak geçmektedir.¹⁸⁰ Bu köylerden Cemele Kalesi etrafında kurulan ve aynı adla anılan Cemele Köyü¹⁸¹ o dönemde merkez olma özelliğini korumuştur. Ayrıca bugün Kırşehir ilinin ilçelerinden birisi olan Mucur Köyü¹⁸² ile günümüzde yine Kırşehir'in önde gelen ilçelerinden birisi olan Hacı Bektaş'ın kuruluşunda önemli rol oynayan Hacim nd. Kara Öyük¹⁸³ köyleri

¹⁸¹ BOA TD 19, s. 284. Cemele Köyü bu dönemde (1485) 39 neferi ile birlikte büyük sayılabilecek köylerden birisidir. Malikane gelirinin tamamı Şeyh Süleyman Zaviyesine aktarılırken, divani geliri ise, Cemele Kalesi'nin dizdarı Solak Mustafa adında birisine bırakılmıştır. 1584'te 131 nefere yükselen köyde kal'a-i mustahfızan-ı Cemele olarak 40 neferin olması dikkat çekicidir. KKA TD 139, s. 16.

¹⁸² BOA TD 19, s. 283. 1485'te toplam 35 nefere sahip olan Mucur Köyünün tamamı "gebran"dır. Malikanesi Ahi Evran ve Aşık Paşa Zaviyelerine aktarılmıştır. 1584'te ise, 260 nefere ulaşan köy nüfusunun 218 neferi "gebran" dır. Bu nüfus Karşı, Yukarı, Orta ve Uç olarak tespit edilen mahallelerde ikamet etmekle birlikte malikanelerinin yarısı Ahi Evran diğer yarısı ise, Aşık Paşa Zaviyelerine aktarılmıştır. KKA TD 139, s. 81/a-82/a nd. Kara Öyük Köyünün 1485'te 189 neferi olup, malikane ve divani geliri Hacı Bektaş Zaviyesine aktarılmıştır. Belgede "Malikane divani, Vakf-ı Zaviye-i Sultan Hacı Bektaş bi tarik-i serbest şeyh-i zaviye-i halifetü'l meşayihü'l izam Bedreddin Çelebi bi hükm-i şerif-i şahi" ibaresi kaydedilmiştir. 1530'da Çonkara Cemaatinin ikamet ettiği bir köy olup, 253 neferi vardır. Malikane divanisi Vakf-ı Zaviye-i Hacı Bektaş kuddise sırıhu olarak kaydedilmiştir. 998 Numaralı muhasebe defteri s. 679 (1584) 'te ise, 828 nefere ulaşan bu köyde 81 nefer hizmetkeran-ı Hacı Bektaş ile birlikte 15 nefer Evlad-ı Hacı Bektaş yer almıştır. Malikane ve divani gelirinin tamamı Hacı Bektaş Zaviyesine aktarılmıştır. KKA TD 139, s. 58/b-62/b.

1485 yer alan önemli köylerdir. Hacim köyünün adı, muhtemelen Hacı Bektaş'ın halifelerinden olan Hacim Sultan'ın adından gelmektedir.¹⁸⁴ Bu dönemde kurulan diğer köyler ise, Yenice köyü, Kızılca köy, Göynük köyü, Kocac köyü, Selmisenk, Bazarcık Öyük, Haydari, Orta Köy, Na'alger ve Denalende köyleridir. Bu köylerden son iki köye bir sonraki tahrirde tesadüf edilemezken diğerleri son tahrir kadar mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdir. 1530'da daha öncede belirtildiği üzere 10 köy tespit edilmiştir. Bu köyler ise Cemele, Mucur, Hacim, Orta, Kocac, Haydari, Göynük, Kızılca, Selmisenk ve Yenicedir.¹⁸⁵ Buna mukabil son tahrirde (1584) I. Tahrirden (1485) devreden mezraa kökenli 37 adet köy ile birlikte toplam 752 adet köy tespit edilmiştir. Görülüyor ki, aradan geçen süre içinde Kırşehir havalisi hızla tarım ve ziraate açılmış, bölgede dolaşan Türkmenler çok sayıda köy kurmuştur. Bu köylerden 49 tanesi "tahrir-i cedide gelmeyip atikden naklolunmuşlardır."¹⁸⁶ Bu köylerden bazıları "reayasız" oldukları halde köy olarak geçmektedir.¹⁸⁷ Bazı köyler, Kengiri Sancağına tâbi olmakla birlikte Kırşehir dahilinde değerlendirilmiştir.¹⁸⁸ Bunların çoğunluğu Kırşehir'in kuzey kesiminde yer almaktadır. Bir Köy Aksaray sancağının kazası olan Koçhisar 'da olmasına rağmen Günyüzü Nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir.¹⁸⁹ Üç köyün malikane geliri Kayseri'deki Pervane medresesine vakfedilmiştir.¹⁹⁰ Üç köy

¹⁸⁵ Bu köylerden Hacim, Mucur, Orta, Selmisenk, Kocacı, Köyleri Çonkara Cemaatinin, Göynük ve Cemele Köyleri, Uz Kişi Cemaatinin, Yenice Köyü yörügan ve Haydari Köyü ise Konur Cemaatinin mütemekkin oldukları köyler olarak geçmektedir. **998 Numaralı Muhasebe Defteri**, s. 649, 653, 659, 661, 673, 674, 675, 676, 678, 680.

¹⁸⁶ KKA TD 139, s. 276/a, Karye-i Kara Hızır vd; Karye-i Kızılca Kışla, (Aynı defter, s. 268/b).

¹⁸⁷ KKA TD 139, s. 226/a; "Karye-i Aksak Fakihlü hali, yerleri hariçten ziraat olunur. Tâbi-i Keskin vd; KKA TD 139, s. 43/b; "Karye-i Kırac Viran, iki baş Vakf-ı Zaviye-i Aşık Paşa tâbi-i Kırşehri hass-ı hümayun" KKA TD 139, s. 196/b; "Karye-i Gökçe Pınar,hali mezraaları hariçden ziraat ederler. Tâbi-i Günyüzü", KKA TD 139, s. 69/b; "Karye-i Zirek Viranı nd. İki Zaviye "hali", cem'an hariçten ziraat olunur.Tâbi-i Hacı Bektaş".

¹⁸⁸ KKA TD 139, s. 225/b "Karye-i Toprak Pınarı Öşrü ve resmi Kengiri canibine olmağın hasıl takdir olunmadı." Aynı defter, s. 215/b; "Karye-i Karaöyük nd. Kilise, Toprağı Kengiride olmağın galle takdir olunmadı. Aynı defter, s. 215/b; "Karye-i Doğan Kışla, Tâbi-i Kengiri ber mucceb-i defter-i atik Tâbi-i Keskin".

¹⁸⁹ KKA TD 139, s. 195/a; "Karye-i Sarı Çoban şehr-i der Kaza-i Koçhisar tâbi-i Günyüzü".

¹⁹⁰ KKA TD 139, s. 69/b; "Karye-i Kuzucak İni malikane vakf-ı medrese-i Pervane der Kayseriye tâbi-i Hacı Bektaş", Aynı defter, s. 70/a; "Karye-i Göynük, malikane vakf-ı medrese-i Pervane der

ise derbentçi köyler olarak görülmektedir.¹⁹¹ Daha çok Niğde sancağında tesadüf ettiğimiz “Adana Perakendeleri” ise, 1 köyde tespit olunmaktadır.¹⁹² Buna göre bölgeye yerleşen Türkmen aşiretleri Çukurovadan gelenler ile Sivas, Kangal, Gürün üçgeninde yer alan Yeni İl, Maraş ve çevresinde bulunan Dulkadir ve nihayet Diyarbakir bölgesinde konar-göçerlik eden Bozulus Türkmenlerinin Orta Anadolu’ya gelmiş olanlarından ibarettir. Varsakların ise aslında Güney Anadolu’da bulunmalarına karşılık bu gruptan erken tarihlerde kopan küçük bir bölük oldukları anlaşılmaktadır.

Bozok sancağında olduğu gibi Kırşehir sancağında da köy isimleri bölgedeki sosyo-ekonomik yapıyı yansıtmaktadır. Bazı köyler diğer bölgelerde olduğu gibi ismini Turasan, Bügdüz, Çanakçı, Eyne Beylü, Hoca Beylü, Kızılca Kışla, Halil Edelü, Çavundur, Gökçe Beylü vs.bağlı bulundukları boy, aşiret veya cemaat isimlerinden alırken, bazıları ise Karaca Şeyh, Budak Fakih, Kaya Fakih, Ali Hacılı, Sarı Fakihlü, Halil Şemseddin, Emir Şah Hacı, Yörük Mustafa, Arslan Tokuş, Halil Ahi, Ömer Hacılı, Aksak Fakihlü, vs.gibi isimlerini aşiret beylerinin veya din adamlarının isminden almaktadır. Bu halde bile bunların Türkmen aşiretleri oldukları gözden uzak tutulmamalıdır. İsimlerini yer şekillerinden alan köyler olduğu gibi; Kanak, İki Su arası, Kırtaş, Ala Pınar, Karaca Kaya, Akpınar, Yağlı Pınar vs. eski bir yerleşim biriminden esinlenen köy isimlerine de tesadüf edilmektedir: Yassı Öyük, Burhan Viranı, Bekir Viranı, Ahmed viranı, Ağca Viran, Kırac Viran, Boz Viran, Kızıl Viran... buradan anlaşılabacağı üzere ilk fetih yıllarında adı

Kayseriye divani tımar Tâbi-i Hacı Bektaş” Aynı defter, s.70/b; “Karye-i Orta Köy, malikane vakf-ı medrese-i Pervane der Kayseriye”.

¹⁹¹ KKA TD 139, s. 154/b; “Karye-i Aladurak, karye-i mezbure ahalileri muhavvef ve muhatara zabtı lazım olan “Çaşıgır Köprüsü” debend den hıfz idüb, mademki ebna-i sebin mallarına ve canlarına zarar iriştirmeyeler. A’sar-ı şer’iyeden ma’ada rüsum ve avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olalar deyu maliye tarafından verilen hükm-i şerif mucebince muafiyetlerin deftere kayd eylesin deyu, sene, 991 şa’banü’l muazzam evahiri ile, hükm-i hümayun ibraz itmeyin hüccet, gallat ve cevgan ve resm-i çift ve bad-ı heva ve resm-i arusaneleri mir liva-yı hasa kayd olunub, madem ki derbend-i mezburi kema yen bağı hıfz idüb, kimesnenin mallarına ve canlarına zarar iriştirmeyeler. Hizmetleri mukabelesinde, resm-i bennak ve caba ve adad-ı ağnam ve avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vermiyeler deyu, emr-i şerif mucebince defter-i cedide muaf kayd olundular.” Diğer iki köyde de aynı ifade yer almaktadır. KKA TD 139, s. 154/b, KKA TD 139, s. 155/a, “Karye-i Dört Deli”; KKA TD 139, s.155/b, “Karye-i Yoğun Pelid”.

geçen yerlerin ahalisi dağılmış, bölge boşalmış ve yeni sakinleri olan Türkmenler virane buldukları bu mahalleri fiziki görünümlerine göre yeniden adlandırmışlardır.

Niğde sancağındaki köy yapılanması Bozok ve Kırşehir sancaklarından farklıdır. Çünkü, Bozok ve Kırşehir sancaklarında Niğde sancağında olduğu gibi yüz yılın başında “nefs” adı verilen şehir merkezi oluşmamıştır. Yerleşmeler, daha çok mezraalarda şekillenmiştir. Ancak Niğde sancağında daha yüzyılın başında nahiyelerle birlikte onlara tâbi olan köy ve mezraalar kurulmuştur.¹⁹³ Anılan sancakların aksine Niğde sancağında konar-göçer gruplar ilk tahrirde değil son tahrirde etkili olmuşlardır. Özellikle Budaklı ve Cemillü Aşiretleri, Adana Perakendeleri ile birlikte, son tahrirde 1584 185 köyün kurulmasını sağlamışlardır. 1500’de 110 köye tesadüf ettiğimiz Niğde sancağında 22 adet köy son tahrire kadar ulaşamamış, kaybolmuştur. Buna karşın 12 adet mezraa köye dönüşmüştür. Bu mezraaların ön yada son adlarında Bozok ve Kırşehir sancaklarında olduğu gibi, “kışla” yada “kışlak” tâbirleri bulunmamaktadır.¹⁹⁴ Son tahrire ulaşamayan köylerin ortak özellikleri nefer ve hâne sayılarının ortalamanın oldukça altında bulunmasıdır.¹⁹⁵ 1518 den 1584’e geçerken, sipahilerin kurmuş olduğu bir köy sipahi-zadelerin perakende olmalarından dolayı “halî”

¹⁹² KKA TD 139, s. 193/b- 194/b; “Karye-i Kızıl Kaya iş bu on nefer kimesne perakende-i Adana olup, hukuk-ı şer’iyelerin hassa arz, rüsumların Adana Beyine eda ideler. Tâbi-i Günyüzü”.

¹⁹³ BOA TD 42, s.1-101; Bu defterin bazı nüshaları bulunmadığı için I. Tahrir için, Ürgüç, Karahisar, Develi ve Anduğu Köylerinin köy sayılarını sonraki tahrirlerle kıyaslamak mümkün olmamıştır.

¹⁹⁴ Bu mezraalar, Salur, Avşar, Ağca Şehir, Sultan Pınarı, Karaca Viran, Ağca İn, Yakacık, Künbed, Kozluca, Depecik Ağıl, Okçu ve Kamışlu mezraalarıdır.

¹⁹⁵ BOA TD 42, s. 52, (1500)’de Hacı Yunus Köyü 2 hâne ve 6 nefere sahiptir. BOA TD 455, s. 698, (1518)’de 3 hâne 3 nefer olan köy, KKA TD 135 s.119/b (1584)’te “halî anirreaya” olarak geçmektedir. BOA TD 42, s. 12, (1500)’de 6 neferi bulunan Kürdler Köyü, Belgeden anlaşıldığına göre, eski sipahilerden birisi tarafından kurulmuştur. BOA TD 455, s. 672, (1518)’de “Reayasız” olarak geçmektedir. KKA TD 135, (1584)’te ise, köye 19 neferin yerleştiği ve 3000 akçelik bir hasıla sahip olduğu görülmektedir. BOA TD42, s. 83, (1500) Sivri Hisar Köyü I. Tahrirde “Tâbi-i Melendos malikanesi tamam mülk-i mukarrer Muhsin Çelebi mea ba berat-ı Padişah-ı alem hullidet uluvvehu” Karye-i mezbure kuru deyu amil-i otlak olur imiş otlak alınmaya deyu elinde İbrahim Beyden ve Padişah-ı alem hazretlerinden hükümleri vardır. Bu usul üzere kayd olundu”. Görüldüğü üzere, I. Tahrirde otlak olarak kullanılan mekan karye olarak telakki edilmektedir. Daha sonraki tahrirlerde bu karyeye tesadüf edilememiştir. Diğer örnekler için bkz. BOA TD 42, s. 76, Aynı defter, s. 87, Aynı defter, s. 91.

kalmış tır.¹⁹⁶ Bir köy ise, 1518’de 50 hâne ve 69 neferi olmasına rağmen 1584 kaybolmuştur.¹⁹⁷ Bu köyün haricinde 121 nefer ve 63 hâneye sahip olduğu halde 1584’de tesadüf edilemeyen 1 köy daha vardır.¹⁹⁸

Burada asıl üzerinde durulması gereken önemli bir konu 1500 ve 1518’de tesadüf edilmemesine rağmen 1584’ten itibaren tesadüf edilen köylerdir. Bu dönemde 185 yeni köy kurulmuştur.

Bu köylerin Nahiyele göre dağılımı şu şekildedir:

NAHİYE	KÖY ADEDİ	CEMAAT
Sücaaddin	16	Celal
Ürgü	7	Tağar ve Yahyalu
Şamardı	21	Dündarlu, Aydoğanlu, İnallu, Ağcalu ve Gazi Fakihlü
Melikübi	16	Budaklu
Melendiz	10	Vakıf
Develi ¹⁹⁹	49	
Karahisar ²⁰⁰	28	
Uç Hisar ²⁰¹	21	
Kız Melek (Karmelek)	17	

Tablodan da anlaşılacağı üzere, en fazla 70 adet köy bölgede konar-göçerlik eden Türkmenler tarafından kurulmuştur. Öte yandan diğer

¹⁹⁶ BOA TD 455, s. 774; “Karye-i Çona Köy, iki baş sipahizadeganlar perakende olmuşlar mezraa hali kalmış Yahyalu ziraat eder.”

¹⁹⁷ BOA TD 455, s. 977. “Karye-i Mezadi tâbi-i Sücaaddin Karye-i mezburede ber mucib-i defter-i atikde müsellemler yazılanlar dahi rüsum-ı reaya idüb, müstakil hasıl kayd olunmuş, haliyen defter-i cedid-i saltanata arz olundukda taife-i mezbure reaya hükmünde kılınması emr olunduğu sebepten kendüleri ve hasılları reayası ile mahlut kayd olundu” kaydı düşülmüştür.

¹⁹⁸ Karye-i Alpi Köyünde “Cemaat-i Eşref an nesl-i sadat der Karye-i mezbure” kaydı ile 7 nefer bulunmaktadır. BOA TD 455, s. 997; Karye-i Ekin “maa müsellemler ba raiyyet mahlul” vd. BOA TD 455, s. 988; Karye-i Yabanlu, mea Yabancı, karye-i mezburede ber mucib-i defter-i atik müsellemler yazılanlar dahi liva-i rüsum-ı reaya idüb, müstakil hasıl kayd olunmuş haliyen defter-i cedide arz olub, saltanata arz olundukda taife-i mezburede kendüleri ve hasılları reaya kayd olunmak emr olunduğu sebepten kayd olundu.” Diğer örnekler için bkz. (Aynı defter, s. 982, 985, 991, 999).

¹⁹⁹ Bu dönemde Develi Nahiyesi en fazla konar-göçer cemaat barındıran nahiyedir. Özellikle, İvaz Hacılı, Hacılı, Yıvalu, Hoca Hacılı, Taşan, Yahyalu, Musa Hacılı, Hoca Ahmedlü, Mustafa Beylü, Bükran, Kara Numanlu, Veli Kethüda, Sarı Hacılı, Fakihlü, Küçük Ahmedlü, Kenanlu, Yol Eri, İlyaslu, Yusuf Beylü, cemaatleri mütemekkin olup, zikredilen 49 köyü kurmuşlardır.

²⁰⁰ Bu dönemde Karahisar Kazasında mütemekkin olan Kabaklu, Hüseyin Hacılı, İsa Hacılı, Kenanlu, Emir Şah Fakihlü, Göklü, Yakacıklı, Gözlü, Bahadır Hacılı cemaatleri mütemekkin olup, karye olmuştur. Vakf-ı hangah-ı ez bina der Kayseriye olarak Ardamazon, Depek ve Kara Köse köyleri aktarılmıştır (KKA TD 135,s.263/ b-264/a).

²⁰¹ Uç hisar Nahiyesinde Cemallü ve Ağsak Ali Cemaatleri mütemekkin olmuşlardır.

nahiyelere nazaran en fazla Develi'de yeni yerleşim yerlerinin meydana getirildiği görülmektedir. Bu köylerden Erik Ağacı 518'de 110 hâne ve 179 nefere sahip olup, Şeyh İbrahim zaviyesine vakfedilmiştir.²⁰² 1584'te nüfus kaybına uğrayarak 88 nefere düşmüştür. Ayrıca Develi'deki köylerden 6 tanesinin gelirleri Hacı İbrahim vakfına aktarılmıştır.²⁰³ 1584'te kurulan Fıraş köyünün sakinlerinin ise, Adana civarından perakende olarak Develi nahiyesi hududuna gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır.²⁰⁴ Yine anılan nahiyeye tâbi üç köyün ahalileri tahrir esnasında yerlerini gizlemişler ve kendilerini tahrir yazdırmamışlardır. Bunun üzerine gıybetlerinde bütün çift tasarruf edenlerden 36, nim çift tasarruf edenlerden 18, nim çiftten daha az tasarruf edenden dönüm akçesi vergi tayin edilmiştir.²⁰⁵ Sücaaddin nahiyesinde bulunan Dizdar köyünün ise derbendçi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca köy sakinlerinden üç neferin Adana kalesinin hizmetkârı oldukları kaydına da yer verilmiştir. Keza köyde daha önce müsellemler olarak kayd olanların müsellemlikleri kaldırılarak diğer reaya gibi vergi vermeleri hususunda kayıt düşülmüştür.²⁰⁶

1500 ve 1518 Tahrirlerinde tesadüf edemediğimiz Kız Melek nahiyesi de 17 köy ve 1 mezraa ile 1584 karşımıza çıkmaktadır. Kız Melek Cemaati öncelikle 1529'da Niğde merkez kazasında bulunan ve padişah hassı olarak

²⁰² BOA TD 455, s. 775.

²⁰³ Der Karye-i Ayakın der liva-i Sis, der Karye-i Dünderlu Tâbi-i Sis, der Karye-i Tiltan Tâbi-i Kars, der Karye-i Mahmud Şeyhlü, KKA TD 135, s. 294/b.

²⁰⁴ der Karye-i Dalcıma, sakin-i der Kaza-i Adana, der Karye-i Yunus der Kaza-i Adana sakinidir, der mezraa-i Beraşa nezd-i karye-i Fıraş, der mezraa-i Avşar, der Kaza-i Sis, KKA TD 135, s. 296/a-b.

²⁰⁵ KKA TD 135, s. 282a; "Karye-i Kara Pınar, Karye-i mezbure ahalileri tahrirde yerlerin ketm idüb, yazdırmadılar. Yerleri mesnuh idiğüne kadısı i'lam itmeğin, bütün çift tasarruf itdiklerinden otuz altı, nim-çift tasarruf idenlerden onsekiz, nim çiftten ekall yer tasarruf idenler dönüm akçesin eda iderler. Çift ve nim-çift vire, bennak ve caba virmez. Diğer örnekler için bkz. Aynı defter, s. 300/b, 313/a.

²⁰⁶ BOA TD TD, 455, s. 985, İshak veled-i Beyazid, Süleyman veled-i Bayazid diğer ve Hasan veled-i İsmail, mezkurlardan İshak'ın avarızdan ve rüsumdan muafnâmesi vardır. İsmail dahi dahildir." "Karye-i Dizdar tâbi-i Sücaaddin karye-i mezburede mucib-i defter-i atik müsellemler yazılanlar dahi eda-i rüsum-ı reaya idüb, müstakıl hasıl kayd olunmuş defter-i cedid-i saltanata arz olundukda taife-i mezbure, reaya hükmünde kılınması emr olunduğu sebebden kendüleri reaya kayd olundu" ibaresi kaydedilmiştir.

bilinen oğlu, Obruk ve Değen gibi köylerde mütemekkin olmuşlardır.²⁰⁷ 1584 ise Ağca Kend, ukur Kend, Bayad, Salur, Danişmendli Cemaatleri ile birlikte kendi adı ile anılan Kız Melek nahiyesini kurmuşlardır. Bu cemaatlerin yanında yakın sancaklardan gelip de nahiye hududu dahilinde ziraat yapan kimselere de tesadüf etmek mümkündür. Örneğin Olurca köyünde bulunan 33 neferden 8'i değişik sancaklardan ya da köylerden gelerek yerleşmişlerdir. Bunlardan 1 nefer Eski İl, 2 nefer Aksaray merkez kazasından, 1 nefer, Aksaray sancağına tâbi Gkbaş köyünden 4 nefer ise Obruk köyünden gelmiştir.²⁰⁸

Niğde sancağındaki köy isimlerine gelince Bozok ve Kırşehir sancaklarında olduğu gibi toplumun ekonomik ve sosyal yapısını yansıttığı görülür. Ancak diğerlerinden farklı olarak daha önce yerleşim yeri olduğu anlaşılan ve eski isimlerini devam ettiren Finas, Madyan, Andason, Gindos, Andavir, Matla, Avanos gibi köyler oldukça fazladır. Bununla birlikte bahsi geçen köylerin ahalisinin ezici çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır. Bazı köyler ise Bozok ve Kırşehir sancaklarında olduğu gibi, isimlerini mensup oldukları boy, aşiret veya cemaatlerden almışlardır: Karkın, Bağdadlu, Salur, Kırılı, Yazı Bayad, Sarı Beylü, Tatar, Hacılar gibi kimi köyler de isimlerini çoğu dini olmak üzere saygın bir kimseden almıştır. Can şeyh, Pir Abdal, Eyne, Gazi, Yakub şeyhlü, İsa Hacılı vb. isimlerini bulundukları yer şekillerinin özelliklerine göre alan köyler olduğu gibi Karaca Kaya, Kızılca İn, Ağca İn, ay Ağıl, Kuruca Gl, Ağca Su, Karaca Ağca Depe, vb. Eski bir yerleşim biriminden esinlenerek isim alan köylerde mevcuttur. Karaca Viran, Kızıl Viran, Ağca Viran Mselman ren, Sinel yk, Kafir yk, Boğa yk, vb. Bu köylerden başka Katın Kilisesi adı verilen ismini dini bir yapıdan alan 1 köy bulunmaktadır

Sonuç olarak her üç sancakta da köylerin oluşmasında konar-göçer grupların önemli etkisi olmuştur. Elimizdeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, XV. yüzyılın ikinci yarısı ile. XVI yüzyıl içerisinde kır nüfusunun devamlı bir

²⁰⁷ BOA TD 387, s. 160.

²⁰⁸ KKA TD 135, s. 61/b.

şekilde arttığı görülmektedir. Öte yandan XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da gelişen bazı olaylar kırlardaki bu ahengin bozulmasına neden olmuştur. Özellikle 1574, 1575 ve 1576'da baş gösteren kıtlık, peşinden suhte isyanları ve nihayet celali isyanları sadece Orta Anadolu'yu değil bütün Anadolu'daki yerleşme düzenini derinden etkilemiştir.²⁰⁹ Hutteroth bu dönemde özellikle ovalık ve dağlık sahalarda terk edilmiş köyler ve tarlalara büyük oranda tesadüf edildiği halde, dağlık sahalardaki vadilerde bulunan köylerin bu durumdan pek etkilenmediğini, ovalarda ise Türkmen göçebe ve yarı göçebe halkın hakimiyetinin olduğunu belirtmektedir.²¹⁰ Çalışma sahamızda ise Bozok, Kırşehir, Niğde Sancaklarında bulunan köy ahalilerinin anılan olaylardan duyduğu huzursuzlukları mühimme kayıtlarında görmek mümkündür. Örneğin daha 1559'da Niğde Kazasına tâbi' Ervanı Köyünde bulunan zimmilerin yerlerini terk edip, karışıklık çıkarmaları üzerine bunların derhal yakalanarak eski mahallerine döndürülmeleri emr edilmiştir. Bunun üzerine Niğde beyine ve kadısına firarilerin yakalanması konusunda bir ferman gönderilmiştir.²¹¹

1574'ün baharında bütün Anadolu askerlerinin “derya seferine” çağrılması üzerine ayaklanan suhte gruplarına karşı Kırşehir ve Niğde'nin sefere gitmeyip, muhafazaya kalan sipahileri gönderilerek ber taraf edilmişlerdir.²¹² Niğde Sancağı sipahilerinden Mustafa başına topladığı bir levent bölüğü ile Bozok, Ürgüç, ve Kırşehir dolaylarını tahrip ve talan etmesi üzerine Ürgüç ve Kırşehir kadılarının durumu der saadete bildirmelerinden sonra Niğde Beyine bütün Sancak güçleriyle üzerine gidilmesi konusunda

²⁰⁹ Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası-Celali İsyanları**, Ankara, 1999, s. 83.

²¹⁰ Hutteroth, “İç Anadolu'da Sosyal Yapının Arazi Bölünmesi ve İskân üzerinde Etkileri”, **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafye Estitüsü, İstanbul, 1971, s. 58.

²¹¹ **Mühimme**, 3, s. 96, (Hicrî-966); “Niğde Beyine ve Kadısına hüküm ki, ... kaza-i mezbure ye tâbi Ervani nam karye zimmileri firar idüb, asla oğlan almağa mahal olmayub, her karye bu vechle firar iderler.... hükm-i şerifim vusul buldukda zıkr olunan karye halkını her kande ise, buldurub, yerlerine getirdüb, almağa kabil olan oğlanların emrim üzere müşarun ileyhe aldurasın”.

²¹² Akdağ, **age**, s. 203.

emir verilmiştir.²¹³ 1579'da Niğde kazasına tâbi Çiftlik köyüne subaşlarının büyük atlı gruplarla geldikleri ve güherçile mühimmatı için gerekli olan odun ihtiyacına binaen karye halkına baskı yaptıklarına dair duyumların alınması ile padişah tarafından “zûlm ü teaddi yapılmaması” konusunda ferman tertip edilmiştir.²¹⁴ Yine 1579'da Bozok Sancak Beyi Çerkes Bey'e gönderilen bir emirde Kaya Bey Oğulları adı ile bilinen bir eşkıya grubunun devlet için toplanan yüz bin akçe tutarında bir meblağın gönderilmesini engellemek amacı ile yol kesip adam öldürmesi ve yaptığı türlü şenaatten dolayı cezalandırılması konusunda mühimme kaydına tesadüf edilmektedir.²¹⁵

1579'da Niğde Kazasına tâbi Obruk Köyünde “yüzdeciyan” taifesine mensup Ahmed ve Halil isimdeki kimseler vilayet defterinde belirtilen şartlar muvacehesinde yaptıkları ziraatle alakalı olarak öşürlerini verdiklerini ancak kendilerinden daha fazla vergi talep edilerek “zulm ü taaddide” bulunulduğunu merkezi hükumete bildirmişler, bunun üzerine Niğde ve Anduğı kadılarına Vilayet defterine aykırı olarak, bölge halkına her hangi bir yükümlülük getirilmemesi tenbih edilmiştir.²¹⁶ Keza 1593'te Sücaaddin Kazasına tâbi Alpi, Ali Kocalı ve Koçak Köylerinin de Kafir Sındığı derbedçilerinin yaptığı zulümlerden dolayı şikâyetle bulundukları tespit olunmaktadır.²¹⁷ 1595'te Acara Kadısı olan Ahmed Niğde Livasına tâbi

²¹³ Akdağ, *age*, s. 236.

²¹⁴ *Mühimme*, 41, s. 125, (Hicrî 987).

²¹⁵ *Mühimme*, 41, s. 20, (Hicrî-987).

²¹⁶ *Mühimme*, 41, s. 502, (Hicrî-987).

²¹⁷ *Mühimme*, 70, s. 13, (Hicrî- 1001); “Niğde Sancağı, Niğde ve Sücaaddin Kadısına hüküm ki, sen ki, mir livasın südde-i saadetime mektub gönderüb, Sücaaddin Kazasına tâbi Alpi, Ali Kocalı ve Koçak nam kura ahalisi, Kafir Sandığı nam derbendi hıfz-u hırsat itmek üzere, derbendciler olub, lakin ahal-i kura fesad ve şenaatten hali olmayub, ebna-i sebin yollarını kesüb, müselmanların emval ve erzakın garet itmekden hali olmayub, şer'-i şerife davet olunduklarından derbendciler dahi, itaat-i şer' iymeyüb, müselmanlara vech-i meşruh üzere teaddiden hali değildir deyu arz itdüğü ecilden buyurdum ki, Vardukda arz olunduğu üzere mezburların ol vechle fesad ve şenaatleri var ise, fesad ve şenaat idenleri meclis-i şer'a ihzar ve hasmanesiyle beraber idüb, gaybiyet iderler ise, şer'le kefillerine buldurub, getirdüb, mukaddimen görölüb, bir def'a fasl-ı beyan hususların bildirdiği vechle hak üzere teftiş ve tefhiz idüb, göresin şöyleki, mezbur şenaatlerin vech-i meşruh üzere fesad ve şenaatleri muvacehelerinde sabit olursa ehl-i fesad, muhtac-ı arz olanlardan ise, muhkem habs idüb, haklarında sabit olan fesad ve şenaatin suret-i sicilleri ise, südde-i saadetime arz eylesin değıller ise, ehl-i fesada asla ruhsat vormeyüb, tahte'sşer' üzere geleni icra idesin sayir ehl-i fesad mucib-i gayret olalar emma hın-i teftişde bir

Sücaaddin kazasının Güney köyüne hariçten gelip, yerleşerek ek vergiler takdir etmesinden dolayı bölgede rahatsızlık yaşandığı görülmektedir.²¹⁸

B. MEZRAA

Mezraa kelimesi, günümüzde coğrafi bir tanım olarak “köy altı yerleşme birimi” veya “kır iskân birimi” olarak tanımlanmasına karşın, Osmanlı tahrir kayıtlarında geçen anlamı daha ziyade “ziraat yapılan yer”, daha açıklayıcı bir ifade ile bir köyün bağlantısı olarak “tarım faaliyetlerinin tamamlayıcısı” şeklindedir.²¹⁹ Mezraaların genellikle bir köye bağlı olarak yazılması, Osmanlı yönetimince genelde köy ekonomisinin bölünmez bir parçası olarak görülmesi ve köylü için köy sınırları içerisinde yeterli olmayan tarım topraklarına ek olarak tarım yapabileceği bir arazi rezervi gözüyle bakılması ile alakalıdır. Bu yönü ile mezraa köylüler için ek bir gelir kaynağını ve nüfus fazlasının yerleşebileceği toprağı meydana getirmektedir. Çoğu zaman köylüler kendilerine ait olduğu gerekçesi ile yönetimden habersiz bu toprakları ekip biçmek eğiliminde idiler. Ancak bu gibi toprakları işleyebilmek köy ekonomisi açısından hayati önem taşıdığından mezraaları ya mukataa sistemi çerçevesinde başkalarına kiralamayı veya tapu karşılığı dağıtmayı yeğleyen tımar sahipleri ile köylüler arasında sorunlar yaşanıyordu. Tımar sahibi isterse mezraayı belirli bir maktu bedel karşılığında kiraya verir; isterse öşrü ile, diğer vergi ve resimlerinin ödenmesi karşılığı, göçler yada kayıt dışı gezici (haric ez defter) köylüler gibi “hariçten” (tımar dışından) kişilerin istifadesine sunardı.²²⁰ Anadolu’nun siyasi ve sosyal şartlarının sıkıntılı olduğu dönemde iskan yerleşmeleri savunması kolay olması açısından yüksek yerlerde kurulmuş olmasına karşın ziraat yerleri ovalarda, vadilerde kalmıştır. Köylerde bulunan çiftçiler mezralara sadece ekip biçme zamanları

def’a zulm-i teaaddi olmayub, hakk-ı harekkete tâbi, terviz ve telbisden ve şuhud-ı zordan hazer idesiz celb ve ahz veyahud arz ve tavzif ve hilaf-ı vaki’-i hak arz olunmakdan ziyade hazer idesiz.”

²¹⁸ **Mühimme**, 73, s. 550, (H. 1004).

²¹⁹ Tufan Gündüz, “Kayseri’de Mezraların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü”, **II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yay., Kayseri, 1998, s. 183-185.

²²⁰ İnalçık, **age**, s. 211-212.

gitmektedir.²²¹ Kanunnâmelerde mezra'a, "harabesi ve suyu bulunan yer" olarak tarif edilmektedir.²²² "Harabe"den kastedilen yerleşim biriminin terk edilmiş olmasıdır. su ise iskan ve tarımın en önemli unsurudur.²²³ İnalçık'a göre mezra'a ahalisi dağılmış sadece ekinlik olarak kullanılan eski yerleşme merkezi, Hütteroth-Abdülfezzah'a göre ise geçici yerleşme merkezidir.²²⁴ Mezra'a isimlerinin yanında çokça geçen "viran, virancık, ören, höyük" gibi ekler, buraların daha önce yerleşme birimi olduklarını göstermektedir. Anadolu topraklarındaki Bizans-Sasani, Bizans-Türk ve benzeri mücadeleler kırsal alanlarında yaşayan nüfusun güvenlik nedeniyle bulundukları bölgeleri boşaltarak daha güvenli yerlere göçmelerine neden olmuştur. Mezraa adlarındaki Oğuz/Türkmen boylarına ait isimler ise buraların daha önce Türkmen boy veya oymakları tarafından ziraate açıldığının bir kanıtı olduğu savunulabilir.²²⁵

Kırsal yerleşme merkezleri, birbirine yakın bölgelerde dahi değişen coğrafi şartlara ve ekonomik etkilere bağlı olarak zaman içerisinde çok farklı özellikler kazanmıştır. Bu nedenle kırsal yerleşmeler (köy, mezraa vs.) için yapılan tanımlar, her bölgeye ve zamanın şartlarına göre değiştiği için kesinlik arz etmez.²²⁶ Dolayısıyla, bu tür yerleşmeler için yapılan pek çok tanım bulunmakta ve bu tanımların hepsi araştırma yapılan sahadaki kırsal yerleşmelere tam anlamıyla uymamaktadır. Bu bağlamda, "mezraalar nüfus

²²¹ Ali Tanoğlu, "İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod", **Türkiyat Mecmuası**, C. XI, 1954, s. 27. Deniz Karaman, mezralara zaman içerisinde nüfus yerleştiği takdirde aşağı-yukarı (zîr-bâlâ) olmak üzere ikiye bölünebildiklerini söylemektedir. Bkz. Karaman, **agm**, s. 422.

²²² Gündüz, **agm**, s. 184.

²²³ "Gahi bu karyelerin her bölüğüne afet irişüb oturdukları yerden göçüp birbirinin karyesine girüp veyahut ahar yerde mesken tuttukları zamanda virane ve mekabir ve savad itibariyle mevkufat amilleri bu başka mezraadır haric ez-defter kalmış deyü mahsule dahl ettikleri hilaf-ı defter ve kanundur zira mamur iken asl karye hasılı ile mahsup kılınmıştı." (Ö. Lütfi Barkan, "İçel", **Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları I: Kanunlar**, İstanbul, 1943, s. 53.

²²⁴ Ahmet Güneş, "Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunlara Dayalı İncelemelere İlişkin Bazı Önemli Konu ve Meseleler", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 150, s. 13.

²²⁵ Gündüz, **agm**, s. 185.

²²⁶ Gümüştü, **age**, s. 120.

barındırmayan yerleşmelerdir”²²⁷ şeklinde bir tanım yapabileceğimiz gibi, “mezraalar tarım yapılan yerlerdir”²²⁸ şeklinde de tanım yapmak mümkündür. Mezraaların yaylak olarak kullanılması buralarda hayvancılık faaliyetleri yapıldığına da delalet eder. Bunu tahrir defterlerinde görmek mümkündür.²²⁹ Mezralarda genellikle tarım yapılsa da nadiren hayvancılık da yapıldığı görülmektedir.²³⁰

Osman Gümüşçü, mezraaların “aidiyet yani mezrayı işletenlerin durumuna bakılarak” “ekinlik mezraa” ve “müstakil mezraa” olmak üzere iki grupta incelenebileceğini ifade etmektedir.²³¹ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, bazı mezralarda geçen “hariçten ziraat ederler” ifadesinin de “müstakil mezraa” ile aynı anlamı taşıdığını söylemektedir.²³²

Araştırma sahamızdaki kaynaklarda “müstakil mezraa” ifadesi yerine “müstakil ve muayyen mezraa” ifadesi zikredilmiştir. Bunun yanında “ekinlik mezraa” ifadesi de pek çok yerde geçmektedir.²³³ Mezraaların bir kısmı “haric ez defter” kalmış, veya hariçten gelenler tarafından ekilip biçilmiştir.²³⁴

²²⁷ Mezraa-i Bey Melik, nezd-i karye-i Güdül Başı mea mezraa-i Öküz Öldüren (BOA TD 315, s. 53).

²²⁸ Mezraa-i Sekin Kızıl Depe Karyesinin ekinliğidir (KKA TD 31, s. 16/a).

²²⁹ Örneğin, Mezraa-i Gökin’de konar-göçerlere özgü ganem, arus ve bad-ı heva gibi vergi dilimleri esas alınmıştır (BOA TD 155, s. 24).

²³⁰ İbrahim Atalay, “Türkiye’de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri”, **Coğrafya Araştırmaları**, C. 1, S. 1, Şubat 1989, s. 95.

²³¹ Osman Gümüşçü’nün verdiği örneklerden bazıları şunlardır: Mezraa-yı Ağın tâbi-i karye-i Erhankleş, Bu karyenin ekinliğidir; Mezra-yı Hayırlı tâbi-i karye-i Divle, Bu mezra bu karyenin ekinliğidir müstakil değildir; Mezra-yı Tazane dermiyan-ı karye-i Kılbasan ve karye-i Kandale, bu iki karye halkı ekerler müstakil mezradır. Bkz. Gümüşçü, **Larende**, s. 123-124.

²³² Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, **Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası**, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2002, s. 85-86.

²³³ “Mezraa-i Gök Orda mea Çam Alanı Cemaat-i Ramazanlu ziraat eder. Tımar-ı Alaüddevele mezraa-i mezbûre ‘müstakil ve muayyen’ sınırlı kadimden berat ile, müstakil tasarruf olunur iken, Rumdan has olan Ramazanlu ziraat etmek ile Karye-i Ramazanlu’ya üç mücerred kayd idüb, ismi ve resmi taharri olmadan dahl olduğu arz olundukda giru Bozok’a mukarrer buyrulmağın şuruh olundu” (BOA TD 315, s. 148). “Mezraa-i Yağluca Göl nezd-i Karye-i Çoruk, Karye-i mezbure ziraat eder. Tımar-ı Tatar veled-i Kara mezraa-i mezbure kadimü’l eyyamdan Bozok tarafından tasarruf olunur. ‘Müstakil ve muayyen’ sınırlı mezraadır. Giru Bozok’a tahrir olunub, kadimden tasarruf edene tevcih olunmuştur. Karye-i Çoruk, Rum’a tahrir olunub, hassa tayin olunmak ile, has emini buna dahi bi vech dahl eder. Müstakil olub, sınır-ı muayyinesi olmayub, meşruh kılındı ki bi vech dahl olunması men’ oluna” (BOA TD 315, s. 275). “Mezraa-i Durdu Dalı Karye-i Kırım

Bu açıklamaların yanında bazı mezraaların karye ile birlikte sadece isimleri zikredilmiştir.²³⁵ Bazı mezraaların ise karyelerinin isimleri zikredilmeden doğrudan bağlı bulunduğu kaza merkezi zikredilerek hasılı verilmiştir.²³⁶ Kimi mezraalar ise, bir köye bağlı ya da içinde bağımsız nüfus barındıran mezraalardır. Çalışma alanımız dahilinde olan Bozok Sancağının ilk tahririnde Eyne (İne), Darı Deresi, Alıd Özü, Alın Pınarı, Öyük, İsmail Hacı, İnce Sulu, Sızıltı Pınarı, İğdelü, Gök İn, Erkeklü, Uzun Viran, Delibaş, İslice Viran, Baş Molla, Sürümlü, Alma Hacılu, Ağca Saz mezraaları nüfus barındıran mezraalardır.²³⁷ Çalışma sahamızın ikincisi olan Niğde'nin ilk tahririnde Varullah, Çizme ve Susdu mezraaları nüfus barındıran mezraalar

Bala ahalisi ziraat eder. 'Mümtaz ve muayyen sınırlı mezraadır'. Mezraa-i mezbure kadimü'l eyyamdan Bozok'a tasarruf olunub, müstakil defterler tımar iken Rum'a haric ez defter nam karye ile mahlul kılub, tımara vermiş kadimden defterlü olub ve berat ile, müstakil tasarruf olunduğu mümtaz ve muayyen sınırlar idiği dergah-ı muallaya arz olundukda giru Bozok'a mukarrer olunması ferman olunmayub, meşruh kılındı" (BOA TD 315, s. 65).

²³⁴ "Hariç ez defter" kaydedilen mezraalar yüz yılın başı ve ortasında görülmekle birlikte son tahrirde ya çok az yada hiç görülmemektedir. Niğde'nin ilk tahririnde 28 adet "haric ez defter" kayıtlı mezraa mevcut iken ikinci tahrirde bu sayı 8'e düşmüş, son tahrirde ise tesadüf edilememiştir. Bozok Bölgesinde ise, 1530'da konar-göçer grupların yavaş yavaş bölgeye yerleştiği ve mezraaları ekinlik olarak kullandıkları görülmektedir. Bu tahrirde "haric ez defter" kaydına tesadüf edilmezken 1556'da anılan mezraalar 175 adet olarak kaydedilmiştir. Ancak 1576'da bu sayı yok denecek kadar azdır. Kırşehir Sancağı'nda ise 1485'te konar-göçer Cemaatların bölgeye yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Mezraalar, bu cemaatlerin ekinlikleri olarak geçmektedir. Bu tahrirde "haric ez defter" kaydına tesadüf edilmemiştir. 1584'te ise Kırşehir kaza merkezine tabi 2 adet "haric ez defter" kaydı düşülmüş, mezraaya tesadüf edilmiştir. Niğde için ise şu örnekler verilebilir: "Mezra-i Ev Damı 'hariç ez defter' nısfı tasarruf-ı Hond Hatun Tâbi-i Niğde (BOA TD 42, s. 65); "Mezraa-i Ağca Şehir, 'hariç ez defter' Tâbi-i Şamardı (BOA TD 42, s. 93); "Mezraa-i yenice köy 'hariç ez defter' Tâbi-i Melendos (BOA TD 42, s. 84); Aynı defter, "Mezraa-i Depesi Delik, 'haric ez defter' Tâbi-i Melikübi (BOA TD 42, s. 84). Diğer örnekler için bkz. BOA TD 455, s. 716, 717, 720. Bozok Sancağı için örnekler: "Mezraa-i Eski Kışla, nezd-i Karye-i İnce Su, Zakirlü Cemaati ziraat etmektedir. 'Hariç ez defter' Tımar-ı Alaüddevle" (BOA TD 315, s. 144). Bozok Sancağında değişik örnekler için bkz. Aynı defter, s. 114, 180, 197, 203. Kırşehir ile ilgili örnekler: "Mezraa-i Alpi Viranı nezd-i Karye-i Eski Pınar 'haric ez defter' Tâbi-i Kırşehri (KKA TD 139, s. 552/b); "Mezraa-i Çifte Söğüd Karye-i Hırkalı ziraat eder, 'haric ez defter' tâbi-i Kırşehri (Aynı defter, s. 52/b). Hariçten gelip ziraat edenlere örnek olarak ise, "Mezraa-i Germiye Karye-i Diken ahalisi ziraat eder. Derviş nam sipahi dahi ziraat eder. Hariçten dahi ziraat ederler (KKA TD 139, s. 55/a).

²³⁵ Mezraa-i Çene nezd-i Karye-i Kamışlu. Karye-i Kamışlu'da bulunan Sinan Zaviyesi dervişleri ziraat eder (BOA TD 315, s. 716 vd.; Aynı defter, s. 717, 718, 719).

²³⁶ Mezraa-i Kuruca Kuyu, Tâbi-i Melendos (Melendiz) Hasıl: 600, BOA TD 42, s. 83, vd. Mezra-i Baş Köy, Tâbi-i Melendos, Aynı defter, s. 84.

²³⁷ BOA TD 155, s. 19-30.

olarak geçmektedir.²³⁸ Bu husus, mezraayı tasarruf eden köylerden veya konar-göçer gruplardan bazı kimselerin tahrir esnasında mezraalarda ziraat ile meşgul olmasının bir sonucu olabileceği gibi asıl gruplarından koparak kendilerine yeni yerleşim yeri açmaya çalışan ailelerden kaynaklanıyor olabilir. Bununla birlikte bu ilk yerleşimcilerin, mezraaların köye dönüşmesinde birinci derecede rol oynadıkları da muhakkaktır. Çalışma sahamız dahilinde bulunan Kırşehir Sancağında ise nüfus barındıran mezraalara tesadüf edilememiştir. Başka bir mezraa grubu ise, konar-göçerlerin tasarrufunda bulunan mezraalardır.²³⁹ Mezraalar genellikle ziraat amaçlı kullanılmasına karşın bazen “çiftlik” olarak da kullanılmıştır.²⁴⁰ Çiftlikler kayıtlı vergilere bakılırsa, mezraalar gibi tahıl üretmektedir. Ancak çiftliklerde hayvancılığa ait bir iz bulunmamaktadır.²⁴¹ Bazı mezraaların malikane gelirleri çeşitli vakıflara aktarılmıştır. Tahririn başından sonuna kadar bu mezraalar vakıflarla birlikte anılmışlardır.²⁴² Mezraa, sadece bir köy ya da birkaç köy halkının tasarrufunda olabildiği gibi, sadece bir köyden ya da farklı köylerden belirli şahıslar tasarrufunda da kullanılabilmekteydi.²⁴³

²³⁸ BOA TD 42, s. 84. İlk tahrirde Melendos olarak geçen ve sonraki tahrirlerde Melendiz olarak kaydedilen nahiyede yer alan bu üç mezraada haric ez defter olarak kaydedilmişlerdir.

²³⁹ Çalışma sahamız içinde olan Bozok Sancağında Kızılkocalu, Süleymanlu, Ağcalu, Çiçeklü, Zakirlü, Mes’udlu, Ağca Koyunlu, Kamanlu ve Keskin (bir sonraki tahrirde Kırşehir civarında görülmektedir) Ali Beylü, Sekilü, Tacirlü, Deli Alilü, Şam Bayadı kabilelerine mensup 323 adet Cemaat grubu 604 mezraa mezraayı ekinlik olarak kullanmışlardır (BOA TD 155, s. 18-320). Ayrıca Bozok için bkz. BOA TD 315, s. 34, 55, 81, 82, 83, 92, 96, 100, 118, 122, 124, 128, 133, 134. Kırşehir için ilk tahrirde Varsak, Varsak Gözlü, Karabaşlu, Köşker, Beğendik, Todurga, Aşır, Okçu, Köpürdü, Göncüler, Ahtarıcı, Süleymanlu, Yahyalu, Dokuz, Barak, Çongar, Uzun Yusuf ... cemaatleri mütemekkin oldukları mezraaları ekinlik olarak kullanmışlardır (BOA TD 19, s. 291-338). Niğde için bkz. BOA TD 42, s. 84, 94 vd. Diğer bir örnek: “Mezraa-i İlgönü, Kırıklı Cemaati ziraat eder” (KKA TD 135, s. 18).

²⁴⁰ BOA TD, 42, s. 65: “Mezraa-i çiftlik-i Emiroğlu nezd-i Şehr-i Niğde”; BOA TD 315, s. 137: “Mezraa-i Çiftlik-i Sungur tımar-ı Ali ve baki şüreka”.

²⁴¹ Gümüşçü, *age*, s. 125.

²⁴² BOA TD 155, s. 257: “Mezraa-i Karı Deresi Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Hacı İbrahim. Başka örnekler için bkz. s. 234, 434, 435. Kırşehir için BOA TD, 19, s. 284: “Mezraa-i Ezkiye malikane vakf-ı evlad-ı mevlana Seydi halife”, “Mezraa-i Kozakçı, nısf malikane vakf-ı zaviye-i Evran ve nısfı zaviye-i Aşık Baba. Bazı örnekler için bkz. BOA TD, 19, s. 284-291. Niğde için KKA TD 135, s. 28/b: “Mezraa-i Beydağı der sınır-ı karye-i Fertek malikane vakf-ı Ali Bey. Bazı örnekler için bkz. BOA TD, 135, s. 188/b, 195/a, 203/a.

²⁴³ KKA TD 135, s. 28/a: “Mezraa-i Gerson nezd-i Karye-i Fesleğen an Çukur Öyük ve Andırson Karyeleri ziraat eder. KKA TD 31, s. 19/a: “Mezraa-i Arka Asan nezd-i Karye-i Alma Hacılı-i

Bazen şehir merkezlerine yakın mezraalar, şehirli tarafından da ziraat amaçlı kullanılabilmekteydi.²⁴⁴

Çalışma alanımızda Sancaklara göre mevcut mezraa sayıları ve mezraaların yerleşmeler içerisindeki payı tablodaki gibidir.

Sancak İsmi	Bozok			Kırşehir			Niğde		
Tahrirler (Yılı)	I. Tahrir (1530)	II. Tahrir (1556)	III. Tahrir (1576)	I. Tahrir (1485)	II. Tahrir (1530)	III. Tahrir (1584)	I. Tahrir (1500)	II. Tahrir (1518)	III. Tahrir (1584)
Mezraa Adedi	604	585	527	91	714	683	95	228	372
Köy Adedi	5	694	629	13	10	752	110	275	455

Tablodaki köy-mezraa oranı dikkate alındığında sancaklardaki artış oranlarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Örneğin son tahrirlere baktığımızda köylerin mezraalara oranla az da olsa bir artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bozok sancağında yaklaşık % 20, Kırşehir sancağında % 10 Niğde sancağında ise % 22 civarında köy sayısının arttığı tespit edilmiştir. Bu durum yüzyılın sonu itibarıyla anılan sancaklarda yerleşik hayata geçişin hızlandığının bir işareti olarak değerlendirilebilir. Özellikle Niğde sancağı'nın daha I. Tahrirden (1500) itibaren 110 köy ve bu köylerin ekinliği olarak değerlendirilen 95 adet mezraaya sahip olması diğer sancaklara nazaran Niğde Sancağı'nda yerleşik hayata geçişin daha erken olduğu kanaatine varılabilir.²⁴⁵

Kırşehir sancağında ise durum Niğde sancağından farklıdır. Özellikle Kırşehir'in, Güney ve Orta Anadolu'yu birbirine bağlayan yol güzergahı

Bala ve Alma Hacılı-i Zir ve Yassı Kışlalı ziraat eder. KKA TD 139, s. 245/a: "Karye-i Kulaksız Mezraa-i Ezedinlü aslında Ezdincelü ile ma'rufdur. Taşlu yerdir. Asla ziraat mümkün değildir. Anadolu'ya mütealliktir. Kengiri Sancağında Keskin Nahiyesinde Kara Kısıc nam mezraaya sınırdır. Kırşehri Arif Çelebi tahrir eyledikde bi vech-i mezraahüm yazmayub, İbrahımlü mütemekkindir. Ümena zulmen öşr taleb eder deyu takib etmeyin bu def'a galle takdir olunmadı". BOA TD, 455, s. 667: "Mezraa-i Bey Hacı nezd-i karye-i mezbur der Üveys Çelebi ber vech-i tapu bi tarik-i yurd ber vech-i defter-i sabık". Aynı defter, s. 672: "Mezraa-i Cevli deryed-i Mehmed veled-i Hacı Yusuf ber vech-i tapu".

²⁴⁴ KKA TD 139, s. 52/a: "Mezraa-i Kuyucak, Çay Viranı ziraat idüb ve Kaya fevt olan Sarıca Ak ve Yörük dahi ziraat eder."

²⁴⁵ Niğde Sancağı ile ilgili olarak İlk tahrir defteri olan BOA TD, 42 numaralı mufassal defterin bazı sayfalarının eksik olması nedeni ile Anduğı ve Ürgüb Nahiyesinin köy ve mezraa sayıları net olarak verilememiştir. Bu nedenle Niğde Sancağı'nın I. Tahrir ile II. Tahrir arasındaki köy ve mezraaların rakamsal değerleri arasında büyük bir fark varmış gibi görülmektedir

üzerinde bulunması XVI. yüzyıl boyunca Yörük Cemaatlerinin geçiş noktası olmasına neden olmuştur. Bu yüzden çok sayıda konar-göçer Cemaatlerin kurmuş olduğu mezraalara tesadüf edilmektedir.²⁴⁶

Bozok Sancağındaki mezraa yapısı Kırşehir sancağındaki yapı ile benzer özellikler göstermektedir. Çünkü Bozok Sancağı'nın doğudan batıya ve kuzeyden güneye giden yolların buluşma noktasında olması konar göçerlerin bölgeye duyduğu ilgiyi artırmıştır.²⁴⁷

Yüzyıl boyunca mezraa sayısı artmış mıdır sorusuna gelince, yüzyılın başına ait defterlerle sonuna ait defterler kıyaslandığında Bozok Sancağı hariç diğer sancaklarda belirgin artışlar söz konusu olmuştur. XVI. yüzyılın sonunda Bozok Sancağında I. (1530) ile II. (1556) tahrirler arasında % 3.1 oranının da bir azalma söz konusu iken, II. (1556) ile III. (1576) tahrirler arasında ise, % 10'luk bir azalma söz konusudur. Bunun sebebi mezraaların zamanla köylere dönüşmesi olabilir.

Sancak geneline bakıldığında yüzyılın başında mezraa olan bir yerleşim yeri yüzyılın ortasında köye dönüşmüş, bir kaçı dışında yüzyılın sonuna kadar düzenli bir şekilde varlığını devam ettirmiş, hatta bugün için önemli bir yerleşim merkezi durumuna ulaşmıştır. Örneğin: I. Tahrirde (1530) Sarı Hacılı cemaati'nin mezraası olan Yozgad²⁴⁸, II. Tahrirde (1556) ihdas

²⁴⁶ “Mezraa-i Araklu Öyük Varsak Cemaatinin Sarsal Kethüda bölümü ziraat etmektedir.” (BOA TD 19 s. 291). “Mezraa-i Sekilü mea Aksaray Uc Bey Cemaatinin Kethüda Ali Han bölümü ziraat etmektedir. Gözlü Cemaatinin Danişmendlü bölümü Kara İbrahımlü ile Yeni Köy Gömü mezraasını ekerler imiş” (BOA TD 19, s. 292). “Mezraa-i Anbarlu Viran Asmalu ve Kara Yusufu Cemaatleri ziraat ederler” (KKA TD 139, s. 53/a). “Mezraa-i Çatal Öyük, Kırıklı ve Süleymanlu Ziraat etmektedir” (KKA TD 139, s. 54/a). “Mezraa-i Güllüce, der sınır-ı Ahi Yüzler, Muhsinlü Cemaati ziraat eder” (KKA TD 139, s. 50/b). “Mezraa-i Kuruca Öz Kara Kocalu Cemaati ziraat etmektedir” (998 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 658).

²⁴⁷ “Mezraa-i Didik Kışlası, Yörük Cemaati ziraat etmektedir” (BOA TD 155, s. 296); “Mezraa-i Ağca Kışla Yörügân Cemaati sakindir” (BOA TD 155, s. 257). “Mezraa-i Yassı Pınar, “Şam Bayadından olanlar ziraat etmektedir.” (BOA TD 155, s. 240), “Mezraa-i Alın Pınarı nezd-i Kara Köse Üveys Kışlası ziraat eder. Çungardan Süleymanlu dahi ziraat eder. Tımar-ı Çalabverdi. (BOA TD 315, s. 137) Mezraa-i Kara Kilise Tâbi-i Bozok, Zamantı Canibine nakl olunan Karı Kışla Cemaati gelip, burada mütemekkinlerdir. Öşürleri ve resm-i yatakları bu canibden tasarruf olunub ve sair rüsumları Zamantı canibine tasarruf olunagelmıştır. Hass-ı Hz. Hüdavendigâr (KKA TD 30, s.183/b).

²⁴⁸ BOA TD 155, s. 33.

edilen ve cemaatin adı ile anılan Sarı Hacılu köyünün mezraası durumundadır.²⁴⁹ III. Tahrirde ise, (1576) Bozok Livasına tâbi Baltı nahiyesinin karyesi olup, otuz kişilik nefer kaydı düşülmüştür.²⁵⁰ Bozok bölgesinde mezraadan köye dönüşen diğer yerleşim birimleri tablodaki gibidir:

Mezraa Adı	Yerleşime açan Cemaat-TD,155-1530	H	N	Bağlı olduğu Nahiyeye TD, 315-1556	H	N	Bağlı olduğu Nahiyeye-TD, 139-1576	N
İğdelüce	Kızıl Kocalu .			Batlı	2	10	Baltı	25
Erkeklü	Kızıl Kocalu	3	6	Batlı	28	40	Baltı	36
Alma Hacılu Zir ve Bala	Kızıl Kocalu Cem.Kab.	-	110	Baltı (zir)	60	110	Baltı-Nah.	177
Alma Hacılu Bala	Kızıl Kocalu	-	-	Batlı	70	101	Baltı	195
Ağca Saz	Sekilü	-	146	Batlı	56	89	Baltı	160
İsa Hacılu	Kızıl Kocalu	-	-	Batlı	32	42	Baltı	136
Sarı Hacılu	Sarı Hacılu	-	13	Batlı	25	31	Baltı	117
Emir Ahurlu	Mir Ahurlu	-	-	Batlı	90	152	Baltı	232
Aktaş	Alışarlu	-	23	Batlı	82	86	Baltı	227
Topaç	Alışarlu	-	25	Batlı	96	128	Baltı	260
Dere Kışla nd. Elsiiz İbrahim	Sekilü	-	-	Batlı	25	40	Baltı-Kar	100
Karnı Büyüklü	Kızıl Kocalu	-	-	Batlı	27	38	Baltı	80
Gedük İsa	Dokuzlu	-	-	Batlı	3	14	Baltı	63
Kılıç Kışla	Sekilü	-	-	Batlı	25	54	Baltı	81
Kerpiçlü	Alışarlu	-	-	Batlı	30	47	Baltı	81
Pöhrenklü	Eyne Beylü	-	-	Batlı	17	24	---	---
Bal Yemez ²⁵¹	Sarı Halillü	-	-	Karadere	20	33	Karadere	47
Zemheri Kışlası	Zemheri C.	-	62	Karadere	35	49	Karadere	103
Oynadanlu	Oynadanlu C	-	12	Karadere	20	26	Karadere	54
Göçgünlü-yi Bala	Göçgünlü	-	16	Karadere	15	23	Kradere	53
SeydiAhmed Viranı	Kızılkocalu	-	-	Çubuk	5	11	Cubuk	25
Halil Edeli ²⁵²	Halil Edeli	-	-	Batlı	15	20	--	--
Hamzalu	Hamzalu	-	-	Karadere	23	72	Karadere	165
Çor çorlu-yı Bala	Çiçeklü	-	11	Kradere	19	40	Karadere	112
Çor çorlu-yı Zir	Çiçeklü	-	37	Karadere	26	59	Karadere	117
Göçgünlü-yi Zir	Göçgünlü	-	-	Karadere	-	24	Karadere	27
Söklen nd. İnce	Söklen	11	14	Sülymanlu	45	69	Süleymanlu	142
Yassı Öyük	Karalu	3	6	Akdağ	12	24	Akdağ	35
Kuruca öz	Karalu	-	4	Akdağ	4	8	Akdağ	11
Sarım Bey Kışlası	Karalu	-	-	Akdağ	20	25	Akdağ	65

²⁴⁹ BOA TD 315, s. 45.

²⁵⁰ KKA TD 31, s. 32/b. Belgede bu karye için “Karye-i Yozgad, memerr-i nas ve marru’lgah olup, ayende ve revendeye itdikleri hizmet muamelesinde, avarız-ı divani ve tekalif-i örfiyeden emin olmaları kayd olundu” kaydı düşülmüştür.

²⁵¹ BOA TD 155, s. 138, 1530’da Sarı Halillü Cemaati 85 nefer ile, bölgeye yerleşmiştir. Balyemez mezraası da bu cemaatin ekinliklerinden birisidir. Ancak yörük ziraat eder ibaresi düşülmüştür. BOA TD 315, s. 82, 1556’da Karadere Nahiyesine tâbi bir karyedir. Çor çorlu-yı Kıymaz Cemaati ikamet etmekte olup, “Haric ez defter” kaydı düşülmüştür. KKA TD 31s.46/a 1576’da Karadere Nahiyesine tâbidir.Çor çorlu-yı Kıymaz Cemaati mütemekkindir.

²⁵² KKA, TD 139, s. 245/b. Bu mezraa 1584’te Kırşehir’in Keskin Nahiyesinde karye olarak karşımıza çıkmaktadır. Belgede “Karye-i Halil Edeli der zemin-i Asma Karye-i mezbure ahalisi tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakl olunmuşlardır” kaydı yer almaktadır.

Mezraa Adı	Yerleşime açan Cemaat- TD,155-1530	H	N	Bağlı olduğu Nahiye TD, 315-1556	H	N	Bağlı olduğu Nahiye-TD, 139- 1576	N
Ağca Kışla	Karalu	3	6	Akdağ	44	82	Akdağ	190
Göynük Kışla	Karalu	5	9	Akdağ	20	31	Akdağ	82
Kotan Ekinliği	Karalu	6	12	Akdağ	5	8	Akdağ	18
Kavak Alanı	Karalu	-	8	Akdağ	25	38	Akdağ	65
Kozluca	Karalu	-	-	Akdağ	25	42	Akdağ	64
Orta kışla	Arslan beylü	-	28	Boğazlıyan	25	40	Boğazlıyan	55
Uzun İn	Çiçeklü	-	15	Boğazlıyan	40	73	Boğazlıyan	97
Boğazlıyan	Eynellü	-	-	Boğazlıyan	60	94	Boğazlıyan	153
Yoğun Isalu	Yoğunlu	-	17	Boğazlıyan	17	27	Boğazlıyan	19
Kaya Değirmeni	Kılağuzlu	-	-	Boğazlıyan	35	63	Boğazlıyan	68
Kızılca Kışla	Sarı Halillü	-	-	Boğazlıyan	32	49	Boğazlıyan	83
Kalın Arkaç	Ali Beylü	-	-	Gedik	10	16	Gedik	65
Boz Kışla	Deli Alilü	-	-	Gedik	27	40	Gedik	128
Mühenna	Hacılar	-	7	Gedik	25	46	Gedik	87
Yüreğir-i sagir	Şam Bayadı	-	-	Gedik	20	31	Gedik	55
Kızıl Donlu	Şam Bayadı	-	-	Gedik	22	32	Gedik	57
Çayır Şeyhi	Boz Koyunlu	-	-	Gedik	70	100	Gedik	373
Karaca Viran	Boz Koyunlu	-	-	Gedik	25	39	Gedik	124
Usul Hacı Öyüğü	Kara Isalu	-	-	Gedik	20	36	Gedik	79
Şehir Kışla	Kara Isalu	-	-	Gedik	100	152	Gedik	399
Düğün Öyük	Süleymanlu	-	-	Gedik	25	46	Gedik	96
Ağca Kışla	Süleymanlu	-	-	Gedik	13	46	Gedik	28
Ali Gören nd. Susuzca	Ali Görenlü	-	-	Gedik	40	55	Gedik	119
Ağca Ağıl (diğer)	Hacılar	-	-	Çubuk	18	33	Çubuk	82
Karkın	Tecerlü	-	-	Çubuk	35	59	Çubuk	101
Gelbulasun	Kızılkocalu	-	-	Çubuk	16	32	Çubuk	106
Karaca Viran diğer	Kılağuzlu	-	-	Çubuk	-	19	Çubuk	13
Gök Öyük	Karaca Alilü	-	-	Çubuk	40	64	Çubuk	93
Çağışdan	Kuşçu	-	-	Çubuk	32	55	Çubuk	104
Koz Kışla	Tacirlü	-	-	Çubuk	30	49	Çubuk	56
Orta Kışla	Tacirlü	-	-	Çubuk	8	17	Çubuk	41
Yassı Kışla	Tacirlü	-	-	Çubuk	45	66	Çubuk	115
Ağca Ağıl	Hacılar	-	-	Çubuk	22	42	Çubuk	69
Sarı Oğlan	Çiçeklü	-	-	Çubuk	-	28	Çubuk	49
Kızılca Kışla	Çiçeklü	-	-	Çubuk	-	44	Çubuk	100
Yahya Kavağı	Çiçeklü	-	-	Çubuk	-	34	Çubuk	16
Donuz Deresi ²⁵³	Çiçeklü	-	-	Çubuk	-	-	Çubuk	-
Kepirce	Çiçeklü	-	-	Çubuk	-	27	Çubuk	58
Hamzalu	Gemerek	-	-	Çubuk	40	70	Çubuk	80
Kızılca Kışla diğer	Karaca Alilü	-	-	Çubuk	12	23	Çubuk	123
Baş Kışla	Hisar Beylü	-	-	Aliki	50	74	Aliki	174
Çağatayoğlu	Hisar Beylü	-	-	Aliki	12	21	Aliki	54
Ramazanlu	Hisar Beylü	-	-	Aliki	20	28	Aliki	54
Subaz Kilise	Hisar Beylü	-	-	Aliki	4	15	Aliki	28
Yunus Abdal Kışlası	Hisar Beylü	-	-	Aliki	20	35	Aliki	35
Söğüdcük	Hisar Beylü	-	-	Aliki	8	11	Aliki	37
Has-Bek	Hisar Beylü	-	21	Aliki	40	62	Aliki	148
Karga Dalı	Hisar Beylü	-	-	Aliki	-	25	Aliki	45
İn Kışla	Hisar Beylü	-	-	Aliki	25	35	-	-
Er-Bek	Hisar Beylü	-	7	Aliki	20	28	-	-
Gazi Köyü	Hisar Beylü	4	6	Aliki	12	38	Aliki	100
Yağluca Göl	Hisar Beylü	-	-	Mezra	-	-	Aliki	18
Bey Ağca Han	Hisar Beylü	-	-	Aliki	18	27	Aliki	42
Çanakçı	Hisar Beylü	70	82	Aliki	29	41	Aliki	64
Kemal Fakihlü	Hisar Beylü	-	-	Aliki	13	18	-	-
Denden	Emlak	38	41	Emlak	70	131	Emlak	189
Burhan	Emlak	-	-	Emlak	40	82	Emlak	183
Ağca Şehir	Emlak	4	17	Emlak	30	50	Emlak	95

²⁵³ BOA TD 155'de Çiçeklü Cemaatinin mezraası olarak geçmekte olan Donuz Deresi, BOA TD 315, s. 594'de ise, Çubuk Nahiyesinin bir mezraası olarak kaydedilmiştir. Ancak raiyyetsiz ibaresi düşülmüştür. KKA TD 30, s. 194/b'de aynen bir öncekinde olduğu gibi raiyyetsiz olmakla birlikte Çiçeklü Cemaati ziraat etmektedir.

Mezraa Adı	Yerleşime açan Cemaat- TD,155-1530	H	N	Bağlı olduğu Nahiye TD, 315-1556	H	N	Bağlı olduğu Nahiye-TD, 139- 1576	N
Tekmen	Danişmendlü	8	10	Emlak	-	23	Emlak	63
İğdelüce	Kızılkocalu	-	-	Emlak	15	22	Emlak	47
İncüğün	Kızıl Kocalu	-	-	Emlak	30	61	Emlak	168
Pınarbaşı	Tacirlü	-	-	Emlak	40	83	Emlak	126
Ala Kilise	Kızılkocalu	-	-	Emlak	15	26	Emlak	79
Hızır Bey	Hamzalu	-	66	Emlak	-	166	Emlak	301
Sarı Abdal	Ali Beylü	-	-	Emlak	-	55	Emlak	52
Kaldırok Kışlası	Ali Beylü	-	-	Emlak	8	14	Emlak	61

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Bozok sancağında I.Tahrirde bulunan 604 mezraadan 96'sı daha sonraki tahrirlerde köye dönüşmüştür. Bu rakam I.tahrirdeki mezraa oranının yaklaşık % 16'sına tekabül etmektedir. Bu mezraalardan sadece 5 tanesine son tahrirde tesadüf edilememiştir. Bunların haricindeki mezraalar ise istikralı bir şekilde son tahrire kadar gelmiştir.

Sancak genelinde mezraalar, konar-göçer kabile ve cemaatlerin geçici olarak yerleştikleri, kışlak olarak tâbir edilen yerlerdir. Yukarıda oransal olarak ta ifade edildiği üzere bu yerleşim yerleri zamanla daimi yerleşme merkezleri olan köylere dönüşmüştür.²⁵⁴ Buna sebep olarak, hem fiziki şartların zorlaması hem de nüfus yapılarında meydana gelen yükselme trendi gösterilebilir. Ancak yüz yılın başından itibaren iskan için tercih edilen yerlere bakıldığında bu yerlerin ziraat yapmak için zaten elverişli yerler olduğu görülmektedir. Bu cümleden olmak üzere, konar-göçer grupların bilinçli olarak ziraat hayatına mütemayil bir çizgi takip ettikleri söylenebilir.

Kırşehir sancağında ise incelediğimiz ilk iki tahrir (1485-1530) arasında mezraa oranında önemli bir artış söz konusu iken, üç köy II. Tahrirde yer almamıştır. I. Tahrirde 91 olan mezraa sayısı II. Tahrirde 714'e çıkmıştır. III. Tahrirde ise mezraa adedi 31 adet gerileyerek 683'e düşmüştür. 37 mezraanın III. Tahrirde köye dönüştüğü tespit edilmekle birlikte Kırşehir Sancağında son tahrir itibariyle yerleşik hayata geçişin hız kazandığı

²⁵⁴ BOA TD 155, s. 28 1530'da Kızıl Kocalu Kabilesine mensup Alma Hacılu Zir ve Alma Hacılu Bala Cemaati aynı adla anılan mezraayı kurarak 110 nefer ile burada ziraat etmeye başlamıştır. 1556'da ise, Bu mezraalar Baltı Nahiyesinin iki ayrı karyesi olarak görülmektedir. Alma Hacılu Zir Karyesinin, 60 Hânesi ve 110 neferi var iken, BOA TD 315, s. 28, Alma Hacılu Bala Karyesinin 70 Hâne ve 101 Neferi vardır. BOA TD 315, s. 30. 1576'da ise, her ikisinin de nüfuslarında önemli artışlar olmuştur. Alma Hacılu-yı Zir yeni kurulan mahallesi ile birlikte 177 nefere ulaşırken (KKA TD 31, s. 18/a), Alma Hacılu Bala ise, mahallesi ile birlikte 195 nefere yükselmiştir (KKA TD 31, s. 19/a).

söylenbilir. Köy sayısı ise I. Tahrirde (1485) 13 iken II. Tahrirde (1530) 10'a gerilemiştir.²⁵⁵ Bu tahrirde Kırşehir, Bozok'a bağlı bir kaza durumundadır.²⁵⁶ III. Tahrirde ise köy sayısı 752'ye yükselmiştir.²⁵⁷ I. Tahrirde yer alan 13 köyün ekinlikleri dışında yaklaşık 82 adet mezraa konar-göçer cemaatlerin ekinlikleri olarak geçmektedir.²⁵⁸ Örneğin, Varsak, Uç Bey, Gözlü, Varsak Gözlü, Karabaşlı, Köşker, Beğendik, Todurga, Aşır, Okçu Mehmed, Göncler, Ahtarcı, Babaş, Süleymanlı, Mir Bey, Yahyalı, Çanakçı, Bayramlı, Şahne, İlyaslı, Dokuz, Barak, Kız Kapan, Tat, Saru Kocalı, Çungar, Kara Kocalı, Kaman, Kabaklı, Gökçe Dünderli, Kırk Hacılı, Konur, Eyne Kocalı, Eynellü (İnallı) Bulgarlı, Çakırlı, Alpi, Karkın, Yıvalı, Kırıklı, Cemillü, Baş Kesen, Kuştemür, Uzun Yusuf, Hacı Bayezidli, Bıçağı Uzun, Salur,²⁵⁹ gibi cemaatler, bölükleri ile birlikte mezraalarda mütemekkin olup, ziraat yapmışlardır. II.Tahrirde (1530) anılan cemaatler ilk tahrirde olduğu gibi mezraa ağırlıklı bir yerleşim biçimini benimsemişlerdir.²⁶⁰ Son tahrirde gelindiğinde ise, tabloda görüleceği üzere, Kırşehir merkez Kazasında 15 tane, Hacı Bektaş nahiyesinde 12, Süleymanlı nahiyesinde 4, Konur nahiyesinde 1, Dinek nahiyesinde 1, Gün Yüzü Nahiyesinde 1 ve Çiçek Dağı nahiyesinde, 3 olmak üzere toplam 37 adet köye dönüşen mezraa bulunmaktadır.

²⁵⁵ I. Tahrirde (1485) yer alan Hacim nd. Kara Öyük, Mucur, Cemele, Yenice, Kızılca, Göynük, Kocacı, Selmisenk, Orta Köy ve Haydari Köyleri; II. Tahrirde (1530) de yer alırken Na'alger ve Denalende köylerine tesadüf edilememiştir. Bazarcık Öyük Köyü, Beydik Cemaati'nin mezraası olarak geçmektedir (998 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 675). Bu köylerden Na'alger ve Denalende Köyleri III. Tahrirde (1584) yer almazken Bazarcık Öyük Kırşehir Kazasına tâbi bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır (KKA TD 139, s. 37/b). Diğer iki köyün son tahrirde ulaşamamaları, nefer sayılarının düşük olması yüzünden olabilir.

²⁵⁶ Belgede "Kaza-i Kırşehri tâbi-i Bozok", (998 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 644).

²⁵⁷ III. Tahrirde (1584) köy sayısındaki artışın sebebi, konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmeleri yanında anılan tarihte Kırşehir'in müstakil bir sancak haline gelerek; başta merkez Kırşehir olmak üzere Hacı Bektaş, Süleymanlı Konur, Günyüzü, Dinek, Keskin ve Çiçek Dağı adlarıyla bilinen sekiz nahiyesinin ihdas edilmesidir.

²⁵⁸ BOA TD 19, s. 291: "Cemaat-i Varsak Bölük-i Sarsal Kethüda, Mezraa-i Araklu Öyüğü".

²⁵⁹ BOA TD 19, s. 284-336.

²⁶⁰ Bu tahrirde 115 cemaat bulunmakla birlikte bu cemaatlerden Talakçı, Ak Sakal, Okçu, Edügi, Yaycılar, Todurga, Kara Kocalı, Toklu Gömen, Sarsallı, Beydik, Uz Kişi, Uç Beyi gibi Cemaatler Varsak Kabilesine tâbi olarak kaydedilmiştir (998 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 644-682).

Mezraa	Yerleşime açan Cemaat- TD 19- 1485	H	N	Bağlı olduğu Nahiye TD, 139-1584	N
Akpınar	Yahşihanlu	-	29	Kırşehir-Merkez	32
Taş Ahur	Aksakal	-	4	Kırşehir-Merkez	37
Tırar	Todurga	-	35	Kırşehir-Merkez	92
Bügdüz ²⁶¹	Vakf-ı Aşık Paşa	-	-	Kırşehir-Merkez	22
Kara Yusuf	Okçu Mehmed	-	14	Kırşehir-Merkez	81
Dört Ağıl	Aşır	-	24	Kırşehir-Merkez	21
Varsala-Karsala	Cemele Karyesi	-	-	Kırşehir-Merkez	29
Çoğun	Cemele Karyesi	-	-	-	-
Büyük Çoğun	Uzun Yusuf	-	-	Kırşehir Merkez	42
Küçük Çoğun	Kuştemür	-	-	Kırşehir-Merkez	49
Gökçe Özlü	Öz Yar	-	-	Kırşehir-Merkez	54
Turasan	Talakçı	-	12	Kırşehir-Merkez	76
Ağca Şehir Öyüğü	Süleyman Fakih	-	39	Konur	3
Baş Köy	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	12
Araklu Öyük	Varsak	-	129	Kırşehir-Merkez	32
Ağca Ağıl	Kara Balı	-	29	Süleymanlu	13
Gökçe Öz	Kuru Göllü	-	-	Kırşehir-Merkez	54
Ağca İn	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	96
Mikail Hisarı	Selimler	-	21	H.Bektaş	64
Yassıca nd.Ağca İn ²⁶²	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	25
Ulye ²⁶³	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	62
İki Kuyu	Kuru Göllü	-	-	H. Bektaş	17
Cuca (Çuca)	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	29
Hatip	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	58
Yassı Öyük ²⁶⁴	Kuru Göllü	-	-	H.Bektaş	18
Alın Pınarı	Öz Yar(Öz Bar)	-	-	H. Bektaş	16
Yenice	Kuru Göllü	-	-	Kırşehir-Merkez	20
Üç Ağıl	Kızıl Öz	-	-	H.Bektaş	104
Kızılören nd. Kızılağıl	Özbar	-	-	H. Bektaş	42
Girne (Kirne) ²⁶⁵	Özbar	-	-	Kırşehir-Merkez	83
Üç Kilise	Kızıl Öz	-	-	Çiçek Dağ	64
Çavundur	Kızıl Öz	-	-	Çiçek Dağ	38
Durdu Halife	Kızıl Öz	-	-	Çiçek Dağ	19
Hımar	Kızıl Öz	-	-	Dinek	22
Yazı Pınarı	Kızıl Öz	-	-	Gün Yüzü	7
Halil Şemseddin ²⁶⁶	Kızıl Öz	-	-	Süleymanlu	29
Kızıl Hisar ²⁶⁷	Kızıl Öz	-	-	Süleymanlu	64
Ağca Şehir	Kızıl Öz	-	-	Süleymanlu	113

²⁶¹ BOA TD 19, s. 289: “Mezraa-i Bügdüz, nısf malikane Zaviye-i Aşık Paşa”; KKA TD 139, s. 31/b: “Karye-i Bügdüz iki bölük oturular Karabaşlı Cemaati mütemekkindir. Malikane, Vakf-ı Zaviye-i Ahi Evran ve nısf-ı aher Vakf-ı Aşık Paşa divani tımar tâbi-i Kırşehri”.

²⁶² BOA TD 19, s. 331: “Mezraa-i Yassıca nd. Ağca İn, malikane Şeyh Süleyman” KKA TD 139, s. 77/b: “Malikane Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Süleyman tâbi-i Hacı Bektaş, yüzde pare yörükleri mütemekkinlerdir. Hukuk-ı şer’iyelerin hassa arz, rüsumların has eminlerine eda ideler.”

²⁶³ BOA TD 19, s. 331: “Mezraa-i Ulye tâbi-i Kırşehri”; KKA, TD, 139, s. 85/a: “Malikane vakf-ı Zaviye-i Şeyh Süleyman tâbi-i Hacı Bektaş”.

²⁶⁴ BOA TD19, s. 331: Kuru Göllü Cemaati ziraat ederken, KKA, TD, 139, s. 85/a: “Kara Eyüplü Cemaati mütemekkinlerdir. Karye-i mezbure ahalişi tahrir-i cedide gelmeyip, atikden nakl olunmuşlardır. Tâbi-i Hacı Bektaş” kaydı yer almaktadır.

²⁶⁵ BOA TD 19, s. 332 ’de “Ağcalı mütemekkindir” kaydı yer alırken, KKA, TD, 139’da “Ağcalı Cemaati mütemekkindir.Malikane Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Süleyman divani tımar tâbi-i Kırşehri” ibaresi kaydedilmiştir

²⁶⁶ BOA TD 19, s. 332, KKA TD 139, s. 127/b. Belgede “Malikane Vakf-ı Zaviye-i Hacı Bektaş tâbi-i Süleymanlu” kaydı yer almaktadır

²⁶⁷ BOA TD 19, s. 332, KKA TD 139, s. 115/a. Belgede “Malikane Vakf-ı Zaviye-i Hacı Bektaş tâbi-i Süleymanlu” ibaresi yer almıştır.

Tablolardan da anlaşılacağı üzere, I. Tahrirde (1485) 91 olan mezraadan 37 adedi köye dönüşmüştür. Bu durumda I. Tahrir baz alındığında yaklaşık olarak % 41 civarında bir mezraa grubu köye dönüşmüştür. Son tahrirde mezraalar köylerle birlikte kaydedilmemiştir. Her nahiyenin sonunda tâbi olduğu nahiye ile birlikte, ziraat eden ahali zikredilerek doğrudan hasılı kaydedilmiştir.²⁶⁸ I. Tahrirde bir kısım mezraaların malikane gelirleri Caca Bey Medresesi, Şeyh Süleyman zaviyesi, Ahi Evran zaviyesi, Aşık Paşa zaviyesi gibi zaviyelere aktarılmıştır. Yüzyılın sonunda bu mezraalar köy haline gelmiş olmakla birlikte gelirleri anılan kurumlara aktarılmaya devam etmiştir. Tablolarda da belirtildiği üzere, Yassıca nd. Ağca İn, Ulye, Girne(Kirne) ve Halil Şemseddin köylerinin malikane gelirleri Şeyh Süleyman zaviyesine, Ağca Şehir köyü ise Hacı Bektaş zaviyesine aktarılmıştır.

Bu mezraaların dışında ilgimizi çeken bir hususda 1520’de Bozok Bölgesinde tespit ettiğimiz “yüzdeciyan”²⁶⁹ grubuna mensup Beş Bıçaklı ve Avşar²⁷⁰ Cemaatlerinin 1584 tahririnde kendi adları ile Kırşehir sancağına tâbi Keskin nahiyesinde kurmuş oldukları köylerdir.²⁷¹ Kanaatimizce 1520’de anılan cemaatler Bozok bölgesine yerleşmiş ancak 1556’da yapılan Bozok bölgesinin tahririnden önce Kırşehir Sancağı içerisindeki “Dinek Keskini” adı

²⁶⁸ Mezraa-i Kızılca Kışla Hasan Hacılı ve Alparlu ziraat eder. Hasıl: 322, Tâbi-i Keskin (KKA TD 139, s. 242/a). Mezraa-i Sorkun Köşkerlü Cemaati ziraat eder, Hasıl: 500, Tâbi-i Keskin (Aynı defter, s. 242/a). Mezraa-i Zekeriya Viranı, Ulaklu Cemaati ziraat eder. Hasıl: 500, Tâbi-i Keskin (Aynı defter, s. 242/a). Mezraa-i Bağcacık, Yörük taifesinden Sarı Hasan ve Saklu Cemaati ziraat eder tâbi-i Kırşehri (Aynı defter, s. 53/b).

²⁶⁹ Konar- göçerlerin sahip oldukları koyunlardan yüz koyunda bir koyun vergi vermeleri usulüne “Yüzdeci” denilmektedir (Tufan Gündüz, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri**, İstanbul, 2005, s. 41).

²⁷⁰ BOA TD 155, s. 171-172: “Kabile- i Mes’udlu an Cemaat-i Avşar, Avşar-ı Bala ve Avşar- ı Zir (Büyük ve Küçük Avşar) ve Yunus Fakih Mezraaları Avşar Cemaati tarafından ziraat edilmektedir”. KKA TD 139, s. 236/a-b: “Keskin Nahiyesine tâbi Avşar-ı Zir Karyesi halkı 42 nefer ile bu köyde mukim olmakla birlikte Avşar-ı Bala Karyesi ise iki bölük halinde yapılanmış birinci bölük 83 nefer, ikinci bölük ise, 6 nefer ile mütemekkin olmuşlardır”.

²⁷¹ BOA TD 155, s. 158: Mesudlu Kabilesine tâbi Beş Bıçaklı Cemaati yüzdeciyan grubuna dahildir. 1520’de Beş Bıçaklı Mezraasını kurarak burasını Kışlak olarak kullanmaya başlamışlardır. KKA TD 139, s. 226/b (1584)’te ise anılan cemaatin Kırşehir’in Keskin Nahiyesinde bu mezraayı köye dönüştürerek 122 nefere ulaştığı görülmektedir. Belgede “Karye-i Beş Bıçak ahaliyi yüzde pare

verilen bölgeye yerleşmiştir. Dinek Keskini, bugün Kırıkkale il hududu dahilinde bulunan Dinek Dağının güney batısına düşen bölümdür.²⁷² Günümüzde de Beşbüçak ve Avşar (Büyük Avşar ve Küçük Avşar) köyleri Dinek Dağının güney batısında yer almakta olup, Kırıkkale iline bağlı bulunmaktadır.

Çalışma sahamız içerisinde yer alan bir başka sancak olan Niğde de ise mezraa-köy oranlaması diğerlerine nazaran daha uyumludur. İlk tahrirden son tahrire kadar gerek mezraalar ve gerekse köyler kademeli bir şekilde artmıştır. I. Tahrir (1500) ile II. Tahrir (1518) arasında mezraa oranlaması bakımından %140'lık bir artış söz konusu iken, bu artış köylerde % 150'yi bulmaktadır. Aynı şekilde II. (1518) ile III. Tahrir(1584) arasında mezraalar % 163 oranında artarken, köyler % 165'e varan bir artış sergilemiştir. Niğde sancağındaki bu dengeli artışın sebebi, yüz yılın başından sonuna kadar olan dönemde köylerle mezraaların artış oranlarını korumuş olmalarıdır. Bununla birlikte incelediğimiz tahrir defterlerinde sancaktaki köye dönüşen mezraa oranları Bozok ve Kırşehir sancaklarına oranla oldukça düşüktür.²⁷³

taifesinden olmağın hukuk-ı şer'aların hassa arz rüsumların havass-ı hümayuna eda ideler" kaydı düşülmüştür.

²⁷² Bkz. Rafet Metin, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre XVI. Yüzyılda Kırıkkale İl Bölgesi (Keskin, Konur, Dinek Nahiyeleri), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1997 s. 7.

²⁷³ BOA TD 42, s. 65 (1500); Okçu, Niğde Kazasına tâbi bir mezraadır. BOA TD 455, s. 675 (1518)'de 73 hâne ve 99 nefer ile Bor Kazasına tâbi karyedir. KKA TD 135, s. 1112/b (1584) te ise, 124 nefer ile yine Bor Kazasına tâbi bir karye olarak karşımıza çıkmaktadır. BOA TD 42, s. 31 (1500) Kamışlı Mezraası Niğde Merkez Kazasına tâbi bir mezraadır. Belgede "Mezraa-i mezbureden Seydi Salih Zaviyesinde ayende ve revendeye hizmet iderler imiş ve mezraa-i mezburenin hasılı kadimü'l eyyamdan zaviye-i mezburede sarf olunagelmıştır. Elleriinde şehzade den ve Sultan Mustafa'dan ve Cem Sultandan ve Karamanoğlu'ndan mektuplar var deyu defter-i köhnede masturdur. Ber karar-ı sabık-ı mukarrer resm-i çift ve bennak alınmaz. Bu mezraada birisi şeyh olmak üzere toplam 17 nefer vardır. BOA TD 455, s. 715; (1518)'de Şamardı Nahiyesine tâbi 3 nefer Cemaat-i Dervişan ve 5 nefer salih hizmetkeran bulunmaktadır. Belgede "Nahiye-i Şamardı malikane ve divani karye-i mezbure Vakf-ı Zaviye-i Seyyid Salih der Karye-i mezbure ber mucib-i defatir-i sabık ve mukarrernâme-i İbrahim Bey, Salih neslinden olan dervişler zaviye-i mezburede hizmetkar olan eşhaslar kimesneye raiyyet olmayub, burada hasıl olan Ali ile, Zaviye-i mezburede ayende ve revendeye hizmet idüb, kadimden böyle olagelmışler divani ve malikaneye sarf olunur" kaydı düşülmüştür. KKA TD 135, s. 73/b (1584)'te Kamışlı Şamardı Nahiyesinin karyesi konumundadır. 25 neferi vardır. Bu neferden 18'i seyyidlik iddiasında bulunmaları sebebi ile nakibü'l eşrafa sorulmuştur. BOA TD 42, s. 101(1500)'de Melikübi Nahiyesine tâbi bir mezraa olan Salur, yüzyılın sonunda Budaklı Cemaatinin 48 nefer ile mütemekkin olması ile karye olmuştur. KKA TD 135, s. 33/a . Yine Avşar 1500'de Melikübi Nahiyesinin mezraası iken (Aynı

Devamlılık açısından da Niğde sancağındaki mezraalar diğer sancaklarda bulunan mezraalara oranla daha istikrarlı görülmektedir. I. Tahrirde (1500) bulunan mezraaların bir kısmı sonraki tahrirde tâbi oldukları köylerin yanında görülmemektedir. Bu durum ilk etapta bu mezraaların kaybolduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ancak, muhtemelen idarî taksimattan kaynaklanan yeni yapılanmadan dolayı başka nahiye ve onlara tâbi köylerde bu mezraalara tesadüf edilmektedir.²⁷⁴ Niğde Sancağında da diğer sancaklarda olduğu gibi mezraaların işlevsel yapısının belirlenmesinde konar-göçer grupların etkisi büyük olmuştur. Zamanla yerleşme ihtiyacı hisseden anılan gruplar, yaşama şartları iyi olan toprakları buldukları zaman yerleşik hayatın cazibesi ile yerleşmeye başlamışlardır.²⁷⁵ Yerleşme mahallerinden çoğunun yaylak-kışlak yerleri olduğu dikkat çekicidir. Örneğin yüz yılın başında mezraa olan Salur

defter s. 101), yüzyılın sonunda Budaklı Cemaatinin 35 nefer ile mütemekkin olmasından sonra, Karye olmuştur. KKA TD 135, s. 36/b (1518)'de Şamardı Nahiyesinin mezraası olan Köselü Öyük, BOA TD 455, s. 715, yüz yılın sonunda Karyeye dönüşmüştür. KKA TD 135, s. 77/b, Nefer: 24, ... 1518'de Kırıklı Cemaatinin ekinliği olup, Şamardı Nahiyesinin mezraası olan Ağca Şehir, BOA TD 455, s. 717, yüzyılın sonunda Karyeye dönüşmüştür. Nefer sayısı 35'tir. KKA TD 135, s. 80/a (1518)'de Develi Nahiyesine tâbi bir mezraa olan Ağca Şehir, BOA TD 455, s. 778 ... yüzyılın sonunda Ahmed Beylü Cemaatinin mütemekkin olduğu karye olmuştur. Nefer: 47, KKA TD 135, s. 311/b. Sultan Pınarı Mezrası da yine 1518'de Develi Kazasına tâbi iken, BOA TD 455, s. 777 yüz yılın sonunda aynı nahiyeye tâbi karye olmuştur. Nefer: 229 (Hızır Hacılı Cemaati mütemekkindir). KKA TD 135, s. 254/b. Karahisar Nahiyesine tâbi Yenice ve Karaca Viran mezraaları 1518'de İsa Hacılı ve Saklı Cemaatlerinin ekinliğidir. BOA TD 455, s. 761, yüzyılın sonunda ise, Yağlı Cemaati mütemekkin olup, karye olmuştur. KKA TD 135, s. 254/b, Karahisar Nahiyesine tâbi... Ağca İn mezraası 1518'de Yahyalı Kabilesine tâbi Mehmed Fakihlü Cemaatinin ekinliğidir. BOA TD 455, s. 760 yüzyılın sonunda ise, Yine Mehmed Fakihlü Cemaatinden 65 nefer mütemekkin olup, karye olmuştur. KKA TD 135, s. 269/a. Karahisar Kazasına tâbi bir diğer mezraa olan Yakacık, Dünderlu Cemaati'nin ekinliği konumundadır. BOA TD 455, s. 760. yüzyılın sonunda ise, Hüseyin Beylü Cemaati mütemekkin olup, karye olmuştur. KKA TD 135, s. 267/b. Aynı Kazaya tâbi bir diğer mezraa olan Künbed mezraası 1558'de Dünderlu Cemaatinin ekinliğidir. BOA TD 455, s. 760, yüzyılın sonunda ise, 48 neferlik bir karye olmuştur. KKA TD 135, s. 255/b. Yukarı Kavak mezraası 1518'de Hüsrev ve Kutbeddin Çelebi'nin tasarrufunda iken, BOA TD 455, s. 760, yüzyılın sonunda Tağar Cemaati 36 nefer ile mütemekkin olup, karye olmuştur. KKA TD 135, s. 258/a. Aynı Kazaya tâbi Kozluca Mezraası 1518'de Karı Kışla ahalisi tarafından ekinlik olarak kullanılmıştır. BOA TD 455, s. 760, yüzyılın sonunda ise, Bahadır Hacılı Cemaati mütemekkin olup, karye olmuştur. KKA TD 135, s. 268/b, Depecik Ağıl mezraası İsmetlü ve Şeyh Ali Oğullarının ekinliğidir. BOA TD 455, s. 761, yüzyılın sonunda ise, 55 neferin ikamet ettiği bir karye olmuştur. KKA TD 135, s. 260/b.

²⁷⁴ BOA, TD, 42, s. 65'te bulunan ve Niğde merkez Kazasına tâbi olan Gelinmez, Ürküd, Köselü Öyük, Kızıl Söğüt, Ak Viran, Kanlıcak, Devren gibi mezraalar ikinci ve üçüncü tahrirlerde Şamardı Nahiyesine tâbi Kamışlı, Aşlama, Zakuna ve Eyvani karyelerinin ekinlikleri olarak kaydedilmişlerdir.

²⁷⁵ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul, 1987, s. 35.

ve Avşar yüz yılın sonunda Budaklu Cemaatinin yerleşmesi ile, köy konumuna gelmiştir. Yine yüz yılın başında mezraa olan Ağca Şehir (Şamardı Nahiyesine tâbi) yüzyılın sonunda Kırıklı cemaatinin etkisi ile köy olmuştur. Ağca Şehir (Develi Nahiyesine tâbi) mezraası ise, Ahmed Beylû cemaati'nin mütemekkin olması ile köy olmuştur. Ayrıca, Sultan Pınarı mezraası: Hızır Hacılu Cemaati; Yenice ve Karaca Viran Mezraası, Yağlı Cemaati, Ağca İn mezraası: Mehmed Fakihlû Cemaati, Yakacık mezraası, Hüseyin Beylû Cemaati, Künbed mezraası, Dünderlu Cemaati Kozluca mezraası, Bahadır Hacılu Cemaati, Depecik Ağıl Mezraası da, İsmetlû ve Şeyh Alioğulları cemaatleri sayesinde köye dönüşmüştür.²⁷⁶

Sonuç olarak, araştırma sahamızda sancaklarda bulunan toplam mezraların yaklaşık % 71'i zaman içerisinde köye dönüşmüştür. Bir yerleşmenin köy olabilmesi için fiziki (güvenlik, tarım alanları vs.) ve doğal şartlarının (su kaynakları vs.) uygun olması gerekir. Köy olan mezraalara bakıldığında daha önce konar- göçerler tarafından yaylak- kışlak olarak kullanılan ve tarım yapmaya elverişli yerler oldukları görülmektedir.

Köy-mezraa oranı coğrafya ile doğrudan ilgilidir. Çünkü ovaların az yer kaplaması, platolar ve dağlık alanların fazla olması köy sayısının mezraa sayısına göre az olmasına neden olmuştur. Çalışma sahamızda yer alan Bozok Sancağı'nda bölge topraklarının yer yüzü şekillerine göre dağılımı dikkate alındığında % 51.4 plato, % 37.7 dağ ve % 10.9 ova yer almaktadır. Buna karşın Kırşehir Sancağı'nda ise, platolar % 64.5, dağlar % 17.2, ovalar ise, % 18.3 oranında yer almaktadır. Niğde Sancağı, çalışma grubumuz içerisinde yerleşim açısından en uygun olanıdır. Çünkü Niğde de platolar % 41.2'yi dağlar % 28.8'i ovalar ise, % 30'u bulmaktadır. Niğde Sancağı'nda ovaların fazla yer kaplaması mezraa sayısının diğerlerine göre daha az olmasına neden olmuştur. Bozok ve Kırşehir sancaklarında ise, toprakların yer yüzü şekillerine göre dağılımında ovaların düşük bir oran sergilemesi mezraa oranının artmasına neden olmuştur. Buna karşılık örneğin Malatya sancağında yerleşmelerin % 32'si köy, % 68'i mezralardan oluşmaktadır.

²⁷⁶ bkz. 53 numaralı dipnot

Malatya’da ovaların az yer kaplaması, platolar ve dağlık alanların çok olması köy sayısının mezra sayısına göre az olmasına neden olmuştur. Platolar ve dağlık alanlar mezra sayısının artmasına neden olmuştur. Maraş’ın ise % 47’si köy, % 53’ü mezradır Harput sancağının % 79’u köy, % 21’i mezradır. Yerleşmelerin yoğunluğundaki bu farklar bölgelerin coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, toprakları, ulaşım koşullarıyla tamamen alakalıdır.²⁷⁷

Mezraa isimleri arasında görülen Avşar, Salur, Karkın, Büğdüz gibi Oğuz boy adlarına gelince; bunlar Anadolu’ya yapılan ilk Türk iskanının izleri olmalıdır. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi mezraa ahalisi boşalmış ziraate elverişli sahalardır. Bu durum Anadolu’ya gelen Oğuz boylarının yeni yerleşmeler kurdukları ancak zamanla buraları da boşaltarak başka mahallere gittiklerini mezraaları yeniden şenlendiren diğer Türkmen oymakları tarafından eski adlarının korunduğunu göstermektedir.

C. YAYLAK ve KIŞLAKLAR

Yaylak veya yayla tabiri daha çok yüksek kesimlerde hayvan otlatmaya müsait düzlük sahalardır. Bu yerler genellikle konar-göçerlerin yazları hayvanlarını otlatmaları için tahsis edildiğinden ziraate elverişli yerler dahi olsalar, konar-göçerler veya hariçten gelen kişiler tarafından ziraate açılması yasak idi. Buna mukabil zaman içinde bölgeyi yurt tutan konar-göçerler tarafından yavaş yavaş yerleşim sahası haline getirilmiş ve yeni köylerin kurulması sağlanmıştır.

Yayla iskanında göze çarpan ilk özelliklik, bu iskanın genellikle kısa süreli olmasıdır. Yazın yaylalara çıkan konar-göçerler yaz devresini ya çadırlarda veya kendilerine ait hayat sahası içinde yaptıkları meskenlerde geçirirler;güz ayları yaklaştığında ise, yayladan inerek ,hayvanları ile birlikte kış aylarında konakladıkları “kışlak” olarak nitelendirilen yerleşim birimlerine gitmektedirler. Hayvanlarını miri yaylaklarda veya tımar sahibinin arazisinde otlatan konar-göçerler, resm-i yaylak adıyla vergi ödemekte idiler. Aşiretler,

²⁷⁷ Mesut Elibüyük, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler”, *Coğrafya Araştırmaları*, C. 2, S. 2, Şubat 1990, s. 20-21.

yaylağa çıkarken geçtikleri bölgeden resm-i yaylak talep edilmezdi. Ancak bir bölgede üç gece kalınırsa yaylak vergisinin alınması karara bağlanmıştı. Vergi bedeli olarak genelde her yüz koyuna yirmi akçe takdir edilmişti ²⁷⁸ Yayla mevsimi sona erince anılan gruplar kışı geçirmek amacıyla, sıcak bölgelere indikleri vakit, arazisinde kışladıkları tımar sipahisine resm-i kışlak olarak umumiyetle üç yüz koyuna bir orta koyun veya şişek bazı bölgelerde besili koyun veriyorlardı.²⁷⁹ Kışlaklar alınıp satılmaz ve tapu ile kimseye tasarruf ettirilemezdi. Ahalinin rızası olmadan ziraat dahi yapılamazdı.²⁸⁰

Kışlaklara gelince, konar-göçerlerin kış mevsiminde sürülerini muhafaza edebilecekleri, dar alanda otlatma imkanı bulabilecekleri kuytu, soğuk havanın tesirinin nisbeten az olduğu düzlük yerlerdir. Bunun yanı sıra konar-göçer grupların bulundukları bölgelere göre bazen ağıl, mağara gibi yerler de kışlak olarak kullanılmaktaydı. Kışlak sahaları da tıpkı yaylaklar gibi ziraate açılmazdı. Ancak dar alanda konar-göçerlik yapıldığında kışlak sahalarında meydana getirilmiş olan ağıl veya mağaralar ile geçici barınmak amacıyla inşa edilmiş olan evler zaman içinde bir köyün meydana çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu duruma, kışlak veya yaylak sahalarına yakın yerlerde yapılan tarla ziraatini de eklemek gerekir.

Çalışma sahamızda yaylak ve kışlak sayısının en fazla olduğu bölge Bozok Sancağıdır. Yeryüzü şekillerinin dağılımı itibarı ile, Niğde Sancağı'nda %28.8 olan dağlık alan oranı, Kırşehir Sancağı'nda %18.3 iken, Bozok Sancağı'nda ise, bu oran anılan sancaklardan fazla olarak % 37.7 dir. Bu husus bölgenin fiziki özelliklerinin yanı sıra Dulkadir ve Yeni İl Türkmenlerinin genişleme ve yayılma sahasına yakın olması ile ilgili olabilir.

SANCAK ADI	Yaylak/kışlak I. Tahrir	Yaylak/kışlak II. Tahrir	Yaylak/kışlak III. Tahrir
BOZOK	4 / 4	25/5	36 / 5
KIRŞEHİR	-	64	1
NİĞDE	-	6	-

²⁷⁸ Tufan Gündüz, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: 'Bozulus Türkmenleri 1540-1640'**, Ankara, 1997, s. 129.

²⁷⁹ Gündüz, **Bozulus Türkmenleri**, s. 131.

²⁸⁰ Hadiye Tuncer, **Kanuni Sultan Süleyman Zamanına ait Kanunname**, Ankara, 1988, s. 166-167.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Bozok Sancağının coğrafik yapısı yaylacılığa oldukça uygundur. I. Tahrirde (1530) yaylak ve Kışlak sayısı eşit sayıda dır. II. Tahrirde (1556) 25 adet olan yaylak sayısına karşılık, 5 adet Kışlak yer almaktadır. III. Tahrirde ise (1576), yaylak sayısı 36 iken kışlak sayısı yine 5'tir. Kırşehir Sancağında I. Tahrirde (1485) tamamen mezraa ağırlıklı bir yerleşim biçimi vardır. Aslında bu mezraalar konar-göçer grupların kışlakları olarak kullanılmışlardır. Hatta çoğunun ön yada son ekinde kışla yada kışlak tâbiri yer almaktadır. Ancak Bozok sancağında olduğu gibi bu yerleşim yerlerinde doğrudan “yaylak” yada “kışlak” tâbiri kullanılmamıştır. Sadece son tahrirde “Yaylak-ı Özlü Yörük” olarak geçen bir yaylağa tesadüf edilmiştir.²⁸¹ II. Tahrirde ise (1530) Bozok'a bağlı Kırşehir Kazası'nda Sarsallu, Uç Beyi, Kara Kocalu, Uz Kişi, Çungar (Çonkara) Gözlü, Edüki, cemaatlerinin kışlak olarak kullandıkları 64 adet yerleşim birimlerine tesadüf edilmektedir. Ancak bu yerlerde aynı zamanda hayvancılığında yapıldığına dair işaretlerde bulunmaktadır. Çünkü kışlaklar ağıl ile birlikte kullanılmıştır.²⁸² Aynı şekilde Niğde Sancağında da sadece II. Tahrirde merkez kazada zikredilen 6 tane yaylak grubuna tesadüf edilmiştir.²⁸³ Bozok Sancağında I. Tahrirde yer alan Yassı Viran, Kızılca Öyük, Kızılca Viran, Küpeli Özü, yaylakları Kesmezlü ve Şeyhlü cemaatinin yaylakları olarak geçmektedir. Şam Bayadı kabilesinden olan “Kesmezlü cemaati perakende olmalarından dolayı mezraaları yoktur. Yüzdeci olmalarından dolayı her sürüden bir koyun ve her hâneye sekiz akçe vergi verip, salgın vermezler kaydı düşülmüştür.”²⁸⁴ Bu yaylakları sonraki tahrirlerde mezraa yada köy olarak görmek mümkündür.²⁸⁵

²⁸¹ KKA TD 139, s. 51/b.

²⁸² **998 Numaralı Muhasebe Defteri**, s. 664. Belgede “Cemaat-i Sarsallu Kışlak-ı Memiş Ağılı”; “Cemaat-i Uç Beyi Kışlak-ı Bereketlü Ağılı”; “Cemaat-i Edügi Tâbi-i Varsak-ı Kırşehri Kışlak-ı Uç Ağıl” (Aynı defter, s. 652) kayıtları yer almaktadır.

²⁸³ BOA TD 455, s. 659: Yaylak-ı Üç Kapılı der Nahiye-i Şamardı, Yaylak-ı Melendiz meâ Bazar, Yaylak-ı gayr-i ez hassaha-i mirliva, Yaylak-ı Hasan Dağı an resm-i otlak, Yaylak-ı Akarca der Kaza-i Anduğı, Yaylak-ı Bin Kuzu, Bu yalakların hepsi Niğde merkez kazasından hemen sonra kaydedilmiştir.

²⁸⁴ BOA TD 155, s. 238, 239.

²⁸⁵ KKA TD 31, s. 58/a: “Mezraa-i Yassı Viran nezd-i Karye-i Çay Kışla ve Kadı Kışla ve Dikşer ve Davayıllu ahalisinin ber vech-i iştirak tasarruflarındadır. ber vech-i tapu, sal be sal eda eylemeğe

Boyalu Viran anılan tahrirde kışlak olarak geçmektedir. “Ziraat olunmaz” kaydı düşülmüştür. Eyne Pınar ile birlikte malikane geliri Alaüddevle ve Ali Bey ‘in mektupları ile, Resul halife vakfına aktarılmıştır.²⁸⁶ II. Tahrirde (1556) nahiyelere göre yaylakların dağılımına baktığımızda ilk olarak Baltı Nahiyesinde yer alan Bozca Pınar, Hüseyin Bey Meşhedi, Taş Mağrası, Baş ve Kavak Deresi, Bıtraklu, Bağcacık, Kozluca Çalılı Çukur, Ali Pınarı, Kara Su, yaylakları görülmektedir. bu zikr olan mevziler Boğaz Kışla, Halil Bey Kışlası Aktaş ve Topaç Karyelerinin ahalisi tarafından yaylak olarak kullanılmıştır.²⁸⁷ Düğünlük Alanı yaylağı, “haric ez defter” olarak kaydedilmiştir.²⁸⁸ Depe Üstü yayalağı ise, Kara Kuşçu, Anbarlu, Lalelü, ahalilerinin yaylağı olarak kaydedilmiştir.²⁸⁹ Aynı nahiyede bulunan bir başka yaylak ise, Kızıl Viran yaylağıdır. Yozgat mezraasına yakın olan bu yaylak “haric ez defter” olarak kaydedilip, tımar olarak “İbrahim veled-i Cihan Şah’a” verilmiştir.²⁹⁰

Yaylak açısından belki de en zengin nahiye Akdağ’dır. Bunun sebebi diğer nahiyelere oranla coğrafik açıdan daha dağlık olması olabilir. Örneğin, Boz Öyük, Kireçci ve Aışar Dede, Cemaatlerinin yayalağı olarak kaydedilmiştir.²⁹¹ Taşık ve Sırıklı yaylakları Söklen cemaatinin, Kızılca Ak , Kireçci, Melendiz, Kilise Boynu, Ağca Dağ, yaylakları ise Hisar Beylü cemaatinin yaz aylarında mütemekkin oldukları yerler olarak kaydedilmekle birlikte, “haric ez defter” olarak geçmektedir.²⁹² Bu yayalakların yanında Karalu, Hoca Beylü, Zakirlü, ve Ali Beylü cemaatlerinin yaylak olarak kullandıkları 10 adet daha yaylak mevcuttur.²⁹³ II. Tahrirde Boğazlıyan

mültezim olmuşlardır. Huccet olunub, hıfz olundu. Der uhde-i ahali-i Çay Kışla ve Kadı ve Dekşir ve Davayıllu ber vech-i tapu deyu defter-i atikde mukayyed olmağın defter-i cedide sebt olundu.”

²⁸⁶ BOA TD 155, s. 216.

²⁸⁷ BOA TD 315, s. 20.

²⁸⁸ Aynı defter, s. 61.

²⁸⁹ Aynı defter, s. 65.

²⁹⁰ Aynı defter, s. 65.

²⁹¹ Aynı defter, s. 346.

²⁹² Aynı defter, s. 337.

²⁹³ Aynı defter, s. 337.

Nahiyesinde 1 adet Kışlak tespit edilmiştir.²⁹⁴ Emlak Nahiyesinde ise, 2 adet kışlak tespit edilmiştir.²⁹⁵ Kanak-ı Zir Nahiyesinde de Emlak Nahiyesinde olduğu gibi 2 adet “kışlak” kaydedilmiştir.²⁹⁶ III. Tahrirde (1576) II. Tahrirde Baltı Nahiyesinde kaydedilen Bozca Pınar, Hüseyin Bey Meşhedi, Taş Mağara, Baş ve Kavak Deresi, Bağcacık, Bıtraklu, Kozluca, Çalılı Çukur, Ali Pınarı, Kara Su, yaylakları yine anılan nahiyede kaydedilerek, Boğaz Kışla, Halil Bey Kışlası, ve Topaç karyelerinin yaylakları ve yurtları olarak tespit edilmiştir.²⁹⁷ Bu yaylakların yanı sıra Gündülbaş köyüne yakın ve Öküz Öldüren adı ile bilinen bir yaylak daha kaydedilmiştir.²⁹⁸ Kızıl Viran yaylağı ise, bir önceki tahrirde mezraa olarak görülen Yozgad Karyesine yakın bir mahal olarak geçmektedir.²⁹⁹ II. Tahrirde yer almamakla birlikte Gedik Nahiyesinde 1 adet “kışlak” tespit edilmiştir.³⁰⁰ Emlak Nahiyesinde bir önceki tahrirde 2 olan Kışlak grubu bu tahrirde 3’e çıkmıştır.³⁰¹ Boğazlıyan Nahiyesinde ise, daha önceki tahrirde 1 olan Kışlak sayısı 2’ye çıkmıştır.³⁰² Akdağ Nahiyesinde de II.tahrirde yer alan yaylakların hemen hepsi III. Tahrire kadar gelmiştir. Bu son tahrirde de anılan nahije Bozok Sancağı dahilinde en çok yaylacılık yapılan yer olarak kaydedilmiştir.³⁰³ Bozok Bölgesi

²⁹⁴ Aynı defter, s. 354: “Mevki-i benam-ı Karaluca, nezd-i mezraa-i Kultaban kadimü’l eyyamdan konageldiği mahal olub, uhdeelerine kayd olunmağa 120 akçe resm-i tapu ile, kayd olundu.”

²⁹⁵ Aynı defter, s. 315, 441: “Kışlak-ı Kuyucak, yörük taifesinden Kılağuzlu Cemaati mütemekkin olub, resm-i yatak verirler tımar-ı Hüseyin vd. Kışlak-ı Kuzgun, Cemaat-i Eyne Karaman canibinden yörük kışlayub, ziraat ider ve Belviranlı dahi ziraat ider.resmi yatak dahi verirler.Tımar-ı Emin.

²⁹⁶ Aynı defter, s. 120: “Kışlak-ı Kamış der sınır-ı karye-i Fakihlü, der tasarruf-ı Nasuh Sipahi, ber vech-i tapu, vd. Kışlak-ı Ak Budak der sınır-ı karye-i mezbure der tasarruf-ı Nasuh ber vech-i tapu”.

²⁹⁷ KKA TD 31, s. 14/b.

²⁹⁸ KKA TD 31, s. 32/a: “Yaylak-ı benam-ı Öküz Öldüren nezd-i karye-i Gündülbaş, defter-i atikde mezari’ yazılub, lakin ziraat olunur. Kadimden karye-i mezbure halkı ve gayr-i yad yaylanub, intifa’ itmekle sipahisine 500 akçe yazub, verdiler imiş. Haliyen sakin olanlardan hâneden hâneye ikişer yüz der mim bağ vermek üzere hasıl takdir olundu.

²⁹⁹ KKA TD 31, s. 36/a: “Yaylak-ı Kızıl Viran, nezd-i Karye-i Yozgad”.

³⁰⁰ KKA TD 30, s. 176/b: “Kışlak-ı benam-ı Bel Pınar ve Kesmezlü Argı Hacet Viranı, Sarı Seydi Viranı, Şam Yörüklerinden olanlar gelüb, temekkün idüb, resm-i köz verirler”.

³⁰¹ KKA TD 30, s. 109/b, 110/a, 128/ b.

³⁰² KKA TD 30, s. 67/b, 69/a.

³⁰³ KKA TD 30, s. 57/a, 62/b.

Yeni İl ve Dulkadir Türkmenlerinin konar-göçerlik ettiği sahalara yakın olması dolayısıyla, yoğun bir çekim merkezi olmuş, adı geçen Türkmen kabileleri tarafından geniş ölçüde doldurulmuştur. Keza Kırşehir havalisi için de aynı durum varittir. Çalışma sahasında sıklıkla rastlanan yaylak, kışlak, ağıl gibi doğrudan hayvancılığa bağlı yerleşim yerleri de bunların bir sonucudur. Aynı şekilde kışla ve yayla sahalarının varlığı da bu zarurettten kaynaklanmıştır.

Ağıl kısmına gelince, günümüzdeki tâbiri ile ağıl, mekan ismi olarak kullanılmakta, davarların muhafaza edildiği yer manasına gelmektedir.³⁰⁴ Kır yerleşim birimlerinde ise hayvan barınağı olarak, değerlendirilmektedir.³⁰⁵ Ancak incelediğimiz mufassal defterlerde ağıllar sadece hayvanların konaklama yeri değil tıpkı bir mezraa gibi ziraat yapılan hatta zamanla köye dönüşerek cemaatlerin ikamet ettikleri mahaller olarak görülmektedir. İncelediğimiz sahada özellikle Bozok sancağında çok sayıda ağıla rastlamak mümkündür.³⁰⁶ Kırşehir Sancağında I. Tahrirde (1485) Ağıl son adlı mezraa ve köy adlarına tesadüf edilmezken, II. Tahrirde (1584) 5'i köy olmak üzere

³⁰⁴ Tanoğlu, *agm*, s. 18.

³⁰⁵ Necdet Tunçdilek, “Kır Yerleşmeleri: Köy-altı Şekilleri”, *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1971, s. 52.

³⁰⁶ BOA TD 155 s. 88, 92, 127, 147, 249; Kuru Ağıl: Hacılar cemaati; Hidayet Ağılı: Tatar Beylü; Şah Murad Ağılı: Süleymanlu; Koyun Ağılı: Çiçeklü; Salih Ağılı: Çiçeklü; Davar Ağılı: Ahsen Gazilü cemaatlerinin tıpkı mezraalar gibi ziraat yaptıkları mahaller olarak kaydedilmiştir. BOA TD 315 s. 114, 118, 121, 129. Bu tahrirde üç adet köy ve iki adette mezraa bulunmaktadır. Bunlar İkiz Ağıl, Şehriyar Ağılı ve Şah Murad Ağılıdır. Bu köylerde yörük cemaatine mensup kimseler ikamet etmektedir. Köylerin ortak özellikleri hâne ve nefer sayılarının düşük olmasıdır. Mezraalar ise, Tokad Ağıl (Çungar yörükleri ziraat etmektedir) ve Ağca Ağılıdır. Karadere Nahiyesinde ise bir köy ve iki ağıl vardır. Kozca Ağıl olarak kaydedilen köyün 3 hâne ve 4 neferi vardır. Yassı Ağıl ve Bellü Ağıl mezraalarında ise Göçgünlü-yi zirin cemaati ziraat yapmaktadır. BOA TD 315 s. 95, 97 Gedik Nahiyesinde ağıl son adlı yine bir köy ve iki mezraa vardır. Ağca Ağıl olarak kaydedilen köyün 3 hâne ve 4 neferi vardır. Koz Ağıl mezraasında Ulu Kışla Köyü, At Ağıl mezraasında ise Çatan Köyü ziraat yapmaktadır. BOA TD 315, s. 501, 502, Çubuk Nahiyesinde ağıl son adlı üç köy ve bir mezraa vardır. Sarı Ağıl Seyrek Ağıl ve Ağca Ağıl köylerinin yine ortak özellikleri hâne ve nefer sayılarının düşük olmalarıdır. Bunlardan başka Koz Ağıl olarak birde mezraa vardır. BOA TD 315, s. 567, 586, 593 Delice Özü Nahiyesinde Tuz Döğenli Cemaatinin mütemekkin olduğu 5 hâne ve 6 nefere sahip olan Ağca Ağıl Köyü yer almaktadır. BOA TD 315, s. 188 Süleymanlu nahiyesinde Yalnız Ağıl ve Ağca Ağıl adlarında iki adet mezraa bulunmaktadır. BOA TD 315 s. 196, 197 Akdağ Nahiyesinde 14 hâne ve 24 nefer i olan Ağca Ağıl köyü bulunmaktadır. BOA TD 315 s. 318 Boğazlıyan Nahiyesinde ise Üç Ağıl, Ağca Ağıl, Bazar Ağıl mezraaları ile Ata Beylü cemaatinin 10 hâne ve 19 nefer ile ikamet ettiği İki Ağıl köyü bulunmaktadır. BOA TD 315, s. 350, 362, 372 415 yüzyılın sonunda ise ağıl son adlı mezraa ve köyler aynı şekilde mevcut

toplam 13 yerleşim yeri tespit edilmiştir.³⁰⁷ Niğde sancağında ise I. Tahrirde (1500) tesadüf edemediğimiz ağıl son adlı köy ve mezraalara II. Tahrirde (1518) Karahisar Nahiyesinde 1 köy ve 2 mezraa olarak tesadüf edilmiştir.³⁰⁸ III. Tahrirde ise bir önceki tahrirde yer alan mezraalardan Depecik Ağıl mezraasının köye dönüşmesi sonucu ağıl son adlı köy sayısı ikiye çıkmıştır.³⁰⁹ Görüldüğü üzere zamanla coğrafi yapının tesiri altında şekil ve manzarasını değiştiren ağıl, Anadolu'da bir çok köyün adı olmuştur. Anadolu'da elverişli yerlerde kurulmuş olan bir kısım ağıllar bu müsaid coğrafi yapının tesiri altında gelişerek şekil ve manzaralarını değiştirerek köye dönüşmüşlerdir.

olmakla birlikte Gedik Nahiyesinde 17 nefer ile Hasan Şeyh Ağılı köyü yer almıştır. KKA TD 30 s. 147/a.

³⁰⁷ KKA TD 139 s. 24/ b, 28/b, 46/a, 46/b. Dört Ağıl Köyü yüzde pare yörüklerinin ikamet ettiği bir köydür. Baran Ağıl Köyü ise yüzde pare yörüklerinden Şa'banlu cemaatinin mütemekkin olduğu bir mahaldir. Bunların yanında yine yörük cemaatlerinin ziraat ettikleri Kamış Ağıl, Gömi Ağıl, Beş Ağıl, Kerpiç Ağıl, gibi son adları ağıl olan mezraalar vardır. Hacı Bektaş Nahiyesinde ise Ağca Ağıl, Kalacık Ağıl ve Ağca Ağıl diğer köylerinin yanında Üç Ağıl, Kızıl Ağıl, Burun Ağıl, Gömi Ağıl mezraalarında vardır. KKA TD 139, s. 46/b, 64/a, 103/a-b, 119/b, 122/b, 123/a.

³⁰⁸ BOA TD 455, s. 755, 760, 761.

³⁰⁹ KKA TD 135, s. 255/a, 260/b.

İKİNCİ BÖLÜM

NÜFUS

I. NÜFUS KAVRAMI

Sınırları belirlenmiş bir sahada, belirli bir tarihte yaşayan insan sayısına “nüfus” denilmektedir. Geçmişte olduğu gibi yaşadığımız yüzyılda da bir ülkenin, kalkınması yada refahını artırması için o ülkenin “nüfus özelliklerinin” bilinmesi gerekli olan bir olgudur. Nüfusun özellikleri ile kastedilen ise, “nüfus gelişimi, (doğumlar, ölümler ve göçler sonucu meydana gelen artış ve azalışlar), nüfus dağılışı (dağılışı, hem yatay hem de dikeyde, yani yükseltiye göre olmak üzere iki türlü ele alınabilir), nüfus hareketleri (göçler, ülke sınırlarını esas alarak iç göçler ve dış göçler olarak ikiye ayrılabilir), nüfusun cinsiyet ve yaş özellikleri, eğitim durumu, nüfusun dinî ve etnik özellikleri, konuşulan dile göre nüfus, bağımlı nüfus, nüfusun medeni durumu, nüfusun ekonomik özellikleri, hâne halkı vb.” konularıdır.³¹⁰ Dolayısıyla her hangi bir zaman ve coğrafyada yaşamış ya da yaşamakta olan toplumun siyasi, sosyal ve iktisadi yapısının ortaya konulabilmesi için bölgenin nüfus yapısının bilinmesi gerekmektedir.³¹¹ Aslında yirminci yüzyıla kadar nüfusun sayısal fazlalığı devletlerin gücü için yeterli ve gerekli bir faktördü. Ayrıca nüfus, devleti oluşturan temel unsurlarından birisidir.³¹² Bu nedenle, tarih boyunca pek çok devlet, hangi amaca yönelik olursa olsun, belirli nedenlerle nüfus sayımları yapmıştır. Milattan 800 yıl önce Çin’de, 500 sene önce Mısır’da nüfus sayımları yapıldığı gibi Roma devletinde de 600 sene boyunca belli aralıklarla nüfus sayımları (census) yapıldığı bilinmektedir.³¹³ Osmanlı öncesi Türk-İslam devletlerinde sayımların yapıldığı

³¹⁰ Osman Gümüüşçü, **Larende**, s. 144.

³¹¹ Mehmet Ali Ünal, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Harput Sancağı’nın Demografik Yapısı”, **Tarih İçinde Harput**, Elazığ, 1992, s. 89.

³¹² Servet Karabağ, Salih Şahin, **Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, Ankara, 2003, s. 15.

³¹³ Haluk Cillov, **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**, İstanbul 1960, s. 3-4.

bilinmektedir. Bu bağlamda, Selçuklular'ın İran'da, İlhanlıların İran ve Hint'te, Anadolu Selçuklularının Anadolu'da yaptıkları sayımlar örnek olarak verilebilir.³¹⁴ Fakat bunlar günümüz anlamında sayımlar olmayıp belli bir amaca yönelik kısmi sayımlardır.

Nüfus, insan ve doğa arasındaki ilişkiden dolayı devamlı hareket halinde ve değişken olan bir olgudur. Bu açıdan nüfusun dağılışı, sıklığı, artışı veya azalması öncelikle sahanın morfolojisine, iklimine, hidrografyasına, topraklarına, doğal bitki örtüsüne ve yer altı zenginliklerine bağlıdır.³¹⁵ İnsanın bir birey olarak varlığını sürdürebilmesi için fiziki ortama ayak uydurması gerekmektedir. Bu ise insanın bilgi düzeyi, beceri ve yetenekleri kapsamında zaman içerisinde gelişir. İnsan, doğal ortamlarla karşılıklı etkileşimine bağlı olarak birbirinden farklı yerleşmeler, nüfus yoğunlukları, ulaşım ağları ve değişik ekonomik etkinlikler oluşturur. Bu etkileşim sonucunda insan topluluklarının oluşturdukları hayat tarzlarına ve yaşam koşullarına bakarak tarımcı, hayvancı, ormancı, sanayici gibi tasniflere ayırmak mümkündür.³¹⁶

Coğrafi hadiseler bakımından mühim bir faktör olan insanın bir memlekette sayısı ve bu sayının zaman içinde ve mekan üzerinde gösterdiği değişiklikler (nüfus hareketleri ve nüfus yoğunluğu) coğrafyacıları yakından ilgilendirse de³¹⁷ bu durum sadece coğrafyacıları değil tarihçileri ve diğer disiplinleri de yakından ilgilendirmektedir. Nitekim Erol Tümertekin beşeri coğrafyacıların şehirlere ait çeşitli sistematik araştırmalarda sosyoloji, sosyal

³¹⁴ Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I**, TTK Yay., Ankara 1988, s. 7-8.

³¹⁵ Mesut Elibüyük, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler", **Coğrafya Araştırmaları**, C. 2, S. 2, Şubat 1990, s. 25.

³¹⁶ Mesut Elibüyük, **Matematik Coğrafya**, Ankara, 2000, s. 34-35.

³¹⁷ Besim Darkot, "Türkiye'de Nüfus Hareketleri", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 5-6, İstanbul, 1953, s. 3.

antropoloji ve iktisat disiplinleri ile de mutlaka temasa geçilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁸

Yaptığı çalışmalarında, tahrir defterlerinin demografik açıdan kullanılabileceğini ortaya koyan Barkan, tahrir defterleri için “oldukça ayrıntılı bir nüfus sayımı olduğu kadar, toprakların tasarruf sistemleri ile kullanım tarzlarına ve tarımsal ürünlerin nevi ve miktarlarına ait bir zirai sayım da sayılabilirler” demektedir.³¹⁹

Bu defterlerin, temel fonksiyonu, vergi amaçları bakımından, timar sisteminin uygulandığı sancaklardaki beşeri ve maddi kaynaklar hakkında mümkün olduğu ölçüde güvenilir ve ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu noktadan bakıldığında defterlerin demografik açıdan nüfus sayımı değil, vergi nüfusu/vergilendirilebilir nüfus sayımları olduğu görülmektedir.³²⁰ Ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuklar, kız çocuklar ve kadınlar defterlerde hiç yer almadığı gibi, ortalama bir hânenin kaç kişiden oluştuğu hakkında da herhangi bir ipucu yoktur. Yine yönetici tabakayı oluşturan askerî sınıfın bazı defterlerde kısmen yer almakla birlikte bazen tamamen hariç tutulduğu görülmektedir.³²¹ Defterler mali nedenlerle derlendikleri için nüfusun tamamını değil sadece vergi mükelleflerini kapsamaktadır.³²² Bunların yanında anılan defterlerin devletin sınırları dahilindeki potansiyelinin bilinmesi, merkezden başlayarak bütün idarî birimlerin köy ve mezraalara varıncaya kadar nüfus yapısını , ürün çeşitlerini ve üretim miktarlarını, ortaya koyması, devletin en ücra köşesine kadar gidilerek yüzlerce köy ve mezraa dolaşarak mevcut vergi mükelleflerinin isimlerinin tek tek baba adları ile kaydedilmesi açısından da önemli kaynaklar olduğunu bu sayede her hangi bir köyün servet derecesini, toprak miktarını , arazinin köylü arasındaki dağılışı şeklini, hangi cins mahsulden ne kadar yetiştirildiğini tespit etmekte

³¹⁸ Erol Tümerterkin, “Türkiye’de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi”, **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, 1971, s. 11.

³¹⁹ Barkan / Meriçli, *age*, s. 3.

³²⁰ Mehmet Öz, **Canik Sancağı**, s. 41.

³²¹ Mehmet Öz, **Canik Sancağı**, s. 42.

³²² Huricihan İslamoğlu İnan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, İstanbul, 1991, s. 61.

mümkün olabildiği belirtilmektedir.³²³ Tahrir defterlerinin modern anlamda bir nüfus sayımı olmadığı açıktır. Tahrirlerin, sadece bir nüfus sayımı amacıyla yapılmamış olması nedeniyle demografi ilmi anlamında eksik sayılabilecek bilgiler mevcuttur. Bu nedenle defterler üzerinde çalışan bazı araştırmacılar, defterlerin demografik anlamda kıymetli bilgiler vermesi yanında ihtiyatlı kullanılması gerektiğini ifade etmektedirler.³²⁴ Hattı zatında, bu defterleri Osmanlı tarihi araştırmacılarının dikkatine sunan Barkan, tahrirleri oldukça ayrıntılı bir nüfus sayımı olduğu kadar, toprakların tasarruf sistemleri ile kullanılış tarzlarına ve tarımsal ürünlerin çeşit ve miktarlarına ait bir zirai sayım olarakta kullanılabildiğini belirtmektedir.³²⁵ Aynı şekilde İmparatorluğun vergi kaynakları, mali örgütlenmeleri, askerî güç ve imkanları hakkında çok yönlü birer anket özelliğini taşımaları onların tarihi değerini ziyadesiyle arttırmaktadır³²⁶.

Ömer Lütfi Barkan'ın bu defterleri ilim dünyasına sunmasından sonra tahrirler üzerine pek çok detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bu anlamda, gerek Anadolu gerekse Anadolu sınırları dışında kalan Osmanlı topraklarının büyük bir kısmı tahrir defterleri kullanılarak sancak, kaza veya nahiye bazında incelemeleri yapılmıştır.³²⁷ Yapılan bu çalışmalarda gerçek nüfusun tespit edilmesinde, öncelikle açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir konu “hâne” kavramıdır.

³²³ İsmet Miroğlu, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, Ankara, 1990, s. 9.

³²⁴ Tahrir defterlerinin kullanımının metodolojik açıdan problemleri için bkz. Özer ERGENÇ: “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Belleten**, LII/203 (Ağustos 1988), s. 667-683.; Öz, s. 429-439; Kemal ÇİÇEK: “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 97 (1995), 93-111; Feridun EMECEN: “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler**, İstanbul, 1990, s. 142-156; Fatma ACUN: “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, I (1999), s. 319-332.; Erhan AFYONCU: “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 11 (2003), s. 267-286.

³²⁵ Barkan / Meriçli, **age**, s. 3.

³²⁶ Barkan / Meriçli, **age**, s. 4.

³²⁷ Tahrir defterlerine dayalı yapılan araştırmaların, listesi için bkz. Adnan Gürbüz, **XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme**, Dergah Yay., İstanbul, 2001.

Öncelikle, “hâne”den³²⁸ kastedilen, aynı çatı altında oturanlardan ziyade bağımsız olarak bir gelir kaynağına sahip evli çiftler olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla aynı evde kalan fakat bağımsız gelir kaynağına sahip evli erkek ayrı bir “hâne”dir.³²⁹ Bununla birlikte bir ailenin ortalama kaç kişiden oluştuğu, çekirdek ailenin mi yoksa geniş ailenin mi yaygın olduğu hususunda sıhhatli değerlendirmeler yapma imkanımız yoktur.³³⁰ Ancak XV. ve XVI. yüzyıllarda vergiye tâbi birim daima hâne yada avarız hânesi olarak geçmektedir. Eski Osmanlı hânesi çekirdek yada büyük aileye karşılık gelmemektedir. Bu sayısal büyüklükten çok, vergi yükümlüsü aile üyeleri potansiyeline göre ekonomik olarak tanımlanan bir hânedir.³³¹ Hâne teriminin karşılığını tam olarak açıkça belirtmeden ve diğer değişkenleri hesaba katmadan nüfusun az ya da çokluğuna dair sınıflandırıcı sonuçlara ulaşmak hatalı olacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı’da vergi mükellefi olan nüfus, çift, bennak ve mücerred olarak üç temel kategoriye ayrılmaktadır. Bu konuda Huricihan İslamoğlu İnan “Bu üç kategorinin hangi ölçütlere göre oluşturulduğunun genellikle belirsiz olduğunu, kanun ve idarî uygulama, vergiyi tayin etme durumunda olanlara tam bir çiftin iyi, orta ve düşük kalite toprak üzerindeki boyutlarını belirlemelerinde önemli ölçüde serbestlik tanındığını, böylece bir yerden bir yere çiftin boyutlarının değişmekte olduğunu, dağlık bölgelerde uygulanan belirli hiçbir normun olmadığını, bennak kategorisinin ise, yarım çiftten az olan tüm toprakları ve genellikle hiç toprağı olmayan köylüleri de içeren bir sepet olarak işlev gördüğünü, bütün bunlar dikkate alındığında toprak kategorileri arasında bir dönemden diğerine tahrir verilerinden izlenebilen hareketliliğin aslında parçalanmayı değil salt mali kaynakların tutulma yöntemindeki değişiklikleri yansıtabildiğini

³²⁸ Hâne için bkz. Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İÜEFTD*, 32 (1979).

³²⁹ Halil İnalçık, *age*, s. 61.

³³⁰ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, XXII (1991), s. 437. Tahrir defterlerinin demografik verilerinin sıkıntıları için ayrıca bkz. Suraiya Faroqhi, “Anadolu Şehirsel Ağının Onaltıncı Yüzyıldaki Gelişimi”, *Osmanlı Şehirleri*, s. 14.

³³¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003, s. 47.

belirtmiştir.³³² Ancak, Kanunnâmelerde “raiyyet” olarak adlandırılan ve başta “raiyyet rûsumu” olmak üzere, çeşitli vergilerle mükellef olan üretici kesim tam ve nim çift tasarruf eden kimseler ile, ekinli bennak, bennak, caba-bennak, mücerred, caba-mücerred, gibi, muhtelif kategorilere ayrılarak alınması gereken vergiler tek tek belirtilmiştir.³³³ İncalcık çift resmini bir çift toprak sahibi köylü ailelerin ödedikleri bir *hane* resmi olarak olarak görmektedir. Çift ve nim-çift olarak kayd olunan kimselerin, umumiyetle bir *hane* (aile) reisi olduğunu belirtmektedir.³³⁴ Bennak; topraksız veya nim çiftten daha az yer tasarruf eden kimsedir. Bazı kanunlarda hiç toprağı olmayan evli kimse olarak tanımlanır. Evlilik ,raiyyetin vergi mükellefiyetinde esaslı bir değişiklik meydana getirirdi. Mücerred evlenir evlenmez derhal bennak adı altında vergi mükellefiyeti bakımından yeni bir durum kazanırdı.³³⁵ “...toprak tasarruf eylemeyüb,müzevvec olanlara, on ikişer akçe resm-i bennak kayd olunmuştur.”³³⁶ “...ve anların kim çifti olmaya veya bir hânede tekrar müzevvec ola anlardan dahi, on ikişer akçe resm-i bennak alalar.”³³⁷ “...toprak tasarruf eylemeyüb, müzevvec olanlara on ikişer akçe resm-i bennak kayd olunmuştur.”³³⁸ Defterde bennak olarak kayd olunan kişi, daha sonra, bir çiftlik tapusu alırsa, yeni tahrir yapılanı kadar hem bennak resmini hem de o yerin resmini vermek zorundadır. Ancak, yeni tahrir yapıldığında, deftere “çift”olarak kaydedilip, artık bennak resmi vermez.³³⁹ Mücerred ise babası ile birlikte oturan bekar erkeğı ifade eder. Mücerreden vergi alınıp alınmayacağını belirleyen husus “Müstakil kisb-ü kâra” sahip olup, olmadığıdır. Şayet bir kazancı var ise, ondan caba veya kara olarak

³³² İslamoğlu İnan, **age**, s. 63.

³³³ Karaman, **agm**, s. 425.

³³⁴ Halil İncalcık, “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsumu, **Belleten**, C. XXIII, S. 89-92, Ankara, 1959, s. 583.

³³⁵ İncalcık, **agm**, s. 589.

³³⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. 6, s. 625. Bu ibare, Kırşehir Kanunnâmesinden alınmıştır. Kanunnâmenin tek nüshası mevcut olup, Paris, Bib. Nat. No:85, Vrk. 192/a- 194/a’da bulunmaktadır.

³³⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Harput Kanunu”, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar I, İstanbul,1943, s. 65-66.

³³⁸ Akgündüz, **age**, s. 238. Bu ibare, 966 Tarihli Bozok Sancağı Kanunnâmesine aittir.

³³⁹ Karaman, **agm**, s. 427.

bahs olunur. Bozok Sancağında “Mücerred olub, kar-ü kisb idüb, çift sürmeğe kadir olanlara altışar Akçe resm-i caba kayd olunmuştur”³⁴⁰ ibaresi geçmektedir.

Karaman Kanunnâmesinde “caba, mücerred olan fukara-i reaya ve babası ile olub, Müstakil kisb eden mücerrede derler. Müstakil kisbi olmayana mücerred derler; Kat’a resim alınmaz. Ve bu rüsum mart evvelinde alınur.” İbaresini geçmektedir.³⁴¹ Hicrî-986 (M.1578) Tarihli Çankırı Livası Kanunnâmesinde ise, “... eskiden beri mücerred olarak kaydedilmiş reayadan vergi alınmadığı halde... bazı sipahilerin emre muhalif edip, zorla resm-i mücerred almalarından dolayı, anılan reayadan asla vergi alınmaması konusunda ferman çıkarılmıştır.”³⁴² Kocaeli sancağı kanunnâmesinde ise “... resm-i çift vergisi harac-ı muvazzaf olarak kaydedilmiştir. Diğer kanunnâmelerden ayrı olarak bu kanunnâmede ekinlû bennak vergi grubuna dahil olanlar zikredilmiştir. “Bir raiyyetin iki üç akçeden on iki akçeye varınca yeri olsa ana ekinlû bennak dirler. ol makuleler ekinlû yazılmıştır. on ikişer akçe alınır. Bir raiyyetin hiç yeri olmasa müzevveç olsa ol makulelerden dokuzar akçe resm-i bennak alınur ki, ana resm-i raiyyet dirler ve yeri olmayan mücerred reayadan altışar akçe resm-i mücerred alınır ol makulelerin altında “mim” yazılıdır.”³⁴³ Kaydı yer almaktadır. Karesi sancağı kanunnâmesinde ise, “Liva-i mezburda bütün çift yer tasarruf idenden resm-i çift otuz üç akçe ve nim çift tasarruf idenden on altı buçuk akçe, hiç yeri olmayub, evli olanlardan resm-i bennak on iki akçe ve” kâr-ü kisbe kadir ergenlerden resm-i mücerred altışar akçe alınır”³⁴⁴ ibaresi kaydedilmiştir.

³⁴⁰ Akgündüz, **age**, Bozok Kanunnâmesi, s. 239. Aydın Kanunnâmesinde, Kisbe kadir olarak yirmi yaş ve daha yukarısı olan erkek evlat kast edilmekle birlikte resm-i kara öder. Ö. Lütfi Barkan, “Aydın Kanunu”, Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları I, Kanunlar, İstanbul, 1943, s. 10.

³⁴¹ Akgündüz, **age**, s. 46; Karaman Eyaleti Kanunnâmesi.

³⁴² Ahmet Kankal, **XVI. Asırda Çankırı Sancağı**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, s. 318.

³⁴³ Ahmet Güneş, **XVI. Yüzyıl başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, s. 224.

³⁴⁴ Sezai Sevim, **XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, s. 362.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, “kisb-ü kâra” muktedir olmak, evli yada bekar olmak, tasarrufta bulunmak, toprağın büyüklüğü vergi yapılanmasında öncelikli kriterlerdir. Nüfus yapısı değerlendirilirken vergi gruplarının mutlak surette ele alınması gerekmektedir.

Bu vergilerin belirlenmesinde bölgeler arasında farklılığın olması doğal karşılanmalıdır. Çünkü her yerde toprağın verimlilik oranı aynı değildir. Karamanda ovalık bir arazide, “A’la” (iyi) olarak belirtilen tam çiftlik 60 dönüm “evsat”(orta) olarak, 80-90 dönüm ve “edna”(düşük) olarak belirtilen çiftlik oranı, 100-120 dönüm olarak belirlenmiştir. Ancak halk arasında bilinen çiftlik ise, “Bursa müddü ile 12 müdlük, Konya müddü ilede 8 müdlük olan yerdir.”³⁴⁵ Dağlık bölgelerde ise çiftlik hususunda tam bir uygulama olmayabilir. Ancak anılan yerlerde yaşayan konar-göçerlerde hâneyi tamamlayan mali ünite ziraat sahası yerine, iktisadi faaliyetin temeli olan koyun miktarı esas alınmaktadır. Bir yörük yada Türkmen ailesinin sahip olduğu koyun miktarı 24 adetten fazla ise, iki koyuna bir akçe “aded-i ağnam” vergisi kaydedilmekte, anılan miktardan az ise, yada hiç koyunu yoksa, “resm-i kara” bennak adı altında kaydediliyordu.³⁴⁶

Hâne kavramının yanı sıra bir başka ihtilaf konusu da genel nüfusun tespitinde izlenecek metottur. Genel nüfusu bulmak için en çok kullanılan yöntem Barkan’ın “hâne x 5” formülüdür. Her ne kadar bu husus kesin kabul görmediği gibi hânenin her zaman ve her bölgede aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. “J. Russel, 12-14 yaş üstü erkeklerin kaydedildiği varsayımından hareketle “nefer x 3” formülünün daha uygun olacağını söyler. Mc Gowan ise incelediği dört sancaktaki mücerred oranlarını dikkate alarak her bölgede farklı bir katsayı ile hesaplama yapmıştır. Erder ise, bazı muaflar dışında bütün yetişkin erkeklerin yazıldığından hareketle yetişkinler nüfusun belli bir yüzdesini oluşturur prensibine göre kendisine bir yaş piramidi geliştirir ve 2,72 ile 4,31 arası bir dizi katsayı öngörür. Fakat bu sistemin tahrirlere uygulanabilmesi pek pratik olmamıştır. Lowry ise mücerredlerin

³⁴⁵ BOA TD 387, s. 4-7.

³⁴⁶ Tufan Gündüz, **XVII. ve XVIII.Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri**, İstanbul, 2005, s. 78.

kaydedilmesindeki bazı belirsizlikler nedeniyle nefer üzerinden hesaplama yerine tahrir emininin öncelikli ve asıl olarak ilgilendiği hâne sayısının daha sağlıklı bir kıstas olduğunu belirtir”.³⁴⁷ Mehmet Ali Ünal, doğu bölgeleri için hânenin 7 kişi olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını ifade ederken,³⁴⁸ Cook, toplam nüfusa ulaşmak için hâne x 4,5 ya da nefer x 3³⁴⁹ formülünü kullanmıştır. Hangi katsayı kullanılırsa kullanılsın sonuçta bulunan bütün rakamlar Barkan’ın da kabul ettiği üzere bir tahminden öteye gidememekte ve rakamların büyümesinden başka bir işe yaramamaktadır. Dolayısıyla, Faroqhi, Zeki Arıkan, Mesut Elibüyük, Osman Gümüşçü gibi araştırmacılar değerlendirmelerini, bu çalışmada bizim de yapacağımız gibi, hiçbir katsayı kullanmadan sadece vergi nüfusunu esas alarak yapmışlardır.³⁵⁰ İncelemiş olduğumuz mufassal Tahrir defterlerinin bazısında hâne ve nefer sayıları birlikte verilirken, bazısında ise, sadece nefer sayılarının verilmesi ile yetinilmiştir. Bizde her hangi bir karışıklığa meydan vermemek için tek tek vergi nüfusunu saymak sureti ile çalışma sahamızda bulunan sancaklardaki nüfus durumunu tespit etmeye çalıştık. Osman Gümüşçü, toplam nüfusu hesaplamaktansa, nefer sayısının nüfusu belli bir oranda temsil ettiği varsayımından hareketle, kayıtlı vergi nüfusunu esas alarak nüfusun dağılışı, gelişimi (nüfus artışı), hareketleri (göçleri) gibi konularla birlikte nüfusun ekonomik ve dini özelliklerini ortaya koyup, kırsalda köyler ve şehirlerde mahalleler baz alınmak suretiyle ayrıntılı haritalar hazırlamak suretiyle konuların derinlemesine incelenebileceğini ifade etmektedir.³⁵¹

³⁴⁷ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, **Vakıflar Dergisi**, XXII (1991), s. 437-438. Ayrıca bkz. Mesut Elibüyük, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler”, **Coğrafya Araştırmaları**, C. 2, S. 2, Şubat 1990, s. 25-26.

³⁴⁸ Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 63-64.

³⁴⁹ M. A. Cook, **Population Pressure In Rural Anatolia 1450-1600**, Toronto, 1972, s. 85.

³⁵⁰ Osman Gümüşçü, **Tarihi Coğrafya**, Yeditepe Yay., İstanbul 2006, s. 336.

³⁵¹ Osman Gümüşçü, **age**, s. 337.

II. NÜFUSUN GELİŞİMİ

A. XVI. YÜZYILDA AKDENİZ DÜNYASI VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA NÜFUSUN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Nüfusun gelişmesi, bir bütün olarak nüfus hacmindeki değişimdir. Bu gelişme artma (pozitif) yada azalma (negatif) olmak üzere iki yönlüdür. Pozitif ya da negatif yönlü gelişim hiç şüphesiz nüfusun hacmini etkileyen doğumlar, ölümler ve göçlerin etkisiyle oluşmaktadır. Bu üç faktörün arasındaki münasebet sabit olmadığından dolayı nüfusun gelişmesi bazen pozitif, bazen negatif yönlüken nadiren de durağan olabilmektedir. Nüfusun gelişiminde kullanılan “tâbii gelişme” ifadesi sadece doğum ve ölüm etkenlerinden oluşmaktadır.³⁵²

Bu çalışmamızda kullandığımız tahrir defterlerinde doğumlar veya ölümler hakkında bilgiler bulunmamasına karşın nispeten göçlerle ilgili verilere rastlamaktayız. Dolayısıyla biz burada nüfus gelişimini bir diğer ifade ile sancaklardaki artış-azalış oranlarını kaynakların bize sunduğu bilgiler çerçevesinde değerlendireceğiz.

XV-XVII. yüzyıllar arası dünyadaki nüfus artışı konusu ilk defa Fernand Braudel tarafından dile getirilmiş ve Braudel’in ortaya koyduğu tez Osmanlı ülkesi için Barkan tarafından desteklenmiş ve Barkan sonrası Osmanlı tarihi çalışanları da bu desteği yinelemiştir. Araştırma sahamızdaki nüfus gelişimini ele almadan önce Braudel’in fikirlerine yer vermek uygun düşer. F. Braudel, bu çağdaki nüfus artışını “Yüzde yüzlük bir nüfus artışı mı?” başlığı altında şöyle anlatır. “XVI. yüzyılda her yerde nüfus artmıştır. Ernest Wagemann bir kez daha inatçı önermelerinde haklı çıkmıştır. Her büyük nüfus artışının olağan olarak insanlığın tümüne yayıldığını savunmuştur. XVI. yüzyıl kuşkusuz bu evrensellik ayrıcalığına sahip olmuştur. Her halükarda bu

³⁵² Kenan Gürtan, **Demografik Analiz Metodları**, İstanbul, 1969, s. 349-340. Ayrıca bkz. Besim Darkot, “Türkiye’de Nüfus Hareketleri”, **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 5-6, İstanbul, 1953, s. 5.

kural, Akdeniz kıyılarındaki insanlığın tümü için geçerlidir. 1450'lerden veya en geç 1500'lerden itibaren nüfus Fransa'da olduğu kadar İspanya'da, İtalya'da olduğu kadar Balkanlarda veya Küçük Asya'da da artmıştır. Bu yükseliş 1600'lerden önce fark edilemeyecektir ve ancak sınır tarih olan 1650'lerin ötesinde belirleyici ve genelleşmiş bir hale gelecektir. 1500-1600 arasında Akdeniz nüfusunun kabaca iki katına çıkmıştır. Bu nüfus 30 veya 35 milyondan 60 veya 70 milyona çıkmıştır ki bu yılda % 0,7 civarında bir artış hızına karşı gelmektedir. Birinci XVI. yüzyıl esnasında (1450-1550) çok canlı, devrimci olan artış, 1550'den 1650'ye olan ikincisi sırasında genellikle yavaşlamıştır. Bu tarihler geniş tarihlerdir. 1550'lerden itibaren tekerlek dönmeye başlamıştır: artık insanlar birbirlerinin rahatını kaçıracak kadar çoğalacaklardır. 1600'lere doğru bu nüfus fazlalığı genişlemeyi durdurmuş ve haydutlukla birlikte, sayesinde her şeyin bozulduğu veya hemen hemen bozulduğu yavaş seyreden toplumsal bunalımla, XVII. yüzyılın acı yarınlarını hazırlamıştır.”³⁵³

Braudel, 1949'da yayımladığı kitabının genişletilmiş diğer baskısında Barkan'ın çalışmalarını kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfus artışı konusunda ise şunları söyler: “Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfus sayımları, şu son yıllardaki tarihsel araştırmaların en değerli fetihlerinden biridir. I. Süleyman döneminde (1520-1530'larda) 12-13 milyon olan nüfus 1580'lerde 18 milyona ve hatta 1600'lerde 30 veya 35 milyona çıkmıştır. Bu rakamlar tartışmalı ama mümkün rakamlardır. Tartışma dışı olan, İstanbul'daki meslektaşımızın attığı devrimci cesamete sahip olmasa bile, aşikar bir artıştır. Kuşkusuz bunlar tahminlerdir, fakat yazarların izniyle geçici sonuçlarını kullandığımız nüfus sayımı taramalarına dayanmaktadır. Esas olan bir kez daha, batı ile doğu arasındaki uyumdur. 1501-1509'daki beş büyük kentin -Venedik, Palermo, Messina, Catania, Napoli- nüfuslarını toplarsak 349.000 rakamını buluruz. Aynı toplam 1570-1574'te 641.000 sayısını vermektedir ki, bu % 83,6'lık bir artışa tekabül etmektedir. 1520 öncesinde 12 Türk kenti toplam olarak 142.562'lik bir nüfusa ve 1571-

³⁵³ Fernand Braudel, **II. Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, (Çeviren, M.Ali Kılıçbay) C. 1, İmge Yay., Ankara 1993, s. 485-487.

1580'de de 271.494 sayısına ulaşmaktadırlar ki, bu da % 90'a yakın bir artış olmaktadır. İki hareket karşılaştırılabilir niteliktedir."³⁵⁴

Çalışma sahamızda bulunan Bozok, Kırşehir ve Niğde Sancaklarının XVI. yüzyılın başından sonuna kadar izlemiş olduğu periyoda baktığımızda ilk tahrir ile son tahrir arasında %100'ün üzerinde bir nüfus artışının olduğu görülmektedir. İlerde daha geniş olarak izah edileceği üzere Bozok Sancağı ile ilgili olarak 1530, 1556 ve 1576 tahrirlerinde yapılmış üç adet tahrir defterinden yararlanılmıştır.³⁵⁵ 1530'da 13.785 nefere karşılık 8.417 hâne vardır.1261 adet muaf grubu bu toplama dahil değildir. 1556'da ise, 24.270 nefer ve 14.251 hânenin yanında 383 adet muaf grubu vardır. Son tahrir olan 1576 Tahririnde ise toplam 42.736 nefer kaydı yapılmış ve 1.579 adette muaf grubu tespit edilmiştir.

Kırşehir Sancağında ise, 1485'te 2.774 olan nüfus, 1530 da 9.222 'ye yükselmiş ,1584'te ise, toplam 21.170'i bulmuştur.

Niğde Sancağında ise, 1500'de toplam 4.473 nefere karşılık 3.124 hâne vardır.1518'de ise 12.861 nefere karşılık 9.333 hâne tespit edilmiştir.1584'te Sancak nüfusu yaklaşık 48.216'ya yükselmiştir.

Yukarıda tahrir defterleri bazında verilen nüfus artışlarını, aşağıda her bir sancak için ayrı ayrı ele alıp incelemek yararlı olacaktır.Sancaklardaki nüfus artışlarına geçmeden önce şehirdeki nüfusun durumunu incelemekte yarar vardır.

³⁵⁴ Braudel, **Akdeniz Dünyası**, s. 494.

³⁵⁵ BOA TD155- BOA TD 315- KKA TD 30-31.

B. ŞEHİR NÜFUSU (MAHALLELER)

1. NİĞDE

Nüfus yapısına baktığımızda genel anlamda şehir nüfusları yüzyıl boyunca artış göstermiştir. Nüfus artışına paralel olarak şehirlerde fiziki anlamda bir gelişme söz konusu olmuştur. Niğde kazasında mahallelerin nüfus artış oranları, yüz yıl boyunca istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Şehirdeki nüfus dağılışını daha iyi açıklayabilmek için 0-19, 20-49, 50-99, 100-199, vergi nüfusu aralıkları arasındaki mahalle sayıları tespit edilmiştir. Niğde merkez kazasında yüz yılın başında 0-19 arası vergi nüfusu diliminde bulunan mahallelerin sayısı yüzyılın başında 6 iken, ortasında yapılan ilk sayımda iki adet artarak 8 olmuş, ikinci sayımda 7'ye düşmüş ve son tahrirde ise 4'e gerilemiştir. Buna mukabil 20-49 arası vergi nüfus aralığında bulunan mahalleler ise yüzyılın başında 18 adet iken ortasında yapılan ilk sayımda 21, ikinci sayımda bir adet artarak 22 olmuştur yüzyılın sonunda ise 7'ye inmiştir. 50-99 arası Vergi nüfusu içerisinde bulunan mahallelerde yüzyılın başı (1500) ve ortasında (1518-1530) yapılan tahrirlerde kademeli bir şekilde azalma söz konusu iken, yüzyılın sonunda (1584) ise büyük bir artışın olduğu görülmektedir. 100-199 vergi nüfus aralığında ise mahalle oranı oldukça düşüktür.

Bor kazasında ise 0-19 vergi nüfusu aralığında bulunan mahalle sayısı oldukça düşüktür. 20-49 aralığında ise ilk üç tahrirde bir yükselme söz konusu iken son tahrirde bir düşüş olmuştur. 50-99 aralığında ise üç tahrirde sabit bir seyir izlenirken son tahrirde önemli bir artış söz konusudur. Asıl büyük gelişme 100-199 vergi nüfus aralığında gerçekleşmiştir. İlk üç tahrirde bu grupta mahalle adedine tesadüf edilmezken son tahrirde 10 gibi yüksek bir mahalle profili ortaya çıkmıştır.

Ürgüç kazasında ilk tahrirde tahrir defterinden kaynaklanan sorundan dolayı mahalle ilgili veriler elimizde mevcut değildir. Dikkat edilirse, Ürgüç kazasında 0-19 nüfus aralığında mahalle kaydına tesadüf edilememiştir. 20-

49 aralığında iki ve 100-199 aralığında ise beş mahalle vardır. Burada ilginç olan Niğde kazasında dahi tesadüf edemediğimiz 200-299 vergi nüfus aralığında olan bir mahallenin olmasıdır.

NIĞDE MERKEZ	1507-Mah.Sayısı	1518 Mah.Sayısı	1530 Mah. Sayısı	1584 Mah.Sayısı
0-19	6	8	7	4
20-49	18	21	22	7
50-99	5	3	3	19
100-199	-	-	-	7

BOR KAZASI	1500. Mah.Sayısı	1518 Mah. Sayısı	1530 Mah.Sayısı	1584 Mah. Sayısı
0-19	1	1	1	-
20-49	4	6	7	5
0-99	5	5	5	8
100-199	-	-	-	10

ÜRGÜB KAZASI	1518 Mah. Sayısı	1530 Mah. Sayısı	1584 Mah. Sayısı
0-19	-	-	-
20-49	1	1	-
50-99	6	6	1
100-199	-	-	5
200-299	-	-	1

KARAHİSAR KAZASI	1518 Mah. Sayısı	1530 Mah. Sayısı	1584 Mah. Sayısı
0-19	1	1	1
20-49	-	2	2
50-99	3	1	3
100-199	-	-	1

Karahisar kazasında da diğer kazalarda olduğu gibi, yoğunlaşma 0-99 vergi nüfus aralığında olmuştur. 100-199 arası bir adet mahalleye tesadüf edilmiştir.

Develi kazası mahalle sayısının az olduğu bir merkezdir.Yüz yılın başından sonuna kadar 0-19 aralığında mahalleye tesadüf edilememiştir. 20-49 aralığında bir, 50-99 aralığında dört, 100- 199 aralığında ise iki adet mahalle kaydına tesadüf edilmiştir.

Yüz yılın sonunda idarî açıdan Bor Kazasına tâbi olacak olan Anduğu Kazasının, II. Tahrirde 20- 49 aralığında bir, 50-99 vergi nüfus aralığında ise iki mahallesi vardır. III. Tahrirde ise, bu yapı aynen korunmuştur.

DEVELİ KAZASI	1518 Mah. Sayısı	1530 Mah. Sayısı	1584 Mah. Sayısı
0-19	-	-	-
20-49	2	-	-
50-99	-	1	3
100-199		1	1

Gayr-i müslimler daha önceden de belirtildiği gibi nüfusça büyük yerleşim birimleri içerisinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Niğde merkez kazasında I. Tahrirde 20-49 vergi nüfus aralığında olan gayr-i müslim mahalleler, II. ve III. Tahrirde de 20-49 grubu içerisinde yer almışlardır. IV. Tahrirde Ermeniyan mahallesi 50- 99 aralığında yer alırken zimmiyan diye kaydedilen diğer gayr-i müslimler 20- 49 vergi nüfusu grubu içerisinde kaydedilmiştir.

Bor kazasında ise, I. Tahrirde sadece zimmiyan olarak geçen mahalle, 50-99 vergi nüfus aralığındadır. II. ve III. Tahrirde de yine 50-99 aralığında seyreden mahalle, IV. Tahrirde 20-49 aralığına tekrar düşmüştür.

Ürgüp kazasında II. Tahrirde 50-99 vergi nüfus aralığında olan ve “gebran” olarak kaydedilen mahalle III.tahrirde 50-99 aralığındadır. IV. tahrirde ise, vergi nüfus aralığında herhangi bir değişiklik olmayan mahalle, bu defa zimmiyan adıyla kaydedilmiştir.

Karahisar, Develi ve Anduğ kazalarında gayr-i müslim mahallesi olmadığı için onların vergi nüfus aralıkları ile ilgili bir değerlendirme yapılamamıştır. Yüzyılın başından sonuna kadar geçen sürede Niğde Sancağında bulunan mahallelerin “hâne” ve “nefer” durumları da tablodaki gibidir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, ilk iki tahrirde hane ve mücerredler belirtildiği halde son tahrirlerde sadece toplam sayılara yer verilmiştir. İhtimalen mücerredleri kaydetmekten sarf-ı nazar edilmiştir. Bu durumda neferen olarak verilen toplam rakamları hane olarak kabul edebiliriz.

Mahalle/defter/tarih	Td, 1047 1507		Td, 455 1518		Td,387 1530		Td, 135 1584
	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Neferen
Dayı Mescidi	54	64	29	37	29	37	111
Sırçalı Mescidi	42	60	31	52	31	51	140
Hasan Bey Mescidi	28	40	27	40	27	40	84
Kaya Mescidi	6	11	3	3	4	4	57
Danabaş Mescidi	17	23	12	16	12	16	48
Bal Hasan Mescidi	27	36	30	48	30	48	65
Ali Bey Mescidi	36	43	32	57	32	56	105
Hoca Karaca Mescidi	29	33	14	22	14	22	77
Rüstem Mescidi	27	37	20	34	20	34	64
Hacı İmad Mescidi	7	9	9	14	9	14	14
Hoca Üveys Mescidi	39	55	29	37	29	37	84
Hatip Mescidi	28	40	25	38	25	38	97
Mevlana Kasım Mescidi	34	51	26	33	26	33	129
Dedecik Mescidi	16	21	21	23	21	23	35
Ahi Mustafa Mescidi	25	31	27	30	27	30	86
Hacet Mescidi	27	42	23	42	23	41	135
Tahtalı Mescidi	52	67	30	54	30	54	93
Tat Ahmet Mescidi	16	22	19	24	19	24	43
Burhan Mescidi	20	30	25	33	25	33	78
Kible Mescidi	15	17	11	15	11	15	77
Ahi Paşa Mescidi	10	10	4	12	8	12	14
Sultan Cami Mescidi	6	8	17	21	17	21	39
Şahne Mescidi	21	30	20	31	20	32	72
Ayas Ağa Mescidi	16	20	19	22	19	22	50
Hacı Eyne Mescidi	21	27	27	44	27	44	85
Diryan Mahallesi	31	40	17	27	17	25	60
Sungur Bey Camii	23	29	19	27	19	27	57
Hoca İbrahim Ağa	-	-	3	8	4	7	-
Bozyalı	-	-	19	27	19	25	79
Veled Seydi Mescidi	-	-	15	19	15	19	106
Emir Mescidi	-	-	-	-	-	-	38
Tacettin Kadı Mescidi	-	-	-	-	-	-	28
Kara Ali Mescidi	-	-	-	-	-	-	12
Hacı Hızır	-	-	-	-	-	-	108
Hoca Mehmed	-	-	-	-	-	-	17
Hüsam Efendi Camii	-	-	-	-	-	-	49
Hacı İlyas	-	-	-	-	-	-	88
Mes'ud Bey Cami	-	-	-	-	-	-	58
Ermeniyan	26	28	40	41	40	41	60
Rumyan ³⁵⁶	31	36	19	21	19	20	36
TOPLAM	730	960	662	922	668	858	2678

Tablodan da anlaşılacağı üzere, nüfus sayısı artışına paralel olarak mahalle sayısı da artmıştır. Son tahrirde Emir Bey, Taceddin Kadı, Kara Ali, Hacı Hızır, Hoca Mehmed, Hüsam Efendi, Hacı İlyas ve Mes'ud Bey adlarındaki kimseler maiyyetleri ile birlikte sancak merkezine yerleşerek kendi adları ile anılan mahalleler kurmuşlardır. Kazalardaki mahallelerin nefer sayıları da aşağıdaki gibidir:

³⁵⁶ Zimmiyan-ı Rumaniyan olarak 36 nefer kaydının yanında “gebran” olarak ayrıca 10 nefer kaydı daha düşülmüştür.

BOR KAZASI Mahalle/defter /tarih	TD 42 1501		TD 455 1518		TD 387 1530		TD 135 1584
	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Neferen
Veled Seydi Mescidi	48	73	44	66	46	66	117
Hacı Muhsin Mescidi	35	56	36	52	38	53	94
Celan Mescidi	26	43	25	35	27	35	109
Vüsta Mescidi	66	92	61	88	64	88	138
Hacı Kemal Mescidi	29	41	21	33	23	33	69
Akkız Oğlan Mescidi Nd.Piri Fakih	33	35	28	34	20	33	62
Sufiyan Mescidi	10	14	4	14	9	14	128
İlyas Fakih Mescidi	27	42	28	39	30	39	115
Uğurlu Mescidi	45	55	28	35	30	35	114
Hacı İsmail Mescidi	46	62	34	56	36	60	110
Cami Mahallesi	44	65	46	59	48	59	102
Hacı Pir Ahmed	-	-	15	21	16	21	57
Şaheste	-	-	-	-	-	-	37
Gözlü Şeyh	-	-	-	-	-	-	86
Hacı Mehmed Mescidi	-	-	-	-	-	-	81
Küçük Ahmed Mescidi	-	-	-	-	-	-	182
Hacı Mustafa	-	-	-	-	-	-	43
İl Aldı	-	-	-	-	-	-	43
İsa	-	-	-	-	-	-	26
Demirci Murad	-	-	-	-	-	-	97
Hacı Seydi Ahmed	-	-	-	-	-	-	55
Şadi Mescidi	-	-	-	-	-	-	117
Sarı Ali	-	-	-	-	-	-	155
Şeyh Muhyiddin Mescidi							15
Zimmiyan	43	61	42	69	44	49	42
TOPLAM	452	609	412	601	431	585	2194

ÜRGÜB KAZASI Mahalle/ defter/ tarih	TD 455 1518		TD 387 1530		TD 135 1584
	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Neferen
Kadı Pınarı	46	83	39	83	128
Pir	33	64	34	63	113
Temenna	34	51	35	51	211
Gezen/ Gez	38	67	34	67	139
Çukur	38	68	42	68	151
Bucak	16	34	21	34	115
Gebran	36	55	36	55	52
TOPLAM	241	422			

ANDUĞI KAZASI Mahalle/ defter/ tarih	TD 455 1518		TD 387 1530		TD 135 1584
	Hane	Neferen	Hane	Neferen	
Veled-i Kalaycı	24	43	24	43	-
Hamam	39	57	39	57	-
Cami	68	99	69	99	-
Gayr-i müslim Mahallesi	-	-	-	-	-
TOPLAM	131	199	132	199	

KARAHİSAR KAZASI Mahalle/ defter/tarih	TD 455 1518		TD 387 1530		TD 135 1584
Hâne/Neferen	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Neferen
Yukaru	32	56	33	53	67
Orta nd.Mahalle-i Cami	37	80	40	79	148
Kadı Mescidi	4	7	4	2	35
Şami Mescidi	25	51	39	50	99
Şeyh Mustafa	-	-	-	-	20
Mevlana Abdi Kadı	-	-	-	-	55
İbrahim Mescidi	-	-	-	-	24
Gayr-i Müslim mahallesi	-	-	-	-	-
TOPLAM	98	194	116	184	448

DEVELİ KAZASI Mahalle/ defter/ tarih	TD 455 1518		TD 387 1530		TD 135 1584
Hâne/Neferen	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Neferen
Atlu Gem	43	52	45	52	73
Kara Bey	34	58	65	98	135
Cami	-	-	-	-	80
Yedi Gön	-	-	-	-	71
Gayr-i Müslim mahallesi	-	-	-	-	-
TOPLAM	77	110	110	150	359

2. KIRŞEHİR

Kırşehir Sancağı'nda mahalle nüfusu ile ilgili bilgiler ise aşağıdaki gibidir:

Mahalle/defter/tarih	TD 19 1485	TD 998 Neferen 1530	TD 139 Neferen 1584
Nasuh Mescidi	-	54	107
Yakub Dede mescidi	-	20	51
Cami (Caca Cami olarak bilinir)	-	31	95
Sofular	-	20	76
Kuşdili	-	10	28
Caca Bey Medresesi	-	25	100
Ahi Evran	-	37	205
Aşık Paşa	-	21	219
Kaya Şeyh	-	9	53
Yenice	-	-	118
Cedid (Kaya Baş)	-	-	22
Dana Ağıl	-	-	19
Cedid (Killik)	-	-	4
Şarkıyan	-	-	113
Şeyh Süleyman Sofu	-	-	12
Alay Beyi	-	-	39
Cedid (Lala Cami)	-	-	17
TOPLAM		227	1278

Daha öncedende belirtildiği üzere, I.Tahrirde (1485)'te mahalle kaydına tesadüf edilememiştir. II.Tahrirde (1530) 9 adet mahalle tespit olunurken III.Tahrirde (1584) ise bu sayı 17'ye yükselmiştir. Tablodan da

anlaşılacağı üzere II. ile III. Tahrirler arasında geçen 64 yıl içerisinde mahallelerin nefer sayılarındaki artış, % 100 'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Örneğin Ahi Evran mahallesi II. Tahrirde (1530) 37 nefer iken ³⁵⁷ III.Tahrirde (1584) 205 nefere yükselmiştir. Bu artışta “Yörükân Cemaati” ile “Cemaat-i Gariban-ı Bağdad” olarak bilinen cemaatlerin büyük etkisi vardır. Bu durum, zamanla şehre dışarıdan göçlerin gelmiş olduğunu göstermektedir.³⁵⁸ II. Tahrirde(1530) 21 nefer olan Aşık Paşa Mahallesi III. Tahrirde 219'a yükselmiştir. Yine bu mahallede de yörükân cemaati etkin bir konumdadır. ³⁵⁹ III.Tahrirde (1584) kurulan mahallelerden özellikle şarkıyan mahallesi ³⁶⁰ yörükân cemaatinin oldukça yoğun olarak bulunduğu bir mahalledir. Bunlarla birlikte, Yenice, Cami, Hacı Nasuh, Kuşdili, Cedid (Kaya baş), Cedid (Killik), mahalleleri yörük cemaatlerinin bulunduğu diğer mahallelerdir. Bu mahalleler ile ilgili olarak dikkatimizi çeken bir başka konu da II. Tahrirde (1530) tespit edilen 9 mahallede 44 adet mücerred bulunurken III. Tahrirde (1584) aynı mahalleler dikkate alındığında 235 adet mücerred söz konusudur.

Bozok Sancağı daha önce tarif edilen şehir tanımına uymadığı için mahalle yapılanmasından da yoksundur. Bu nedenle mahalle nüfusu hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Bu açıklamalardan sonra çalışma sahamızda bulunan Bozok, Kırşehir ve Niğde Sancaklarının merkez nahiyeleri başta olmak üzere nüfus özelliklerinin belirlenmesine geçebiliriz.

³⁵⁷ 998 Numaralı Maliye Defteri, s. 652.

³⁵⁸ KKA TD 139 s. 4/a-b. Toplam 205 neferden 11'i yörükân, 6'sı “cemaat-i gariban kadim Bağdad”, olmak üzere 17 kişi bulunmaktadır. Bu kimseler için ayrıca “Hukuk-ı şer'iyelerin hassa arz rüsumları has eminlerine eda ideler.” kaydı düşülmüştür.

³⁵⁹ KKA TD 139 s. 9/a. Toplam 219 neferden 15'i yörükân olarak kaydedilmiştir. Bu mahalle ile ilgili olarak bir kenar notunda “dokuz adet zemin olub, dört adedi vakıf çiftliği olub, vakfa tasarruf olunur. Deyu mukayyedir. Defter-i atikde” kaydı yer almaktadır. 1530 tarihli muhasebe defterinde ise “Zaviye-i Aşık Paşa , çiftlik-i Zaviye-4 adet-“ ibaresi kaydedilmiştir. **998 Numaralı Muhasebe Defteri**, s. 652. Buradan da anlaşılacağı üzere 1530'da Aşık Paşa Zaviyesine akar olan 4 adet çiftlik 1584'te 5 adet zemin ile birlikte 9'a çıkmıştır. Mahallelerin bu zaman dilimi içerisinde gelişmesi zaviyelerin gelişmesi ile paralellik göstermektedir.

³⁶⁰ KKA TD 139, s. 10/a-b. Toplam 113 neferden 30'u yörükân olarak kaydedilmiştir.

C. BOZOK SANCAĞINDA NÜFUS

Bozok Sancağındaki nüfusun, yüzyılın başından sonuna kadar ki gelişim ve dağılımını aşağıda bir tablo yardımıyla gösterdikten sonra; tahrir defterleri tek tek ele alınarak, nüfus yapısını oluşturan sosyal zümreler ve gayrimüslim azınlıklar da dahil olmak üzere, nüfusun gelişim ve dağılımı incelenmeye çalışılacaktır. Ancak burada şunuda belirtmek gerekir ki, Bozok sancağı ile birlikte çalışma sahamızda bulunan Kırşehir ve Niğde sancaklarının ilk tahrirlerinde hane ve mücerredler belirtildiği halde son tahrirlerinde sadece toplam sayılara yer verilmiştir. Bu nedenle her üç sancakta da hane ve neferen olarak belirtilen rakamlar olduğu gibi verilmiştir.

BOZOK SANCAĞI	I. TAHRİR-1530		II. TAHRİR-1556		III. TAHRİR-1576	
	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Hane	Neferen
	8417	13785	14251	24270		42736

1. I. Tahrirde (1530) Bozok Sancağında Nüfus

I. Tahrirden itibaren Bozok Sancağında “nefs” adı verilen kaza merkezinin oluşmaması nüfusun daha ilk tahrirden itibaren kırlarda toplanmasına neden olmuştur. Bu dönemde nüfusun daha çok “cemaat” ler halinde ve mezraalarda kayıtlı olduğu görülmektedir. Anılan tahrirde sadece 5 adet köye tesadüf edilmekte olup, bunların ikisinde tamamen gayr-i müslimler ikamet etmekte iken bir köyde müslümanların yanısıra gayr-i müslimlerde yer almaktadır. Geri kalan iki köyde ise tamamen müslüman nüfus bulunmaktadır..³⁶¹ I.Tahrirde (1530) 8417 hâneye karşılık 13785 nefer tespit edilmiştir. Bu genel toplama 1261 neferlik muaf grubu da dahildir.

³⁶¹ BOA TD 155, s. 29. Gemerek Köyü, 81 neferi olan köyün tamamı “gebran”dır. Aynı defter, s. 273, Rumdığın Köyü, 10 neferi olan köyün tamamı “gebran”dır. Aynı defter, s. 258, Çepni Köyü 39 nefere sahip olup, bunun 36’sı “gebran”dır. Aynı defter, s. 253 Kantara Köyü, 48 nefere sahip olup, tamamı müslümandır. Aynı defter, s. 258, Çançoğmaz Köyünde bir nefer vardır. Belgede “Hariçden Hacı ziraat ider deyu vakf-ı zaviye ”Hüseyin veled-i Şeyh Veli şeyh-i zaviye ba berat-ı hümayun olarak kaydedilmiştir. Köye dönüşecek olan mezraalarda mukim cemaatlerden birisi Danişmendlü Cemaatidir. 8 hâne ve 10 neferi olan cemaat “Tekmen”olarak bilinen bir mezraada hem ziraat yapmakda hemde ikamet etmektedir.Bundan sonraki tahrirlerde Tekmen mezraasının köye dönüştüğü ve 1556’da ihdas edilen Emlak Nahiyesi’nin köylerinden birisi olduğu bilinmektedir. Bkz. BOA TD 315, s. 445, Karye-i Tekmen tâbi-i Emlak an Cemaat-i Danişmendlü,

Bu tahrirde dikkatimizi çeken bir hususta köyler bölümünde kısmen değindiğimiz, 1530'da bölge içinde yer alan ancak daha sonraki tahrirlerde Kırşehir sancağı hududunda yer alan "Kamanlu ve Keskin Kabileleridir. Belgede "Kabile-i Kamanlu ve Keskin der Nahiye-i Keskin"³⁶² ifadesi geçmektedir. Kamanlu ve Keskin kabilesi'nin Mihmadlu³⁶³, Hoca Beylü,³⁶⁴ Esedlü³⁶⁵, Akınlı,³⁶⁶ Çullu,³⁶⁷ Demlü,³⁶⁸ Döğmüşlü,³⁶⁹ Kara Yakalu³⁷⁰, Sarım Beylü,³⁷¹ Kızıl Avratlu,³⁷² Kırıklı³⁷³ ve defterin yıpranmasından dolayı okunamayan altı adet daha cemaatları vardır. Bu cemaatların toplam nefer sayıları ise, 546'dır.

canib-i şark tımar-ı İsmail veled-i Memiş, vd. KKA TD s. 111/b Karye-i Tekmen tâbi-i Emlak an Cemaat-i Danişmendlü.

³⁶² BOA TD 155, s. 194-207.

³⁶³ BOA TD 155, s. 194, yetmiş yedi neferi olan cemaatte, sipahi: 2, sip.zade: 11, hatip: 1, vasıfsız: 63, dir. Kara Öyük ve Gök Pınar mezraalarını ziraat etmektedirler.

³⁶⁴ BOA TD 155, s. 196, kırk üç neferi vardır. Sipahi: 1, Sip.zade: 4, müsellemler: 1 (çift, ganem ve salgundan muaf), muaf: 3, vasıfsız: 34 tür. Üç Kelb adında bir mezraada ziraat etmektedirler. Ayrıca Okçulu adında bir Yörük Cemaati daha vardır. 41 neferi olan bu Cemaatte, Sipahi: 1, Sip.zade: 5, muaf: 6, vasıfsız: 29'dır. Uzun Kuyu ve Koyun Suyu mezraalarında ziraat etmektedirler. Aynı defter, s. 195.

³⁶⁵ BOA TD 155, s. 197, otuz iki neferi vardır. Sipahi: 2, sip.zade: 3, müsellemler: 1 (çift, ganem ve salgundan muaf), vasıfsız: 26.

³⁶⁶ BOA TD 155, s. 198, otuz dört neferi vardır. Sipahi: 2, sip.zade: 10, vasıfsız: 22'dir.

³⁶⁷ BOA TD 155, s. 200. Bu Cemaat iki parça olarak bölgeye yerleşmiştir, ilkinde on altı neferi vardır; Sip.zade: 3, vasıfsız: 13, Burada Kara Kısıp mezraasında ziraat etmektedirler. İkincisi ise, elli dört nefere sahiptir; sip.zade: 1, hatip: 1 (berat-ı hümayun), muaf: 2, vasıfsız: 50.

³⁶⁸ BOA TD 155, s. 199; beş neferi vardır.

³⁶⁹ BOA TD 155, s. 200; yetmiş iki neferi vardır.

³⁷⁰ BOA TD 155, s. 202; üç neferi vardır.

³⁷¹ BOA TD 155, s. 206; yirmi iki neferi vardır. Emin Mezraasında ziraat yapmaktadır. Bu mezraa ile ilgili olarak Belgede "İşbu mezraa, Kengiri Sancağında Keskin Nahiyesinde, merhum ve mağfurunleh Şeyh Şami kuddise sırrıhu evkafından olan Liva-yı mezburun defter-i cedidinde, mastur ve mukayyed iken, Bozok Defterine aher yazılıb, sipahilere tımar verilüb, kadimü'l eyyamdan vakf itdüğüni Kengiri Sancağının ve Kal'acık ve Bucak Özü kadıları der katibin ve bendegana arz idüb, yaza serir-i a'laya arz olundukda Keskin Vakfına emr olunub ve merci-i birle tesbit olunmak buyrulmağın tevcih olundu." sene 952, Ak Kuyu mezraası "Haliyen kışladır ziraat olunmaz."

³⁷² BOA TD 155, s. 205; On dört neferi vardır.

³⁷³ BOA TD 155, s. 202; otuz iki neferi vardır, sipahi: 2, sip.zade: 5.

2. II. Tahrirde (1556) Bozok Sancağında Nüfus

Bozok sancağı ile ilgili olarak 1556 yılında yapılan tahrirde de daha önce olduğu gibi, Bozok sancağı yine Rum Eyaletine bağlıdır. Ancak, idarî düzenlemeler tam olarak netleştiği için, kanunnâmesi de yeniden düzenlenmiştir. 315 Numaralı Deftere göre, Bozok Sancağı, genelinde nim , bennak, caba ve mücerred kaydedilen toplam 24270 vergi nüfusuna karşılık, 14251 hâne bulunmaktadır. Bu rakama gayr-i müslimler ile müsellemlîği kaldırılıp, cümle mahsulleri miriye kalanlar da dahildir. Ancak sosyo-kültürel hayatın devamını sağlayan vakıf görevlileri, sipahi ve defterde reaya durumunda olduğu halde, toprak tasarruf ettiğine dair herhangi bir özelliği bulunmayan vasıfsız diye nitelendirdiğimiz kimseler, dahil edilmemiştir. Anılan grupların sancak genelindeki, toplam sayıları, 383 olarak tespit edilmiştir. Bunları da eklediğimizde sancaktaki toplam yetişkin erkek nefer miktarı yaklaşık olarak, 24653 civarındadır.

Ancak, bu rakamlar kesin rakamlar değildir. Çünkü bölge, yapısı itibarı ile, yaz aylarında konar- göçerlerin yaylak olarak seçtikleri bir alandır. Bir önceki tahrirde bahsi geçen Kamanlu ve Keskin kabilesi ile birlikte, Zakirlü³⁷⁴, Mes'udlu³⁷⁵, Ağca Koyunlu, ³⁷⁶Şam Bayadı³⁷⁷, Kızıl Kocalu³⁷⁸, Ali Beylü³⁷⁹,

³⁷⁴ BOA TD 155, s. 159, Molla Hacılu, Özerlü, Fakihlü, Faraşlu, Emir Gazilü, Yahyalu, Ağca Asmalu, Bükran, Abdurrahman Bey, Hacılu gibi cemaatları vardır.

³⁷⁵ BOA TD 155, s. 167; Yüzdecıyan grubunda olan bu kabile'nin kendi adı ile anılan dört adet Cemaati mevcuttur. Ayrıca yüzdecıyan grubundan olan Avşar Cemaati de bu kabileye dahildir.

³⁷⁶ BOA.TD, 155, s. 175; Ağca Koyunlu, Bektaş Hacılu, Mihmadlu, Emin Eminlü, Gedik Ağca Koyunlusu, Mesudlu, Kavurgalu, Pöhmerek, Demircilü, Muhsin, Tatar, Arslan Beylü, Okçulu, Kırıklı, Hamzalu, Oynadanlu gibi cemaatları vardır.

³⁷⁷ BOA TD 155, s. 230; Hızırlu, Hasıbcilü, Kerpiçlü, Karaca Ömerlü, Şerefli, Kızıl Donlu?, Karaca Koyunlu, İl Beylü, Kesmezli, Diklen Temürlü, Kara İsalu, Boz Koyunlu, Hüseyin Gazilü, Ahsen Gazilü, Evlad-ı Gören, Emlak, Behramlu, Danişmendli, Kırıklı, Evlad-ı Hacı İbrahim, (Müslüman: 11, Gebran: 19), Tay Hasanlu, Kırıklı, Evlad-ı Köse, Süleyman Develü, Sarsal, Karalu, Ez canib-i şark'dan amed iden (hâne: 4, nefer: 5), Evlad-ı Erbek, Hisar Beylü, Has Bek, Küreklüce, Söklen, Ak Beylü, Kara Çırçılı, Sarı Halilli, Salur, Tayfurlu, Tonbul, Kaçaklu, Uc Beylü, Mayalu, Kılağuzlu, Osmanlu, Ali Görenlü, Müminlü, Örencilü, Yoğun İsalu, İnallu, Yenicele, Dervişan-ı Şeyh Şami (Kuddise sırrıhu), Ulaklu, Avcılar, Kireçci, Eşeklü, Eyne Beylü, Gafirlü nd. Divanlu, Şirvan Şahlu, İsfehane, Şeyhlü Tatar, Kara Köselü, gibi oldukça fazla Cemaati vardır. Bu Cemaatlar, Hicrî 966 Tahririnde kendi adları ile anılan köyler kurmuşlardır. Mesela: Has Bek, anılan tahrirde Aliki Nahiyesine tâbi bir karye olup "Hass-ı mir liva-i Bozok" olarak

Sekilü³⁸⁰, Tacirlü³⁸¹, Deli Alilü³⁸², Ağcalu³⁸³, Çiçeklü³⁸⁴, Süleymanlu³⁸⁵ Kabilelerine tâbi cemaatların bir kısmına bu tahrirde tesadüf edilememiştir. Çünkü bu cemaatler konar-göçerliğin gereği olan sürekli hareket halinde olmalarından dolayı tahrir esnasında bölgede bulunmamış olabilirler.

II. Tahrirde (1556) Bozok Sancağında nüfusun nahiyelere göre dağılımına gelince; Toplam 89 köyde, 3.469 vergi nüfus oranı ile Boğazlıyan nahiyesi³⁸⁶ birinci sıradadır. En az nüfusa sahip nahiye ise 43 köyü olmasına rağmen 1.011 vergi nüfusu ile Sorkun nahiyesidir.³⁸⁷ Nahiyelerde tespit ettiğimiz 383 kişilik muaflar ve gayr-i müslim nüfus da dikkate alındığında bir nahiyenin ortalama nüfusu yaklaşık olarak, 1.866 civarındadır. Bu genel nüfusun, köylere göre dağılımı ise, yaklaşık 35 civarındadır.

geçmekte iken Erbek'te yine Alikı Nahiyesine tâbi olup, Malikanesini kurdukları Vakf-ı Zaviye-i Erbek'e aktarmışlardır. BOA TD 315, s. 270-271.

³⁷⁸ BOA TD 155, s. 32; Sarı Hacılu, Gedik İsalu, Karnı Büyüklü, İsa Hacılu ve Azizlü, Hacılu, Musa Bey, kızıl Beylü, Sinan, Eyne Bey Hacılu, Kürd Hacılu, Hızırılar, Kara Ya'kublu gibi cemaatleri vardır.

³⁷⁹ BOA TD 155, s. 207; Ali Beylü, Ayvadlu, Haydarlu, Göz Dilü, Yahyalu, Tacirlü cemaatleri vardır.

³⁸⁰ BOA TD 155, s. 216; Tacirlü, Baraklu, Refik Beylü, Yoğunlu, Kızıl Bayırlu cemaatleri vardır.

³⁸¹ BOA TD 155, s. 221; Tecerlü üç bölük otururlar.

³⁸² BOA TD 155, s. 225; Deli Alilü, sekiz bölük otururlar.

³⁸³ BOA TD 155, s. 84; Karaca Alilü, Hacılar, Zemheri Kışlası, Tatar Beylü, Çakır Fakihlü, Bey Muradlu, Ceridlü, Köçeklü, Çorçorlu, Aşır, Yahyalu, Destici, Kuşçu, Hamzalu, Kılıç Hisar, Göçkün, Köse Mustafalu, Güdük Destilü, Kireççi, Arslan Hacılu, Dünderlu gibi cemaatleri vardır.

³⁸⁴ BOA TD 155, s. 140 Çiçeklü, Uzun Tat Yabaltanlu Şeyh İsmail Çorçorlu (Yüzdecıyan), Köşkerlü (Yüzdecıyan), Şerefli Beş Bıçaklu gibi cemaatleri vardır.

³⁸⁵ BOA TD 155, s. 48 ve 122; Bardakcı nd. Kabaklu, Yağlu, Hayatlu, Çeriklü, Kılıçlu, Arablü, Muhsinlü, İraz Şallu, Dursun Fakihlü, Selahaddinlü, Hüseyin Fakihlü diğer, Kara Fakihlü, Alaca Fakihlü, Deli Fakihlü, Ömer Fakihlü, Yeni Fakihlü, ve Pervazlu, Çerçilü, Yenicek, Masterlu, İbrahim Fakihlü, Tur Hasanlu, Kara Musalu, Selmanlu nd. Sarı Suculu, Selmanlu nd. Arablü, Kolcılı, Satılmışlu Kısırlu, Timur Hacılu, Bostanlu, Kaşıkçı, Körpelü, Bostanlu gibi cemaatleri vardır.

³⁸⁶ BOA TD 315, s. 348.

³⁸⁷ BOA TD 315, s. 142.

Bölgede, her bir köye düşen vergiye tâbi evli hâne sayısı ise yaklaşık, 25'i bulurken, bekar yetişkin erkek(mücerred) miktarı ise, yaklaşık 9.6 civarındadır.

II. Tahrir (1556)Göre Toplam Nüfusun Nahiyelere Göre Dağılımı aşağıdaki gibidir:

Nahiye	Köy	Nim	Bennak	Caba	Mücerred	Toplam
1- Baltı	64	1118	745	675	164	2.702
2- Karadere	46	698	671	435	76	1880
3- Sorkun	43	441	197	345	28	1.011
4- Kanak-ı Zir	48	608	310	242	48	1.208
5- Deliceözü	29	645	385	198	31	1259
6- Süleymanlu	26	498	287	271	55	1.111
7- Kanak-ı Bala	67	732	386	123	46	1.287
8- Alikı	33	497	277	256	08	1.038
9- Akdağ	60	1053	564	567	133	2.317
10- Boğazlıyan	89	1619	825	900	125	3.469
11- Emlak	56	1017	428	527	71	2.043
12- Gedük	84	1647	767	779	167	3.360
13- Çubuk	49	724	467	310	84	1.585
Genel Toplam	694	11297	6309	5628	1036	24.270

Yukarıda da belirtildiği üzere, toplam nüfusa 383 kişilik muaf grubunu da ilave ettiğimizde 24.653 neferlik bir nüfusun olduğu görülür.³⁸⁸

I. Tahrirde yer alan 5 adet köyden 3'ü son tahrir kadar mevcudiyetini sürdürürken 2 köye, II. ve III. Tahrirde tesadüf edilememiştir. Gemerek Köyü I. Tahrirde 81 nefer ile en fazla nüfus barındıran bir köydür.³⁸⁹ II. Tahrirde 231 nefer ile Çubuk nahiyesinin köylerinden birisi olmakla birlikte sadece anılan nahiyenin değil sancağın genelinde 200-299 nüfus aralığındaki en kalabalık köydür. III. Tahrirde ise yine Çubuk Nahiyesinin köylerinden birisi olan Gemerek ,bu tahrirde 399 neferlik nüfusu ile 300+ nüfus aralığında sancakta bulunan 6 köyden birisidir. I. Tahrirde yer alan köylerden birisi de Rumdığın Köyüdür. Anılan .tahrirde 10 neferi olan köy, II. Tahrirde Akdağ Nahiyesi'nin köylerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tahrirde toplam 79 vergi nüfusunun 30 adeti hâne olarak kaydedilmiştir. III. Tahrirde (1576) ise toplam vergi nüfusu 110'a yükselmiştir. I. Tahrirde (1530) yer alan Çepni köyü 36 vergi nüfusu ile Emlak Nahiyesi'nin köylerinden birisi olarak görülmektedir.

³⁸⁸ Burada genel toplamda belirtilen 24.270 rakamı tahrir defterinde kayıtlı "nefer" sayısıdır. Nefer sayısını herhangi bir kat sayı ile çarpmak sayıyı büyütmekten başka bir işe yaramayacağı düşüncesiyle değerlendirmelerde nüfus olarak nefer sayısı esas alınmıştır.

³⁸⁹ BOA TD 155, s. 297.

II.Tahrirde (1556) 82 vergi nüfusuna III. Tahrirde (1576) ise 146 vergi nüfusuna yükselmiştir. I. Tahrirde (1530) yer alıp ta diğer tahrirlerde tesadüf edemediğimiz Çançoğmaz köyünde ise sadece 1 nefer vardır. Kantara Köyü³⁹⁰ ise I. Tahrirde (1530) 48 nefere sahip olmasına rağmen II.(1556) ve III (1576) tahrirlerde anılan köye tesadüf olunamamıştır.

3. III. Tahrirde (1576) Bozok Sancağında Nüfus

III. Tahrirde (1576) Bozok Sancağı genelinde nim, bennak, caba, kaydedilen 37882 vergi nüfusuna karşılık, 4854 mücerred kayıtlı bekar nüfus bulunmaktadır. Bu sayıya müsellemler ve gayr-i müslim halk da dahildir. Bir önceki tahrirde de belirtildiği üzere, çeşitli sebeplerle muaf olan (ama, pir-i fani, mecnun, ma'lul, müflis ve divane vs.) ile, sosyal ve kültürel hizmetlerde bulunanlar ve sipahi-zadeler anılan rakama dahil değildir. Ayrıca, reaya olarak kaydedildiği halde toprak tasarruf ettiğine dair her hangi bir özelliği bulunmayan bizim vasıfsız olarak nitelendirdiğimiz grupta bu toplama dahil değildir. Bunların sayısının da yaklaşık 2030 olduğu kabul edilecek olursa, sancak dahilindeki en son tahmini nüfus, 44.766 olarak tespit edilmiş olur. II. Tahrirde olduğu gibi, bu rakam kesin değildir. Çünkü, bölgede etkin olan göçebe ve yarı göçebe unsurların yaylak kışlak arasındaki hareketi sonucu özellikle yaz aylarında bölge nüfusunun daha da artacağı muhakkaktır. Örneğin “Gariban Cemaati, yirmi bir nefer ile, yaz aylarında Bozok yaylalarında yaylayıp, kış aylarında ise, sahilde kışlamaktadır.”³⁹¹ Bu duruma köylerde de tesadüf etmek mümkündür. II. Tahrirde (1556) yörük cemaatinin kışlağı olarak değerlendirilen bazı köylere III. Tahrirde(1576) tesadüf edilememiştir. Örneğin Kanak-ı Zir Nahiyesine tâbi-i Süleymanlı nd. Akpınar

³⁹⁰ Kantara Köyü kanaatimizce I. Tahrirden sonra (1530) Yeni İl Sancağına kaydedilmiş olabilir. Çünkü 1548’de 38 vergi nüfusuna sahip olan ve Yeni İl Türkmenleri içinde bulunan bir bölük ile, XVII. yüzyılın ortalarında yine Yeni İl Türkmenlerinden olduğu tespit edilen bir başka grup Kantara yurdu adı verilen bir mahalde yaylamaktadır. Bkz. Tufan Gündüz, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri**, İstanbul, 2005, s. 41.

³⁹¹ BOA TD 315 s. 548. Bu cemaata bir sonraki tahrirde tesadüf edilememiştir. Belgede “Cemaat-i gariban an canib-i şarkdan amedide, eyyam-ı sayfda, Bozok”.

Kışlağı Karyesi Alaüddevle Bey'in tımarı olup, on beş nefere sahiptir.³⁹² Ancak anılan Karye'ye II.Tahrirde tesadüf edilememiştir.

Yine II. Tahririnde (1556) Kanak-ı Zir nahiyesine tâbi Öyken Oğlu karyesi Yörük cemaatinin kışlağı olarak geçmektedir. İki nefere sahip olan bu köye III.Tahrirde tesadüf edilememiştir. Belgede “ Kışlak-ı Yörük” tâbiri kullanılmıştır.³⁹³ Yörük taifesinin ikamet ettiği bir köyden “Kışlak-ı Yörük” ibaresi kaldırılmış ve o ana kadar köy ahalisinin ödediği vergi dilimlerinde değişiklikler yapılmıştır. Örneğin Bozok Fakih Köyü Yörük Taifesinden “Tat” Cemaatinin ikamet edip ziraat yaptığı bir köydür. I. Tahrirde (1530) ağnam ve bad-ı heva vergileri hass-ı hümayuna aktarılırken, ikinci kez tahrir olunmasından sonra, köy halkının mütemekkin olup, ziraat yaptığı anlaşılınca, resm-i çift vergisi takdir edilmiştir.³⁹⁴

III. Tahrirde (1576) Bozok Sancağında nüfusun nahiyelere göre dağılımına gelince; Toplam 83 köyde yaklaşık 7764 vergi nüfusuna sahip “Gedik Nahiyesi” İlk sırada görülmektedir. En az nüfusa sahip nahiye ise, yaklaşık 681 civarında bir yekün ile, “Sorkun nahiyesi” dir. Muaflar, gayr-i müslimler ve görevliler dahil olmak üzere, her bir nahiye'nin ortalama nüfusu yaklaşık 3443'ü bulmaktadır. Evli ve bekar nüfusun köylere göre dağılımına gelince; Sancakta her bir köye düşen vergiye tâbi evli nefer sayısı 30.8'i bulurken, bekar yetişkin erkek miktarı ise, yaklaşık 37'yi bulmaktadır.

³⁹² BOA TD 315, s. 137. Belgede “ Yörük Taifesi karyelerine yazılan şerhe dahi, meşruhdur ki, sorub, Nahiyesinde zikr olunmuşdur. Lakin, bunun resim hakkı bile, tımara verilmiştir.”

³⁹³ BOA TD 315, s. 140.

³⁹⁴ BOA TD 315, s. 140. “Karye-i Bozok Fakih, Yörük taifesinden Tat Cemaati mütemekkin olup, ziraat iderler. Hass-ı Hümayun”, “Yörük taifesinin ağnamları ve bad-ı hevaları kadimden haas-ı hümayuna zabt oluna gelmiş haliyen vilayet tahrir olunub, muhasebe-i serir-i a'laya arz olundukda toprak tasarruf iderler.Resm-i çift takdir olunmak ferman olmağın taife-i mezburenin dahi torak tasarruf idüb, külli ziraat edenlerden ferman-ı şerif mucebince resm-i çift vergisi takdir olunub, sair mahsulleri ile, hass-ı hümayuna kayd olunmuşdur. Bi'l külliye, yörük mütemekkin olub, ziraat olunanan karyelerin emvali bu minval üzeredir.” kaydı yer almaktadır.

III. Tahrirde (1576) göre toplam nüfusun nahiyelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Nahiye	Köy	Nim	Bennak	Caba	Mücerred	Toplam
1- Baltı	56	1581	611	2508	455	5155
2- Karadere	50	1046	510	1432	296	3284
3- Sorkun	11	184	83	320	94	681
4- Kanak-ı Zir	44	601	298	826	230	1955
5- Deliceözü	12	349	126	290	92	857
6- Süleymanlı	27	593	244	725	176	2595
7- Kanak-ı Bala	60	773	387	801	287	2248
8- Aliki	22	336	188	625	159	1308
9- Akdağ	63	1270	699	1705	525	4199
10- Boğazlıyan	90	1895	862	2284	448	5489
11- Emlak	62	1375	678	1980	796	4829
12- Gedük	83	2044	1194	3668	858	7764
13- Çubuk	49	821	670	1300	438	3229
Genel Toplam	629	12868	6550	18464	4854	42.736

II. Tahrirde (1556) 694 köy olmasına rağmen muaf gruplar hariç nüfus yaklaşık 24270 civarında iken, III.Tahrirde köy sayısı 629'a inmesine rağmen yine muaf gruplar hariç sancak genelindeki nüfus yaklaşık %76 artış ile 42.736 olmuştur. Köy sayısındaki azalmanın sebepleri "Karyeler" bölümünde izah edilmiştir. Ancak şunu söylemek gerekir ki, yukarıda belirtilen Braudel'in 1500-1600 yılları arasında "Akdeniz nüfusu kabaca iki katına çıkmıştır." Tezine Bozok bölgesi II. ve III. Tahrir oranı itibarı ile, % 76'lık bir oranla katılmıştır. Oranlama açısından bu tahrirlerin seçilmesinin nedeni iki tahrirde de idarî taksimatın kapsamlı bir şekilde yapılması, nahiyeler ve köylerin nüfus durumlarının rahatlıkla tespit edilebilmesidir. I. Tahrir itibarı ile nüfus değerlendirmesi yapmak pek sağlıklı olmasa gerektir. Çünkü, TD 155 numaralı defterin çoğu sayfaları ya yıpranmış yada yırtılmıştır. II.Tahrirde (1556) 6664 olan toplam yetişkin bekar nüfus (caba-müc) III. Tahrirde (1576) % 100'ün üzerinde bir artış ile, 23318'e yükselmiştir. II. Tahrirde 17606 olan evli nüfus ise, III. Tahrirde 19.418' e yükselmiştir. Bu artışta doğum oranlarının yanı sıra daha öncede belirtildiği üzere konar-göçer grupların da etkisi olduğu düşünülebilir.

Bu açıklamalardan sonra anılan bölgedeki köylerin nüfus aralıklarına geçebiliriz.

4. Bozok Bölgesindeki köylerin Nüfus aralıkları da şu şekildedir.

NÜFUS ARALIĞI	1530 Köy Sayısı	1556 Köy Sayısı	1576 Köy Sayısı
0-19	2	275	90
20-49	2	357	177
50-99	1	149	190
100-199	-	30	113
200-299	-	1	12
300+	-	-	6

Tablodan da anlaşılacağı üzere I. Tahrirde (1530) mevcut olan 5 köy daha kuruluş aşamasında 0-19 ve 20-49 nüfus aralığında yer almıştır. II. Tahrir (1556) de de yoğunluk yine 0-19 ve 20-49 aralığındadır. Ancak yüz yılın sonuna doğru 0-19 nüfus aralığındaki köy sayısında yaklaşık % 32.7 oranında bir azalma gözlemlenirken, 20-49 aralığındaki köyler ise, yaklaşık % 50 civarında bir azalma göstermiştir. Bu durumun tersi olarak 50-99 ve 100-199 nüfus aralıklarında bulunan köylerde belirgin bir artış söz konusu olmuştur. 50-99 aralığında II. Tahrir (1556) ile son tahrir arasında yaklaşık %28 'lik bir artış kendini gösterirken, 100-199 aralığındaki köylerde ise, % 100'ün üzerinde bir artış olmuştur. 200-299 nüfus aralığındaki köy sayısında II. Tahrirde (1556) 1 köy bulunurken III. Tahrirde (1576) bu sayı 12'ye çıkmıştır. 300+ grubunda ise ilk iki tahrirde her hangi bir köy sayısına tesadüf edilmezken, III. Tahrirde (1576) 6 adet köy yer almıştır. Köy sayısı itibarı ile II. Tahrirde (1556) diğer tahrirlere nazaran daha çok köy bulunmasına rağmen nüfus aralığı dikkate alındığında III. Tahrirde (1576) nüfus yoğunluğunun daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi yüz yılın sonuna doğru nüfus kesafetinin artması ile birlikte bazı köylerin ekonomik ihtiyaçları karşılama bakımından daha elverişli olması ile ilgili olabilir.

Gayr-i müslimlere gelince, bunlar müslümanlar ile aynı köylerde yaşamaktaydılar. Keza onların meskûn olduğu köylerin nüfus oranlarının büyük denilebilecek köyler olduğunu ifade etmek gerekir.

Gayr-i Müslimlerin Meskun olduğu Köylerin Nüfus Aralıkları

NÜFUS ARALIĞI	1530 Köy Sayısı	1556 Köy Sayısı	1576 Köy Sayısı
0-19	2	-	-
20-49	2	2	1
50-99	1	4	2
100-199	-	1	4
200-299	-	1	-
300+	-	-	1

Anlaşılabacağı üzere gayr-i müslimler I. Tahrirde (1530) 0-19 ve 20-49 nüfus aralığındaki köylerde ikamet etmişlerdir. II. Tahrirde (1556) 50-99 aralığında 4 köyde meskun iken, yüzyılın sonunda % 50 azalma ile bu sayı 2'ye düşmüştür. 100-199 aralığında ise, II. Tahrirde (1556) 1 olan köy sayısı %100'ün üzerinde bir artışla 4'e yükselmiştir. 200-299 aralığında II. Tahrirde 1 köy yer alırken III. Tahrirde (1576) bu köy yerini daha kalabalık nüfus potansiyeline sahip olan 300+ nüfus aralığındaki köye bırakmıştır.

D. KIRŞEHİR SANCAĞINDA NÜFUS

KIRŞEHİR SANCAĞI	I.Tahrir-1485	II.Tahrir-1526	III.Tahrir-1584
Toplam Nüfus	2.754	9.222 ³⁹⁵	24.346

1. I. Tahrirde (1485) Kırşehir Sancağında Nüfus

Çalışma sahamızda bulunan Kırşehir Sancağındaki nüfus dağılımı Bozok Sancağındaki nüfus dağılımına benzemektedir. Çünkü, her iki sancakta da nüfusun belirlenmesinde konar-göçerlerin rolü büyük olmuştur. Hicrî-890 (M. 1485)'te sancak genelinde nim, bennak ve caba kayıtlı yaklaşık 338 vergi nüfusuna karşılık, 511 nefer mücerred kayıtlı bekar nüfus vardır. Köylerde tespit ettiğimiz mücerred grubu 104 iken konar-göçer cemaatlerde bu sayı 407 civarındadır. Bu durum bölgede yerleşmenin henüz daha tam manası ile gerçekleşmediğini göstermektedir. Çünkü zikredilen sayılar haricinde her hangi bir vergi dilimine sahip olmayan bizim de vasıfsız olarak nitelendirdiğimiz 1829 neferlik bir zümrenin tespit edilmesidir. Anılan tarihte toplam on üç adet köy tespit edilmiştir. Bu durumda köy başına düşen evli hâne sayısı yaklaşık 20 civarında iken, bekar nüfus miktarı ise, 45'i bulmaktadır (79 neferlik caba miktarı da bekar nüfusa dahil edilmiştir). Bekar nüfusun evli nüfusa oranının % 100'ün üzerinde olması bölgede bulunan konar- göçer grupların hemen hemen tamamının mücerred vergi dilimi içerisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu tahrirde Toplam nüfusa baktığımızda 849 nefer (nim, bennak, caba, mücerred) kayıtlı nüfusun yanında 1829 adet vasıfsız, 4 adet hariçten gelip Kırşehir' de mütemekkin olanlarla birlikte 72 neferlik muaf grubunu da

³⁹⁵ 998 Numaralı Maliye Defterine göre, Bozok Kazasına tâbi Kırşehir Kazasının toplam 9222 neferi vardır. s. 682.

eklediğimizde yaklaşık olarak 2754 neferlik bir nüfus potansiyeli ortaya çıkmaktadır. İlhan Şahin 1485'te Kırşehir'in idarî bakımından Bozok Livasına bağlı bir kaza olduğunu bu tarihte kaza merkezi olan Kırşehirin 1000 civarında bir nüfusa sahip olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁶

Köy Adı	Nim	Bennak	Caba	Mücerred	Toplam
Hacim nd, Kara Öyük	80	16	35	42	173
Mucur	23	-	5	7	35
Cemele	13	14	7	5	43
Yenice	8	-	2	1	11
Kızılca	8	1	4	4	17
Göynük	10	-	3	1	14
Kocacı	5	-	-	1	6
Selmisenk	7	2	19	5	33
Orta Köy	19	-	-	2	21
Denalende	8	1	2	3	14
Bazarcık Öyük ³⁹⁷	-	-	-	5	5
Haydari ³⁹⁸	-	-	-	18	18
Ritarik nd Na'alger ³⁹⁹	-	-	-	3	3
Reaya-yı ⁴⁰⁰ Derbend-i Şehr	39	5	2	7	53
Toplam	220	39	79	104	442

I. Tahrirde (1485')te 13 köy, 91 cemaat ve 43 adet bölüklerle birlikte yaklaşık 2754 olan bölge nüfusu, II. Tahrirde (1530)'da 10 köy, 115 cemaat ve 27 adet bölüklerle birlikte 9222'ye yükselmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁶ İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", **Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Eylül 1985-Kırşehir**, İstanbul, 1986, s. 228.

³⁹⁷ BOA TD 19, s. 288. Alaüddevle Bey tarafından Şeyh Nureddin'e dua-yı devlet için tapusu ile birlikte verilmiştir. Şeyhin yanında Mevlana Nureddin, Mevlana Seyyid Ahmed (hatip), Ahmed Fakih (müezzin) ve Mevlana Bedreddin diye bilinen toplam 5 nefer vardır.

³⁹⁸ BOA TD 19, s. 287. Haydari Zaviyesi için tasarrufta bulunan iş bu 18 kimse derviş-zadelerdendir.

³⁹⁹ BOA TD 19, s. 290. Hoca Haydari Zaviyesinde tasarruf olunur. Birisi şeyh olmak üzere toplam üç kişi vardır.

⁴⁰⁰ BOA TD 19, s. 279. Köy olmamasına rağmen bu grubu da buraya almamızın nedeni nim, bennak ve caba vergi dilimlerine dahil edilmeleridir.

⁴⁰¹ **998 Numaralı Muhasebe İcmal Defteri**, s. 682. Bu tahrirde Çongar Cemaati'nin mütemekkin olduğu Hacim Köyü toplam 243 nefer olarak tespit edilmekle birlikte malikane geliri Hacı Bektaş Zaviyesine Aktarılmıştır (s. 679), Yine Çongar Cemaati'nin mukim olduğu Mucur Köyü ise toplam 102 nefere sahiptir. Malikane gelirinin yarısı Ahi Evran diğer yarısı ise Aşık Paşa Zaviyelerine aktarılmıştır (s. 680), Uz kişi (Öz Kişi) cemaati'nin ikamet ettiği Cemele Köyü 72 nefere sahip olmakla birlikte malikane gelirinin tamamı Şeyh Süleyman Zaviyesine aktarılmıştır (s. 678), Yörügan Cemaatinin mukim olduğu Yenice Köyü 10 nefere sahiptir. Belgede "Yörügan-ı Kal'a-i Cemele" olarak geçmektedir. Bu köyünde malikane geliri Şeyh Süleyman Zaviyesine aktarılmıştır. (s. 674). Kocacı, Haydari, Orta, Göynük, Selmisenk ve Kızılca Köyleri için bkz aynı defter (s. 649, 653, 659, 661, 675, 679).

2. III. Tahrirde (1584) Kırşehir Sancağında Nüfus

Anılan tahrirde Kırşehir Sancağında nim, bennak, çift, ekinlü ve caba olarak kaydedilen 20.802 neferlik vergi nüfusuna karşılık 368 nefer mücerred nüfus vardır. Bu durumda ortalama köy başına düşen evli hâne sayısı yaklaşık 20 iken, bekar nüfus miktarı ise, 10 civarındadır (bu nüfusa 6405 caba ile, 368 mücerred grupları dahildir). Sancak genelinde toplam nüfus ise, 21170'tir (nim, bennak, caba, çift ekinlü ve mücerred) bu nüfusa gayr-i müslimler dahildir. Ancak bu dönemde bölgede bulunan ve her hangi bir vergi dilimi içerisinde yer almayan yüzde pare yörükleri ile birlikte çeşitli sebeplerle muaf olan reayanın yanında, idarî, sosyal ve kültürel hizmetlerde bulunanlar ve sipahi-zadeler bu toplama dahil değildir. Ayrıca daha öncede belirtildiği üzere deftere reaya olarak kaydedilip de herhangi bir niteliği olmayan ve vasıfsız olarak değerlendirdiğimiz kimselerde anılan rakama dahil değildir. Yaklaşık olarak 3176 neferlik bir gruba tekabül eden bu rakamı da genel toplama eklediğimizde 24.346 rakamına ulaşmış oluruz. Bu tahrirle birlikte idarî açıdan daha net bir örgütlenme biçimi ortaya çıkmış, başta merkez Kırşehir kazası olmak üzere, Hacı Bektaş, Süleymanlı, Konur, Günyüzü, Dinek, Keskin ve Çiçek Dağı olmak üzere toplam sekiz nahiye ihdas edilmiştir. Nüfusun nahiyelere göre dağılımı da aşağıdaki gibidir.

III. Tahrire (1584) göre toplam nüfusun nahiyelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Nahiye	Köy	Nim	Çift	Bennak	Ekinlü	Caba	Mücerred	Toplam
Merkez	117	952	356	869	78	971	309	3535
Hacı Bektaş	79	1047	149	1175	-	1345	-	3716
Süleymanlı	125	1283	38	1291	7	1627	1	4247
Konur	120	834	315	726	4	608	1	2488
Günyüzü	90	618	307	629	-	641	11	2206
Dinek	35	306	4	372	1	345	1	1029
Keskin	85	860	3	825	13	793	17	2511
Çiçekdağı	101	1208	-	123	4	75	28	1438
Toplam	752	7108	1172	6010	107	6405	368	21.170

Yukarıda da belirtildiği üzere, I. Tahrirde (1485)'te 2754 olan bölge nüfusu II. Tahrirde yaklaşık %30 artışla 9222'ye yükselmiş son tahrir olan III. Tahrirde ise, % 100'ün üzerinde bir artış ile, 24.346'ya yükselmiştir. Son tahrirde nüfus yapısındaki bu hızlı artışın sebebi Bozok Sancağında olduğu gibi özellikle XVI. yüz yılın ortalarından itibaren başta Dulkadirlü Türkmenleri olmak üzere bir çok kabile ve cemaatin ikamet etmek üzere tercih ettiği bölge

olmasından ileri gelmektedir.⁴⁰² Bu tahrirde yaklaşık 2000 neferin üzerinde tespit ettiğimiz yüzde pare yörükleri de önemli bir yekün teşkil etmektedir. Bu gruplar Özellikle Çiçekdağ nahiyesinin teşekkülünde birinci derecede rol oynamışlardır. Bu konuya konar-göçerler konusunda teferruatlı bir şekilde değinilecektir. Bu açıklamalardan sonra üç tahrir itibarıyla Kırşehir’de bulunan köylerin bulundukları nüfus aralıklarına geçebiliriz.

Kırşehir sancağında bulunan köylerin yer aldıkları nüfus aralıkları I. ve II. Tahrirler kıyaslandığında büyük farklılıklar göstermemektedir. Ancak III. Tahrirde nüfus aralıklarının büyük oranda açıldığı görülmektedir. Bu farklılığın oluşmasında en önemli faktör Kırşehirin son tahrir ile birlikte gelişimini tamamlaması ve Merkez Kırşehir olmak üzere, Hacı Bektaş, Süleymanlı, Konur, Günyüzü, Dinek, Keskin ve Çiçekdağ adları ile anılan nahiyelerinin oluşmasıdır. Ayrıca ilk iki tahrire nazaran son tahririn daha sıhhatli yapılmış olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmak lazımdır.

Kırşehir’de bulunan köylerin bulunduğu nüfus aralıkları aşağıda verilen tablodaki gibidir:

NÜFUS ARALIKLARI	1485	1530	1584
0-19	10	4	246
20-49	2	1	345
50-99		3	101
100-199	1	1	18
200-299		1	1
300+			1

Tablodan anlaşılacağı üzere, I. Ve II.Tahrirde köylerin nüfusu 0-19 aralığında kümелendiği görülmektedir.I. Tahrir de anılan nüfus aralığında 10 köy varken II. Tahrirde 4’e düşmüş, III. Tahrirde 246’ya ulaşmıştır. 20-49 aralığında ise I. Tahrirde 2 köy bulunurken II. Tahrirde bu sayı 1’e gerilemiş, III. Tahrirde ise 345’i bulmuştur. 50-99 nüfus aralığında I. Tahrirde köye tesadüf edilmez iken, II. Tahrirde 1 köyün yer aldığı saptanmıştır. III. Tahrirde ise 101 köy tespit edilmiştir. 100-199 aralığında I. Ve II. Tahrirlerde 1 köy bulunmakla birlikte III. Tahrirde bu sayı 18’e yükselmiştir. 200-299 aralığında I.Tahrirde köy olmamasına karşın II.Tahrirde 1 ve III. Tahrirde de 1 köye

⁴⁰² Gündüz, **age**, s. 21.

tesadüf edilmiştir. 300+ aralığında ilk iki tahrire göre her hangi bir köy bulunmazken III. Tahrirde 1köy tespit edilmiştir.

Görülüyor ki, özellikle yüz yılın ikinci yarısından itibaren hem köy sayısında hem de köylerin nüfus aralıklarında bir artış gözlemlenmektedir. Bu durum daha önce izah etmeye çalıştığımız Bozok sancağı ile karşılaştırıldığında I. Tahrirler itibarı ile, köy sayıları bakımından belki Kırşehir sancağı Bozok sancağından fazla olabilir. Ancak nüfus aralıkları bakımından tam bir uyum söz konusudur. Çünkü her ikisinde de köylerin kümелendiğı nüfus aralığı 0-19 aralığıdır. Son tahrirler itibarı ile, nüfus aralığının dağılımı açısından yine herhangi bir sorun yaşanmazken bu sefer I. Tahririn tam tersi olarak Bozok sancağındaki köy sayısı fazladır. Son tahrir itibarı ile, 50-99 nüfus aralığında Bozok sancağında 190 adet köy bulunurken Kırşehir sancağında bu rakam 101'dir. 100-199 nüfus aralığında ise, yine son tahrir baz alınmak sureti ile Bozok sancağında 113 köy varken Kırşehir sancağında ise, 18 köy tespit edilmiştir. 200-299 nüfus aralığında Bozok'ta 12 köy bulunurken Kırşehirde bu rakam sadece 1'dir. 300+ aralığında da Bozok sancağında 6 adet köy mevcut iken Kırşehir sancağında yine rakam, 1'dir.

Kırşehir sancağında gayr-i müslimlerin bulundukları köylerin nüfus aralıkları da Bozok Sancağında olduğu gibi I.Tahrirler(1485) itibarı ile daha çok 0-19 nüfus aralığı ile 20-49 aralığında toplanmıştır.II. Tahrirle birlikte (1530) köylerin nüfus bakımından büyümesi ile birlikte 50-99 aralığında 1 ve 100-199 aralığında 1 olmak üzere nüfus bakımından fazla köyler her zaman olduğu gibi yine gayr-i müslimlerin tercih sebebi olmuştur. III. Tahrirde ise 20-49 nüfus aralığından 300+ aralığına kadar eşit bir şekilde dağılmışlardır. Daha öncede belirtildiğı üzere onları böyle bir davranışa iten neden kalabalık nüfuslu yerleşim birimlerinin kendilerini emniyette hissetmelerini sağlamasıdır. I. Tahrirler (1485) genellikle köylerin yeni teşekkül etmeye başladığı dönemler olarak bilinir. Dikkat edilirse gayr-i müslimler Bozok Sancağında olduğu gibi kendilerini her dönemde yerleşik hayata adapte etmişlerdir. İlk tahrirde yer alan 1 köy ikinci tahrirde kaybolmuştur. Belgede Denalende olarak geçen bu köy 14 nefere sahip olmakla birlikte tamamı gayr-i müslimdir.

Kırşehir’de bulunan gayr-i müslimlerin bulunduğu köylerin Nüfus aralıkları:

NÜFUS ARALIĞI	1485	1530	1584
0-19	2	1	-
20-49	3	1	1
50-99	-	1	1
100-199	-	1	1
200-299	-	-	1
300+	-	-	-

E. NİĞDE SANCAĞINDA NÜFUS

Çalışma sahamızda bulunan bir diğer sancak ta Niğde sancağıdır. Niğde sancağındaki nüfusun gelişimi ve dağılışı Bozok ve Kırşehir sancaklarından farklıdır. Çünkü Niğde sancağı daha I. Tahrirden (1500) itibaren önce “nefs” adı verilen şehir merkezinde toplanmış daha sonra bağlı nahiyeler ve köyler teşekkül etmiştir. Bozok ve Kırşehir Sancaklarında ise nüfus önce konar-göçer cemaatlerin etkisi ile, kırdan oluşmuştur. Zamanla, köylerin teşekkül etmesi ile yerleşik bir düzene geçilmiş, bu köylerden bazılarının da lokomotif görevi görmesi ile de büyük yerleşim birimleri olan nahiyeler ortaya çıkmıştır. Örneğin Bozok Bölgesinde “Gemerek Köyü”,⁴⁰³ Kırşehir sancağında ise, Hacim nd.Kara Öyük⁴⁰⁴ bu tür köylerdendir.

Bu açıklamalardan sonra Niğde Sancağındaki nüfusun dağılışına geçebiliriz.

NİĞDE SANCAĞI	I. Tahrir-1500		II. Tahrir-1518		III Tahrir-1584	
	Hane	Neferen	Hane	Neferen	Hane	Neferen
	3124	4473	9333	12586	-----	39400

1. I. Tahrirde (1500) Niğde Sancağında Nüfus

I. Tahrir de Sancak dahilinde 3124 hâneye ile, nim, çift, bennak, ve caba kaydedilen 3914 vergi nüfusuna karşılık 559 mücerred kayıtlı bekar nüfus tespit edilmiştir. Bu durumda ortalama köy başına düşen evli hâne sayısı yaklaşık 29 iken bekar nüfus miktarı ise, yaklaşık 11 civarındadır.

⁴⁰³ Bozok Sancağında nüfus bölümünde de açıklandığı üzere Gemerek, Bozok Sancağındaki en büyük köylerden birisidir.Yüz yılın başından sonuna kadar geçen sürede bu özelliğini korumuştur. Günümüzde de Sivas ilimizin önemli ilçelerinden birisidir.

⁴⁰⁴ Hacim nd. Kara Öyük Köyü Karye bölümünde de izah edildiği üzere, ilk tahrirden son tahrir kadar merkez olma özelliğini korumuştur. Günümüzde ise, Kırşehir ilimizin ilçelerinden birisi olan Hacı Bektaş ilçesinin teşekkülünde önemli rol oynamıştır.

Toplamda yaklaşık 4473 nefer olan sancak nüfusuna çeşitli sebeplerle muaf olan reaya ile, idarî, sosyal ve kültürel hizmetlerde bulunanlar ve sipahiler dahil değildir. Daha öncede belirtildiği üzere defterde reaya olarak belirtilip de her hangi bir vergi dilimi içerisinde değerlendirilmeyen bizim “vasıfsız” olarak değerlendirdiğimiz 191 neferi de ilave ettiğimizde sancaktaki nüfus toplamda yaklaşık 4664’ü bulmaktadır.

Nüfusun nahiyelere göre dağılımına baktığımızda toplam 55 köyde 3151 nefer ile Niğde merkez kazası ilk sırada yer almaktadır. En az nüfusa sahip nahiye ise, 10 köyde toplam 289 neferlik nüfus potansiyeli ile Melikübi Nahiyesidir. Buna göre, muaflar gayr-i müslimler ve görevliler dahil her bir nahiyedeki köyün ortalama nüfusu yaklaşık, 42.4’tür. Ancak bu tahrirde köyler arasında birkaç hâneli olanların yanı sıra “Kali” Köyü gibi bir nahiyeden daha fazla nüfus barındıran köylere de tesadüf edilmektedir.⁴⁰⁵

I. Tahrirde (1500) göre toplam nüfusun nahiyelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Nahiye	Köy	Nim	Çift	Bennak	Caba	Mücerred	Toplam
Merkez	55	1226	151	924	442	408	3151
Melendos*	31	295	89	129	86	87	686
Şamardı	15	129	66	55	46	51	347
Melikübi	10	74	88	71	43	13	289
Genel Toplam	110	1724	394	1179	617	559	4473

*Melendos diye anılan nahiye daha sonraki tahrirlerde Melendiz olarak geçmektedir.

2. II. Tahrirde (1518) Niğde Sancağında Nüfus

II. Tahrirde (1518) Niğde Sancağı genelinde 9333 hâne ile nim, çift, bennak ve caba kaydedilen toplam 12503 vergi nüfusuna karşılık 83 mücerred kayıtlı bekar nüfus bulunmaktadır. Bu durumda ortalama köy başına düşen evli hâne sayısı yaklaşık 34 iken, bekar nüfus miktarı da yaklaşık 13 ‘ü bulmaktadır. Bu rakama gayr-i müslimlerde dahildir. Ancak çeşitli sebeplerle muaf olan reaya ile (Ama, pir-i fani, imam, şeyh, zaviyedar, şeyh vs.) sipahiyan grubu dahil değildir. Ayrıca defterde reaya durumunda

⁴⁰⁵ BOA TD 42, s. 19-24. Kali Köyü I. Tahrirde (1500)’de 280 hâne ve 386 nefer ile melikübi Nahiyesinden daha fazla bir nüfusa sahiptir. I. Tahrirde TD 42 mufassal defterin bazı sayfalarının eksik olmasından dolayı Anduğ ve Ürgüb Nahiyelerinin nüfusları ile ilgili bir değerlendirme yapmamız mümkün olamamıştır.

olduğu halde toprak tasarruf ettiğine dair herhangi bir niteliği bulunmayan bizim “vasıfsız” olarak nitelendirdiğimiz kimselerde dahil değildir. Bu grupları da dahil ettiğimizde yaklaşık 14387 rakamı ortaya çıkmaktadır.

Toplam 49 köyde yaklaşık 3158 nüfus ile Bor nahiyesi birinci sıradadır. En az nüfusa sahip nahiye ise, 11 Köy de toplam 448 civarında bir yekün ile Melikübi gelmektedir. Buna göre yukarıda zikr edilen 14387 neferlik genel nüfus dikkate alındığında bir nahiyenin ortalama nüfusu yaklaşık 1.500’e yaklaşmaktadır. Bu nüfusun köylere dağılımı ise, yaklaşık 52’yi bulmaktadır. Ancak, I. Tahrirde olduğu gibi köyler arasında birkaç hâneli olanların yanı sıra 400’ün üzerinde olan köylerde vardır.

II. Tahrirde (1518) göre toplam nüfusun nahiyelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Nahiye	Köy Sayısı	Çift	Nim	Bennak	Caba	Mücerred	Toplam
Nefs-i Niğde ⁴⁰⁶		-	4	-	1	77	82
Bor	49	51	1085	1219	798	5	3158
Melikübi	11	104	118	104	122	-	448
Şamardı	21	60	178	126	107	1	472
Melendiz	30	45	271	152	124	-	592
Nefs-i Kara Hisar	-	-	31	65	61	-	157
Kara Hisar	26	70	393	264	239	-	966
Nefs-i Develi		1	36	62	25	-	124
Develi	21	106	389	267	301	-	1063
Nefs-i Ürgüb	-	-	56	175	154	-	385
Ürgüb	28	89	424	215	258	-	986
Uç Hisar	16	14	332	211	171	-	728
Anduğu ⁴⁰⁷	29	31	604	472	412	-	1519
Sücaaddin	44	31	917	502	456	-	1906
Genel Toplam	275	602	4838	3834	3229	83	12586

3. III. Tahrirde (1584) Niğde Sancağında nüfus

III. Tahrirde (1584) sancak genelinde nim, bennak çift ve caba kaydedilen toplam 32.477 vergi nüfusuna karşılık, 2423 adet mücerred ve

⁴⁰⁶ I. Tahrirde Bor, Niğde şehir merkezini oluşturan bir kaza konumundadır. II. Tahrirde Niğde’nin şehir merkezi oluşmuş ve yavaş yavaş Bor Kazasından ayrılmaya başlamıştır. III. Tahrirde görüleceği üzere Niğde Şehir merkezi ile birlikte Nahiyesi de teşekkül edecek merkez nahiyeye tâbi köyler kurulacak ve Bor Kazasından tamamen ayrılacaktır. Bor Kazası ise kendisine tâbi ayrı köyleri ile yine Niğde Sancağına bağlı bir kaza olarak mevcudiyetini devam ettirecektir.

⁴⁰⁷ Hicrî 924 (Miladi 1518) tarihinde kaza statüsünde olan Anduğu Hicrî 992 (M. 1584) tarihinde nahiye statüsüne indirgenerek Bor kazasına bağlanmıştır.

sagir⁴⁰⁸ kayıtlı bekar nüfus bulunmaktadır. Mücerred ve sagir grubunu da ilave ettiğimizde toplam 34.900 rakamı elde edilir. Bu durumda köy başına düşen ortalama evli hâne sayısı yaklaşık 41 iken, bekar nüfus⁴⁰⁹ miktarı ise, 36 civarındadır (14053 neferlik caba adedi de bu toplama dahildir). Bu dönemde bekar nüfus miktarında önceki tahrirlere nazaran büyük artış gözlemlenmektedir.⁴¹⁰ Bunun nedeni olarak, bu dönemde tarıma açılan yeni toprak miktarı ile ekilmekte olan yerlerin oldukça etkili olan nüfus artışına uyum gösterememesi olarak izah edilebilir. Ayrıca yeni yerleşen konar-göçerlerinde toprağa olan yüksek talebi köylünün yaşam standardında bir düşüşü beraberinde getirmiş olabilir.⁴¹¹ Özellikle bu son tahrirden sonra başta “Adana Perakendeleri” olmak üzere çok sayıda konar-göçer toplulukları bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bunun en belirgin örneğini Develi nahiyesinde görmek mümkündür. bir önceki tahrirde 21 köyü bulunan nahiyenin III. Tahrirden sonra 81 köye ulaştığı ve bu köylerinde 36’sının konar-göçerler tarafından kurulmuş olduğu mufassal deftere kaydedilmiştir.⁴¹² Yukarıda zikredilen 34.900 vergi nüfusuna gayr-i müslim halk da dahildir. Bu toplama çeşitli sebeplerle muaf olan reaya ile, idarî, sosyal ve kültürel hizmetlerde bulunanlar ve sipahi-zadeler dahil değildir. Daha öncede belirtildiği üzere defterde reaya durumunda olduğu halde toprak tasarruf ettiğine dair her hangi bir niteliği bulunmayan “vasıfsızlar” da anılan toplama dahil değildir. Yaklaşık 3.770 olan bu gruplar ile birlikte 383 neferlik Adana

⁴⁰⁸ Sagir, “sad” harfi ile sembolize edilen bu kavrama 1500 ve 1518 yıllarında yapılan tahrirlerde tesadüf edilememiştir. Barkan, İçil Livası Sipahizadegan kanununda 18 yaşından küçük olan çocukları ifade ettiğini belirtmektedir. Barkan, Kanunlar, s. 55. İç İl livası sipahizadegan kanunu vd. Erhan Afyoncu ise, bu terimle 18 yaşından küçük olan sipahizadelerin kastedildiğini belirtmektedir. Bkz. Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, Türk İktisat Tarihi Sayısı, İstanbul 2003, s. 272.

⁴⁰⁹ Bekar nüfus miktarında caba, 14.053 iken mücerred miktarı ise 466 sagir ise 1957 civarındadır.

⁴¹⁰ Daha öncede zikredildiği üzere I. Tahrirde Hicrî-906 (m.1500)’de köy başına düşen bekar nüfus 11 nefer iken II. Tahrirde Hicrî-924 (m. 1518)’de 13 nefer olarak göze çarpmaktadır.

⁴¹¹ Faroqhi, Osmanlı Şehirleri s. 141.

⁴¹² KKA TD 135, s. 296/a-b. Belgede “Karye-i Halcıma sakin-i der kaza-i Adana,”; “Karye-i Yunus der Kaza-i Adana” kaydı düşülmüştür. Bu tahrirde özellikle Adana perakendelerine çok sayıda tesadüf etmek mümkündür. Bizim tespit ettiğimiz kadarı ile 383 nefer Adana perakendesi anılan tahrirde Niğde Sancağına gelmiştir.

perakendelerini de ilave ettiğimizde genel nüfus toplamı 39.053'ü bulmaktadır. Nüfusun nahiyelere göre dağılımında ise 81 köyde 7462 neferlik nüfus potansiyeli ile Develi Nahiyesi birinci sırada yer almaktadır. En az nüfusa sahip nahiye ise, 17 köyde toplam 434 civarında bir yekün ile, Kız Melek nahiyesi gelmektedir. Yaklaşık olarak 39.053 olan sancak nüfusuna (muaflar, gayr-i müslimler ve görevliler dahil) göre her bir nahiyenin ortalama nüfusu yaklaşık 3.550 civarındadır. Bu genel nüfusun köylere dağılımı ise, yaklaşık 86'yı bulmaktadır. Ancak köyler arasında birkaç haneli köylerin yanında Kali Köyü⁴¹³ gibi 1031 nefer ve sekiz mahallesi olan köylerde vardır.

III. Tahrire (1584) göre toplam nüfusun nahiyelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Nahiye	Köy	Nim	Çift	Bennak	Caba	Mücerred	Sagir	Toplam
Niğde (Merkez)	-	1	-	-	-	466	5	472
Nahiye-i Niğde	25	429	15	811	715	-	98	2068
Melikübi	26	399	74	548	486	-	87	1594
Melendiz	41	411	14	483	597	-	45	1550
Karmelek	17	113	2	153	160	-	6	434
Şamardı	46	408	11	805	1121	-	160	2505
Uç Hisar	37	542	3	820	922	-	95	2382
Bor (Merkez)	-	-	-	897	949	-	97	1943
Nahiye-i Bor	38	593	6	1351	1679	-	402	4031
Ürgüb (merkez)	-	32	-	348	260	-	198	838
Nahiye-i Ürgüb	44	612	21	993	1007	-	209	2842
Sücaaddin	46	771	13	1185	1394	-	104	2467
Kara Hisar (Merkez)	-	4	-	169	117	-	84	374
Nahiye-i Kara Hisar	54	605	34	935	915	-	115	2604
Develü (Merkez)	-	46	-	167	117	-	4	334
Nahiye-i Develü	81	1128	35	2437	3614	-	248	7462
Toplam	455	6094	228	12102	14053	466	1957	34900

4. Niğde Sancağı'nda bulunan Köylerin Bulundukları Nüfus Aralıkları

Niğde Sancağındaki Köylerin Nüfus Aralıklarına göre dağılımı ise, şu şekildedir.

NÜFUS ARALIKLARI	1500 Köy Sayısı	1518 Köy Sayısı	1584 Köy Sayısı
0-19	29	50	41
20-49	40	100	122
50-99	4	31	110
100-199	5	15	55
200-299	-	-	7
300+	1	1	7

⁴¹³ KKA TD 135, s. 121/b-125/b.

Niğde sancağında tıpkı Bozok ve Kırşehir sancaklarında olduğu gibi I. Tahrir (1500) itibarıyla köyler 0-19 ve 20-40 nüfus aralığında toplanmıştır. 50-99 nüfus aralığında 4, 100-199 aralığında 5 ve 300+ aralığında ise, 1 köy mevcuttur. Bozok Sancağında ise, 50-99 nüfus aralığında 1 köy yer alırken diğer nüfus aralıklarında köylere tesadüf edilememiştir. Kırşehir Sancağında I.Tahrirde (1500) ilk iki nüfus aralığından başka diğer nüfus aralıklarında köyler teşekkül etmemiştir. II. Tahrirde (1518) ise Niğde sancağında Bozok sancağında olduğu gibi köylerin nüfus aralıklarında dengeli bir dağılım söz konusudur. 0-19 aralığında 50, 20-49 aralığında, 100, 50-99 aralığında 31, ve 300+ aralığında ise, 1 köy mevcuttur. 200-299 aralığında Niğde sancağında köy bulunmazken, Bozok sancağında ise bu aralıktaki köy sayısı 1 dir. III. Tahrirde (1584) sancak dahilindeki köy sayısı yaklaşık olarak % 76 oranında artmıştır. Buna paralel olarak bazı nüfus aralıklarındaki köy sayıları artarken, bazıları da azalma göstermiştir. 0-19 aralığındaki köy sayısı 50 den 41'e düşerken yaklaşık %19 oranında bir azalma görülmüştür. 20-49 nüfus aralığındaki köy sayısı ise,% 22 oranında bir artış ile, 100'den 122' ye yükselmiştir. Sancak dahilinde en çok artış 50-99 nüfus aralığında olmuştur.bir önceki tahrirde 31 olan anılan nüfus aralığındaki köy sayısı, III. Tahrirde (1584) 110'a yükselmiştir. 100-199 nüfus aralığında bir önceki tahrirde 15 olan köy sayısı III.Tahrirde 55'e yükselmiştir. İlk iki tahrirde 200-299 nüfus aralığında tesadüf edemediğimiz köy sayısı III. (1584) tahrirde 7'ye yükselmiştir. Bozok sancağında bu sayı 12'yi bulurken, Kırşehir sancağında ise,1 dir. 300+ nüfus aralığında ise, ilk iki tahrirde 1 olan köy sayısı III. Tahrirde (1584) 7'ye yükselmiştir. Bu rakam son tahrir itibarı ile, Bozok sancağında 6 iken, Kırşehir sancağında 1'dir. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, özellikle III. Tahrirden sonra yeni kurulan köylerle birlikte nüfus aralıklarının yapısı da değişmiştir. Köy sayılarına paralel olarak nüfusları da artmıştır.

Gayr-i müslimler ise tıpkı Bozok ve Kırşehir sancaklarında olduğu gibi, muhtemelen Niğde sancağında da kalabalık köylerde yer almaktadırlar. Gayr-i müslimlerin mukim olduğu köylerin nüfus aralıkları aşağıdaki gibidir.

Niğde sancağı'nda bulunan Gayr-i müslimlerin bulundukları köylerin nüfus aralıkları şu şekildedir:

	1500 Köy Sayısı	1518 Köy Sayısı	1584 Köy Sayısı
0-19	2	1	1
20-49	4	12	10
50-99	3	5	11
100-199	-	2	17
200-299	-	-	2
300+	-	-	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere I. Tahrirde 0-19 nüfus aralığında bulunan 2 köy II. ve III. Tahrirlerde 1'e düşmüştür. Bu yapı Bozok ve Kırşehir sancağında da aynen korunmuştur. Her iki sancakta da 0-19 aralığında olan köy sayısı I. Tahrirde 2 iken diğer tahrirlerde bu nüfus aralığında köye tesadüf edilememiştir. 20-49 aralığında sancak dahilinde I. Tahrirde 4 II. Tahrirde, 12 olan köy sayısı III. Tahrirde 10'a düşmüştür. Bu nüfus aralığında Bozok sancağında ilk iki tahrirde 2 olan köy sayısı III. Tahrirde 1'e düşmüştür. Kırşehir sancağında ise, bu sayı 1'dir. 50-99 aralığında I. Tahrirde 3, II. Tahrirde 5 olan köy sayısı III. Tahrirde 11'e yükselmiştir. Bozok sancağında I. Tahrirde 1, II. Tahrirde, 4, III. Tahrirde ise 2'ye düşmüştür. Kırşehir sancağında bu nüfus aralığındaki köy sayısı ise, 1'dir. 100-199 nüfus aralığında Kırşehir sancağı hariç Niğde ve Bozok sancaklarında %100'ün üzerinde artışlar görülmüştür. Niğde sancağında I. Tahrirde bu nüfus aralığında köye tesadüf edilmezken, II. Tahrirde 2'ye III. Tahrirde de 17'ye yükselmiştir. Bozok sancağında ise, Niğde sancağında olduğu gibi I. Tahrirde anılan nüfus aralığında köy bulunmamakla birlikte, II. Tahrirde 1 ve III. Tahrirde bu sayı 4'e yükselmiştir. Kırşehir sancağında ise bu nüfus aralığındaki köy sayısı sadece 1'dir. 200-299 nüfus aralığında ilk iki tahrirde gayr-i müslim köy sayısına tesadüf edilememiştir. III. Tahrirde ise bu sayı 2'ye yükselmiştir. Bozok ve Kırşehir sancağında ise bu nüfus aralığında 1'er adet köy bulunmaktadır. 300+ nüfus aralığında Niğde ve Kırşehir sancaklarında gayr-i müslim köye tesadüf edilemezken, Bozok sancağında ise bu sayı 1'dir. Anlaşılacağı üzere, gayr-i müslimler, her üç sancakta da hangi tahrirde olursa olsun her zaman kalabalık köyleri tercih etmişlerdir. Bu açıklamalardan sonra üç sancaktaki nüfus dağılımları aşağıdaki gibidir:

BOZOK SANCAĞI	I. TAHRİR-1530		II. TAHRİR-1556		III. TAHRİR-1576	
	H	N	H	N	H	N
	8417	13785	14251	24653	-----	44766

KIRŞEHİR SANCAĞI	I. Tahrir-1485	II. Tahrir-1526	III. Tahrir-1584
Toplam Nüfus	2.754	9.222	24.346

NİĞDE SANCAĞI	I. Tahrir-1500		II. Tahrir-1518		III. Tahrir-1584	
	H	N	H	N	H	N
	3124	4664	9333	14387	-	39053

Tablolardan da anlaşılacağı üzere Genel Nüfus yapısı ile ilgili olarak her üç sancakta da yüz yılın başından sonuna kadar kademeli bir artış söz konusudur. Bu artışın sebebini İslamoğlu, iç göç verilerine bağlamaktadır.⁴¹⁴ Faroqhi de Osmanlı dönemi Anadolu'sunda ortalama yaşam süresi hakkında bilgi olmaması nedeniyle, artan fazla nüfusu göçe bağlamaktan başka çıkar yol olmadığını belirtmektedir.⁴¹⁵ Evangelia Balta'nın çalışmasında da, bazı Balkan köylerinde artan anormal nüfus göçe bağlanmıştır.⁴¹⁶ İslamoğlu, mevcut yüksek yıllık nüfus artışı hızını, özellikle Osmanlı-İran mücadelesi neticesinde meydana gelen, göçle ilişkilendirmesinin yanı sıra XVI. yüzyılın sonlarında mücerred ve caba sayılarındaki önemli artışların da, göçle ilgili olabileceğine dair işaretler bulunduğunu ifade etmektedir.⁴¹⁷ Mehmet Öz, ise çalışma sahamız içerisinde olan Bozok Sancağı ile ilgili bir değerlendirmesinde Anadolu'nun diğer bölgelerinde de benzer özellikler görülmekle birlikte 1539-1576 yılları arasında inanılmaz boyutlarda görülen nüfus artışının sadece göçlerle ifade edilemeyeceğini belirtmiştir.⁴¹⁸ Ona

⁴¹⁴ Huricihan İslamoğlu-İnan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü**, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s. 173.

⁴¹⁵ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s. 327.

⁴¹⁶ Evangelia Balta, *Rural and Urban Population In The Sancak of Euripos In The Early 16th Century*, Athens 1992, s. 93-94. Ayrıca bkz. Göç bölümü (immigration), s. 97-98. Evangelia Balta, bu bölümde köylere yapılan göçlerin bulunduğu köy nüfusa oranını yüzde bazında da vermiştir.

⁴¹⁷ İslamoğlu İnan, **age**, s. 174.

⁴¹⁸ Mehmet Öz, "Bozok Sancağında İskân ve Nüfus (1539-1642)", **XII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 2000, s. 791.

göre 1539 tahririnin 1556 tahririne göre daha az sağlıklı oluşu ve özellikle bekarların yazımına ilişkin kayıtların özenle yapılmamış olması nüfus verilerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilememesine neden olmuştur.⁴¹⁹ Bozok Sancağı ile ilgili olarak incelediğimiz 1530 tarihli ilk mufassal defterde sadece 99 nefer mücerred kaydedilmiş iken II. Tahrirde (1556) mücerred sayısı 1036, III. Tahrir de (1576) 4854'e yükselmiştir İlk tahrirde mezraalarda oluşan yerleşime paralel olarak kayıtların titizlikle tutulmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü anılan tarihte yerleşik hayata geçişin henüz gerçekleşmediği görülmektedir.⁴²⁰

Mücerred sayısından da anlaşılacağı üzere zamanla kayıtların istikrarlı bir şekilde tutulması nüfusun sağlıklı bir şekilde ortaya konulmasını da beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde bir diğer çalışma sahamız olan Kırşehir sancağında da durum Bozok'tan farklı değildir. I. Tahrirde (1485) mücerred 104, iken II. Tahrirde (1530) 160 III. Tahrirde (1584) ise 368'e yükselmiştir. Niğde sancağında ise üç tahrirde de periyodik olarak bir artma söz konusudur. Ancak Adana perakendeleri ile diğer konar-göçer cemaatlerin geldiği III. Tahrirde ve mücerred oranındaki artış çok daha büyük olmuştur. I. Tahrirde (1500) mücerred 559 iken II. Tahrirde (1518) 83'e düşmüştür. III. Tahrirde ise 466'ya yükselmiştir. I. Tahrirde (1530) Bozok sancağı'nda tesadüf edemediğimiz caba sayısı II. Tahrirde (1556) 5628, III. Tahrirde ise (1576) 18464'e yükselmiştir. Kırşehir sancağı'nda İlk tahrirde 79 olan caba sayısı son tahrirde 6405'e çıkmıştır. Aynı şekilde Niğde sancağın'da ilk tahrirde 617 iken ikincide, 3229'a son tahrirde ise 14053'e yükselmiştir. Görüldüğü üzere ilk tahrirlerde tutulan hem mücerred hemde caba kayıtlarında fazla titizlik gösterilmediği anlaşılmaktadır. Ancak ikinci ve üçüncü tahrirlerde gerçek tespitler yapılabilmektedir. Şu da unutulmamalıdır ki, incelediğimiz bölgelerin üçü de konar-göçerlerin adeta uğrak yerleri

⁴¹⁹ Öz, **agm**, s. 791.

⁴²⁰ BOA TD 155 s. 167. Örneğin Mes'udlu Kabilesi (1530)'da cemaatleri ile birlikte geldiği bölgede mezraalara yerleşerek ziraat yapmıştır. Ancak bir sonraki tahrirde cemaatlerinin bir kısmına tesadüf edilememiştir. Örneğin Belgede "Cemaat-i Mes'udlu an Nahiye-i Kars amed itmiştir." Kaydı yer almasına karşın bir sonraki tahrirde bu cemaate tesadüf edilememiştir. Aynı defter, s. 169.

olmuştur. Her zaman yeni göçler olabilmekte ve nüfus dengesi her an değişebilmektedir. Nitekim tahrirlerde buna işaret olabilecek pek çok kayıt mevcuttur.⁴²¹

Çalışma sahamızdaki nüfus artışının ne anlam ifade ettiğini anlayabilmek için Anadolu'daki bazı kazalarda gerçekleşen nüfus artışlarını bilmekte fayda bulunmaktadır.

	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Artış (binde)
Çemişgezek Sancağı ⁴²²	1518	8369	1566	7086	-3,5
Rize Kazası ⁴²³	1520	8296	1583	8364	0,1
Trabzon Kazası ⁴²⁴	1520	15971	1583	17233	1,2
Ayaş Kazası ⁴²⁵	1523	2016	1572	2346	3,1
Of Kazası ⁴²⁶	1520	3531	1583	4433	3,6
Kemah Kazası ⁴²⁷	1520	6702	1591	10066	5,7
Mardin Sancağı ⁴²⁸	1526	18544	1540	20100	5,8
Erzincan Kazası ⁴²⁹	1520	6261	1591	9789	6,3
Ankara Sancağı	1523	39100	1571	60454	9,1
Bozok Sancağı*	1530	11791	1576	44766	29,4
Kırşehir Sancağı	1526	9222	1584	24346	16,8
Niğde Sancağı	1518	14387	1584	39053	15,2
Bor Kazası	1518	3158	1584	5974	16,9
Ürgüp Kazası	1518	1371	1584	3680	15,6
Develi Kazası	1518	1187	1584	7796	28,9
Karahisar	1518	1123	1584	2978	14,8

⁴²¹ KKA TD135, s. 292/b, 296/ a-b, 298/b; KKA TD139, s. 85/b, 86/a, 262/a, 262/b; BOA TD 315, s. 493, 524.

⁴²² Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı**, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 60.

⁴²³ Hânefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yay., Ankara, 2002.

⁴²⁴ Hânefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yay., Ankara, 2002.

⁴²⁵ Karaman, s. 435-438.

⁴²⁶ Hânefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yay., Ankara, 2002.

⁴²⁷ İsmet Miroğlu, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, TTK Yay., Ankara, 1990.

⁴²⁸ Nejat Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 83-85.

⁴²⁹ İsmet Miroğlu, **XVI. Yüzyılda Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, TTK Yay., Ankara, 1990.

	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Artış (binde)
Çankırı Sancağı ⁴³⁰	1521	26547	1579	52548	11,9
Ayıntab Nahiyesi ⁴³¹	1536	4388	1574	7255	13,3
Kargı Kazası ⁴³²	1521	1978	1579	4456	14,1
Malatya Kazası	1520	8012	1560	14155	14,3
Larende Kazası ⁴³³	1530	6721	1584	14810	14,7
Gedegra Kazası ⁴³⁴	1520	3605	1576	8712	15,8
Akdağ Nahiyesi	1556	2317	1576	4199	30,1
Boğazlıyan Nahiyesi	1556	3469	1576	5489	23,1
Artukabad Kazası ⁴³⁵	1520	1912	1574	6361	22,5
Harput Sancağı ⁴³⁶	1523	8349	1566	17344	17,2

Tablodan da anlaşılacağı üzere araştırma sahamızda, bulunan sancaklar da yıllık nüfus artışları diğer sancaklara oranla genelde daha fazladır. Bunun temel sebebi daha öncede ifade edildiği gibi her üç sancakta da konar-göçer grupların oldukça etkili olmalarındandır. Sancakların kaza ve nahiyelerine bakıldığında da nüfusun gelişimi bakımından aynı paralelde devam ettiği anlaşılmaktadır. Niğde sancağında Niğde merkez kazası başta olmak üzere Bor, Ürgüb, Develi ve Karahisar kazalarındaki nüfus artış oranının diğer nahiyelere göre fazla olması şehir merkezlerinde mukim olan nüfusun kırsala göre daha fazla olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Son tahrir itibarı ile Kırşehir merkez kazasında ikamet eden nüfus artışının diğer nahiyelere oranla düşük olması Kırşehir sancağında nüfusun önce kırdaki şekillendiğini göstermektedir. Bozok sancağı ile ilgili böyle bir değerlendirme

⁴³⁰ Ahmet Kankal, **Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı**, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, s. 133-134.

⁴³¹ Hüseyin Özdeğer, **Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası**, İ.Ü. Rektörlük Yay., İstanbul 1988, s. 101-107, 121-124. Ayıntab Livasının 16. yüzyıl ortasında idarî yapısı değiştiği için sadece Ayıntab şehri ve Ayıntab nahiyesi esas alınmıştır.

⁴³² Ahmet Kankal, **16. Yüzyılda İdarî-İktisadi ve Sosyal Açından Kargı Kazası**, OTAM, S. 3, Ankara 1992, s. 223-245.

⁴³³ Osman Gümüşçü, Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazası.

⁴³⁴ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus (1485-1576)", **Bellekten**, S. 219, 1994, s. 525.

⁴³⁵ Ali Açikel, Tekin Susam, "Artukabad Kazasının Yerleşim ve Nüfus Yapısı (1455-1600)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XVIII, S. 2, İzmir, 2003, s. 12.

⁴³⁶ Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK Yay., Ankara, 1989, s. 58.

yapmamız mümkün olamamaktadır. Çünkü anılan sancağın ilk tahrirden itibaren “nefs” adı verilen herhangi bir kaza merkezi olmamıştır. Bozok bölgesindeki nüfusun genel yapısına bakıldığında tamamen kırdaki şekillendiği söylenebilir.

Yukarıda nüfus artış hızları verilen çalışma sahamız ile ilgili olarak Bozok bölgesinde yüzyılın başından sonuna kadar nüfusun tamamen kırdaki şekillendiği anlaşılmaktadır. Ortada yer alan ve iki tahrir olarak görülen Kırşehir sancağında yüzyılın başında nüfus kırsal kesimde yoğunlaşırken yüzyılın sonunda az da olsa şehirleşme oranında bir yükselme görülmektedir. Niğde sancağında ise yüzyılın başından sonuna kadar şehirlerin var olduğu dikkat çekicidir. Özellikle Bor Niğde’nin adeta bir uydusu gibi olmuş zamanla sosyal ve ekonomik açıdan Niğde ile yarışacak duruma gelmiştir. Anduğu nahiyesi yüzyılın ortasında yapılan tahrirde müstakil bir nahiye iken yüzyılın sonunda Bor kazasına bağlanacaktır. Konar-göçerlerin nüfus oranlarına konar-göçer bölümünde değinilecektir.

III. ORTA ANADOLUDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUSUN GENEL NÜFUS YAPISI İÇERİSİNDEKİ YERİ

A. BOZOK SANCAĞINDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUS

Çalışma sahamızda gerçekleşmiş olan genel nüfus artış hızında, gayri Müslimlere göre Müslümanların nüfus artış hızı daha fazla olmuştur. Gayr-i müslimler şehirlerde belli mahallelerde ikamet ederlerken köylerde de daha çok nüfusça kalabalık olan yerleri tercih etmişlerdir.⁴³⁷ Bozok sancağında ilk tahrirden son tahrire kadar geçen zaman zarfında gayr-i müslimler kır yerleşim birimlerinden köylerde ikamet etmişlerdir. Ancak daha sonra teferruatlı bir şekilde görüleceği üzere sancak genelinde, genel nüfus içerisindeki oranları oldukça düşük kalmıştır.

⁴³⁷ Bkz. Mahalle bölümü.

1. I. Tahrirde (1530) Bozok Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

I. Tahrirde (1530) sancak dahilinde Kantara⁴³⁸, Çanboğaz,⁴³⁹ Çepni,⁴⁴⁰ Rum Diğın,⁴⁴¹ ve Gemerek⁴⁴² olmak üzere beş adet köy bulunmaktadır. Bu köylerden Çepni de üç adet müslim nüfusa karşılık otuz altı nefer gayr-i müslim vardır. Rum Diğın köyünde ise tamamı gayr-i müslim olmak üzere on kişi yer almaktadır. Bu köylerin içerisinde tamamı gayr-i müslim olup da en kalabalık nefer sayısına sahip olan köy daha öncede bahsi geçen Gemerek köyüdür⁴⁴³. Seksen bir neferi bulunan köyde, yirmi üç adet mücerred kaydedilmiştir. Kantara ve Çanboğazı köylerinde gayr-i müslim nefer grubuna tesadüf edilmemiştir. Ancak Evlad-ı Hacı İbrahim⁴⁴⁴ adındaki cemaatin içinde 19 hane gayr-i müslim bulunuyordu. otuz neferinden on dokuz adedi gayr-i müslim statüsündedir. Bu tahrirde toplam yüz kırk altı nefer gayr-i müslim bulunmaktadır.

2. II.Tahrirde (1556) Bozok Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

KÖY	Bağlı Bulunduğu Birim	Müslim Neferen	Gayr-i Müslim neferen
Çandır	Akdağ Nahiyesi	17	81
Karı Deresi nd. Ebecik Özü	Akdağ Nahiyesi	72	55
Rum Diğın	Akdağ Nahiyesi	-	79
Çepni	Emlak Nahiyesi	36	47
Tekmen	Emlak Nahiyesi	23	10
Sarı Abdal	Emlak Nahiyesi	5	25
Gemerek	Çubuk Nahiyesi	11	220
Han Çubuk	Çubuk Nahiyesi	-	66
TOPLAM		164	583

⁴³⁸ BOA TD 155, s. 253.

⁴³⁹ BOA TD 155, s. 258.

⁴⁴⁰ BOA TD 155, s. 258.

⁴⁴¹ BOA TD 155, s. 273.

⁴⁴² BOA TD 155, s. 297.

⁴⁴³ BOA TD 155, s. 297 Gemerek Köyü ile alakalı olarak, Hicrî-948 tarihli bir der kenarda şöyle bir kayıd düşülmüştür: “Karye-i Gemerek, İş bu karyenin nısf malikanesi Şahrüh Bey Camiine vakf olduğu defter-i cedid-i hakanide mastur olub, divanisi dokuz bin beşyüz altmış sekiz akçedir. Haliyen Erzurum Beylerbeyisi Mehmed Han mevalihu dergah-ı alem-penahiye arz-ı da’vet gönderüb, mezbur divani için dedemiz Alaüddevele, babamız şer’ile satun alub, mülkiyet üzere atamızdan intikal eylemiştir. Seyyid Ali inayet itmeğin, zikr olunan divani dahi, müşarun ileyhe evvelden mutasarrıf olunub, kılndığı üzere temkin tariki ile emr olunub, Defter-i Cedid-i Hakaniye kayd olunmak buyrulmağın “sadrü’l vüzeraü’l izam Hz. Ayas Paşa, Hz. Mustafa Bey Edamallahü Teala sahihen deftere kayd olundu. Tahriren fi evahiri şehri safer sene semane ve erbain ve tis’a mie”.

⁴⁴⁴ BOA TD 155, s. 257.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1556'da Akdağ nahiyesi'nin, Çandır,⁴⁴⁵ Karı Deresi nd. EbecikÖzü⁴⁴⁶ ve Rum Diğın⁴⁴⁷ Emlak nahiyesi'nin, Çepni,⁴⁴⁸ Tekmen,⁴⁴⁹ ve Sarı Abdal,⁴⁵⁰ Çubuk nahiyesi'nin Gemerek,⁴⁵¹ ve Han Çubuk,⁴⁵² köylerinde gayr-i müslim nüfusa tesadüf edilmektedir. 583 olarak tespit edilen Gayr-i müslim nefer sayısı bu dönemde kaydedilen toplam 24653 nefer genel nüfus içerisinde yaklaşık % 2.5 kadar bir oran oluşturmaktadır.

3. III. Tahrirde (1576) Bozok Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

KÖY	Bağlı Bulunduğu Birim	Müslim Neferen	Gayr-i Müslim Neferen
Çandır	Akdağ Nahiyesi	41	132
Karı Deresi nd. Ebecik Özü	Akdağ Nahiyesi	102	78
Rum Diğın	Akdağ Nahiyesi	-	110
Çepni	Emlak Nahiyesi	78	50
Tekmen	Emlak Nahiyesi	48	15
Sarı Abdal	Emlak Nahiyesi	19	26
Gemerek	Çubuk Nahiyesi	53	346
Han Çubuk	Çubuk Nahiyesi	-	90
TOPLAM		341	847

⁴⁴⁵ BOA TD 315, s. 310. Bu köy ile alakalı olarak Belgede şöyle bir kayıt düşülmüştür. "Karye-i Çandır; iki başdan Vakf-ı Cami-i Zaviye-i Şahrüh Bey bin Şaruh Bey, nısfı cami ve nısfı zaviyeye tasarruf olunur. Defter-i Atik-i Hakani ve mukarrernâme-i hümayun ve vakfiye-i şer'i karye-i mezbure defter-i atik-i hakanide iki baş ile deftere kayd olunub, vakfiyet üzere tasarruflarında olub ve yine "gebrana" dahi vakfiyet üzere mutasarrıflar iken müstakillen temessük taleb olundukda zıkr olunan kefere diyar-ı Şarkdan istimaliler ile görülmüştür. Kadimü'l eyyamdan emr-i hümayun ile, tasarrufumuzdadır Deyü cevap verildikten sonra Mehmed Han Bendeleri degah-ı muallaya arz eylediklerinde cümle rüsumat ve cizye-i gebran ve öşr-i gallat ve bad-ı heva bi'l külliye vakfiye üzere tasarruflarında olmasına ferman-ı şerif sudur bulmağın meşruh kılındı."

⁴⁴⁶ BOA TD 315, s. 341. Belgede "İki başdan Vakf-ı Zaviye-i Şahrüh Bey bin Alaüddevle ber vech-i defter-i atik ve mukarrernâme-i hümayun ve mülknâme gayr-i ez rüsum-ı müselmanan" ibaresi kaydedilmiştir.

⁴⁴⁷ BOA TD 315, s. 344: "Karye-i Rum Diğın mülk-i Çerkes Bey bin İsa Bey der Liva-i Kırşehirli divanı tımar ber vech-i defter-i atik-i hakani ve hüccet-i şer'iyeye" ibaresi düşülmüştür.

⁴⁴⁸ BOA TD315, s. 438.

⁴⁴⁹ BOA TD 315, s. 445.

⁴⁵⁰ BOA TD 315, s. 460. Bu köy ile alakalı şöyle bir kayıt düşülmüştür: "Toprak tasarruf idenlere harac-ı şer'i nakdi olunmak ferman olunmuştur. O toprak tasarruf itmeyenlere "İspenc" bedeli on ikişer akçe resm-i bennakların verirler ki, tımara kayd olunmuştur. Cabaları cem' olunmağın deftere irsal olunmuştur."

⁴⁵¹ BOA TD 315, s. 595-597: "Karye-i Gemerek, Vakf-ı Cami'-i Şahrüh Bey deyu defter-i hakanide kayd olub, ba'dehu devlet-i penahi, divanisi dahi dedemiz Alaüddevle Bey'den satın alınmıştır ki, mülkümüzdür deyu Arz-ı Rum Beylerbeyisi Mehmed Han damet bekahuya arz itmeyin inayet buyrulmuş haliyen cümle rüsumat ve cizye-i gebran malikaneye vakfiyet üzere tasarruflarında olmaları babında giru arz-ı hal eylediklerinde makbul buyrulub, cümle rüsumat ve cizyeleri vakf kayd olunmağa ferman-ı şerif-i alişan sudur buyrulmağın vakıf kayd olundu."

⁴⁵² BOA TD 315, s. 568.

Gayr-i müslimler, 1576'da sadece sekiz köyde ikamet etmekteydiler. Bunlar Akdağ nahiyesi'nin Çandır,⁴⁵³ Karı Deresi nd.Ebecik Özü,⁴⁵⁴ ve Rum Diğın,⁴⁵⁵ Emlak nahiyesi'nin Çepni,⁴⁵⁶ Tekmen,⁴⁵⁷ Sarı Abdal,⁴⁵⁸ Çubuk nahiyesi'nin Gemerek,⁴⁵⁹ ve Han Çubuk⁴⁶⁰ köyleridir.

1556'da 583 nefer olan gayr-i müslimler 1576'da 847 nefere yükselmiştir. Anılan grupların eskiden beri mi bölgede bulundukları yoksa başka mahallerden mi geldikleri konusu açık değildir. Bununla birlikte “Karı deresi nd. Ebecik Özü” Köyünde mütemekkin olan gayr-i müslimler için “şarkdan bir vech ile gelmişlerdir.”⁴⁶¹ kaydı mevcuttur. Öte yandan şahıs isimlerinden hareketle gayr-i müslim olarak kaydedilenlerin Ermeni kökenli oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar arasında *Kirkor, Bogos, Kiryakos, İvanos, Pedrus* gibi klasik Ermeni isimlerinin yanında, *Murad, Budak, Arslan, Bahadır, Şah Emir, Şemseddin, Tanrı Virmiş, Çiçek, Sarı* gibi Türkçe isimlere de rastlamak mümkündür.⁴⁶² Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere gayr-i müslimler ilk tahrirden itibaren yerleşmiş oldukları köyleri son tahrir kadar terk etmemişlerdir. Bozok Sancağında genel nüfus baz alındığında gayr-i müslim nüfus oldukça az olarak görülmektedir. Şöyleki, I. Tahrirde (1530) 13785 nefer olan genel nüfus içerisinde 146 nefer gayr-i müslim bulunurken. II. (1556) Tahrirde 24.653 neferden 583'ü, son tahrirde (1576) ise 44766

⁴⁵³ KKA TD 30, s. 46/b-47/b. Belgede “İki başdan Vakf-ı Cami Zaviye-i Şahruh Bey bin Alaüddeve, nısfı cami ve nısfı Zaviyeye tasarruf olunur” ibaresi geçmektedir.

⁴⁵⁴ KKA TD 30, s. 60/b. Belgede “Vakf-ı Zaviye-i Şahruh Bey” olarak geniş bir açıklama zikredilmiştir.

⁴⁵⁵ KKA TD 30, s. 61/b: “Malikane mülk-i Çerkes Bey bin İsa Bey mirliva-i Kırşehir divani tımar ber mucib-i defter-i atik-i hakani ve hüccet-i şer’iye”.

⁴⁵⁶ KKA TD 30, s. 108/a.

⁴⁵⁷ KKA TD 30, s. 111/b.

⁴⁵⁸ KKA TD 30, s. 119/b.

⁴⁵⁹ KKA TD 30, s. 195/a-196/a.

⁴⁶⁰ KKA TD 30, s. 182/b.

⁴⁶¹ KKA TD 30, s. 60/b.

⁴⁶² BOA TD 155, s. 257-258-273, BOA TD 315, s. 343, 344.

nefer olarak tespit edilen genel nüfus içerisinde 847 nefer gayr-i müslim tespit edilmiştir.

B. KIRŞEHİR SANCAĞINDA GAYR-I MÜSLİM NÜFUS

1. I.Tahrirde (1485) Kırşehir Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

Kırşehir Sancağında, I. Tahrirde (1485) yer alan 13 köyden 5'inde gayr-i müslim nüfus tespit edilmiştir. Mucur köyünde ⁴⁶³ toplam 35 neferin tamamı gayr-i müslim olarak geçmektedir. Göynük köyünde ise, ⁴⁶⁴ toplam 15 neferden 12'si gayr-i müslim. Selmisenk köyünde ise, ⁴⁶⁵ 33 neferden 11 adedi gayr-i müslim dir. Orta köy⁴⁶⁶ de bulunan 21 neferin tamamı gayr-i müslim dir. Denalende⁴⁶⁷ olarak bilinen köyde bulunan 14 neferin tamamı gayr-i müslim dir. Bu tahrirde yaklaşık olarak toplam 2754 neferden 93'ü gebran dir.

2. II. Tahrirde (1584) Kırşehir Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

II. Tahrirde (1584) ise, Hacı Bektaş nahiyesi'nin köyleri olan Göynük⁴⁶⁸, Orta Köy⁴⁶⁹ ve Mucur⁴⁷⁰ ile Süleymanlı nahiyesinin köylerinden birisi olan Kılıçkaya köyünde toplam 334 nefer gayr-i müslim nüfusa tesadüf edilmiştir. Genel nüfusun 24.346 olduğu düşünülecek olursa bu tahrirde de gayr-i müslim nüfus oldukça azdır.

⁴⁶³ BOA TD 19, s. 283. Defterde “Tasarruf-ı malikane, avakf-ı Zaviye-i Ahi Evran ve nısf-ı Ahi Bey Vakf-ı Zaviye-i Aşık Paşa divanı hass-ı Alaüddevle”.

⁴⁶⁴ BOA TD 19, s. 281.

⁴⁶⁵ BOA TD 19, s. 282.

⁴⁶⁶ BOA TD19, s. 283.

⁴⁶⁷ BOA TD 19, s. 290.

⁴⁶⁸ KKA TD139, s. 70/a.

⁴⁶⁹ KKA TD 139, s. 70/b.

⁴⁷⁰ KKA TD 139, s. 81/a-82/a.

C. NİĞDE SANCAĞINDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUS

1. I. Tahrirde (1500) Niğde Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

Niğde sancağında da gayr-i müslim nüfus oranı genel nüfus a oranı açısından düşünüldüğünde çok büyük bir fark yoktur I. Tahrirde (1500)'de Niğde merkezinde 43 hâne ve 61 neferi olan “zimmiyan” mahallesi ile birlikte.⁴⁷¹ Merkez Kazaya bağlı Meyruk köyünde 10⁴⁷² Viran Balı köyünde⁴⁷³ 14 nefer Semendire köyünde⁴⁷⁴ 41, Arlason köyünde⁴⁷⁵ 10 nefer gayr-i müslim vardır.

Ayrıca Melikübi nahiyesinde bulunan misillü köyünde⁴⁷⁶ 62 ,Melendos nahiyesinde bulunan Divan köyünde⁴⁷⁷ 8 ,Divrin köyünde ⁴⁷⁸ 24 Andırlas köyünde ⁴⁷⁹ 29 Şamardı nahiyesinde bulunan Bastana köyünde⁴⁸⁰ 6, olmak üzere sancak genelinde toplam 275 adet gayr-i müslim nüfus tespit edilmiştir.

⁴⁷¹ BOA TD, 42 s. 9.

⁴⁷² Aynı defter, s. 35. Belgede “Karye-i Meyruk Tâbi-i Niğde mezkur karyenin malikanesinin dokuz sehmi Kasım bin Ca’ferin mülk-i mukarreri bi hükmi Sultan Mehmed Han tabe serahü ve üç sehmi Niğdelü Ahi Paşa Zaviyesine vakf-ı mukarrer ve divanisi dahi Zaviye-i mezbureye sarf olunur imiş. Sultan Mustafa ve Sultan Cem ve Sultan Abdullah nişanları ile ve padişah-ı alem-penah’dan hüküm var deyü defter-i köhnede masturdur.” ibaresi kayıtlıdır.

⁴⁷³ Aynı defter, s. 36. Belgede “Karye-i Viran Balı Tâbi-i Niğde, müseldandan 9 kişi sipahi-zadegan olub, mezkurun sipahiler mezkur karyede ekerler imiş” ibaresi kayıtlıdır.

⁴⁷⁴ Aynı defter, s. 38. Belgede “Tâbi-i Niğde malikanenin nısfı Niğde’de Ali Bey medresesine ve nısf malikane divani tımar” kaydı düşülmüştür.

⁴⁷⁵ Aynı defter, s. 41.

⁴⁷⁶ Aynı defter, s. 94. Belgede “Karye-i Melikübi kadimden Aydınogullarının mülkü olduğu sebebdan yurtluk tariki üzere ber vech-i tımar verildi” ibaresi kaydedilmiştir.

⁴⁷⁷ Aynı defter, s. 68. Belgede “Karye-i Divan Tâbi-i Melendos müseldandan 2 nefer sipahi olub, resm-i çift, bennak ve avarız vermeyeler.öşr ve saları ve resm-i ganem vereler. Ellerindeki çiftlikleri mukarrere dahl itmeye” ibaresi kayıtlıdır.

⁴⁷⁸ Aynı defter, s. 69. Belgede “Karye-i Dirvin Tâbi-i Melendos malikanenin 12 sehminden 1.5 sehmi Yalvaç Camii ile Sultan Camiine vakf-ı mukarrer 10.5 sehmi malikane ve divani tamam tımar” kaydı düşülmüştür.

⁴⁷⁹ Aynı defter, s. 70.

⁴⁸⁰ Aynı defter, s. 89.

2. II. Tahrirde (1518) Niğde Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

KÖY	Bağlı Bulunduğu Birim	Müslim Nefer	Gayr-i müslim Nefer
Viran Balı	Bor Nahiyesi	9	11
Fertek	Bor Nahiyesi	9	124
Amanos	Bor Nahiyesi	-	28
Matla	Bor Nahiyesi	-	29
Arlason	Bor Nahiyesi	6	11
Su Vermez	Melikübi	-	47
Misillü	Melikübi	8	24
Semendire	Şamardı	5	44
Damsa	Ürgüb	62	9
Sason	Ürgüb	17	166
Mimeson	Ürgüb	11	27
Arevan	Ürgüb	-	21
Avanos	Ürgüb	33	26
Zile	Ürgüb	-	45
Narnek	Uçhisar	10	6
Çardak	Uçhisar	18	9
Muşkara	Uçhisar	2	103
Asuri	Anduğu	10	10
Asmaz	Anduğu	41	16
Obsar	Anduğu	13	76
Til	Kara Hisar	47	27
Soğanlı	Kara Hisar	-	47
Divrin	Melendiz	18	25
Andırlos	Melendiz	11	38
Kafir Öreni	Develi	-	34
Ayagosin	Develi	-	51
Finas	Develi	10	41
TOPLAM		340	1095

Bu köylerden başka 1518 yılında Niğde merkezinde biri Ermeniyan⁴⁸¹ diğeri Zimmiyan⁴⁸² mahallesi olmak üzere iki mahalle söz konusudur. Bunlardan Ermeni mahallesinde 40 hâne ve 1 vasıfsız olmak üzere 41 vergi nüfusu bulunmaktadır. Zimmiyan mahallesinde ise 19 hâne ve 2'si vasıfsız olmak üzere toplam 21 vergi nüfusu bulunmaktadır. Bor nahiyesinde 69 vergi nüfuslu mahallenin 42'si hane olarak yazılmıştır. Ürgüb nahiyesinde 36 hane ve 55 neferden oluşan "mahalle-i gebran"⁴⁸³ olarak zikredilen bir mahalle bulunmaktadır.

1500 yılında 275 olan gayr-i müslim neferen sayısı 1518'de mahallelerle birlikte toplam 1281 nefere yükselmiştir. Toplam genel nüfusun 14387 olduğu düşünülecek olursa, bu nüfus içerisinde gayr-i müslimlerin oranının % 8.2 civarında olduğu görülür.

⁴⁸¹ BOA TD 455, s. 658.

⁴⁸² Aynı defter, s. 658.

⁴⁸³ Aynı defter, s. 784.

3. III. Tahrirde (1584) Niğde Sancağında Gayr-i Müslim Nüfus

KÖY	Bağlı Bulunduğu Birim	Müslim Nefer	Gayr-i Müslim Nefer
Fertek	Niğde Nahiyesi	-	184
Sazalca	Niğde Nahiyesi	-	22
Ervani	Niğde Nahiyesi	-	216
Matla	Niğde Nahiyesi	-	35
Arlason	Niğde Nahiyesi	15	11
Melendiz	Niğde Nahiyesi	9	32
Amanos	Niğde Nahiyesi	6	66
Viran Balı	Niğde Nahiyesi	8	30
İlison	Niğde Nahiyesi	3	38
Mahson	Ürgüb	46	33
Eneki	Ürgüb	-	126
Avanos	Ürgüb	72	40
Papa Bağ ?	Ürgüb	1	24
Zelil	Ürgüb	92-	75
Damsa	Ürgüb	-	15
Misilli	Melikübi	2	60
Su Vermez	Melikübi	-	111
Andırlos	Melendiz	14	50
Divrin	Melendiz	20	24
Semendire	Şamardı	24	91
Enehil	Şamardı	6	95
Ulu Ağaç	Şamardı	3	141
Göde	Uç Hisar	2	67
Çardak	Uç Hisar	48	4
Muşkara	Uç Hisar	46	140
Çan Pınar	Uç Hisar	36	26
Mavro Han	Kara Hisar	3	90
Orta Köy	Kara Hisar	4	131
Soğanlı	Kara Hisar	12	88
Til	Kara Hisar	88	91
Baş Köy	Kara Hisar	3	73
Ardamason	Kara Hisar	33	34
Kafir Ören	Develi	-	167
Finas	Develi	34	90
Ayagosin	Develi	-	146
Zile	Develi	22	249
Fıraş	Develi	6	32
İbaduş	Develi	5	130
Yeni Pazar	Develi	20	51
Köşk ?	Develi	5	130
Sarınca	Develi	32	15
TOPLAM		720	3264

Bu köylerden başka Niğde merkez kazasında Ermeniyan mahallesi⁴⁸⁴ olarak zikredilen mahallede 60 nefer bulunmaktadır. Zimmiyan-ı Rumyan mahallesinde⁴⁸⁵ ise 36 nefer yanında 10 neferlik başka bir gayr-i müslim grubu yer almaktadır.⁴⁸⁶ Ürgüb kaza merkezinde ise Zimmiyan cemaatine⁴⁸⁷ mensup 52 nefer gayr-i müslimin yer aldığı bir mahalle bulunmaktadır. Son

⁴⁸⁴ KKA TD 135, s. 14/a.

⁴⁸⁵ Aynı defter, s. 14/b.

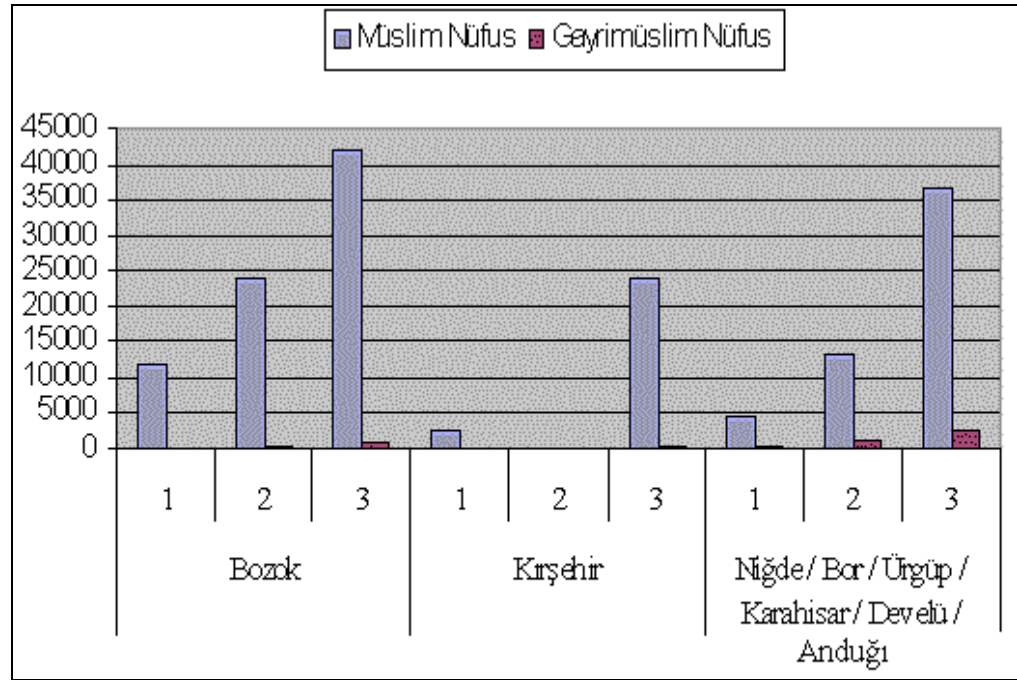
⁴⁸⁶ Aynı defter, s. 14/b.

⁴⁸⁷ Aynı defter, s. 185/a.

tahrirde mahallelerdeki neferenlerle birlikte toplam 3432 nefer gayr-i müslim bulunmaktadır.

D. ORTA ANADOLUDA GAYR-i MÜSLİM NÜFUSA İLİŞKİN VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışma sahamızda bulunan sancaklardaki gayr-i müslim nüfusun genel olarak sancaklara dağılımı aşağıdaki gibidir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, genel vergi nüfusunun artış oranına paralel olarak gayr-i müslim nefer sayısında da artma söz konusudur. Ancak her üç sancakta da oranları oldukça düşüktür. Yüz yıl boyunca bu durum aynen korunmuştur. En fazla gayr-i müslim vergi nüfusunun bulunduğu Niğde de bile anılan nüfus %10'u geçememiştir.

SANCAKLAR	I. TAHRİR		II. TAHRİR		III. TAHRİR	
	G.müslim neferen	Genel nüfus neferen.	G.müslim neferen	Genel nüfus neferen.	G.müslim neferen	Genel nüfus neferen
BOZOK	146	13639	583	24118	847	41889
KIRŞEHİR	93	2754	-	9222	334	24.346
NİĞDE	275	4664	1281	14387	3432	39053

Tablodan da anlaşılacağı üzere yüzyıl boyunca her üç sancakta da müslüman nüfus gayr-i müslim nüfusa oranla oldukça fazladır. Yüzyılın başında Bozok sancağında 13493 neferen müslüman nüfusa karşılık 146

nefer gayr-i müslim nüfus bulunmaktadır. Yüzyılın başında Bozok sancağında 13493 neferen müslüman nüfusa karşılık 146 nefer gayr-i müslim nüfus bulunmaktadır. Yüzyılın ortasında ise 24070 olan müslüman vergi nüfusuna karşılık 583 neferenlik gayr-i müslim nüfus yer almaktadır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise 41042 müslüman vergi nüfusuna karşılık 847 neferen gayr-i müslim nüfusun bulunduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere müslüman nüfus arttıkça buna paralel olarak gayr-i müslim nüfusta artmaktadır. Ancak yüzyıl boyunca gayr-i müslim nüfusun müslüman nüfusa oranı % 2'yi geçememiştir.

Bozok sancağında olduğu gibi Kırşehir sancağında da müslüman vergi nüfusu yüzyılın başından sonuna kadar gayr-i müslim vergi nüfusundan fazla olmuştur. Yüzyılın başında 2661 olan müslüman vergi nüfusuna karşılık 93 nefer gayr-i müslim vergi nüfusu yer alırken, yüzyılın sonunda 24012 müslüman vergi nüfusuna karşılık 334 gayr-i müslim vergi nüfusu tespit olunmaktadır.

Niğde sancağı diğer sancaklara oranla en fazla gayr-i müslim barındıran bir sancak olmasına rağmen genel nüfus içerisindeki oranı yüz yıl boyunca % 10'u geçmemiştir. Yüzyılın başında 4389 olan müslüman vergi nüfusuna karşılık 275 nefer gayr-i müslim nüfus yer almaktadır. Yüzyılın ortasında ise 13106 müslüman vergi nüfusunun yanında 1281 nefer gayr-i müslim vergi nüfusu yer alırken yüzyılın sonunda bu rakam 35621 müslüman 3432 gayr-i müslim nüfusa ulaşmıştır.

Sonuç olarak, Bozok, Kırşehir ve Niğde sancaklarının büyük kısmı Müslüman- Türklerden oluşmuş ve Türk nüfusun oranı her tahrir döneminde giderek artmıştır. Gayr-i müslimlerin nüfus oranı ise, XVI.yüz yıl boyunca genel nüfusa paralel olarak artmıştır. Bunlar anılan yüzyılın başından sonuna kadar büyük yerleşim birimlerinde (şehir ve köylerde) yaşamaya devam etmişlerdir.

IV. KONAR-GÖÇER TOPLULUKLAR

A- BOZOK SANCAĞI'NDA BULUNAN KONAR-GÖÇER GRUPLAR

1. I. Tahrirde (1530) Konar-Göçerler

Dulkadirli Türkmenleri'nin Maraş ve Elbistan'dan başka Anadolu'da yurt tuttuğu yerlerin başında Bozok (bugünkü Yozgat bölgesi) gelmekte idi.⁴⁸⁸ Oğuzların Bozok koluna mensup olan Dulkadirli Türkmenleri'nin anılan bölgeyi yurt tutmaları, bu bölgeye Bozok denilmesine sebep olmuş ve bölge Osmanlı idarî teşkilatında Bozok Sancağı adı ile anılmıştır.⁴⁸⁹ Daha önceden de belirtildiği üzere, bölgeye gelen Türkmenler, Dulkadirli bölgesinde olduğu gibi kabile yapılanmasını burada da devam ettirmişlerdir. Bu kabileler, I. Tahrirde (1530) da şu adlarla anılıyorlardı. Kızılkocalu⁴⁹⁰ Süleymanlu⁴⁹¹ Ağçalı⁴⁹² Çiçeklü⁴⁹³ Zakirlü⁴⁹⁴ Mes'udlu⁴⁹⁵ Ağca Koyunlu⁴⁹⁶ Kamanlu ve

⁴⁸⁸ İlhan Şahin, Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler, İstanbul, 2006, s. 77.

⁴⁸⁹ Şahin, *age*, s. 78.

⁴⁹⁰ BOA TD, 155, s. 32. 1530'da Kızılkocalu Kabilesinin "Saru Hacılu, Gedük İsalu, Karnı Büyüklü, İsa Hacılu ve Azizlü, Halıcı, Musa Bey, Kızıl Beylü, Alisharlu, Kara Kuyu, Dokuzlu, Sinan, Alisharlu, Kızıl Kocalu, Tur Ali Erkeklü, Alma Hacılu" gibi cemaatları olup, bin iki neferlik bir nüfus potansiyeline sahiptir.

⁴⁹¹ BOA TD, 155, s. 47 (1530)'da Süleymanlu Kabilesinin "İne (Eyne) Bey Hacılu, Kürd Hacılu Hızırklar Fakih Kara Ya'kublu, Selman, Gün Hacılu, Kara Na'al, Bardakçı, Hayatlu, Kayacılu, Çeriklü, Kılıçlu, Arablu, Muhsinlü, İraz Şallu, Dursun Fakihlü, Selahaddinlü, Hüseyin Fakihlü, Sahillü (Sadıllu), Kara Fakihlü, Durdu ve Gökçe, Alaca Fakihlü, Gedüz, Delü Fakihlü, Eğri, Ömer Fakihlü, Yeni Fakihlü ve Pervazlu, İbrahim Fakihlü, Tur Hasanlu, Dutcu Hanlu, Göde, Şekerlü, yenicek, Evlad-ı Süleyman sipahi-zadegan, Çerçilü, Mastarlu, Yoladlu (Poladlu), Taycılı, Kara Musalu, Kızıl Dinlü, Selmanlu nd. Sarı Suculu, Selmanlu nd. Arablu, Kolcılı, Ya'kub Zü'lkadr sipahi-zade, Satılmışlu, Kısırlu, Timur Hacılu" gibi cemaatları olmakla birlikte, bin beş yüz kırk nefere sahiptir.

⁴⁹² BOA TD, 155, s. 84 (1530)'da Ağçalı Kabilesinin, "Karaca Alilü, Hacılar, Zemheri Kışlası, Tatar Beylü, Çakır Fakihlü, Bey Muradlu, Ceridlü, Köçeklü, Çurçurlu, Evlad-ı Beylü-Sipahi-zadegan, Evlad-ı Ağçalı-Sipahi-zadegan, Evlad-ı Mukaddem-Sipahi-zadegan, Aşr, Aşırdım Seydi, Yahyalu, Destici, Evlad-ı Ağçalı-Sipahi-zadegan, Kuşçu, Hamzalı, Kılıç Hisar, Göckün, Köse Mustafalu, Fakihlü diğer, Kireççi, Kırdalu, Arslan Hacılu, Kara Alıcılı ve Dutculu, Ağçalı, Dünderlu, Bostanlu, Kaşıkçı, Öksüz Delü, Körpelü, Göçri Hacılu, Kara Koyunlu, Mızraklu, Uzun İsalu, Saru Halillü, Davud Beylü" cemaatları vardır. Toplam nefer sayıları ise, altı bin beş yüz dördür.

⁴⁹³ BOA TD 155, s. 140 (1530)'da Çiçeklü Kabilesinin "Çiçeklü, yapalışlu, Uzun, Bakan(yakan), Tat, Yabaltanlu, Evlad-ı Çiçek Sip.zadegan, Şeyh İsmail, Çor çorlu, Köşkerlü, Beş Bıçaklu," gibi cemaatları vardır. Toplam dört yüz kırk bir neferden ibarettir.

Keskin⁴⁹⁷ Ali Beylü⁴⁹⁸ Sekilü⁴⁹⁹ Tacirlü⁵⁰⁰ Deli Alilü⁵⁰¹ Şam Bayadı⁵⁰² Bu kabilelerin aşağıda zikr edilen cemaatleri II. Tahrirde(1556) 'da kendi adları ile kurdukları köylerle anılacaklardır.⁵⁰³ Ancak I. Tahrirde yer alan Kamanlu ve Keskin kabilesine II. ve III. Tahrirde (1576) yapılan tahrirlerde tesadüf edilememiştir. Bu kabilenin Kırşehir tarafına giderek oraya yerleşmiş ve

⁴⁹⁴ BOA TD 155, s. 159 (1529)'da Zakirlü Kabilesinin "Molla Hacılı, Ramazanlu, Durhan Hacılı ve Taciranlu, Fakihlü, Faraşlu, Emir Gazilü, Yahyalu, Kazancı Hacılı, Ağca Asmalu, Abdurrahman Bey" gibi cemaatları vardır. Toplam iki yüz doksan altı neferi vardır.

⁴⁹⁵ BOA TD 155, s. 167. Mes'udlu Kabilesinin "Mes'udlu, Avşar (otuz neferi olup, yüzdecidir. Büyük ve Küçük Avşar olmak üzere anılan cemaatin iki adet mezraası vardır), Çatal Kışla, Çomaklu, Alacalu" gibi cemaatleri olup, toplam yüz doksan sekiz nefri vardır.

⁴⁹⁶ BOA TD 155, s. 175. Ağca Koyunlu Kabilesinin Ağca Koyunlu, Bektaş Hacılı, Mihmadlu, Emin Eminlü, Gedük Ağca Koyunlusu, Mes'udlu, Kavurgalu, Pehmerek, Demircilü, Tatar, Arslan Beylü, Okçulu, Kırıklı, Peyiklü, Hamzalu, Bala, Oynadanlu, Kıradlu gibi cemaatları olup, toplam yedi yüz doksan dört neferi vardır.

⁴⁹⁷ BOA TD 155, s. 194. Kamanlu ve Keskin Kabilesinin, Mihmadlu, Okçulu, Hoca Beylü, Esedlü, Çullu, Kara Yakalu, Demlü, Döğmüşlü, Kırıklı, Kızıl Avratlu, Sarım Beylü," gibi cemaatleri olup, beş yüz kırk neferi vardır.

⁴⁹⁸ BOA TD 155, s. 207. Ali Beylü Kabilesinin "Ali Beylü, Ayvadlu, Haydarlu, Gözdlü, Yahyalu" gibi cemaatleri olup, Toplam üç yüz on dört neferi vardır.

⁴⁹⁹ BOA TD 155, s. 216. Sekilü Kabilesinin "Tacirlü, Baraklu, Refik Beylü, Yoğunlu, Kızıl Bayırlı," adlarında cemaatleri olup, toplam,iki yüz seksen üç neferi vardır.

⁵⁰⁰ BOA TD 155, s. 221. Tacirlü Kabilesinin aynı adla bir cemaati olup, toplam yüz yirmi üç neferi vardır.

⁵⁰¹ BOA TD 155, s. 225. Deli Alilü Kabilesinin yine aynı adla anılan bir cemaati olup, yüz elli dokuz neferi mevcuttur.

⁵⁰² BOA TD 155, s. 230. Şam Bayadı Kabilesinin "Hızırlı, Hasibcilü, Kerpiçlü, Karaca Ömerlü, Şerefli, Gödelü, Kızıl Dinlü, Karaca Koyunlu, İl Beylü, Kesmezli, Diklen, Temürlü, Kara İsalu, Boz Koyunlu, Hüseyin Gazilü, Ahsen Gazilü, İne (Eyne) Gazilü, Evlad-ı Gören, Emlak, Danişmendli, Kırıcılı, Evlad-ı Hacı İbrahim, Tay Hasanlu, Kırıklı, Evlad-ı Köse, Süleyman Develü, Sarsal, Karalu, Ez Canib-i Şark, Yahyalu, Sip.zadegan, Evlad-ı Erbey, Hisar Beylü, Has Bey, Küreklüce, Söklen, Ak Beylü, Kara Çırçılı, Sarı Halillü, Salur, Sip.zadegan, Tayfurlu, Tonbul, Kaçaklu, Uç Beylü, Mayalu, Kulağuzlu, Osmanlu, Ali Görenlü, Müminlü, Tecerlü, Örencilü, Yoğun İsalu, Sip.zadegan, İnallu, Yenice, Nakiblü, Dervişan-ı Şeyh Şami, Ulaklu, Meşler, Avcılar, Kürekçi, Boynu Yoğunlu, Evlad-ı Divan, Evlad-ı Kazancı, Eşeklü, İne (Eyne) Beylü, Gafirlü, Şirvan Şahlu, İsfehane, Şeyhlü Tatar, Gören, Kara Köselü, Hamza Fakihlü, Kaygusuzlu, Halil Ecelü, Hacı Pusanlu, Kara Gediklü," gibi Cemaatleri olup, Toplam üç bin yüz elli beş neferi vardır.

⁵⁰³ BOA TD 315, s. 23. Mesela, Kızıl Kocalu Kabilesinden Karnı Büyüklü Cemaati Baltı Nahiyesinde kendi adı ile anılan yirmi yedi hâne ve otuz sekiz neferlik bir karye kurmuştur. Süleymanlu Kabilesinden İbrahim Fakihlü Cemaati Hicri 966'da kendi adı ile anılan ve Kanak-ı Zir Nahiyesine tâbi olan on altı neferlik bir köy kurmuştur. Belgede "Karye-i İbrahim Fakihlü, kışlak-ı Yörük hass-ı hümayun ile meşruhtur." BOA TD 315, s. 139.

günümüzde de varlığını devam ettiren Keskin ve Kaman ilçelerinin ilk yerleşimcileri oldukları kuvvetle savunulabilir.

2. II. Tahrirde (1556) Konar-Göçerler

II. Tahrirde (1556) yer alan konar-göçer grupların nahiyelere göre dağılımları şu şekildedir. Baltı nahiyesine tâbi Tayfur Viranı nd. Ağca Köy’de Yörük taifesinden Ulu Yörük’e mensup on neferlik Çungar cemaati ikamet etmektedir.⁵⁰⁴ Kanak-ı Zir nahiyesinde, Süleymanlu nd. Ak Pınar kışlağı⁵⁰⁵ Çungar Oğlu Kışlası⁵⁰⁶ Ömerlü⁵⁰⁷ Ali Fakihlü⁵⁰⁸ Gülbeniz⁵⁰⁹ Mahmud Fakihlü⁵¹⁰ Öyken Oğlu⁵¹¹ Poyrazlu⁵¹² köyleri yörük taifesinin kışlakları olarak kullanılmaktadır. Yine Sorkun nahiyesine tâbi olup yörük taifesinden Tat cemaati’nin mütemekkin olduğu Peynir Yemez köyünde⁵¹³ on iki nefer, Bozok Fakih köyünde⁵¹⁴ on nefer, Ağca Kaya nd. Piri Fakihlü köyünde⁵¹⁵ yedi nefer,

⁵⁰⁴ BOA TD 315, s. 54.

⁵⁰⁵ BOA TD 315, s. 137. Belgede on beş nefer olup, Alaüddevle’nin tımarıdır. Yörük taifesi karyelerine yazılan şerhe dahi meşruhdur ki, sorup, nahiyesinde zikr olunmuştur. Lakin bunun resm hakkı bile, tımara verilmiştir. On beş neferi vardır.

⁵⁰⁶ BOA TD, 315, s. 138. “Kışlak-ı Yörük hass-ı merkume ile mufassaldır.” Yirmi iki neferi vardır.

⁵⁰⁷ Aynı defter, s.138. “Kışlak-ı Yörük Hass-ı Hümayun (Mahlül)” altı neferi vardır.

⁵⁰⁸ Aynı defter, s. 139. “Kışlak-ı Yörük Hass-ı Hümayun ile meşruhtur.” Dokuz neferi vardır.

⁵⁰⁹ Aynı defter, s. 139. “Kışlak-ı Yörük Hass-ı Hümayun” üç neferi vardır.

⁵¹⁰ Aynı defter, s. 140. “Kışlak-ı Yörük Hass-ı Hümayun” iki neferi vardır.

⁵¹¹ Aynı defter, s. 140. “Kışlak-ı Yörük Hass-ı Hümayun” iki neferi vardır.

⁵¹² Aynı defter, s.141. “Mezkurlar, Kışları Toklu Ağılı nam mahalli ziraat iderler.Rumdan Kanık Karşudu nam Karyeye mutasarrıf olan Kanık nam Sipahi bu dahi Kanak karşıdudur. Deyu dahl idermiş, müstakil karye olup ve müstakil ziraat olunduğu ecilden tahrir olunub, hassa nakl olunmuştur.” Yedi neferi vardır.

⁵¹³ BOA TD 315, s. 161. BelgedeYörük taifesinden Tat kabilesi mütemekkin olup, ziraat iderler. Hass-ı Hümayun.

⁵¹⁴ BOA TD 315, s. 161. Bu köy ile birlikte yörük taifesi ile ilgili olarak hukukî bir saptama da yapılmıştır. Şöyleki Belgede, “Yörük taifesinin ağnamları ve bad-ı hevaları kadimden hass-ı Hümayuna zabt oluna gelmiş haliyen vilayet tahrir olunub, muhasebe-i serir-i a’laya arz olundukda, toprak tasarruf idenlere resm-i çift takdir olunmak ferman olmağın taife-i mezbureden dahi toprak tasarruf idüb, külli ziraat idenlerden ferman-ı şerif mucibince resm-i çift takdir olunub, sair mahsulleri ile hass-ı hümayuna kayd olunmuştur.Bi’lkülliye yörük mütemekkin olub,ziraat olunan karyelerin emvali bu minval üzeredir.”

⁵¹⁵ BOA TD 315, s. 165.

Çungar cemaati'nin kışlak olarak kullandığı Karaca Kısık köyünde⁵¹⁶ iki nefer, Kırk Dere Bucak nd. Sarı Göni Köyünde beş nefer konar-göçer nüfusa tesadüf edilmektedir. Ayrıca daha önce boşalmış olan Karaca Viran köyünde⁵¹⁷ otuz dört nefer, Aykudlu köyünde⁵¹⁸ sekiz nefer, Yudanlu köyünde⁵¹⁹ on dört nefer, Maksudlu köyünde⁵²⁰ ise on bir nefer konar-göçer grubu tespit edilmiştir.

Gedik nahiyesinde Gariban cemaati'ne⁵²¹ mensup yirmi bir nefer, Kesmezli cemaati'ne⁵²² mensup yüz elli nefer, Diklen cemaati'ne⁵²³ mensup, on üç nefer, ve Şeyhli cemaatine⁵²⁴ mensup on nefer yörük grubu tespit edilmiştir.

Çubuk nahiyesinde ise, Şirvan Şahlu ve Kalkancılı⁵²⁵ on üç nefer İsfehani (an taife-i Gariban)⁵²⁶ yirmi dokuz nefer, Şeyhli Tatar cemaatinde ise ⁵²⁷ nefer kaydı yoktur. Gariban-ı İsfehani Cemaati⁵²⁸ ise yirmi nefere sahiptir.

⁵¹⁶ BOA TD 315, s. 166.

⁵¹⁷ BOA TD 315, s. 163.

⁵¹⁸ BOA, TD 315, s. 164.

⁵¹⁹ BOA, TD 315, s. 165.

⁵²⁰ BOA, TD 315 s.165.

⁵²¹ Aynı defter, s. 548 Belgede "Cemaat-i Gariban an canib-i şark amed eyyam-ı sayf da Bozok'a gelüb, eyyam-ı şitada sevahilde kışlarlar, (mahlul)" ibaresi geçmektedir.

⁵²² Aynı defter, s. 556 Belgede"an Kabile-i Şam Bayadı mezkurlar eyyam-ı şitada sahilde kışlayub, eyyam-ı sayfiyede Bozok'dan boyları, cemaatleri ile Bey Pınarı ve Kesmezli Argı ve Sarı Seydi Viranı nam yaylaklara gelüb, yaylarlar hass-ı mirliva-i Bozok ve Kabile-i Hacı Emir".

⁵²³ Aynı defter, s. 557. Belgede "an Kabile-i Şam Bayadı hass-ı mirliva-i Bozok".

⁵²⁴ Aynı defter, s. 558. Belgede "an Kabile-i Şam Bayadı der sahil-i amedid ve der eyyam-ı sayfiye yaylak-ı Bozok'dan".

⁵²⁵ Aynı defter, s. 600. Belgede "Karye-i mezburenin dahi Zamantı toprağı olmağın gallatları ve öşrütahrir olunmayub, kadimden cemaat bu canibden tasarruf olunmağın rüsumat tahrir olunmuştur." İbaresı geçmektedir.

⁵²⁶ Aynı defter, s. 601. Belgede "Taife-i mezburenin her hânesinden kadimü'l eyyamdan ellişer akçe resimhâneleri alına gelmiştir.Giru adet-i kadimleri üzere ellişer akçeleri alınır ki, cümle 2520 akçe hasıl takdir olunub tevcih olunmuştur.",

⁵²⁷ Aynı defter, s. 601. Belgede "Cemaat-i mezbureden her ne yerde mütemekkin olurlar ise, rüsumat-ı saireleri gibi kabz olunur.

3. III. Tahrirde (1576) Konar-Göçerler

III. Tahrirde (1576) ise Nahiyelere göre konar-göçer gruplar şöyle sıralanmıştır. Çubuk Nahiyesinde Gök Fatıma Köyünde on nefer⁵²⁹ Kara Hızır Kışlası nd. Sıraclar Köyünde on dört nefer⁵³⁰ Konar-göçer grubu vardır. Cemaat-i Şirvan Şahlu ve Kalkancılı⁵³¹,nın bir önceki tahrirde olduğu gibi on üç neferi vardır. İki cemaat halindeki İsfehani'nin toplam 59 neferi bulunuyordu.⁵³² Şeyhlü Tatar Cemaatinde ise bir önceki tahrirde olduğu gibi nefer kaydına tesadüf edilmemiştir.⁵³³

Emlak Nahiyesi'nin Korin köyünde Ulu Yörük taifesinden ve Kılağuzlu cemaatinden on kişi bulunmaktadır.⁵³⁴ Yine bir önceki tahrirde olduğu gibi Gedik nahiyesinde Kesmezli⁵³⁵ cemaatine mensup yüz otuz üç nefer, Diklen⁵³⁶ cemaatine mensup yirmi bir nefer ve Şeyhlü⁵³⁷ cemaatine mensup on yedi nefer bulunmaktadır. Kanak-ı Zir nahiyesinde Hond Öyüğü nd. Gökçeler köyünde on üç nefer Çungar cemaati ziraat etmektedir.⁵³⁸ Emlak nahiyesine tâbi Kuzgun ve Kuyucak kışlaklarında da Yörük taifesinden Kılağuzlu cemaatinin var olduğu tespit edilmiştir.⁵³⁹

⁵²⁸ Aynı defter, s. 601. "Ahmed tımar-ı Turlu Han".

⁵²⁹ KKA TD 30, s. 184/b. "Yörük Taifesinden Kılağuzlu mütemekkin olup ziraat ider".

⁵³⁰ KKA TD 30, s.184/b. "Yörük taifesinden Kılağuzlu mütemekkin olup ziraat ider".

⁵³¹ KKA TD 30, s. 197/a.

⁵³² KKA TD 30, s. 197/b. "Taife-i mezburenin her hânesinden kadimü'l eyyamdan ellişer akçe resmhâneleri alınagelmıştır. Girü adet-i kadimeleri üzere ellişer akçe alınır."

⁵³³ KKA TD 30, s. 198/a. "Cemaat-i mezbur her ne yerde mütemekkin olur ise, rüsumatı şairler gibi kabz olunur".

⁵³⁴ KKA TD 30, s. 129/a.

⁵³⁵ KKA TD 30, s. 176/a. Belgede "an Kabile-i Şam Bayadı mezkurlar eyyam-ı şitada sevahilde kışlayub, eyyam-ı sayfda Bozok'dan boyları ve cemaatları ile, Bey Pınarı ve Kesmezli Argı ve Sarı ve Seydi Viranı nam yaylaklara gelüb, bile yaylarlar" ibaresi geçmektedir.

⁵³⁶ KKA TD 30, s. 176/b. "Kabile-i Şam Bayadı".

⁵³⁷ KKA TD 30 s.176/b. "Kabile-i Şam Bayadı der sahil-i amed ve der eyyam-ı sayfiye yaylak-ı Bozok amed".

⁵³⁸ KKA TD 31, s. 68/a. Belgede: "Ulu Yörük taifesinden Çungar Cemaati mütemekkin olup, ziraat iderler. Öşürleri dahi şahidir."

⁵³⁹ KKA TD 30, s. 21/a.

B. KIRŞEHİR SANCAĞINDA BULUNAN KONAR-GÖÇERLER

1. I. Tahrirde (1485) Konar-Göçerler

XV. Yüzyılın sonu ve XVI.yüz yılın ortalarından itibaren konar- göçer gruplar, Kırşehir Sancağında yerleşme ve nüfus konusunda etkin bir rol oynamışlardır. Şöyleki; I.Tahrirde (1485) Kırşehir’de bulunan 13 adet köyün yanın da 91 adet konar-göçer cemaat bulunmaktadır. Bu tahrirde yer alan toplam 2754 neferden 2344’ü yukarıda ifade edilen çeşitli nedenlerle bölgeye yerleşmiş konar-göçer cemaatlerdir. Bu cemaatlerin en belirgin özelliği, bölükler halinde bölgeye yerleşmeleri ve her bölüğün başında kethüda adı verilen idarecilerinin bulunmasıdır. Aynı cemaatin bölükleri oldukları için bunlar, aynı zamanda akraba sayılmakta idiler. Örneğin Belgede, İki bölük halinde bulunan “Todurga Cemaatinin” bölüklerin den birisinde “Cemaat-i nısf-ı Todurga, bölük-i Evliya Kethüda veled-i Mustafa ve Ali veled-i Musa”.⁵⁴⁰ Olarak kaydedilmiştir.

I. Tahrirde yer alan (1485) konar-göçer cemaatler tablodaki gibidir.

CEMAAT	NEFEREN SAYISI
Varsak ⁵⁴¹	129
Avcı Bey ⁵⁴²	104
Gözler ⁵⁴³	31
Kara Başlu ⁵⁴⁴	59
Keşkara? ⁵⁴⁵	58

⁵⁴⁰ BOA TD19, s. 300. Diğer bölümü içinde “Nısf-ı Todurga tâbi-i Ali Kethüda ibaresi düşülmüştür. Aynı defter s. 301.

⁵⁴¹ Kırşehir Bölgesinde önemli bir nüfus kesafetine sahip olan Varsaklar idarî ve sosyal bakımdan “Cemaat” adı ile bilinen temel birimlerden meydana gelmekte idi. Ayrıca bu cemaatin bir alt birimi olarak “Bölük” bulunmakta idi. Bkz. İ. Şahin, Konar-Göçerler, s. 165-171.

⁵⁴² Aynı Defter, s. 292-293. Belgede “Bölük-i Kethüda Adilhan” ibaresi kaydedilmiştir.

⁵⁴³ Aynı Defter, s. 293-297. Bu Cemaatin Bölükleri 1. Kethüda Seyyid Ahmed veled-i Güzler (32 nefer), 2. İsa Kocalu (25 nefer), 3. Erdukani (24 nefer), 4. Nusretlü (43 Nefer), 5. Yunuslu (7 nefer), 6. Göğsü Yassı (32 nefer), 7. Ömer Fakih (8 nefer), 8. Kozcaklu tâbi-i Güzler Danışmendliler ziraat ederler (33 nefer), 9. Ali Kocalu (30 nefer), 10. Rumlu (35 nefer), 11. Hamidlü (14 nefer), 12. Danışmendlü (24 Nefer), 13. Tahirlü (12 Nefer), 14. Hacı Musalu (13 nefer), 15. Kara İbrahimplü (8 Nefer), Varsak Güzler Cemaati olarak son kısımda toplam 383 nefer kaydedilmiştir.

⁵⁴⁴ Aynı Defter, s. 298.

⁵⁴⁵ Aynı Defter, s. 299.

CEMAAT	NEFEREN SAYISI
Beğendük? ⁵⁴⁶	74
Nisf-ı Todurga ⁵⁴⁷	36
Nisf-ı Todurga ⁵⁴⁸	36
Aşr	24
Okçu Mehmed	14
Güperdi?	26
Günler	28
Ahtarıcı	20
Mir Bey	15
Babaş ⁵⁴⁹	28
Süleymanlu	44
Yağcılar	43
Çanakçı	31
Turasanlı ⁵⁵⁰	21
Gözler	11
Şahna	12
İlyaslu ⁵⁵¹	39
Gören	71
Dokuz	16
Toklu Gömi	48
Barak	18
Kara Balı	29
Yarınca?	14
Kızkapan	16
Yanıkça?	34
Dana	73
Yörükçe	10
Çongar	23
Kara Kocalu	92
İncük	13
Kabağlı	11
Tat	43
Kaman	42
Kıllı	5
Yenice	14
Özkeş	82
Gökçe Dünderlu	27
Kırk Hacılı	11
Konur ⁵⁵²	10
Eyne Kocalu (tâbi-i Konur)	11
İnal	9
Bulgarlu	44
Boz-Tat ve diğer	43
Çakırlu	11
Beğendük	20
Cebe	18
Güzel Hanlu	14

⁵⁴⁶ Aynı Defter, s. 299.

⁵⁴⁷ Aynı Defter, s. 300. Belgede “bölük-i Evliya Kethüda veled-i Mustafa ve Ali veled-i Musa” ibareleri geçmektedir.

⁵⁴⁸ Aynı Defter, s. 301. Belgede “bölük-i tâbi-i Ali Kethüda” kaydı düşülmüştür. Bölükleri 1. Ahi İshak (32 nefer), 2. Kara Hızırlu (23 nefer).

⁵⁴⁹ Aynı Defter, s. 304. “Tâbi-i Yahşihanlu”.

⁵⁵⁰ Aynı Defter, s. 305. “Bölük-i Bayramlu Kethüda”.

⁵⁵¹ Aynı defter, s. 305. “Tâbi-i kethüda Mustafa veled-i İlyas malikane vakf-ı Zaviye-i Aşık Paşa”.

⁵⁵² Aynı defter, s. 318. Bölükleri 1- İzzet tâbi-i mezkur (18Nefer), 2- Selim tâbi-i Konur 10 nefer), 3- Nureddin Büzürg (4 Nefer), 4- Hüseyin Fakih (21 nefer), 5- Mehmed Fakih (11 Nefer), 6- Süleyman Fakih (39 Nefer), 7.Hamza Eşşeyh (5 nefer), 8-İshak Fakih (12 Nefer), 9- Ali veled-i Filan (9 Nefer), 10- Söklen (18 Nefer) 11- Sadi Fakih (4 Nefer), 12- Ya’kub (9 Nefer).

CEMAAT	NEFEREN SAYISI
Alpi	11
Kırık	16
Edigü	101
Dumlan?	23
Boz-Beylü	21
Bulduklu	14
Eflak	24
Selimler	21
Borna?	38
Yuvalu	15
Kırıklı	7
Siğirli (Sakarlı)	32
Kırıklı	11
Toturğa?	20
Cemillü Fakih ⁵⁵³	0
Süpür	17
Talakçı	12
Aksakal	4
Baş Getüren	18
Haymane-i Aladağ	4
Hezik-i Haymane	8
Çanakçı (Yörügan-ı Kaza-i Cemele)	22
Kuştemür	16
Uzun Yusuf	17
Üzen	35
Hacı Bayezidlü	8
Bıçağı Uzun	18
Mehmed Veled-i Sarı Bey	12
Okçu Varsak	10
Güldeğen oğlu	5
Salur	5
Şadman	5
Kara Bacak	5
Bıçağı Uzun	4
Bozkırlı	10
TOPLAM	2111

II. Tahrirde (1530) daha çok Varsak kabilesine tâbi cemaatlerin olduğu görülmektedir.⁵⁵⁴

2. III. Tahrirde (1584) Konar-Göçerler

a. Kırşehir Merkez Kazasında Konar-Göçerler

Kırşehir merkez Kazasında ne zaman ve kim tarafından yapıldığını bilemediğimiz tahrir defterlerinde sadece “Cemele Kal’ası” olarak geçen kalenin güvenliğinden sorumlu konar–göçer gruplar, 1485’te 5 cemaat idi.

⁵⁵³ BOA TD 19, s. 329. “Bulundukları yerlerinden perakende olmuşlar haricden gelüb, mezraada kırk tevabisiyle ziraat ideler.”

⁵⁵⁴ 998 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 644-679. Özellikle Çongar, Toklu Gömen, Kara Kocalı, Uç Beyi, Todurga, Sarsallı, Yayılar, Edigü, Konur gibi Cemaatler Varsak Kabilesine tâbi cemaatlere dendir.

Bunlar; Çanakçı,⁵⁵⁵ Kuştemür,⁵⁵⁶ Uzun Yusuf,⁵⁵⁷ Üzen⁵⁵⁸ ve Hacı Bayezidlü⁵⁵⁹ cemaatleri toplam doksanı bulan neferen sayısı ile merkezde önemli bir yere sahipti.⁵⁶⁰ 1584'te ise Cemele, Kırşehir merkez kazaya bağlı bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. 131 neferi olan köyde, Dizdar-ı Kal'a:1, Kethüda-i Kal'a:1 Merd-i Kal'a:1 ve 38 adet kale görevlilerinin aileleri ile birlikte 41 adet "Mustahfızan-ı Kal'a" bulunmaktadır.⁵⁶¹ Tabloda da belirtildiği üzere Kırşehir sancak merkezinde toplam 43 köyde 1668 neferen konar-göçer tespit edilmiştir. Toplam neferen sayısının 3535 olduğu dikkate alınacak olursa yaklaşık %50 oranında konar-göçer neferin bu toplamda yer aldığı görülür. Tespit ettiğimiz köylerden biri olan Salur köyünde 38 neferlik yörük için Belgede bu grubun ata ve ecdatlarının Aksaray Sancağı'nın Eyüb İli Nahiyesinde ve Ak Pınar Mezraasında mütemekkin oldukları belirtilmektedir.⁵⁶² Ayrıca Göynücek Köyünde ise⁵⁶³ 1 nefer Adana perakendesı kaydı yer almaktadır. Belgede "Perakende-i Adana hukuk-ı

⁵⁵⁵ BOA TD 19, s. 334. Belgede "Cemaat-i Çanakçı resm-i ganem ve bad-ı heva, cemaat-i mezkure tımar-ı Tursun veled-i Turak ve Hacı Kaya veled-i Hacı Yakub, an mustahfız-ı Kal'a-i Cemele hasılı gallat ve resm-i cevri ve resm-i bennak, fail-i mezkure tımar-ı Mustafa ve Bali oğlu'nun ve Pir hasan ve Lütfi an mustahfız-ı Kal'a-i mezkure bölük-i Kethüda Mehmed veled-i Yusuf" ibareleri yer almaktadır. Bu cemaatin 22 neferi vardır.

⁵⁵⁶ BOA TD 19, s. 334. Belgede "Cemaat-i Kuştemür, resm-i ganem ve bad-ı heva, mezkure tımar-ı Turmuş veled-i Turak ve Hacı veled-i Hacı Ya'kub an mustahfız-ı Kal'a-i Cemele hasıl-ı adet ve resm-i cevri tımar-ı der Cemele Bölük-i Kethüda Davud veled-i Kuştemür" ibaresi geçmektedir. 16 neferi vardır.

⁵⁵⁷ BOA TD 19, s. 335. Belgede "Cemaat-i Uzun Yusuf hasıl-ı Cemaat-i mezkure tımar-ı Mustafa ve Bali ve oğlunun ve Pir Hasan ve Lütfi an mustahfızan-ı Kal'a-i Cemele bölük-i kethüda Yusuf veled-i Eyne Bey". 17 neferi vardır.

⁵⁵⁸ BOA TD 19, s. 335. "Cemaat-i Üzen resm-i ganem ve bad-ı heva tımar-ı Turmuş veled-i Turak ve Hacı Kaya veled-i Hacı Ya'kub, an mustahfızan-ı Kal'a-i mezkure 35 neferi vardır".

⁵⁵⁹ BOA TD 19, s. 336. Belgede "Cemaat-i Hacı Bayezidlü resm-i ganem ve bad-ı heva tımar-ı Turmuş veled-i Turak ve Hacı Kaya veled-i Hacı Ya'kub ve mustahfızan-ı Kal'a-i Cemele resm-i cevri tımar-ı Mustafa ve Bali ve oğlunun ve Pir Hasan ve Lütfi an mustahfızan-ı Kal'a-i mezbure". 8 neferi vardır.

⁵⁶⁰ Hicrî-890'da Kırşehir bölgesinde bulunan konar- göçerlerin tamamı yukarıda zikr edilmiştir.

⁵⁶¹ KKA TD 139, s. 16/a.

⁵⁶² Aynı defter, 31/a. Belgede, "İşbu 38 nefer kimesneler bu karye reayasından olub, lakin ata ve ecdatları göçüb, Aksaray Sancağında Eyüb İli Nahiyesinde, Ak Pınar nam mezraada mütemekkin idüb, hukuk-ı şer'iyelerin hassa arz, rüsumların giru has eminlerine eda ideler. Küçük Cemaati mütemekkindir" kaydı yer almaktadır.

⁵⁶³ KKA TD 139, s. 32/b.

şer'iyelerin hassa arz, rüsumların Adana beyine eda ideler.” İfadesi kullanılmaktadır.

Bu cümleden olmak üzere Kırşehir merkez nüfusunun oluşmasında zamanla bölgeye gelip yerleşen cemaatlerinde etkisi olduğu söylenebilir. 1584 tarihi itibarıyla Kırşehir merkez kazasında yer alan köylerle birlikte o köylerin kurulmasında rol oynayan cemaatler ve vergi nüfusları aşağıdaki gibidir.

YERLEŞTİĞİ KÖY	CEMAAT	NEFEREN
Kızılca	Yörük	95
Ala Dinek	Yörük	127
Çoğun(Büyük) ⁵⁶⁴	Uzun Yusuf	42
Çoğun (Küçük) ⁵⁶⁵	Kuştemür	49
Varsak	Varsak	24
Çakırlar	Yörük	25
Çanakçı	Çanakçı	73
Alpi Viran nd. Hisarcık	Yörük	46
İl Suyu Pınarı	Aşır	41
Taş Ahu	Aksakal	37
Turasan	Talakçı	76
Salur	Küçük	56
Büğdüz	Karabaşlı	22
İğdecik	Yüzde pare	109
Germe	Ağcalı	83
Ökkeş Pınarı	Özlü	37
Seba Sıracı	Yüzde pare	113
Köşker	Yüzde pare	16
Ahmed Viranı	Yüzde pare	46
Çukur Tarla	Kurdbaş	16
Alaca	Kırıklı	15
Tavuğu Yalvaç	Özlü	17
Reyhan	Yüzde pare	6
Ala Pınar	Köşklü	2
Ağca Viran	Yüzde pare	103
Şa'banlı Kışlası	Yüzde pare	12
Kenelüce	Yüzde pare	30
Beliklik	Karalök	53
Baran Ağıl	Şa'banlı	22
Beş Ağıl	Yörük	15
Kerpiç Ağıl	Özlü	28
Ahi Yüzlü	Özlü	10
Gökçe Öz nd.Bağdadlı	Yüzde pare	36
Durla	Özlü	38
Budak Fakih	Yüzde pare	15
Gökçe Özlü	Kuştemür	54
Gökçe Öyük	Kuştemür	23

⁵⁶⁴ Aynı defter, s. 13/a. 42 neferi olan köy daha önce zikredilen BOA TD 19, s.335'de 17 nefer ile, Cemele Kalesi'nin muhafızlığını yapan Uzun Yusuf Cemaati'nin kurmuş olduğu köydür. Belgede “Karye-i Çoğun (Büyük) Cemaat-i Uzun Yusuf, malikane, Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Süleyman divani, hass-ı hümayun tâbi-i Kırşehri, malikane Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Süleyman” kaydı düşülmüştür.

⁵⁶⁵ KKA TD 139, s. 13/b. 49 neferi olan köy daha önce zikredilen BOA TD 19, s.334'te 16 neferi ile Cemele Kalesi'nin muhafızlığını yapan Kuştemür Cemaati'nin kurmuş olduğu köydür. Belgede “Karye-i Çoğun (küçük) an Cemaat-i Kuştemür Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Süleyman divani hass-ı hümayun tâbi-i Kırşehri” kaydı düşülmüştür.

Maden Öyüğü	Yüzde pare	27
Kaya Fakih	Yüzde pare	24
Çaylak	Yüzde pare	8
Kızıl Viran	Yörük	42
Boz Viran	Kuştemür	4
Gökçe Öz Baş	Özlü	13
TOPLAM		1730

b. Diğer Nahiyelerde Konar-Göçerler

aa. Hacı Bektaş Nahiyesi

KÖY	CEMAAT	NEFER
Güllüce Asma	Yüzde pare	29
Dur Şeyh (Şih)	Yüzde pare	28
Burun Ağıl	Kuzu Güdenlü....	15
Gök Öyük	Osman Fakihlü	6
Çatal Arkaç	Yüzde pare	7
İki Kuyu	Yüzde pare	7
Çuça	Kuzu Güdenlü...	29
Baş Köy	Yörük	12
Çukur Viran	Kuru Göllü.....	6
Gök Ağıl	Kuru Göllü....	8
Karaca Kaya	Kuzu Güdenlü..	12
Hatip	Kuru Göllü	58
Küçük Yakacık	Kuru Göllü	4
Yassı Öyük	Kara Eyüplü	18
İki Kuyu mea	Kuru Göllü	6
Yahyalı		
Yeni Yapan	Kuru Göllü	4
Köse Çöken	Kuru Göllü	12
Damcı Pınarı	Kuru Göllü	11
Ağca Kışla	Hızırlı	6
TOPLAM		278

Hacı Bektaş nahiyesinde toplam 79 köyden 19 adeti Türkmenler tarafından kurulmuştur. Toplam nefer sayısı ise 278 dir. 1584 tarihinde nahiye genelinde 3716 neferin bulunduğu bilinmekle birlikte anılan tarihte konar-göçerlerin nahiye genelinde yaklaşık %9 gibi düşük bir oranda kaldığı görülmektedir. Bunların yanında Cemaat-i Gariban Kavm-i Evlad-ı İskender olarak anılan 95 neferlik bir konar-göçer grubu da vardır. Defterde“*Cemaat-i Kavm-i Evlad-ı İskender ve resm-i bennak caba ve aded-i ağnam ve bad-ı heva ve resm-i arus şimdiki her neferden ellişer akçe alınmak nizam eyledükleri ecilden evlülerinden on ikişer akçe bennak ve mücerredlerinden ellişer akçe caba resmi alınub, ziraat eyledükleri öşrin hassa arz sair rüsumların, kanun üzere sipahilerine eda itmek üzere defter-i cedide kayd olundu.*” ibaresi düşülmüştür.⁵⁶⁶

⁵⁶⁶ Aynı defter, s. 66/b.

Yine Cemaat-i gariban kavm-i Ecdad-ı Bağdad olarak anılan bir cemaate daha tesadüf edilmektedir. 56 neferi olan cemaat için belgede “*resm-i bennak ve resm-i caba ve adad-ı ağnam ve nısf-ı öşr-i kovan ve nısfı bad-ı heva ve resm-i arus*” kaydı düşülmüştür.⁵⁶⁷

Taife-i Garibana mensup olan sipahi-zadeganın 34 neferi vardır. Belgede “*Cemaat-i Sipahi-zadegan taife-i Gariban tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakl olunmuştur.*”⁵⁶⁸

Bu Nahiye’de Adana perakendelerine tesadüf olunamamıştır.

bb. Süleymanlu Nahiyesi

Köy	Cemaat	Nefer
Mandallu	Yüzde pare	40
Ağca Şehir	Yörük	113/1
Mescid	Yüzde pare	9

Süleymanlu Nahiyesi: Mandallu köyünde 40 nefer⁵⁶⁹, Ağca Şehir köyünün Irakallu mahallesinde 1 nefer⁵⁷⁰ Mescid ? Köyünde 9 nefer,⁵⁷¹ olmak üzere toplam 50 nefer olarak diğer nahiyelere nazaran az bir yörük Cemaatine tesadüf edilmektedir. Bunların yanında 6 adet konar-göçer cemaat ayrıca kaydedilmiştir. Bunlar sırası ile;

1-Kürekçi ve Kara Ya’kublu cemaatleri⁵⁷²

2-Kayacılı cemaati⁵⁷³

3- Kızıl Hasanlu cemaati⁵⁷⁴

⁵⁶⁷ Aynı defter, s. 84/b.

⁵⁶⁸ Aynı defter, s. 86/a.

⁵⁶⁹ KKA TD 139, s. 97/b. Yüzde pare taifesindendir.

⁵⁷⁰ Aynı defter, s. 101/b. 113 neferi olan köyde 1 nefer yörük olarak kaydedilmiştir.

⁵⁷¹ Aynı defter, s. 134/a. 77 neferi olan köyde 9 nefer yüzde pare yörüklerindendir.

⁵⁷² Aynı defter, s. 135/b. 26 neferi olan cemaat için belgede “Tâbi- i Süleymanlukarye-i mezbure ahalileri tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakl olunmuşlardır. Mezkurlar, Karaman Toprağında ziraat itdiklerinden gayrı mezraa-i Altın Pınar ve Mermerlüce, Kuyucak ve Güğercinlik ve Çanluca nam mezraalarda ziraat iderler.”

⁵⁷³ Aynı defter, s. 135/b. 6 neferi olan Cemaat, “tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakl olunmuşlardır.”

4-Balkanlu nd. Gazilü cemaati⁵⁷⁵

5-Balkanlu nd. Sarı Koyunlu cemaati⁵⁷⁶

6- Halil Hasanlu cemaati⁵⁷⁷

Bu Cemaatlerin toplam nüfusu ise, 41 neferendir. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, bu cemaatler başka bir yerde ziraat etmektedirler. Tahrir esnasında tahrire gelmedikleri için bir önceki tahrirde ne durumdalar ise o şekilde aktarılmışlardır.

cc. Konur Nahiyesi

KÖY	CEMAAT	NEFEREN
Gökçe Pınar	Yörük	21
Ala Durak	Derbentçi	24
Dört Delü	Derbentçi	33
Yoğun Pelid	Derbentçi	36
Kuyuluk	-	34
Sorkun	-	4
Koz Oluk	-	25
Arkad		
TOPLAM		177

Konur Nahiyesi: Konar-göçer gruplar oldukça azdır. 21 neferi olan Gökçe Pınar 2 neferen yörük kaydedilmiştir.⁵⁷⁸ Ayrıca Gözlü cemaatinden 17 neferenlik Hacı Musa bölüğü resm-i ağnam ve resm-i arus vermek kaydıyla anılan nahiyede mütemekkindir.⁵⁷⁹ Ala Durak, Dört Delü, ve Yoğun Pelid⁵⁸⁰ köyleri için belgede şöyle bir kayıt düşülmüştür. “*Karye-i mezbure ahalileri muhavvef ve muhatara zabtı lazım olan Çaşnigir Köprüsü derbendden hıfz idüb, mademki ebna-i sebinin mallarına ve canlarına zarar iriştirmeyeler a’şar-ı şer’iyeden ma’da rüsum ve avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf*

⁵⁷⁴ Aynı defter, s. 135/b. 9 neferi olan Cemaat, için belgede “der Zemin-i mezraa-i Kara Kilise cemaat-i mezbure ahalileri tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakl olunmuşlardır” kaydı düşülmüştür.

⁵⁷⁵ Aynı defter, s. 136/a. Nefer kaydı yoktur. Belgede “Cemaat-i Balkanlu nd. Gazilü an kabile-i mezbur der nahiye-i Haymane atikden nakl olunmuşlardır.”

⁵⁷⁶ Aynı defter, s. 136/a. Nefer kaydı yoktur. “An Kabile-i Süleymanlu” tâbiri kaydedilmiştir.

⁵⁷⁷ Aynı defter, s. 136/a. Nefer kaydı yoktur. “An Kabile-i Süleymanlu” kaydı mevcuttur.

⁵⁷⁸ KKA TD 139, s. 160/a. “İşbu 2 nefer kimesne hukuk-ı şeriyelerin hassa arz rüsumların has eminlerine eda ideler.”

⁵⁷⁹ Aynı defter, s. 174/b.

⁵⁸⁰ Aynı defter, s. 154/b, 155/a, 155/b.

olalar deyu maliye tarafından verilen hükm-i şerif mucebince muafiyetlerin deftere kayd eyleyesin deyu sene 991 şa'banü'lmuazzam evahiri ile, hükm-i hümayun ibraz itmeyin hüccet, gallat ve cevgan ve resm-i çift ve bad-ı heva ve resm-i arusaneleri mirliva-yı hassa kayd olunub, mademki, debend-i mezburi kema yenbaği hıfz idüb, kimesnenin mallarına ve canlarına zarar erişdirmeyeler. Hizmetleri mukabelesinde resm-i bennak ve caba, ve adad-ı ağnam ve avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vermiyeler. Deyu emr-i şerif mucebince defter-i cedide muaf kayd olundular.⁵⁸¹ İbaresı düşülmüştür. Açıklamadan da anlaşılacağı üzere, o dönemde stratejik öneme sahip olan Çaşnigir köprüsünün⁵⁸² muhafazası için 93 nefer derbendçi vazifelendirilmiştir. Ayrıca yukarıda zikredilen Kuyuluk, Sorkun Koz Oluk ve Arkad köylerinin ahalileri "tahrir-i cedide gelmeyip, atikden nakledilmişlerdir."⁵⁸³

dd. Günyüzü Nahiyesi

KÖY	CEMAAT	NEFER
Küçük Viran nd. Müderrislü	Yörük	47
Kara Ömerlü	Yörük (yüzdeci)	24
Sarı Çoban	Yörük (yüzdeci)	32
TOPLAM		103

Gün Yüzü Nahiyesi: Küçük Viran nd. Müderrislü köyünde⁵⁸⁴ 47 neferenden 5 neferen Yüzde Pare taifesindendir. Kara Ömerlü köyünde⁵⁸⁵ ise, 24 neferenden 4'ü Yüzde Pare taifesindendir. Sarı Çoban köyünde⁵⁸⁶ 32 nefer bulunmakla birlikte şöyle bir kayıt düşülmüştür. "Şehr-i der Kaza-i Koç Hisar tâbi-i Gün Yüzü" bu 32 nefer muhtemelen Aksaray nahiyesine tâbi Koç

⁵⁸¹ Aynı defter, s. 154/b. Ala Durak köyü için çıkarılan muafiyet emri diğerleri için de geçerlidir.

⁵⁸² Çaşnigir Köprüsü Ankara ile Kırşehir arasında Kızılırmak üzerinde kurulmuştur. Bu noktada ırmağın iki yanındaki kayalık tepeler soyguncular için çok uygun bir gizlenme yeri idi. Ankara Kadılığı kayıtları kervanların bu noktada uğradığı saldırılara ilişkin belgeleri içermektedir. Köprü yakınında kurulacak bir yerleşim merkezinin gelişeceği, can ve mal güvenliğinin sağlanacağı umuduyla, cami yapmak isteyen bir saray çavuşuna devletçe destek bile sağlanmıştır. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, İstanbul, 2004, s. 80.

⁵⁸³ KKA TD 139, s. 173/a-b.

⁵⁸⁴ KKA TD 139, s. 179/b. "Hukuk-ı şer'aların hassa arz, rüsumların kendü Kaza Beylerine vereler."

⁵⁸⁵ Aynı defter, s. 190/a. "Hukuk-ı şer'aların hassa arz, rüsumların kendü Kaza Beylerine vereler"

⁵⁸⁶ Aynı defter, s. 195/a.

Hisar Kazası yüzdecilerindendir. 1571’de Koç Hisar konar-göçerlerinin Ankara Sancağındaki “Ulu Haymana” idarî birimine Katıldığı, 1584’te ise, “Yüzdeciler” başlığı altında toplandığı bilinmektedir.⁵⁸⁷ Ayrıca 40 neferenlik Kızıl Kaya köyünde 10 neferen Adana perakendesi de bulunmaktadır.⁵⁸⁸

ee. Dinek Nahiyesi

KÖY	CEMAAT	NEFER
Yazı	Mihmadlu	50
Dam Asma	Kara Pınarlu-Hasan Abdallu	17
Doğan Kışla	Mihmadlu	51
Kara Öyük nd.Kilise	-	20
TOPLAM		138

Dinek Nahiyesi, konar-göçerin sayıca az olduğu görülmektedir. Toplam 1029 neferenden ancak 148’i anılan grup içerisinde yer almaktadır. 50 neferi bulunan Yazı köyünde⁵⁸⁹ Mihmadlu Cemaati eskiden beri ikamet etmektedir. Muhtemelen bu 50 neferen anılan cemaatin bir bölüğüdür. Çünkü 51 neferenlik bir başka Mihmadlu cemaati Kengiri Sancağına tâbi Doğan Kışla Köyünde ikamet etmektedir. Ancak, bu köy Keskin Nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir.⁵⁹⁰ 20 Neferen olan Kara Öyük nd.Kilise Kengiri sancağında olmasına rağmen Dinek nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir.⁵⁹¹ Dam Asma köyünde ise, 17 nefer bulunmaktadır. Belgede “*Kara Pınarlu ve Hasan Abdallu taifesinden temekkün idüb, eyyam-ı şitada burada kışlarlar. İki bölük otururlar. Karye-i mezbure ahalileri tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakil olunmuşlardır*”.⁵⁹² İbaresı kaydedilmiştir. Yine 2 Neferi olan Taş Depesi köyü ahalisi ile 8 neferi olan Kara Pınar ahalisi “*tahrir-i cedide gelmeyip, atikden nakil olunmuşlardır*.” Aynı şekilde Ahilü cemaati 15 nefer ile anılan nahiyeye yerleşmiştir. Belgede “*Cemaat-i Ahilü der zemin-i Kızıl Saray cemaat-i mezbure ahalileri tahrir-i cedide gelmeyüb atikden*

⁵⁸⁷ Doğan Yörük, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)**, Konya, 2005, s. 106.

⁵⁸⁸ KKA TD 139, s. 193/b. Belgede “İşbu 10 nefer kimesne hukuk-ı şer’aların hassa arz, rüsumların Adana Beyine eda ideler” kaydı yer almaktadır.

⁵⁸⁹ KKA TD 139, s. 215/a.

⁵⁹⁰ Aynı defter, s. 215/b. “Cemaat-i Mihmadlu der Karye-i Doğan Kışla tâbi-i Kengiri ber mucceb-i defter-i atik tâbi-i Keskin”.

⁵⁹¹ Aynı defter, s. 215/b.

*naklolunmuşlardır. Tâbi-i Dinek mezkurların ziraatları Kengiri Canibinde olmağın tahrir olunmadı.*⁵⁹³ kaydı düşülmüştür.

ff. Keskin Nahiyesi

KÖY	CEMAAT	NEFER
Ali Şeyhlü	Yüzde Pare	30
Hasan Bey nd. Eriklüce	Karpuzlu	2
Beşbıçak	Yüzde pare	22
Eşme-i sarım Beylü	Yüzde Pare	41
Avşar-ı Zir	Avşar	42
Avşar-ı Bala	Avşar	89
Öyük nd.Künbed	Adalu	12
Gökçe Kışla	Şeyh İsmailü	26
TOPLAM		264

Keskin Nahiyesi: Nahiyeye bağlı, 30 Neferlik Ali Şeyhlü köyünde⁵⁹⁴ 1 nefer yüzde pare yörüklerindendir. 2 nefere sahip olan Hasan Bey nd. Eriklüce köyü ise Karpuzlu ahalisi tarafından haricden ziraat olunmaktadır.⁵⁹⁵ 16 neferi olan Toprak Pınarı köyü Kengiri Sancağında olmakla birlikte Keskin nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir.⁵⁹⁶ 22 Neferi olan Beş Bıçak köyünün tamamı yüzde pare yörüklerinden olmakla birlikte *“hukuk-ı şer’iyelerin hassa arz, rüsumların hass-ı hümayuna eda ideler.*⁵⁹⁷ Develü Kavurgalı köyü⁵⁹⁸ ile Karhanlu (Gürhanlu) Köyü⁵⁹⁹ Kengiri Sancağında olup, Keskin nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir. Eşme-i Sarım Beylü Köyünde bulunan 41 neferden 4 neferi Yüzde Pare yörüklerindendir.⁶⁰⁰ Sarım Beylü diğer köyünde 52 neferen vardır. Kengiri sancağında olmasına karşın Keskin nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir.⁶⁰¹ Avşar cemaati Yüzdeciyan olarak bilinen

⁵⁹² Aynı defter, s. 218/a.

⁵⁹³ Aynı defter, s. 218/a.

⁵⁹⁴ Aynı defter, s. 222/a. “Hukuk-ı şer’asın hassa arz, rüsumların Kaza Beyine eda ide”.

⁵⁹⁵ Aynı defter, s. 224/a.

⁵⁹⁶ Aynı defter, s. 225/b.

⁵⁹⁷ Aynı defter, s. 226/b. Beş Bıçak Köyü bugün Kırıkkale’nin Balı Şeyh ilçesine tâbidir.

⁵⁹⁸ Aynı defter, s. 229/b.

⁵⁹⁹ Aynı defter, s.230/a.

⁶⁰⁰ Aynı defter, s. 231/a. “İşbu 4 nefer hukuk-ı şer’iyelerin hassa arz,rüsumların kadı askerlerine vereler. Resm-i bennak, caba ve adad-ı ağnam ve bad-ı heva ve resm-i arus resm-i gayr-i ez çift ve tapu ve öşr Anadolu canibine olmağın tahrir olunmadı.”

⁶⁰¹ KKA TD 139, s. 231/a.

Mes'udlu Kabilesine bağılı olarak 1530'da Bozok Bölgesinde yer alan Avşar-ı Zirin ve Avşar-ı Bala mezraalarına yerleşmiştir.⁶⁰² 1584 yılında ise Avşar-ı Zirin⁶⁰³ 42 nefer ile Keskin Nahiyesine tâbi bir köy iken Avşar-ı Bala⁶⁰⁴ iki bölük halinde yerleşmesini tamamlamıştır. İlk köyde 83 nefer, ikinci Köyde ise 6 nefer nüfus Potansiyeline sahip olmuştur. Karaca Ocaklı Cemaati 49 nefer ile Kara Uc mezraasını ekinlik olarak kullanmak suretiyle Keskin nahiyesine yerleşmiştir. Ancak, "*Cemaat-i mezbure ahalisi tahrir-i cedide gelmeyüb, atikden nakl olunmuşlardır.*"⁶⁰⁵ Öyük nd. künbed 12 neferi olan köyde Adalu cemaati mütemekkindir.⁶⁰⁶ Gökçe Kışla köyü 26 neferi olan köyde Şeyh İsmailü cemaati mütemekkindir.⁶⁰⁷ Seydi Kavağı köyü, 29 neferi olan köy Kengiri sancağında olmasına rağmen Keskin nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu yüzden "resm-i bennak, caba , resm-i ganem, bad-ı heva ve resm-i arus, gayr-i ez resm-i çift ve tapu ziraatleri Kengiri sancağındadır."⁶⁰⁸ Nahiye de bulunan köylerden Hasan Hacılı, Bahaeddinlü, Dinle Bey, Gazi Kavağı, Kavak, Ali Kethüda, Güder Yimez, Bayazıt Hacılı, Kulaksız, Kılıç Kışla, Yörük Hasan, Halil Edelü ve Elmalu nd. Aşçı Yusuf ahalileri "Tahrir-i cedide gelmeyip atikden naklolunmuşlardır."

gg. Çiçekdağı Nahiyesi

KÖY	CEMAAT	NEFEREN
Sarular	Yüzde Pare	39
Erikilü	Yüzde Pare	37
Avçılar	Yüzde Pare	0
Kara Demirci	Yüzde Pare	7
Dereli	Yüzde Pare	13
Orta Köy	Yüzde Pare	26
Kısır	Yüzde Pare	19
Ağca	Yüzde Pare	4
Dere Kışla	Yüzde Pare	11
Boğaz Kesen	Yüzde Pare	9
Ahilü	Yüzde Pare	38
Budak Kethüda	Yüzde Pare	0
Yazılı	Yüzde Pare	22

⁶⁰² BOA TD 155, s. 171-172.

⁶⁰³ KKA TD 139, s. 231/b.

⁶⁰⁴ Aynı defter, s. 236/a-b.

⁶⁰⁵ Aynı defter, s. 240/b.

⁶⁰⁶ Aynı defter, s. 245/b.

⁶⁰⁷ Aynı defter, s. 240/b.

⁶⁰⁸ Aynı defter, s. 240/a.

KÖY	CEMAAT	NEFEREN
Birecik Oğlu	Yüzde Pare	12
Çavundur	Yüzde Pare	38
Kızılcalu	Yüzde Pare	69
Kızılca Alan	Yüzde Pare	4
Evlad-ı Kırk nd.Kızıl Mehmed	Yüzde Pare	56
Karacalar nd.Yörük İlyas Kışlası	Yüzde Pare	32
Durdular	Yüzde Pare	16
Kalaycılı	Yüzde Pare	14
Delüler	Yüzde Pare	7
Bektaşlı	Yüzde Pare	21
Bekmezci	Yüzde Pare	43
Ezmenlü	Yüzde Pare	27
Künküş	Yüzde Pare	18
İn Kuyu	Yüzde Pare	13
Sırkılı	Yüzde Pare	16
Yonca	Yüzde Pare	5
Tiftik-i Zir	Yüzde Pare	33
Tiftik-i Bala	Yüzde Pare	54
Depeciklü	Yüzde Pare	26
Hasıblü Yörük	Yüzde Pare	8
Kanaklı	Yüzde Pare	115
Aynalı Künbed	Yüzde Pare	26
Dana Dilü	Yüzde Pare	20
Koruca Eflak nd. Gözü Kızıl Kışlası	Yüzde Pare	11
Haydar Fakih Kadı Kışlası nd. Hamza Fakihlü	Yüzde Pare	14
Sakallı	Yüzde Pare	23
Demircüler	Yüzde Pare	67
Tatarlı	Yüzde Pare	54
Hüseyinlü nd. Şeyhlü	Yüzde Pare	74
Ilaca-i Haydar	Yüzde Pare	6
Şuayıblü	Yüzde Pare	36
Kışlak-ı Tatar	Yüzde Pare	35
Murad Viranı	Yüzde Pare	45
Pınar nd.Karacalar	Yüzde Pare	34
Yaruk	Yüzde Pare	26
Ali Hacılu	Yüzde Pare	25
Bedirlü	Yüzde Pare	20
Kiçi Kal'ası	Yüzde Pare	30
Dillü (Dinlü) Hacı	Yüzde Pare	40
Kara Seydi	Yüzde Pare	46
Ümmetoğlu	Yüzde Pare	49
Azizler nd. Tatar	Yüzde Pare	13
Kara Hasan	Yüzde Pare	13
İl Suyu	Yüzde Pare	33
İl Suyu diğer	Yüzde Pare	49
TOPLAM		1641

1584 tarihi itibarıyla 101 adet köyü olan Çiçekdağı nahiyesinde tablodan da anlaşılacağı üzere 58 köy yüzde pare taifesi tarafından kurulmuştur. Bu köylerin hemen hepsinin der kenarlarında “Karye-i mezbure ahalileri Yüzde pare taifesinden olmağın hukuk-ı şer’iyelerin hassa arz ve rüsumların has eminlerine eda ideler” kaydı yer almaktadır. Bu köylerin toplam nefer sayısı, 1641’dir. Nahiye’nin genelinde 2315 neferin bulunduğu göz önünde tutulacak olursa yaklaşık %50’nin üzerinde konar-göçer grubun yer aldığı görülür. Ayrıca 33 köy ahalisi ise tahrir-i cedide gelmeyip de atikden naklölünmüşlerdir. Geriye kalan 10 köyden birisi Niğde’ye tâbi

olmakla birlikte Çiçek Dağı Nahiyesi içerisinde değerlendirilmiştir.⁶⁰⁹ Bu köylerin toplam nüfusu da yaklaşık 182 civarındadır.⁶¹⁰

C. NİĞDE SANCAĞINDA BULUNAN KONAR-GÖÇERLER

CEMAATLER	HÂNE	NEFEREN
Kız Melek	13	16
Turasanlı	7	8
Salmanlı, Kara Kurdlu ve Hacılar	38	44
İsa Hacılu	16	26
Bereketlü	26	108
Yüzdeci	27	38
Duacılu	16	26
Sarı Yahya Oğulları	9	12
Çukur Kendlü	63	89
Budaklu	278	369
Sarılu	17	22
Gediklü	26	32
Celal (Calan)	25	37
Sarı Oğlan	7	11
Kara Atlu	25	34
Örenlü	87	123
Bulgarlı	15	63
Yağcı Oğlu	17	19
Hanlı	24	25
Kara Ömerlü	6	6
Tat	20	21
Halil Beylü	30	32
Hacı Yusufu	15	17
Kara Nu'man	9	9
Dündarlı	17	23
Seyfeddin Oğlu	3	3
Cemaleddinlü	5	6
Çarıklı	8	9
Temür	28	44
Turasan Şeyhlü	20	20
Konur	29	29
Yahşihanlı	58	58
Musa Beylü	7	8
Ağcalı	4	4
Aydoğanlı	3	3
Gözlü	16	18
Hüseyin Beylü	16	18
Tacirlü	15	17
Dündarlı	12	15
Kara İsalı	24	28
Kırıklı	34	59
Uç Beylü	21	25
Boyalı (Ürgüb)	3	5
Eşeklü	4	4
Evlad-ı Kemal ve Evlad-ı Ömer	12	19

⁶⁰⁹ KKA TD 139, s. 255/b. Kurdlar Köyü 19 nefer olarak Çiçek Dağı Nahiyesinde olmasına rağmen der kenarında “Tâbi-i Niğde” kaydı yer almıştır.

⁶¹⁰ Yüzdepare Cemaati, Kırşehir Sancağı ile birlikte, Adana, Rakka, Kayseri, Karaman, Aydın, Kengiri Niğde, (Yahyalı ve Develü Nahiyeleri) Harmancık mevkii (Kayseri), Zamantı Kazası (Maraş Sancağı), Çukurova Talas Nahiyesi (Kayseri) civarlarında da görülmektedir. Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler**, İstanbul, 1979, s. 784.

CEMAATLER	HÂNE	NEFEREN
Cemallu	52	71
Aksak Ali	13	15
Bükran (Cemallü)	30	37
Kara Hüseyinlü (Uç Hisar)	34	51
Alaca Şehirlü	12	16
Cebelü	21	27
Ahilü	2	4
Aşr	28	34
Garib	11	12
Baytemür	28	44
İvaz Hacılu (Develi)	39	55
Ağarlu	33	42
Benderi-Begî i ⁶¹¹ ,	159	220
Taylu	25	33
TOPLAM	1642	2263

Daha öncede belirtildiği üzere, Niğde Sancağı yerleşme ve nüfus açısından Bozok ve Kırşehir sancaklarından farklı bir profil çizmiştir. Daha yüzyılın başında (1500 ve 1507)'de tespit edilen mahalleler⁶¹² Niğde Sancağındaki nüfusun, Bozok ve Kırşehir sancaklarından ayrı olarak önce şehirde geliştiğinin bir göstergesidir. Bu tahrirde konar-göçer cemaatlerin daha çok mezraalarda ziraat yapmak amacı ile bulunduğu görülmektedir.⁶¹³ 1530'da Niğde sancağında çoğunlukla At-çeken oymaklarına mensup cemaatlerin yer aldığı görülmektedir.⁶¹⁴ Tablodanda anlaşılacağı üzere anılan cemaatler 60 adet olup, hâne sayıları 1748, nefer sayıları ise 2263 olarak tespit edilmiştir. III. Tahrir ile birlikte (1584) yukarıda zikredilen cemaatler, kendilerine ait köyler kurarak bölgede mütemekkin olmuşlardır.

⁶¹¹ BOA TD 387, s. 190. Yörügan olarak kaydedilen bu cemaatin 5 adet bölüğü vardır: 1- Bölük-i Evlad-ı Eyne Bey an kabile-i Benderi Beği, 14 hâne ve 24 neferi vardır, 2- Bölük-i Çobanlar, 43 hâne ve 66 neferi vardır, 3- Bölük-i İl Aldı, 37 hâne ve 46 neferi vardır, 4- Bölük-i Saru Küreklü, 24 hâne ve 40 neferi vardır, 5- Bölük-i Hamza Kethüda, 41 hâne ve 50 neferi vardır.

⁶¹² Bkz. Şehir Nüfusu (mahaller) ile ilgili bölüm.

⁶¹³ BOA TD 42, s. 84. Susdu mezraasında Hacılu Cemaatinden bir bölük 3 hâne ve 4 nefer ile mütemekkin olup, ziraat yapmaktadırlar. Mustafa Oflaz 1507'de Ürgüç civarında on beşi Cemallü kabilesine mensup olmak üzere on altı cemaat ve bölüğün yaşadığını belirtmektedir. Bkz. Oflaz, **agt**, s. 93.

⁶¹⁴ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, İstanbul, 1999, s. 198. "At-Çeken Oymakları Karaman-Oğulları ve Osmanlılar devrinde de her yerde aranan atlar yetiştirmekte devam etmişlerdir. Bunlar önceleri vergilerini yetiştirdikleri atlardan verdiklerinden kendilerine At-Çeken denilmiştir. Osmanlılar döneminde at vergisi nakden verilmeye başlanmıştır. At-Çekenler başlıca Larende (Karaman, Akşehir ve Koç Hisar gölü arasındaki bölgede yaşıyorlardı. At-Çekenlere öncelikle Ürgüç Kazasında tesadüf etmekteyiz. Cemallu, Yıvalu, cemaatleri bu yörük grubundandır. Niğde merkez Kazasında, Bereketlü, Dünderlu ve Bulgarlu, Develi'de Bender-Beği, Karahisar'da ise Yahyalu Cemaati mütemekkindir. Ayrıca bkz. H. Basri Karadeniz, **Atçeken Oymakları**, Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1995.

Başta Develi Kazası olmak üzere Ürgüp, Karahisar, Şamardı, Sücaaddin, Uç Hisar ve Melikübi Nahiyelerinde yer alan cemaatler ve kurdukları köyler aşağıdaki gibidir.

1. Develi Kazası

Köy	Yerleşen Cemaat
Ilıca	İvaz Hacılu
Germe	Hacılu
Ferahtın	İvaz Hacılu
Göcek	Yuvalu
İğdecik	Hoca Hacılu
Toluca	Taşan
Pir Köy	Yahyalu
Koçak	Musa Hacılu
Kuş Kayası nd. Sakal Dutan	Evlad-ı Durdu
Maldere	Taşlu
Harab Kuyu nd. Pınar Kuyusu	Benderi Beği (Eyne Bey)
Yardura?	Benderi Beğ (Hamza Kethüda)
Sarı Beylü	Veli Kethüda
Derecik	Sarı Hacılu
Kuyucuk	Hoca Hacılu
Ağaç Erik	Yahyalu
Bulak Osman	Fakihlü
Kara Boğa mea Kara Ağaç	Küçük Ahmedlü
Büküş	-
Yol Eri	Yol Eri
Göcek diğer	İlyaslu
Veled-i der Ziyad	Hoca Beylü
Surtem	Taşan
Kavacık	Hoca Ahmedlü
Kafir Öyük	Yusuf Beylü
Dikencik	Mustafa Beylü
Ağca Şehir	Ahmed Beylü
Veled-i der Ziyad diğer	Yahyalu (Ziyad Cem.)
Handala	Taşan
Seraçar	-
Eydecik	Hacılu
Göynük	Bükran
Sultan Pınarı	Hızır Hacılu
Dere Köy	Yahyalu
Koz Köy	Kara Numanlu
Sarı Küreklü	Benderi Beğ (İl Aldı)
Kuyucak	Evlad-ı Hızır

Tablodan da anlaşılacağı üzere Develi Kazasında 37 adet köy adı geçen cemaatler tarafından kurulmuştur. Özellikle Benderi Beğ Yahyalu ve İvaz Hacılu cemaatlerinin kurmuş oldukları köyler dikkat çekmektedir. Köylerin genelde cemaatlerin isimleri ile anılmadıkları görülmektedir.

2. Ürgüp Kazası

Köy	Yerleşen Cemaat
Kızıl Viran	Tağar
Kara Köse	Tağar
Ağca Viran	Yahyalu
Eyne Sarayı	Adana Perakendeleri
Salur	Salur

3. Karahisar Kazası

Köy	Yerleşen Cemaat
Göncü	Kabaklı
Yenice	Hüseyin Hacılu
Karaca Viran	Hüseyin Hacılu
Yenice	İsa Hacılu
Karaca viran diğer	Kenanlu
Söklen	Emir Şah Fakihlü
Çat	Dündarlu
Esbandan	Dündarlu
Yaranmış	Göklü
Kozluca	Bahadır Hacılu
Könbe	Gözlü

4. Şamardı Nahiyesi

Köy	Yerleşen Cemaat
Merleşgin	Kara Atlu
Gervanenzi	Dündarlu
Ernamı	Ferteklü
Batraş	İnallu
Kenecik	Ağcalu ve Gazi Fakihlü
Sipahi ⁶¹⁵	Sökmenlü
İbrin	Dündarlu

Bu tahrirde, Celal (Calan),⁶¹⁶ cemaatinden bir bölük, İsa Hacılu,⁶¹⁷ Duacıyan,⁶¹⁸ İbrahim Hacılu,⁶¹⁹ Sülmenlü,⁶²⁰ ve Salur cemaatleri⁶²¹ de Şamardı nahiyesinde ikamet etmektedirler.

5. Sücaaddin Nahiyesi

Köy	Yerleşen Cemaat
Dikmen	Celal (Calan)
Kayacık Ağıl	Celal (Calan)
Önercik	Celal (Calan)
Söğüd	Celal (Calan)

6. Uç Hisar Nahiyesi

Köy	Yerleşen Cemaat
Kızılca İn	Yakub Şeyhlü
Basan Sarnıcı	Aksak Ali
Kızılca İn diğer	Yüzdecı (Evlad-ı Kemal ve Evlad-ı Ömer

⁶¹⁵ KKA TD 135, s. 78/a. Belgede Haymane-i Ankara Cemaatinden 9 nefer ve Perakende-i Adana'dan 2 nefer kimselerden bahsedilmekle birlikte, "Reaya ve Ankara Haymanesinden yerinde Sökmenlü nam Cemaat temekkün idüb, karye olmuştur. Tâbi-i Şamardı" kaydı düşülmüştür.

⁶¹⁶ Aynı defter, s. 69/b. 120 neferi vardır.

⁶¹⁷ Aynı defter, s. 70/a. 36 neferi vardır.

⁶¹⁸ Aynı defter, s. 70/a. 73neferi vardır.

⁶¹⁹ Aynı defter, s. 70/b. 70 neferi vardır.

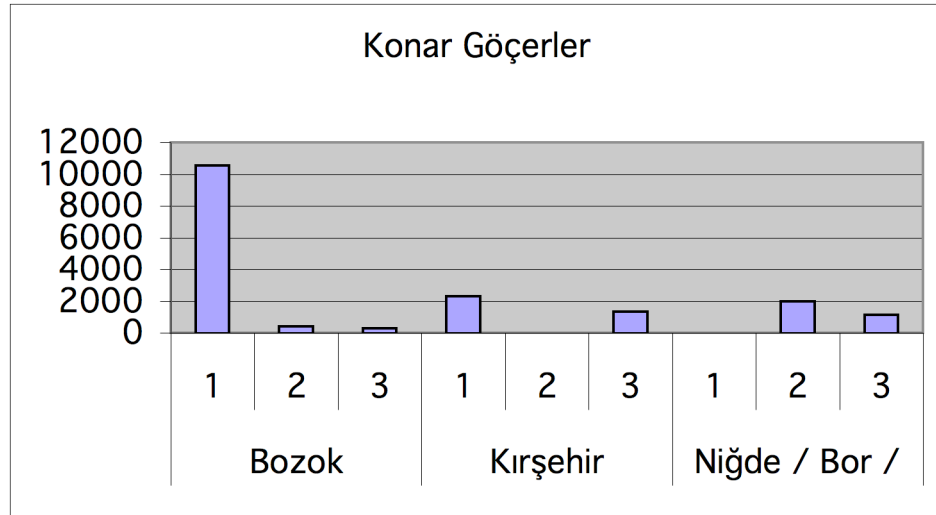
⁶²⁰ Aynı defter, s. 71/a. 42 neferi vardır.

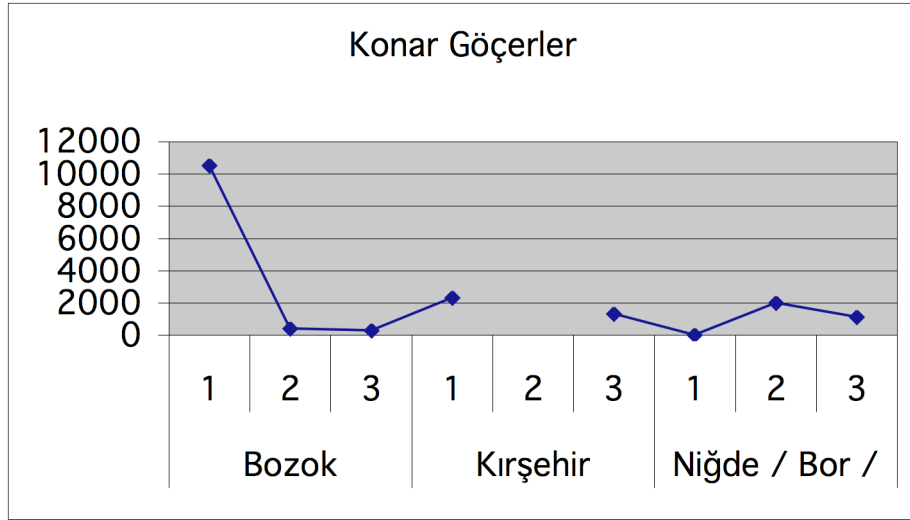
⁶²¹ Aynı defter, s. 71/a. 31 neferdir

7. Melikübi Nahiyesi

Köy	Yerleşen Cemaat
Yazı	Budaklu
Ayak Yolu	Budaklu
Yazı Öyük	Budaklu
Salur	Budaklu
Killi Dere	Budaklu
Pavlama	Budaklu
Ağca Kilise	Budaklu
Kanak	Budaklu
Avşar	Budaklu
Yalvaç	Budaklu
Pınar Başı nd. Gölcük Başı	Budaklu
Meskandi	Budaklu
Bulduk	Budaklu

Yüzyılın başında (1500-1507) daha çok mezraalarda küçük çaplı ziraat ile meşgul olan konar-göçer cemaatler yüz yılın sonuna gelindiğinde (1584) kendilerine ait köyler kurmak suretiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu bilgilerden sonra çalışma sahamızda yer alan Bozok, Kırşehir ve Niğde Sancaklarındaki konar-göçer cemaatlerin genel bir değerlendirmesine geçebiliriz.

1- XVI. yüzyıl başları, 2- XVI. yüz yıl ortaları, 3- XVI. yüzyıl sonları.

Tablolardan da anlaşılacağı üzere Bozok sancağına ait ilk tahrirde (1530) yoğun bir konar-göçer grubuna tesadüf edilmektedir. Anılan tahrirde toplam 13639 neferen olan nüfusun yaklaşık 10530'u konar-göçerdir. Bozok bölgesinin Yeni İl ve Dulkadir Türkmenlerinin konar-göçerlik yaptığı sahalara yakın olması dolayısıyla yoğun bir çekim merkezi olmuş anılan Türkmen kabileleri tarafından bölge geniş ölçüde doldurulmuştur. II. Tahrirde (1556) konar-göçer grupların 395 e gerilediği tespit edilmiştir. Bu düşüşün sebebi anılan grupların hızlı bir şekilde yerleşik düzene ayak uydurmaları olabileceği gibi bulundukları bölgeyi terk edip başka bölgelere de gitmiş olmaları imkan dahilindedir. III. Tahride ise (1576) konar-göçer grupların 283 olduğu tespit edilmiştir. Bu tahrirde bölgede yerleşik hayata geçişin tamamlandığı görülmektedir. Ancak yaylak ve kışlak hayatının devam etmesi yaz aylarında sancak nüfusunun artmasına kış aylarında ise azalmasına neden olabilmektedir.

Bozok sancağında olduğu gibi Kırşehir sancağında da ilk tahrirde (1485) yoğun bir konar-göçer grup söz konusudur. Toplam 2754 olan vergi nüfusunun 1312 nefereni konar-göçer grup olarak tespit edilmiştir. II. Tahrirde ise 24346 olan toplam vergi nüfusunun 1320'si konar-göçerdir. Bozok ve Kırşehir sancaklarında I. ve II. Tahrirlerde yoğun olarak görülen konar-göçer gruplar, Niğde sancağında II. ve III. Tahrirlerde kalabalık nüfuslar halinde

görülmektedir. Oysa anılan gruplar yüz yılın başında yok denecek kadar azdır. II. Tahrirde 14387 olan toplam vergi nüfusunun yaklaşık 2000 nefereni konar-göçerlerden oluşmakla birlikte III. Tahrirde 880 neferenlik bir azalma ile 1120'ye gerilediği görülmektedir. Bu durum anılan konar-göçer gruplarının yerleşik hayata geçmelerinin bir sonucudur.

Bozok sancağında 96 mezraa Kırşehir sancağında 37 mezraa XVI. yüz yılın ortalarında köye dönüşmüştür. Niğde sancağında ise sadece 13 mezraa XVI.sonuna doğru köye dönüşmüştür. Bu dönüşümün sebebi, daha yüz yılın başında nüfusun nahiye ve köylerde şekillenmesi, mezraaların ise ekinlik olarak kullanılmış olmasındandır. Anılan yüz yılın ortalarında konar-göçer grupların artması sonucu , köye dönüşen 13 mezraa ile, yukarıda zikredilen yeni köyler kurulmuştur. Hatta Kız Melek cemaati, başta kendisi olmak üzere, Çukurkendlü, Salur, Danişmendlü cemaatlerinin kurmuş oldukları köylerle ile birlikte, ziraat yapmak amacı ile Aksaray sancağından gelenlerinde katkısı sonucu kendi adı ile anılan Kız Melek nahiyesini kurmuştur.⁶²² Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere yüzyılın başından sonuna kadar geçen sürede Niğde de konar-göçer grupların genel nüfusa oranları yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı oldukça düşük kalmıştır.

V. VERGİ MUAFİYETİNE SAHİP OLAN İÇTİMAİ ZÜMRELER

Tarih boyunca bütün beşeri toplulukların zaman ve mekan şartlarına uygun olarak kazandıkları özelliklerine göre, birbirinden ayrılan belirli bazı zümrelerden meydana geldikleri bilinen bir gerçektir. Osmanlı Devleti bünyesinde barınan Osmanlı toplumu da tâbi olarak belirli zümrelerden meydana gelmiştir. Bu toplumu meydana getiren başlıca iki ayrı zümre vardır. Birincisi, hükümdarın otoritesini temsil eden yönetici sınıfıdır ki, bunlara “Askerîler” denilmektedir İkincisi ise, bunların dışında kalıp, üretim yapan “Reaya” olarak bilinen kesimdir. Birincilerle ikincileri başka bir ifade ile “yönetenler ile yönetilenleri” birbirinden ayıran en önemli özellik, birinciler

⁶²² KKA TD 135, s. 60/b-64/a.

vergi vermez, fiili üretimde bulunmazlar iken, ikincilerin vergi yükümlüsü üreticiler olmalarıdır.⁶²³

Askerîler, padişah beratı ile bir devlet hizmetine tayin edilebilmekte yani “ehl-i berat” olmaktadır. Reayadan olanlar da bazen bu şekilde askerî sınıfa geçerek raiyyet rüsumundan kurtulabilmektedirler.⁶²⁴ Osmanlı devleti’nin ilk döneminde reayadan önemli miktarda zümreler askerlik hizmeti ile mükellef kılınarak raiyyet rüsumundan ve kulluklardan tamamı ile muaf tutulmuşlardır. Bu gruptan her hangi biri devlet tarafından bazı vergilerden muaf tutularak askerlikle vazifelendirildikten sonra, vazifeleri devamınca raiyyet statüleri sona erer, askerî hükmü bitiminde ise yeniden raiyyet olurlardı.⁶²⁵ Bunların başında yayalar ve müsellemler ile göçebelerden yörük ve tatarlar gelmektedir.

Osmanlı Devleti’nde vergi muafiyetinde üç kademe söz konusudur. Devlet, ilk önce “avarız” dan sonra “raiyyet rüsumu”ndan ve son olarak ta şer’i vergilerden muafiyet tanıyabilmektedir.⁶²⁶ Hem avarızdan hemde raiyyet-rüsumundan muaf olanlar arasında bazı dini hizmet sahipleri bulunmaktadır. Hatip ve İmamlar, caba-resminden ve avarızdan muaftırlar. Bazı yerlerde müezzinlerde aynı muafiyetten faydalanabilmektedirler. Bunların yanında Hafız, muarriif, kayyum, gibi hizmetliler avarızdan daima muaftırlar. Zaviyedar ve dervişler, bazı bölgelerde avarızdan muaf, fakat rüsuma tâbi idiler. Bu din adamları, hizmetlerinin bitmesi ile birlikte tekrar raiyyet olur ve raiyyet rüsumu öderlerdi.⁶²⁷

Daimî surette avarızdan ve bazen raiyyet-rüsumundan muaf olan çeltikçi (çeltükçi), tuzcu, küreci, ve ortakçı gibi devlet kontrolünde devlet için

⁶²³ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyon”, **Belleten**, C. XXXVIII, Ankara, 1974, Nr. 152, s. 662.

⁶²⁴ Halil İncılık, “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsumu”, **Belleten**, C. XXIII, S. 89-92, Ankara, 1959, s. 596.

⁶²⁵ Yusuf Halaçoğlu, **XV-XVII.Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 2003, s. 102.

⁶²⁶ İncılık, **agm**, s. 596.

⁶²⁷ İncılık, **agm**, s. 599.

istihsal yapan zümreleri ayrı bir grup halinde toplamak mümkündür. Bunlar kanunlar da sık sık belirtildiği gibi, hizmetleri mukabelesinde avarızdan daima muaftırlar. Avarızdan muaf olanlar arasında yörük ve müselleme teşkilatındaki yamaklar ayrı bir grup olarak değerlendirilebilir. Yamaklar, eşkinici olan yörük veya müselleme, sefere giderken 50'şer akçe ödemekte idiler. Yamaklar bu hizmetleri mukabelesinde avarızdan mutlak surette muaf sayılmakta idiler.⁶²⁸

Görüldüğü üzere, Osmanlı raiyyet rüsumunun sadece bir vergi sisteminden ibaret olmadığı, aynı zamanda devlet içinde sınıfların statüsünü tespit eden bir sistem olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu genel çerçeveye göre, çalışma sahamızda yer alan sancaklardaki muaf gruplarının dağılımına geçebiliriz. Bu cümleden olarak çalışma sahamızda yer alan muafiyet sahipleri ve bunların sayılarının XVI.yüz yıl boyunca tespit edilen seyri aşağıdaki gibidir.

SANCAKLAR	I. Tahrir	II. Tahrir	III. Tahrir
BOZOK	487	267	929
KIRŞEHİR	239	X	330
NİĞDE	296	587	1586

A. BOZOK SANCAĞINDA BULUNAN MUAF GRUPLAR

Bozok Sancağında I.Tahrirde 487 olan muaf grubu II.Tahrirde yaklaşık olarak, % 55'lik bir düşüşle II.Tahrirde 267'ye gerilemiştir. III.Tahrirde ise, 3 kattan fazla artarak 929'a ulaşmıştır.

⁶²⁸ İnalçık, **agm**, s. 601.

Üç Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağındaki Muaf Gruplar Tablosu:

Muaf Gruplar	I. Tahrir (m. 1530)	II. Tahrir (m. 1556)	III. Tahrir (m. 1576)
Sipahi	279	165	-
Sipahizade	166	14	600
Müsellem	183	121 ⁶²⁹	1366 ⁶³⁰
Muhassıl	5	16	47
Nöker	-	-	68
Sayyadan-ı Hassa	-	-	4
İmam	12	15	18
Hatip	10	9	12
Müezzin	-	1	9
Duagu	-	1	8
Vaiz	-	-	1
Müderris	-	-	1
Salih	-	1	-
Hizmetkaran-ı zaviye	7	-	26 ⁶³¹
Hizmetkaran-ı Hacı Bektaş	-	-	10
Evlad-ı Seyyid	-	-	8
Pir-i Fani	4	19	52
Zaviyedar	2	-	4
Ehl-i ilm	-	1	1
Ma'lul	-	4	15
Ama	-	5	14
Mecnun	-	1	8
Kuloğlu	-	-	4
Müflis ve Divane	-	1	-
Şeyh ve ailesi	2	4	-
Mütevellî	-	10	-
Mu'tak (Uteka)	-	-	21

Tablodan da anlaşılacağı üzere, I. Tahrirde (M,1530) 279 adet sipahi kaydedilirken, II. Tahrirde (M.1556) 164'e düşmüştür.III.Tahrirde(M.1576) ise sipahi kaydına tesadüf edilememiştir. Ancak, yaklaşık altı yüz civarında “sipahi-zade” grubunun kaydedildiği görülmektedir. Kanunnâmede “..*Vilayet-i mezburede olan taifenin bazısı sipahilik ve sipahizadelik davasıyla kendülerin raiyyet silkinden halas için birer berat ibraz idüb, vilayet-i mezbureyi tahrir iden Zaim Hacı Piri bendelerine şuhud-ı ikamet istemekle sipahizade kayd itdirmişlerdir. Lakin sahih sipahi ve sipahizade olduklarına şübhe olmağla isimleri yazılıb, sahih sipahizade olanlardan rüsum-ı raiyyet taleb*

⁶²⁹ Bu müsellemlerin hepsi “nim” vergi grubuna dahidir. Müsellemlikleri kaldırılarak “cümle mahsulleri miriye kabz olunmuştur.” Vergiye tâbi olmalarına rağmen müsellemler gruplarında üç tahrirdeki durumlarını görmek amacı ile muaf tablosuna alınmıştır.Genel toplama dahil edilmemişlerdir.

⁶³⁰ Belgede reaya gibi (nim, bennak, caba ve mücerred) olarak kaydedilmişlerdir.

⁶³¹ İşbu yirmi altı kişi Boğazlıyan Nahiyesi, Pınarbaşı karyesinde ikamet etmekte olup, belgede “evlad-ı fetheddin” olarak geçmektedir. KKA TD 30, s. 86/b.

olunmayub, ve sipahizade olmayanlardan sahib-i tımar sayır reayası gibi rüsumların ala...." ⁶³² kanunnâmeden de anlaşılacağı üzere bazı kimseler sipahilik ve sipahizadelik iddiasıyla tahrir eminine başvurmak sureti ile kendilerini sipahizade olarak kaydettirmişlerdir. Ancak bunların gerçek sipahizade olmadıkları konusunda şüphe hasıl olması ile gerçek sipahizadelerin tespit edilmesi, olmayanların ise normal reaya gibi vergilerini vermeleri emr olunmuştur. Sipahizadelik iddiasında bulunan bu kimselerin yaklaşık 150'nin üzerinde bulunması reayanın hangi sebeplerden dolayı böyle bir yola baş vurduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. I. Tahrir de (1530) 5 adet olan ve kanunnâmelerde haklarında her hangi bir kayıt bulunmayan, ancak devlete ait vergileri tahsil etmekle mükellef , muhassıllar, III. Tahrirde % 100'ün üzerinde bir artışla 16'ya ve III. Tahrirde ise 3 kat aratarak 47'ye yükselmiştir. Belgelerden anladığımız kadarı ile, yeni yerleşim birimlerinin kurulması ve buna bağlı olarak nüfus kesafetindeki artışla birlikte muhassılların sayısı da artmıştır. ⁶³³

Niğde sancağı'nda tesadüf edemediğimiz, Kırşehir ve Bozok sancaklarında ise III. Tahrirlerde tesadüf ettiğimiz, muaf gruplarından biriside Nökerlerdir. ⁶³⁴ Kırşehir sancak merkezinde yer alan şarkıyan mahallesinde Osman Pirzade isminde birisinin 62 neferlik nöker grubundan

⁶³² KKA TD 31, s.3/b

⁶³³ Uçhisar Nahiyesinde II. Tahrirde (1518) muhassıl kaydına tesadüf edilmezken, BOA TD 455, s. 803, III. Tahrirde (1584) 4 adet muhassıl tayini yapılmıştır. KKA TD135, s. 209/b, 518'de 16 köye tesadüf edilirken, 1584'te 37'ye çıkmıştır.

⁶³⁴ Aslı Moğolca olan Nöker Kavramı belirli bir askerî sınıf ve tabaka adı olarak kullanılmıştır. Nökerlerin Moğol İmparatorluğunda önemli bir mevkie sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak zamanla erkek hizmetçi, uşak, kuma vs. anlamları da kazanmıştır. Osmanlı Devletinde ise, Doğu Anadolu sancaklarında sipahilere nöker denildiği de bilinmektedir. Bozok Kanunnâmesinde nökerlerle ilgili bir kayıt bulunmamakla birlikte, 1540 tarihli Çemişgezek Kanunnâmesinde "... ve Vilayet-i mezburede merhum Pir Hüseyin Bey'in bazı ağaları ve nökerleri olub, kadimü'zzamandan raiyyet olunagelüb, haliya defter-i cedid-i hakaniye dahi raiyyet yazılmayub, nöker ve nöker-zade deyü baş akçasıyla avarız-ı divaniyeden muaf kayd olunub, ellerine suret-i defter dahi verilmiştir. Ol asl defter-i cedide nöker yazılanların kendülerinden ve sulbi oğullarından oturdukları yerde sipahileri baş akçası taleb etmiyeler ve avarız-ı divani dahi teklif olunmaya" kaydı yer almaktadır (M. Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı**, Ankara, 1999, s. 69).

bahsedilmektedir.⁶³⁵ Bozok sancağı'nda ise Emlak nahiyesi'nin Çepni⁶³⁶ köyünde yirmi kişilik Memiş Bey'in nökeri ve Akdağ nahiyesi'ne tâbi Çayır Şeyhi⁶³⁷ köyünde Çerkes Bey'in on sekiz nökeri bulunmaktadır. Baltı nahiyesine tâbi Yozgad Köyünde ise 30 nefer nöker grubuna tesadüf edilmiştir.⁶³⁸ Bu grup ayende ve revendeye ettiği hizmetten dolayı avarız vergisinden muaf tutulmuştur. Bir başka muaf grubuda Bozok sancağının III. Tahriri (1576) ile Niğde sancağının III. Tahririnde (1584) tesadüf ettiğimiz ancak Kırşehir sancağında rastlayamadığımız, azadlı köleler anlamına gelen ve defterde “*Mu'tak, ya da uteka*” olarak kaydedilen gruptur. Mu'tak-ı ... şeklinde birisine mu'tak yazılmış olan bu kimseler, esasen kul olmakla birlikte, sahipleri tarafından azad edilmek suretiyle hürriyeti iade edilmiş olan kimselerdir⁶³⁹. Bunlar, azad edildikten sonraki dönemlerde yapılan tahririlerin ilkinde eski sahibinin adı ile değil baba adları ile birlikte yazılmışlardır.⁶⁴⁰ Bu cümleden olmak üzere, Bozok bölgesinde, mu'tak yada uteka olarak kaydedilen kesimin genel nüfus içerisindeki yerleri oldukça düşüktür. III. Tahrirde (1576) toplam yirmi üç kişilik mu'tak grubu tespit edilmiştir. Tahrir

⁶³⁵ KKA TD 139, s. 8/a-b. Belgede “an Nökeran-ı Osman Pirzade ez canib-i şark der nefis-i Kırşehri” kaydı yer almaktadır.

⁶³⁶ KKA TD30, s. 108/a. Çepni Köyü bakımından 1529'da, üç müslüman ve otuz altı gebran nüfusu vardır. “Yurd-ı İsa Bey bin Kızıl Kocalu” kaydı düşülmüştür. BOA TD 155, s. 25 (1556)'de ise otuz altı müslüman ve kırk yedi gebran nüfusu vardır. Belgede “Tımar-ı Şah Mehmed veled-i Memiş Bey” kaydı düşülmüştür. BOA TD 315, s. 438 (1576)'te ise, yetmiş sekiz müslüman ve elli gebran nüfusu vardır (KKA TD 30, s. 108/a).

⁶³⁷ KKA TD 30, s. 57/b. Bu köy 1530'da Boz Koyunlu Cemaati'nin mezraası konumundadır. Boz Koyunlu Cemaati beş ayrı yerde mütemekkin olup, toplam 188 nefere sahiptir. BOA TD 155, s. 245-46 (1556)'da Akdağ Kazasına tâbi bir köydür. Toplam elli bir neferi vardır. “Çiftlik-i Çerkes Bey, tımar-ı Ömer Çerkes Bey”. BOA TD 315, s. 338 (1576)'da Akdağ Kazasına tâbi bir köy olup, dokuz neferi vardır. Çerkes Bey'in çiftliğinde on sekiz neferi vardır. KKA TD 30, s. 57/b.

⁶³⁸ 1530'da Yozgad, 13 nefer ile bölgeye yerleşen Sarı Hacılu Cemaatinin ekinliğidir. BOA TD 155, s. 33 (1556)'da ise, Sarı Hacılu Cemaatinin kendi adı ile kurduğu Köyün yine ekinliği olarak kaydedilmiştir. BOA TD 315, s. 45 (1576)'da Bozok Lıvasına tâbi Baltı Nahiyesinin köyü olarak geçmekle birlikte şöyle bir kayıt düşülmüştür. “Karye-i Yozgad, memerr-i nas ve marr'ulgah olub, ayende ve revendeye itdikleri hizmet muamelesinde avarız-ı divani ve tekalif-i örfiyeden emin olmaları kayd olundu” (KKA TD 31, s. 32/b).

⁶³⁹ Turan Gökçe, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası**, Ankara, 2000, s. 110.

⁶⁴⁰ Feridun Emecen, **XVI. Yüzyılda Manisa Kazası**, Ankara, 1989, s. 61.

defterinde, Boğazlıyan nahiyesi'nin Keres köyünde⁶⁴¹ iki, Süleymanlu nahiyesi'nin Kanluca köyünde⁶⁴² bir ve Kızlar Çıktığı köyünde⁶⁴³ bir, Gedik nahiyesinin Topaç-ı Temürlü⁶⁴⁴ köyünde bir, ve Emlak nahiyesinin Çepni köyünde⁶⁴⁵ Memiş ve İsa Beylerin on sekiz adet utekası ile birlikte toplam yirmi üç adet mu'tak grubu vardır. Niğde sancağında ise, III. Tahrirde (1584) Niğde nahiyesinde bir, Sücaaddin nahiyesinde iki, Ürgüb Kaza merkezinde dört, Develi kaza merkezinde bir, Uç Hisar nahiyesinde ise, bir olmak üzere, toplam dokuz adet mu'tak kaydedilmiştir.

Bu gruba dahil edilebilecek diğer bir zümrede “*duagu*” adı verilen kimselerdir. Tekkelerde zikrin sonunda dua edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir.⁶⁴⁶ I. Tahrirde tesadüf edemediğimiz bu gruba II. Tahrirde (1556)'da Baltı nahiyesi'nde bir, II. Tahrirde (1576) da Boğazlıyan'da bir, Emlak'da iki, Gedik'te üç ve Çubuk'da iki, Akdağ'da, bir olmak üzere dokuz adet “*duagu*” vardır. Kırşehir ve Niğde sancaklarında bu gruba tesadüf edilememiştir. Bu guruba yakın bir grup da “*Seyyidler*”dir. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'nin neslinden gelenler için kullanılan bir tâbirdir.⁶⁴⁷ Bütün islam dünyasında olduğu gibi peygamber soyundan gelen kimselere duyulan saygı, gösterilen hürmet ve itibar dolayısı ile Osmanlı ülkesinde bu kimseler toplumda önemli bir yer tutmuşlardır. Kazandıkları bu manevi itibarla birlikte, devlette kendilerine arazi tahsis etmek ve vergi almamak gibi, bir takım imtiyazlar ve ayrıcalıklar tanımıştır. Bunlar için defterde “*rüsumat ve avarızdan tekalif-i örfiyeden muaftırlar.*” Kaydı düşülmüştür.⁶⁴⁸ Nereden ve ne zaman geldikleri konusunda defter kayıtlarında her hangi bir bilgiye tesadüf

⁶⁴¹ KKA TD 30, s. 89/a. Belgede “Karye- i Keres, an cemaat-i Pehmerek tâbi-i Boğazlıyan ber vech-i serbest” ibaresi kaydedilmiştir.

⁶⁴² KKA TD 31, s. 90/a.

⁶⁴³ KKA TD 31, s. 102/b.

⁶⁴⁴ KKA TD 30, s. 155/a.

⁶⁴⁵ KKA TD 30, s. 108/a.

⁶⁴⁶ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul, 1983, s. 479.

⁶⁴⁷ Pakalın, *age*, s. 200; Ayrıca daha fazla bilgi için bkz. Kılıç Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul, 2005.

⁶⁴⁸ KKA TD 30, s. 60/b.

edilememiştir. I. ve II. Tahrirlerde anılan zümreye tesadüf edilmezken, III.Tahrirde Akdağ nahiyesi'nin Kızılca İn Köyünde sekiz kişilik “Evlad-ı Seyyid” bulunmaktadır.⁶⁴⁹ Yine Akdağ nahiye'sinde Karı Deresi köyünde üç kişilik saadat grubundan da ayrıca bahsedilmektedir.⁶⁵⁰

Kırşehir sancağı Keskin nahiyesinde II. Tahrirde (1584) 6 adet ve Niğde sancağında III. Tahrirde (1584) Sücaaddin Nahiyesinin Alpagud köyünde⁶⁵¹ yine altı adet seyyid bulunurken, özellikle Niğde sancağında seyyidlik davası eden gruplara da tesadüf edilmektedir. Melendiz nahiyesinde sekiz, Bor kaza merkezinde on bir, Sücaaddin nahiyesinde beş, Ürgüb kaza merkezinde bir, Develi kaza merkezinde dört, olmak üzere, toplam yirmi dokuz aded kimse vardır. Ancak belgelerde “seyyidlikleri nakibü'l eşrafdan hüccete havale olundu”kaydı anılan grubun tamamında yer almıştır.⁶⁵² Bunların yanısıra Osmanlı Padişahlarının saraylarında şikar halkı da denilen ve belgelerde “*sayyadan-ı hassa*” olarak belirtilen bir muaf grubu daha vardır. Bu grup, av heyeti olarak bilinen çakırcılar, şahinciler, sekbanlar, samsuncular, zağarcılar gibi sınıflara ayrılmakta idi. Bilahere bu sınıflar askerî teşkilata da sokulmuş ve bu av hizmetlerinden alınan adlarla adlandırılmışlardır. Avcıbaşı, samsuncubaşı, zağarcıbaşı, turnacıbaşı gibi,⁶⁵³ I. ve II. tahrirlerde tesadüf edemediğimiz anılan zümreye III.Tahrirde iki köyde tesadüf edilmiştir.

Çubuk nahiyesi'nin İkizce köyünde dört adet “*sayyadan-ı Hassa*”⁶⁵⁴ ve Ağca Ağıl diğer köyünde⁶⁵⁵ altı olmak üzere toplam on nefer sayyad grubu vardır. Ancak bunların tahrir esnasında sayyad olduklarına dair kendilerine

⁶⁴⁹ KKA TD 30, s. 53/b. Bu karyede toplam otuz sekiz nefer bulunmaktadır.Evlad-ı Seyyid grubunun bu köye ne zaman ve nasıl geldikleri konusunda bir açıklama yoktur. Hicri-966 tarihinde Kızılca İn köyünün, otuz bir neferi bulunmakla birlikte “Haric ez defter” olarak geçmekte olup, Ahmed bin Ömere tımar olarak verilmiştir. BOA TD 315, s. 324.

⁶⁵⁰ KKA TD 30, s. 60/b.

⁶⁵¹ KKA TD 135, s. 138/a.

⁶⁵² KKA TD 135, s. 138/b.

⁶⁵³ M. Zeki Pakalın, s. 115.

⁶⁵⁴ KKA TD 30, s. 180/a.

verilen temessükleri yanlarında bulunmadığı için bunlar hakkında nasıl hüküm verileceği ve sayyadlıklarının sahih olup olmadığı da sorgulanmıştır.⁶⁵⁶

Zaviye görevlilerine gelince, hâne ya da kervansaray olmayan yerlerde zaviyeler gecelenebilecek en iyi yerlerdir Yoldan geçenlerin yararlanmasına açık bir yer olarak tanımlanabilecek zaviyenin mutfağında gece-gündüz yemek pişmesi dervişliğin şanındandır. Dervişlerin silahlı gücünün oldukça sınırlı olmasına karşın özellikle de soyguncuların bu kişilere atfedilen doğa üstü güçlerden korkmaları nedeni ile, zaviyeler, aynı zamanda güvenli barınaklardır.⁶⁵⁷ Zaviyelerde bulunan görevliler arasında, dini zümreye dahil olup da birtakım vergilerden muaf tutulan, “Şeyh, Hizmetkeran-ı Zaviye, Zaviyedar, Dervişan” gibi bir takım kimseler vardır. I. Tahrirde (1530) Şeyh Şami’nin dervişlerinden on iki neferin cemaat olarak, anılan bölgeye yerleştiği bilinmektedir.⁶⁵⁸ Yine Hacı İbrahim Evladından⁶⁵⁹ on biri müslüman ve on dokuzu gayr-i müslim olan bir grup, cemaatin adı ile anılan Zaviyeye Karı Deresi mezraasının malikane gelirini vergi olarak vermektedirler. Anılan tarihte Bozok bölgesi’nde bulunan Karalu cemaati, sekiz nefer ile, Zakiroğlu

⁶⁵⁵ KKA TD 30, s. 181/a.

⁶⁵⁶ Belgede İkizce ve Ağca Ağıl-ı diğer Köylerindeki sayyadlar için şöyle bir kayıt düşülmüştür. “İş bu Ağca Ağıl-ı diğer ve İkizce nam karyelerde vaki’ olan sayyadlar için “der-i devletten” emr-i şerif varid olub, mazmun-ı hümayunda, Maraş Defterlerinde atik ve cedidde Ayas Sayyad oğlu sayyad kayd olunub, sonra, Memiş Bey Bozok Tahririnde bir tarikile kendüye reaya kayd idüb, zıkr olan İkizce ve Ağca Ağıl-ı diğer nam karyelerde vaki’ olan sayyadları, Mar’aş defteri mucebince ve emr-i alişanım muktezasınca, “hass-ı hümayunum” için defter-i cedide kayd idüb, Memiş Bey ve sair kimesne, reaya kayd eylemeyesin deyu ferman olunmağın mezkur karyede olan sayyadlar hın-i tahrirde temessükleri ile gelmediklerinden gayrı, ba’dehu dahi temessükleri görülmeyüb, isimleri ma’lum olmamağla, defter-i atikden mukayyed olan reayadan sayyad kim olduğu bilinmeyüb, defter-i atik mucebince, defter-i cedide kayd olundu.Karye-i mezburede, sayyadlık hizmeti idenler, Mar’aş defterinde sayyad mukayyed olalar.Kadimden bu cümle hizmet ide gelmişler ise, yine ol vechle hizmet idüb, defterde raiyyetsiz deyu, rüsum-ı raiyyet taleb olunmamak üzere, tafsil olundu.” (KKA TD 30, s. 181/a).

⁶⁵⁷ Faroqhi, Kentler ve Kentliler, s. 76.

⁶⁵⁸ BOA TD 155, s. 306. Belgede “Cemaat-i Dervişan-ı Şeyh Şami kuddise sırrıhu” olarak geçmektedir.

⁶⁵⁹ BOA TD 155, s. 257. Belgede “Evlat-ı Hacı İbrahim der mezraa-i Karı Deresi Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Hacı İbrahim”.

Meşhedi olarak bilinen mezraanın gelirini Şahverdi Vakfına aktarmıştır. Burada bir adette zaviye-dar bulunmaktadır.⁶⁶⁰

Yine aynı cemaat muhtemelen iki ayrı bölük halinde oturmaktadır. Bu seferde “Ak Viran Mezraasının malikane gelirini Derviş Kemal zaviyesi’ne aktarmıştır.⁶⁶¹ Burada üç neferden biri, Şeyh-i zaviye, diğeri ise “Hizmetkeran-ı zaviye olarak geçmektedir. Er Bek (Bey) Cemaati ise, yedi nefer ile bölgeye yerleşmiştir. Bu neferlerden ikisi “şeyhzade” olup, “Hizmetkeran-ı zaviye”dir.

Karga Dalı mezraasını ekinlik olarak kullanan cemaat, malikanesini, Alaaddin Bey Zaviyesine aktarmıştır.⁶⁶²

Yoğun İsalu cemaati on dokuz nefer ile bölgeye yerleşmiş, Alacalar, Tuğcu, Çay Pınarı ve Söklen, Fakih Pınarı, Kazancı, Taş Pınar, mezraalarını Ekinlik olarak kullanmıştır. Anılan mezraaların Malikanelerini Sırçalı zaviyesi vakfına aktarmıştır. On dokuz neferden beşi “Hizmetkeran-ı Zaviye” Bir adedi ise, “Şeyh-i Zaviye” olarak geçmektedir.⁶⁶³ Hicrî-II.Tahrirde (M. 1556)’da ise, bir önceki tahrirde Mezraa olan Karı Deresi Bu tahrirde Akdağ nahiyesi’nin köyü olarak geçmekte ve yetmiş iki müslüman nüfusa karşılık elli beş gebran (gayri müslim) nüfusu vardır. Belgede “*Vakf-ı Zaviye-i Şahrüh Bey ber muceb-i defter-i atik-i hakani gayrı ez rüsum-ı müselmanan*” tâbiri geçmekte olup, Zaviye kayıtlarında bir adet şeyh-i zaviye vardır.⁶⁶⁴

Yine Boğazlıyan nahiyesine tâbi Pınarbaşı köyünde bir nefer şeyh, dört nefer onun ailesi ve dokuz nefer mütevellî olmak üzere toplam on dört nefer vardır. Ancak herhangi bir vakıf ya da zaviye kaydı düşülmemiştir. Belgede “*Hass-ı hümayun, karye-i mezburenin toprağı fermana tâbi olmağın*

⁶⁶⁰ BOA TD 155, s. 268. Belgede “Cemaat-i Karalu mezraa iki başdan Vakf-ı Zaviye-i Şahverdi” ibaresi geçmektedir.

⁶⁶¹ BOA TD 155, s. 270. Belgede “Cemaat-i Karalu Malikane Vakf-ı Zaviye-i Derviş Kemal”.

⁶⁶² BOA TD 155, s. 780-781.

⁶⁶³ BOA TD 155, s. 826-827.

⁶⁶⁴ BOA TD 315, s. 341.

gallat sual olundu.” ibaresi kaydedilmiştir.⁶⁶⁵ Bu köyün hemen altında Korin adında bir köy daha bulunmakta olup, yüz yirmi altı vergi nüfusu vardır. Kara Kuyu, İl su, Koyun Ayaklu, Çokum Ağıl gibi mezraaları bulunmaktadır. Belgede Kara Kuyu mezraası ile alakalı olarak “*Malikane Vakf-ı Zaviye-i Yola Geldi divani tımar*” kaydı düşülmüştür.⁶⁶⁶

III. Tahrirde (1576) Baltı Nahiyesinin Turhasan köyünde ⁶⁶⁷ meczub olarak belirtilen İshak Baba’nın oğlu Ahi Baba adında bir Dervişin “ayende ve revendeye hizmeti karşılığında avarızdan muaf tutulmuş olduğu belirtilmiştir. Yine Yusuf Abdal köyünde⁶⁶⁸ İki dervişten bahsedilmektedir.

Boğazlıyan Nahiyesinin elli beş neferlik Pınarbaşı köyünde, yirmi altı nefer, zaviyedar ki bunlar “evlad-ı fetheddin” olarak geçmektedir.⁶⁶⁹ Bu köyün hemen altındaki Korin köyünde üç adet zaviyedar bulunmaktadır.⁶⁷⁰ Yine aynı Nahiye’nin Belpınar Köyünde Derviş Mürüvvet isminde bir zaviyedar bahsedilmektedir.⁶⁷¹

Emlak Nahiyesinin Alın Pınarı nd. Can Abdal köyünde bir adet zaviyedar bulunmaktadır.⁶⁷² Yine Emlak Nahiye’sinin Benlü Başak köyünde Bulunan ve Hacı Bektaş Fukarasından olduğu bilinen Derviş Şah Veli’nin özellikle yaz aylarında anılan köyden geçen “ayende ve revende” nin güvenliği için burada bir zaviye bina edilip, derbend olarak değerlendirilmesi konusunda “dergah-ı muallaya” yazdığı bir mektup zaviyelerin güvenliğinin

⁶⁶⁵ BOA TD 315, s. 396.

⁶⁶⁶ BOA TD 315, s. 397.

⁶⁶⁷ KKA TD 31, s. 17/a.

⁶⁶⁸ KKA TD 31, s. 24/b.

⁶⁶⁹ KKA TD 30, s. 86/b. Belgede “Karye-i Pınarbaşı, zıkr olunan Karye, Karaman toprağında olup, rüsum-ı Liva-i Bozok’a tasarruf olunur.”

⁶⁷⁰ KKA TD 30, s. 87/a.

⁶⁷¹ KKA TD 30, s. 69/a. Bu karye ile alakalı olarak belgede şöyle bir kayıt düşülmüştür. “Karye-i Belpınar an Cemaat-i Uc Beylü nd. Menteşelü tâbi-i Boğazlıyan malikane Vakf-ı Zaviye-i Yol Kulu defter-i atikden cümlesin vakfa kayd olunmuş iken, mutasarrıfın ellerinde temessükleri olmadığı ecilden malikanesi vakfa ve divanisi tımara kayd olunması, ferman olmağın kayd olundu.Haliyen meşihat-ı der tasarruf-ı Derviş Mürüvvet ba berat-ı Sultani”.

⁶⁷² KKA TD 30, s. 128/b.

sağlanmasında oynadığı rolü açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁷³ Bunların yanında defterde Kör İğde? köyünde on iki nefer Hacı Bektaş Soyundan geldiği bilinenen kimseler için malikane gelirinin aktarılmış olduğu kaydedilmiştir.⁶⁷⁴ Aynı nahiye'nin Köçeklü köyünde Ağcalu kabilesinden on nefer "Hizmetkeran-ı Hacı Bektaş" kaydedilmiştir.⁶⁷⁵

B. KIRŞEHİR SANCAĞINDA BULUNAN MUAF GRUPLAR

Kırşehir sancağında ise, I. Tahrirde (1485) Hacim nd. Kara Öyük köyünde on altı nefer Hacı Bektaşın dervişan grubu tespit edilmiştir.⁶⁷⁶ Bu dönemde ayrıca, Aşık Paşa Zaviyesine⁶⁷⁷ on bir mezraanın malikane geliri aktarılmıştır. Defterde zaviye görevlilerinden 11'i hizmetkeran-ı zaviye, 13'ü şüreka olarak belirtilmiştir. Şeyh Süleyman zaviyesine⁶⁷⁸ ise, 8 mezraanın malikane gelirleri aktarılırken, 1'i hizmetkeran-ı zaviye olmak üzere 9 nefer kaydedilmiştir. Aynı şekilde Ahi Evran zaviyesine de⁶⁷⁹ 9 mezraanın malikane geliri aktarılmıştır. Belgede Bu Zaviye ile ilgili olarak, 4'ü hizmetkeran-ı zaviye olmak üzere, toplam 7 nefer kaydedilmiştir.

II. Tahrirde (1584) Şeyh Süleyman zaviyesinin geliri daha da artmış, 1 çiftlik 4 mezraa ve 14 köyün geliri bu zaviyeye aktarılmıştır.⁶⁸⁰ Ahi Evran zaviyesine 2 mezraa 1 çiftlik ve 23 köyün malikane geliri aktarılmıştır.⁶⁸¹ Aşık

⁶⁷³ KKA TD 30, s. 128/a.

⁶⁷⁴ KKA TD 31, s. 38/a.

⁶⁷⁵ KKA TD 31, s. 46/a.

⁶⁷⁶ BOA TD 19, s. 284. Belgede Karye-i Hacim nd. Kara Öyük "malikane divani vakf-ı Zaviye-i Sultan Hacı Bektaş bi tarik-i serbest şeyh-i zaviye-i halifetü'l meşayihü'l izam Bedreddin Çelebi bi hükm-i şerif-i şahi" kaydı düşülmüştür.

⁶⁷⁷ BOA TD 19, s. 289.

⁶⁷⁸ BOA TD 19, s. 288.

⁶⁷⁹ BOA TD 19, s. 288.

⁶⁸⁰ KKA TD 139, s. 280/a-b. Belgede "hüccet-i tevliyet ve neşihat-ı evlad meşrut olub ve cümle mahsulden der mim evkaf, ve zaviye mukaddem olub, ma'dası misafirin taifesine ve levazımına sarf olundukdan sonra ma fasl mütevellî ve şeyh alaesseviye taksim ola deyu defter-i atikde masturdur." ibaresi kaydedilmiştir.

⁶⁸¹ KKA TD 139, s. 279/b.

Paşa zaviyesine ise, 7 mezraa 1 çiftlik ve 16 köyün malikane geliri aktarılmıştır.⁶⁸²

I. Tahrirde Hacim nd. Kara Öyük köyünde zikredilen Hacı Bektaş zaviyesi'ne ise Kırşehir merkez Kazası, Hacı Bektaş nahiyesi, Süleymanlu nahiyesi, Aksaray sancağına tâbi Eyüb İli nahiyesi ve Hasan Dağı nahiyesi ile, Kayseri sancağından toplam, 15 mezraa ve 50 köyün malikane gelirleri anılan zaviyeye aktarılmıştır.⁶⁸³

Bunlarla birlikte I. Tahrirde (1485) ehl-i hırfet olarak kaydedilen ve bu dönemde hangi mesleklerle uğraştıkları tam olarak bilinmeyen 69 neferlik esnaf zümresi tespit edilmiştir.⁶⁸⁴ II. Tahrirde (1584) şehirde bir boyahâne ve bir bezirhânenin bulunması, ticari çeşitliliğin çok yavaş bir seyir izlediğini göstermektedir.

I. Tahrirde Derbend-i şeh'r olarak 72 nefer tespit edilmiştir. Bu kimseler için avarızdan muaf ifadesi kaydedilmiştir.⁶⁸⁵ II. Tahrirde (1584)'de Cemele köyünde 40 nefer "Kal'a-i mustahfızan-ı Cemele" olarak zikredilen bir grup vardır. Ancak bunlar için avarızdan muaf tâbiri kullanılmamıştır. Muhtemelen askerîler içerisinde değerlendirilmişlerdir.⁶⁸⁶

I. Tahrirde tespit ettiğimiz bir başka muaf grubu da "Hizmetkeran-ı subaşı" olarak kaydedilen kesimdir.⁶⁸⁷ II. Tahrirde bu gruba tesadüf edilememiştir. II. Tahrirde (1584) idarî açıdan yeni kazaların teşekkül etmesi ve nüfusun artmasına paralel olarak muaf grubunda da bir artış söz konusudur. Anılan tahrir ile ilgili tablo aşağıdaki gibidir.

⁶⁸² KKA TD 139, s. 280/a.

⁶⁸³ KKA TD 139, s. 278/a. Belgede "zıkr olan kura ve mezari' defter-i kadime muktezasınca Hacı Bektaş kuddise sırrıhu'l aziz zaviyenin vakfı olub, kadimü'l eyyamdan vakfiyet üzere tasarruf olunagelmeğin defter-i cedide kayd olundu" ibaresine yer verilmiştir.

⁶⁸⁴ BOA TD 19, s. 279. Belgede "Ehl-i Hırfet evailden nesne viru gelmemişlerdir" kaydı yer almaktadır.

⁶⁸⁵ BOA TD 19, s. 279. Belgede "Cemaat-i reaya-yı derbend-i şeh'r" olarak geçmektedir.

⁶⁸⁶ KKA TD 139, s. 16/a.

II. Tahrirde (1584) Kırşehir Sancağında Bulunan Muaf Gruplar Tablosu

Nahiye	Cami görevlileri	Sipahi zade	Pir-i fani	Şeyh	Ma'lul, Ama vs.	Muhassıl	Vasıfsız
Merkez	31	7	14	1	1	2	4
Hacı Bektaş ⁶⁸⁸	13	23	10	-	4	12	33
Süleymanlu ⁶⁸⁹	13	36	28	-	7	1	46
Konur	10	3	12	1	4	-	95
Gün Yüzü ⁶⁹⁰	7	12	23	-	3	7	41
Dinek	1	2	4	-	2	1	2
Keskin ⁶⁹¹	2	7	6	-	-	-	27
Çiçek Dağı	6	11	1	-	2	-	-

C. NİĞDE SANCAĞINDA BULUNAN MUAF GRUPLAR

Bozok ve Kırşehir sancaklarında olduğu gibi Niğde sancağında da muaf gruplar, üç tahrir döneminde de sayısal açıdan farklı tablolar sergilemiştir. Tablolardan da anlaşılacağı üzere I. Tahrirde (1500) 296 olan muaf grubu, II. Tahrirde (1518) 587 ve III. Tahrirde ise, (1584) 1586'ya yükselmiştir.⁶⁹² Bu gruplar genelde her üç sancakta da aynı adla anılmıştır. (sipahi, İmam, hatip, ama, muhassıl vs.) Ancak III. Tahrirde Uç Hisar nahiyesinde “hademe-i güherçile” olarak kaydedilen bir nefer vardır.⁶⁹³

⁶⁸⁷ BOA TD 19, s. 280. Belgede “Hizmetkeran-ı subaşı ve kal'a-i şehirde hizmet idüb, avarız vermezler imiş” kaydı düşülmüştür.

⁶⁸⁸ Hacı Bektaş Nahiyesi, Hacim Karyesinde 81 nefer Hizmetkaran-ı Zaviye-i Hacı Bektaş, 15 nefer Evlad-ı Hacı Bektaş, 2 nefer de “merd-i Kal'a-i Mucur” bulunmaktadır.

⁶⁸⁹ Bu nahiye 1 nefer merd-i tımar, 1 nefer tımarı elinde ve 1 nefer de mükerrer kaydedilmiş kimse vardır.

⁶⁹⁰ Bu nahiye 4 nefer mükerrer kaydedilen, 4 nefer Seyyidlik davası edenler ve 1 nefer de Kanluca? Bulunmaktadır.

⁶⁹¹ 1 nefer Mu'tak, 1 nefer nakil gelen, 2 nefer müselleme, 3 nefer ise, dışardan gelipte mütemekkin olanlardır. Bunlar için müselleme kaydı düşülmüş olup, “hukuk-ı şeriyelerin ve rüsum-ı örfiyelerin has eminlerine eda ideler” kaydı düşülmüştür (KKA TD 139, s. 235/b).

⁶⁹² Bu toplamlara vasıfsızlar dahil değildir.

⁶⁹³ KKA TD 135, s. 242/b. Güherçile barutun hammaddesi olması nedeni ile eski dönemlerin vaz geçilmez madensel faaliyetlerden birini teşkil ediyordu. Konya Ereğli Ovası, güherçilenin bolca bulunduğu bir saha olduğundan, İmparatorlukta Karaman Vilayeti'nin önemli bir yeri vardır. Karaman Vilayeti'ndeki emekli sipahiler, oğulları ve eşkincilere on sekiz yaşına girinceye kadar görev verilmiyor, sadece on sekiz yaşından büyükler hizmete gidiyorlardı. Bunlar içinde on neferden dokuzu savaşa giderken, biride altı aylık nöbetle “güherçile karhânelerine” hizmete

I. Tahrirde (1500) Niğde Sancağında Bulunan Muaf Gruplar Tablosu

Nahiye	Sipahi	İmam	Hatip	Şeyh	Pir-i fani	Ama	Meczub	Merd-i Timar	Ehl-i ilim	Muhassıl	Vasıfsız	Toplam
Merkez	20	7	8	3	9	19	2	-	-	22	32	122
Melendos*	7	2	1	1	7	-	-	1	1	12	9	41
Şamardı	5	1	-	-	-	1	-	-	-	5	1	13
Melikübi	11	1	-	1	1	-	-	-	-	-	1	15
Gen.Top.	43	11	9	5	17	20	2	1	1	39	43	191

*Melendos Nahiyesinde Masulcun? Köyünde 10 neferlik “Kabile-i Şeyh Muhlis” adında bir kabile ayrıca kaydedilmiştir.⁶⁹⁴

II. Tahrirde (1518) Niğde Sancağındaki Muaf gruplar Tablosu

Nahiye	Sipahi	İmam	Hatip	Müezzın	Sadad	Şeyh	Pir-i fani	Ama	Muhassıl	Vasıfsız	Toplam
Merkez	16	12	-	-	5	2	16	-	3	733	762
Bor	7	33	3	-	2	1	13	-	14	78	151
Melikübi	5	2	1	-	-	-	-	-	-	9	17
Şamardı	-	6	-	-	3	-	4	-	-	25	38
Melendiz	4	8	-	-	-	-	3	-	2	91	108
Kara Hisar	13	14	2	2	-	-	13	-	13	31	88
Develi	8	9	1	-	-	-	8	-	7	26	59
Ürgüb	17	16	4	1	-	2	21	-	5	94	160
Uç Hisar	3	9	-	-	-	-	16	-	-	16	44
Anduğı	16	21	2	-	-	1	20	-	10	80	150
Sücaaddin	42	27	-	-	32	4	39	4	15	36	1.776

Kara Hisar nahiyesinde Kara Hisar Kadısı olan Mevlana Sıddık 5 nefer⁶⁹⁵ Mevlana Mustafa 7 nefer ve Ebna-i Mevlana Mustafa 15 nefer⁶⁹⁶

gidiyorlardı. Osman Gümüüşçü, **XVI. Yüzyılda Larende Kazasında Yerleşme ve Nüfus**, Ankara, 2001, s. 210. Uç Hisar Nahiyesinde tesadüf ettiğimiz kimsede muhtemelen bunlardan birisidir.

⁶⁹⁴ BOA TD 42, s. 81. Belgede “Karye-i Masulcun ? Tâbi- i Melendos Vakf-ı Evlad-ı Şeyh Muhlis tâbi-i Niğde, Şeyh Çelebi bin Davud Çelebi Şeyh Muhlis evladına neslen ba’de nesl vakf-ı evlad imiş İbrahim Bey dahi 100 çift ortakçıları var imiş birer öküz sahibi ve birer öküz kendilerinin sehmine bera-yı hasıl dahi ber vech-i münaza’a- i ber karar sabık-ı mukarrer deyu defter-i köhnede mesturdur” ibaresi geçmektedir.

“Cemaat-i Muafiyet” olarak zikredilen bir grupta söz konusudur. Ayrıca cüzhan;1, Hafız;3, Zaviyedar;1, Kethüda;1 gibi muafiyetlilerde söz konusudur. Develi Nahiyesinde Cemaat-i Dervişan olarak 110 nefer muaf grup söz konusudur. Mesela Şeyh Çoban Köyünde, aynı zamanda köyün kurucusu olarak bilinen Şeyh Çoban’ın ahfadından olan 30 nefer ile ilgili olarak “*ma tekeddümden ol azizler vaktinde rüsumdan muaftırlar.*” kaydı düşülmüştür.⁶⁹⁷

Ürgüb nahiyesinde cüzhan;1, hafız;2, zaviyedar; 2, Ama;4 olarak toplam 9 nefer muafiyetliler grubuna dahil edilmiştir. Uç Hisar Nahiyesinde ve Anduğu Nahiyesinde ise, 4’er nefer Ama vardır.

III. Tahrirdeki (1584) Kaza merkezleri olan, Niğde de, 3 adet kadı, 5 adet nakibü’l eşraf 1 adet mülazım, 1 adet kethüda bulunurken, Bor kazasında 2 adet kadı 2 adet kadızade, 1 adet nakibü’l eşraf, 1 adet Kadı-i Keskin, 1 adet Kadı-i Beyşehirli bulunmaktadır. Karahisar Kazasında ise 1 adet Kadı-i Bağdad ve 1 adette Kadı-i Karaman bulunmaktadır. Ürgüb ve Develi kaza merkezleri oldukları halde kadı yada nakibü’l eşrafa tesadüf edilememiştir.

⁶⁹⁵ BOA TD 455, s. 745. Belgede “Cemaat-i Muafiyet (Mevlana Mustafa ve oğulları) Bunların babaları Mevlana Sıddık Karamanoğlu hıdmatında Kara Hisar Kadısı olup, a’şardan ve rüsumdan ve avarızdan ve tekalifden muaf olup, kendüden sonra zikr olunan evladı üslub-ı mezbur üzere cevap olunub, merhum Sultan Bayazıd Han dahi bu evladına dahi a’şardan ve rüsumdan ve tekalifden muafiyetnâme vermiştir. Bi’lfiil ellerindedir” ibaresi kaydedilmiştir.

⁶⁹⁶ Aynı defter s. 745. Belgede “Mevlana Mustafa hal-i hıdmatında cem’ a’şar-ı şer’iyeden ve rüsum-ı örfiyeden ve tekalif ve divaniden külliye muaf olup, kendü fevt olduktan sonra olan evladından Muzaffer ve Mehmed ve Kasım ve Ahmed dahi üslub-ı mezbur üzere cem’-i hukuk-ı şer’iyeden ve rüsum-ı örfiyeden ellerinde Sultan Bayazıd Han’dan bu tafsıl üzere yeri vardır. Ebna-i ebnası dahi muaf olagelmiştir” kaydı düşülmüştür.

⁶⁹⁷ Aynı defter, s. 772.

III. Tahrirde (1584) Niğde Sancağındaki muaf gruplar da aşağıdaki gibidir:

1- Niğde Merkez Kazası

Sipahi	3
Müselle	2
Merd-i Kal'a	2
Nakibü'l Eşraf	5
Mu'tak	24
İmam	34
Kadı	3
Ama	2
Müezzin	27
Kethüda	1
Müderris	1
Gaib	1
Mecnun	1
Cebeci-i dergah-ı Ali	1
Şerif-zade	3
Şeyh-i Zaviye-i Şeref Ali	1
Fakir ve Sail	1
Mülazım	1
Sipahilik da'vası edenler	8
Muhassıl	23
Vasıfsız	1973
Genel Toplam	2117

2- Niğde Nahiyesi

Sipahi	13
İmam	8
Hatip	2
Müezzin	15
Şeyh	1
Ama	7
Pir-i fani	15
Merd-i Tımar	1
Mu'tak	1
Kötürüm	1
Vasıfsız	4
Muhassıl	1
Genel Toplam	69

3- Melikübi Nahiyesi

Sipahi	54
İmam	10
Pir-i fani	11
Ama	3
Muhassıl	1
Vasıfsız	5
Genel Toplam	84

4- Melendiz Nahiyesi

Sipahi	52
İmam	24
Ama	5
Pir-i fani	11
Muhassı	12
Mecnun	1
Kötürüm	1
Zaviye-i Kutlu Hoca	3
Ehl-i Tımar	2
Şeyh-i Zaviye-i Evlad-ı Şeyh Muhlis	1
Hatip	1
Müezzin	1
Seyyidlik da'vası edenler	8
Vasıfsız	56
Genel Toplam	170

5- Karmelelek Nahiyesi

İmam	1
Muhassıl	1
Ama	1
Pir-i fani	8
Kötürüm	1
Vasıfsız	11
Genel Toplam	23

6- Şamardı Nahiyesi

Sipahiyan	18
İmam	18
Hatip	1
Muhassıl	2
Ama	4
Pir-i fani	10
Kötürüm	2
Şeyh	1
Na ma'lum	8
Vasıfsız	11
Genel Toplam	75

7- Bor Nahiyesi (Merkez) (Kaza)

Sipahi	9
İmam	27
Hatip	4
Müezzin	16
Muhassıl	44
Ama	3
Pir-i fani	3
Şerif-zade	3

Şerif-zadelik davasında bulunanlar	3
Kadı	2
Kadı-zade	2
Nakibü'l eşraf	1
Vaiz	1
Hafız	1
Kadı-i Keskin	1
Kadı-i Beyşehir	1
Seyyidlik dava-sında bulunanlar	11
Vasıfsız	8
Genel Toplam	140

8- Nahiye-i Bor

Sipahi	83
İmam	28
Ama	5
Pir-i fani	13
Muhassıl	6
Kötürüm	5
Ma'lul	1
Mülazım	1
Fakir ve sail	1
Seyyidlik dava-sında bulunanlar	3
Şerif-zade	1
Şerif-zade iddia-sında bulunanlar	3
Müderris	1
Mecnun	1
Zaviyedar	2
Sipahizadegan	31
Vasıfsız	30
Genel Toplam	215

9- Sücaaddin Nahiyesi

Sipahi	45
İmam	27
Hatip	2
Muhassıl	8
Ama	10
Pir-i Fani	23
Mu'tak	2
Seyyid	6
Kötürüm	2
Zaviyedar	2
Kul	1
Şerif-zade	1
Seyyidlik da'vası edenler	5
Mecnun	1
Marazlı	1
Divane ve sail	1
Vasıfsız	5
Genel Toplam	142

10- Ürgüb (Merkez) (Kaza)

İmam	4
Hatip	2
Kul	1
Muhassıl	3
Sail ve Fakir	1
Ama	6
Faraş	1
Pir-i Fani	20
Mu'tak	4
Kalaycı	1
Kötürüm	1
Seyyidlik da'vası eden	1
Genel Toplam	55

11- Nahiye-i Ürgüb

Sipahi	23
İmam	23
Muhassıl	2
Ama	5
Pir-i Fani	28
Marazlı	2
Kötürüm	1
Şeyh-i Zaviye	2
Müteveli	2
Merd-i Tımar	1
Genel Toplam	89

12- Kara Hisar (Merkez) (Kaza)

Sipahi	20
Gariban	1
Şakirdan	1
Müderris	2
Merd-i Kal'a	11
Zaviyedar	1
Mecnun	1
Ehl-i ilm	1
Kadı-i Bağdad	1
Katib-i Karaman	1
İmam	8
Hatip	1
Ma'zul-i Sipahi	1
Muhassıl	38
Ama	7
Pir-i Fani	3
Müezzin	4
Vasıfsız	38
Genel Toplam	140

13- Kaza-i Kara Hisar

Sipahizadegan	8
Ma'zul-i Sipahi	1
İmam	24
Hatip	2
Zaviyedar	2
Muhassıl	2
Ama	5
Pir-i Fani1	6
Müezzin	1
Veled-i Merd-i tımar	17
Mu'tak	2
Vasıfsız	15

14- Develi (Merkez) (Kaza)

Mecnun	1
Seyyid	1
Şeyh-i Zaviye	1
Ma'lul	1
Müezzin	1
Sipahi	5
İmam	5
Muhassıl	8
Vasıfsız	2
Genel Toplam	25

15- Kaza-i Develi

İmam	58
Şeyh-i Zaviye	16
Pir-i Ma'lul	1
Pir-i Fani	33
Muhassıl	21
Mu'tak	1
Mecnun	4
Ama	5
Müezzin	3
Zaviyedar	8
Kötürüm	2
Müteveli	1
Merd-i tımar-ı Zaviye	2
Seyyidlik davası edenler	4
Hatip	1
Sipahizade	3
Vasıfsız	26
Genel Toplam	189

16- Uç Hisar Nahiyesi

İmam	15
Hatip	58
Pir-i Fani	52
Ama	6
Muhassıl	4
Hacı Bektaş Veli Zaviyesi Hizmet-karlarından	3
Kötürüm	2
Mu'tak Kethüda	1
Hademe-i Güherçile	1
Genel Toplam	142

SONUÇ

Bozok, Kırşehir ve Niğde Anadolu'nun birçok bölgesi gibi ilk çağlardan beri çeşitli kültür ve medeniyetlerin izlerini taşımışlardır. Değişik zamanlarda gelen çeşitli kavimler, değişen süreler içerisinde bölgeyi işgal ve iskan etmişlerdir. Bu bölgeler, tarihin her döneminde cazibe merkezi olma özelliklerini korumuşlardır. Hititler, Frigler, Persler, Galatlar ve Romalılar anılan bölgelerde egemenlik kurmuşlardır. 1071 Malazgirt Savaşından sonra Anadolu ve Türkistan arasında yaşanan yoğun göç dalgasının arasında kalan Bozok, Kırşehir ve Niğde Osmanlı Devletinden önceki beylikler döneminde Türk Nüfusunun korunduğu yerler olmuştur. Osmanlıların eline geçmesinden sonra doğudan ve Kuzey Suriyeden gelen konar-göçerler bu bölge sayesinde hayvancılığı tarımla tamamlama imkanını bulmak suretiyle yerleşik hayatın temellerini atmışlardır.

Çalışma dönemimiz olan XVI. yüzyıl boyunca her üç sancakta da gerek yerleşme ve gerekse nüfus yapıları ile ilgili olarak belirleyebildiğimiz ortak yön konar-göçer grupların oynadıkları etkin rol olmuştur. Özellikle XVI. yüz yılın başlarından itibaren gerek Bozok gerekse Kırşehir Sancağı yoğun bir konar-göçer akınına uğramıştır. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren daha önce ekinlik olarak kullandıkları mezraaları köylere dönüştürmek suretiyle anılan bölgeleri meskun alanlara dönüştürmüşlerdir. Niğde Sancağı'nda ise konar-göçer gruplar Bozok ve Kırşehir sancaklarının aksine XVI. yüzyılın ortalarında yoğun olarak görülmüşlerdir.

Her üç sancakta da kurulan bu yerleşim birimlerinin çoğu Türkçe adlar taşımaktadır. Ayrıca Bu yerleşim birimleri daha önce kabile ve cemaatlerin geçici olarak konakladıkları yerlerdir. Anılan bölgelerde Türk öncesi yerleşmeye ait kalıntı ve harabelerin varlığı da köy ve mezraa isimlerinden anlaşılmaktadır.

Bozok ve Kırşehir Sancaklarındaki iskan süreci, devletin doğrudan müdahalesi olmadan kendiliğinden gerçekleşmiştir. Bu tür iskan sürecine kabile yada cemaatler içerisinde sayılan ve sevilen önde gelen kimselerin

etkisi fazla olmuştur. Çoğu yerleşim biriminin bir kısım cemaat liderinin adı ile anılıyor olması ki, bu liderlerin büyük kısmı dini liderlerdir. Kemal Fakihlû, İvaz Hacılı, İsmail Hacılı, Hamza Fakih, Hasan Şeyh Ağılı vb. isimler, bu fikri doğrular niteliktedir. Anılan kabile ve cemaat liderleri, kendi adları ile bilinen odukça fazla yerleşim birimi kurmuşlardır.

Niğde Sancağında ise daha yüz yılın başında şehir bölümünde de izah edildiği üzere kaza ve nahiyelerle birlikte köylerin teşekkül etmesi, Niğde Sancağı'ndaki iskan özelliklerinin diğer iki sancağa göre daha planlı olduğu kanısını güçlendirmektedir.

Örneğin, Bozok Bölgesinde I. Tahrirden (1530) itibaren 323'e yakın konar-göçer cemaat, mezraalara yerleşerek hem ziraat yapmak hem de mukim olmak amacını gütmüştür. Bu tahrirde bölgede 5 köye karşılık 604 mezraaya tesadüf edilmiştir.

Kırşehir Sancağında I. Tahrirde (1485) 88 olan konar-göçerler tıpkı Bozok Sancağında olduğu gibi öncelikle ekinlik olarak değerlendirdikleri mezraalara yerleşmişlerdir. Bu tahrirde 13 Köye karşılık 91 mezraa kaydına tesadüf edilmiştir.

Niğde Sancağında ise daha önce belirtildiği üzere konar-göçer gruplar Bozok ve Kırşehir Sancaklarından farklı olarak II. Tahrirden (1518) itibaren etkili olmaya başlamıştır. Bu durumun temel sebebi Niğde'nin daha I. Tahrirden (1500) itibaren kaza statüsüne sahip olup, nüfusun ilk etapta köylerde mukim olunmasıdır. Bu dönemde mezraalar ise, köylerin ekinliği olarak kullanılmıştır. I. Tahrirde 110 Köye karşın, 95 mezraa, kaydı yer almıştır.

Yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı üzere, yüz yılın başında Niğde'nin şehir statüsünde bulunması bölgedeki yerleşik düzene geçişi hızlandırmıştır. Kırşehir ve Bozok Bölgesinde ise Niğde Sancağına göre coğrafi yapılarındaki olumsuzluk, yerleşen grupların aşiret yapıları ve şehirleşme olgusunun bulunmayışı ile, XVI. Yüzyılın ilk yarısından itibaren

ortaya çıkmaya başlayan sosyal hareketler, özellikle Bozok Bölgesinin her açıdan geri kalmasına neden olmuştur.

Sancaklardaki nüfus yapısı ise, bir takım sosyal zümrelere ayrılmakla birlikte esas unsur yerleşik köylü reaya ile konar-göçerlerden oluşmuştur. Bu yapıya genel nüfus içerisinde sayıları pek de fazla olmayan gayr-i müslim nüfusu da ilave etmek gerekmektedir. Her üç sancakta da XVI. Yüzyıl boyunca nahiyelere ve köylere düşen ortalama nüfus sayısının nispeten yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bozok Sancağında I. Tahrirden (1530) itibaren “nefs” adı verilen kaza merkezinin oluşmaması nüfusun daha ilk tahrirden itibaren kırlarda toplanmasına neden olmuştur. Bu tahrirde 8417 hâneye karşılık 13785 nefer genel nüfus tespit edilmiştir. Bu nüfus içerisinde bulunan gayr-i müslim nüfus 146 neferdir. II. Tahrirde (1556) genel nüfus 14251 hâne ve 24653 neferdir. Genel nüfus içerisindeki gayr-i müslim nüfusu ise 535 kadardır. III. Tahrirde (1576) genel toplamda 44766 olan nüfusun 847 neferi gayr-i müslim nüfustur. Zikredilen genel nüfus toplamalarına muaf gruplarda dahildir. Görüldüğü üzere yüzyıl boyunca gayr-i müslim nüfusun genel nüfus içerisindeki oranı % 3’ü geçmemektedir.

Kırşehir sancağında I. Tahrirde (1485) toplam 2754 nefer genel nüfusa karşılık 93 nefer gayr-i müslim nüfus yer almaktadır. II. Tahrirde (1530) toplam nüfus 9222 iken III. Tahrirde (1584) 24346 nefere yükselmiştir. Bu toplam nüfus içerisinde 334 nefer gayr-i müslim nüfus olarak tespit edilmiştir. Bu sancakta da Bozok sancağında olduğu gibi gayr-i müslim oranı genel nüfusa göre oldukça düşük kalmıştır. Yaklaşık % 2 civarında bir artış söz konusudur.

Niğde sancağında ise I. Tahrirde (1500) 3124 hâne ve 4664 nefer bulunurken, 275 nefer gayr-i müslim tespit edilmiştir. II. Tahrirde (1518) 9333 hâne ve 14387 nefere karşılık 1185 nefer gayr-i müslim nüfus bulunmaktadır. III. Tahrirde ise (1584) 39053 nefer toplamına 2718 nefer gayr-i müslim nüfus tespit edilmiştir. Bir önceki tahrire göre gayr-i müslim nüfusta % 50’yi bulan bir artış söz konusudur. Bunun nedeni daha öncede belirtildiği üzere Niğde sancağının yüzyılın başından beri nüfusça kalabalık köylere sahip olmasıdır.

Gayr-i müslimlerin de güvenlik endişesi ile kalabalık yerleşim yerlerini seçmeleri sayısal açıdan diğer sancaklara oranla daha fazla olmasına neden olmuş olabilir.

BİBLİYOGRAFYA

I - ARŞİV KAYNAKLARI

A. TAHRİR DEFTERLERİ

1- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. TD, nr. 155.

2. TD, nr. 315.

3. TD, 19.

4. TD, 42.

5. TD, 1047.

6. TD, 455.

7. TD, 387.

2- TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KUYUD-I KADİME ARŞİVİ

1-2. KKA nr. 30-31.

3. KKA , nr. 139.

4. KKA, nr. 135.

5. KKA, nr. 98.

3- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞIVI

Defter No. 38, 741, 742.

B- MÜHİMME DEFTERLERİ

Defter No: 3, 41, 49, 70, 73.

C- YAYIMLANMIŞ VESİKALAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, İstanbul, C. I-IX 1990-1996.

BARKAN, Ö. Lütfi; **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esaslar I, Kanunlar** , İstanbul 1943.

BAŞBAKANLIK Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü **998 numaralı (937/ 1530) Vilayet-i Diyar-ı Bekr ve'l Arab ve Zu'l-Kadriyye Defteri icmal defteri.**

II – DİĞER ESERLER

ACUN, Fatma; “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, I (1999).

AÇIKEL, Ali, SUSAM, Tekin; "Artukabad Kazasının Yerleşim ve Nüfus Yapısı (1455-1600)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XVIII, S. 2, İzmir, 2003.

AFYONCU, Erhan; “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, Türk İktisat Tarihi Sayısı, İstanbul, 2003.

AKDAĞ, Mustafa; **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara, 1999.

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1599)**, II, Ankara, 2000.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, C. 6, İstanbul, 1992.

- ALKAN, Ahmet; "Fatih Dönemi Osmanlı Şehri", **Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi**, S. 2, Konya, 1988.
- ATALAY, İbrahim; "Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri", **Coğrafya Araştırmaları**, C. 1, S. 1, Şubat 1989.
- BALTA, Evangelia; **Rural and Urban Population In The Sancak of Euripos In The Early 16th Century**, Athens, 1992.
- BARKAN, Ömer Lütfi, MERİÇLİ, Enver; **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri**, TTK Yay., Ankara, 1988.
- BARKAN, Ömer Lütfi, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar I**, İstanbul, 1943.
- BAYKARA, Tuncer; **"Türklerde ve Anadolu'da Şehir Hayatı"**, Tarihî Türk Devletleri I, Ankara 1987.
- BENEDICT, Peter; "Türkiye'de Küçük Kasabalar", **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, İÜ Coğrafya Enstitüsü, 1971.
- BOSTAN, Hânefi, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yay., Ankara, 2002.
- BRAUDEL, Fernand, **II. Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 1, İmge Yay., Ankara, 1993.
- BRAUDEL, Fernand; **Akdeniz Mekan ve Tarih** (çeviren: Necati Erkurt) İstanbul, 1995.
- BULDUK, Üçler; "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri-I", **OTAM**, S. 3, Ankara, 1992.
- CHILDE, Gordon; **Tarihî Neler Oldu**, İstanbul, 1993.
- CİLLOV, Haluk; **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**, İstanbul, 1960.
- COOK, **Population Pressure In Rural Anatolia 1450-1600**, Toronto, 1972.
- ÇINAR, Hüseyin, GÜMÜŞÇÜ, Osman; **Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası**, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara, 2002.
- ÇİÇEK, Kemal; "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 97 (1995).
- DARKOT, Besim; "Türkiye'de Nüfus Hareketleri", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 5-6, İstanbul 1953 .

- ELİBÜYÜK, Mesut; **Matematik Coğrafya**, Ankara, 2000.
- ELİBÜYÜK, Mesut; “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler”, **Coğrafya Araştırmaları**, C. 2, S. 2, Şubat 1990.
- EMECEN, Feridun; **XVI. Yüzyılda Manisa Kazası**, Ankara, 1989.
- EMECEN, Feridun; “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler**, İstanbul, 1990.
- ERGENÇ, Özer; **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara, 1995.
- ERGENÇ, Özer; “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri” **Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1070-1920)**,
- FAROQHI, Suraiya; **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, (çeviren: Emine Sonnur Özcan), Ankara, 2006.
- FAROQHI, Suraiya; **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994.
- FAROQHI, Suraiya; **Anadolu’da Bektaşilik**, İstanbul, 2003.
- GÖKÇE, Turan; “XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimatında Görülen Kaza Sayısındaki Artışa Dair Bazı Tespitler”, Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara’ya Armağan Tarih Yazıları, Derleyen M. Akif Erdoğan, **IQ Kültür Sanat Yayıncılık**, İstanbul, 2006.
- GÖKÇE, Turan; **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazkıyye (Denizli) Kazası**, TTK Yay., Ankara, 2000.
- GÖYÜNÇ, Nejat; **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, TTK Yay., Ankara, 1991.
- GÖYÜNÇ, Nejat; “Hâne Deyimi Hakkında”, **İÜFTD**, 32 (1979).
- GÜMÜŞÇÜ, Osman; **Tarihi Coğrafya**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2006.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman; **Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Nüfus ve Yerleşme**, Ankara, 2002.
- GÜNDÜZ, Tufan; “Kayseri’de Mezraların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü”, **II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yay., Kayseri 1998.
- GÜNDÜZ, Tufan; **Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”** Ankara 1997.

- GÜNDÜZ, Tufan; **XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri**, İstanbul 2005.
- GÜNEŞ, Ahmet; "Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunlara Dayalı İncelemelere İlişkin Bazı Önemli Konu ve Meseleler", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.150.
- GÜNEŞ, Ahmet; XVI. Yüzyıl başlarından XVII. Yüzyıl başlarına kadar Kocaeli Sancağı, **A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Doktora tezi**, Ankara, 1994.
- GÜRBÜZ, Adnan; **XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme**, Dergah Yay., İstanbul Ağustos 2001.
- GÜRTAN, Kenan; **Demografik Analiz Metodları**, İstanbul 1969.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; **XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 2003.
- HUTTEROTH; "İç Anadolu'da Arazi Bölünmesi", **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, 1971.
- İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarih, C. 1 (1300-1600)**, Eren Yay., İstanbul, 2000.
- İNALCIK, Halil; "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", **Belleten**, C. XXXVIII, S. 89-92, Ankara, 1959.
- İSLAMOĞLU İNAN, Huricihan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü**, İletişim Yay., İstanbul, 1991.
- KANKAL, Ahmet; "16. Yüzyılda İdarî-İktisadi ve Sosyal Açından Kargı Kazası", **OTAM**, S. 3, Ankara, 1992.
- KANKAL, Ahmet; **XVI. Asırda Çankırı Sancağı**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993.
- KARABAĞ, Servet, ŞAHİN, Salih; **Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, Ankara, 2003.
- KARABORAN, H. Hilmi; "Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar", **Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler**, C. 3, S. 1, Elazığ, 1989.
- KARADENİZ, H. Basri; **Atçeken Oymakları**, Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1995
- KARAMAN, Deniz; "XVI. Yüzyılda Ayaş Kazası", **Belleten**, C. LXVI, Ağustos, 2002.

- KARPAT, Kemal; **Osmanlı Nüfusu, (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, İstanbul, 2003.
- KILIÇ, Rüya; **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- KOÇ, Yunus; **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı**, Ankara, 1989.
- KÖPRÜLÜ, Fuad; **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, 1994.
- KUBAN, Doğan; "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, VII (1953).
- KURT, Yılmaz; "1572 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri'ne Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", **Belleten**, C. LIV, 1990.
- METİN, Rafet; **Osmanlı Arşiv Belgelerine göre XVI.yüz yılda Kırıkkale İl Bölgesi (Keskin, Konur, Dinek Nahiyeleri)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 7, Kırıkkale, 1997.
- MİROĞLU, İsmet; **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, Ankara, 1990.
- OFLAZ, Mustafa; **XVI. Yüzyılda Niğde Sancağı**, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- ORHONLU, Cengiz; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı**, İstanbul, 1987.
- ÖZ, Mehmet; "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 6, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., 2005.
- ÖZ, Mehmet; "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", **Vakıflar Dergisi**, XXII (1991).
- ÖZ, Mehmet; "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus (1485-1576)", **Belleten**, S. 219 (1994), s. 509-537.
- ÖZ, Mehmet; **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Ankara, 1999.
- ÖZ, Mehmet; "Bozok Sancağı'nda İskan ve Nüfus (1539-1642)", **XII.Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 2000.
- ÖZDEĞER, Hüseyin; **Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası**, İ.Ü. Rektörlük Yay., İstanbul 1988.

- PAKALIN, M. Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I., İstanbul, 1983.
- SEVİM, Sezai; **XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993.
- SÜMER, Faruk; "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", **Belleten**, (1960) C. XXIV, S. 196, s. 592-593.
- SÜMER, Faruk; **Oğuzlar [Türkmenler]**, İstanbul, 1999.
- ŞAHİN, İlhan; **Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler**, İstanbul, 2006.
- ŞAHİN, İlhan; "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)" **Türk Kültürü ve Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri**, 13-15 Eylül 1985-Kırşehir, İstanbul, 1986.
- ŞAHİN, İlhan; "**Kırşehir maddesi**", DİA, C. 25.
- TANOĞLU, Ali; "İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod", **Türkiyat Mecmuası**, C. XI, 1954, s. 27.
- TEXIER, Charles; **Küçük Asya**, Ankara, 2002.
- TUNCER, Hadiye; **Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Ait Kanunname**, Ankara, 1988.
- TUNÇDİLEK, Necdet; "Kır Yerleşmeleri Köy-Altı Şekilleri" **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1971.
- TUNÇDİLEK, Necdet; **Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi**, İstanbul, 1996.
- TÜMERTEKİN, Erol; "Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi" **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, 1971.
- TÜRKDOĞAN, Orhan; "Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları", **Belleten**, C. LX, s. 436, TTK, Ankara 1996.
- TÜRKAY, Cevdet; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, İstanbul 1979
- ÜNAL, Mehmet Ali; "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Harput Sancağı'nın Demografik Yapısı", **Tarih İçinde Harput**, Elazığ, 1992.
- ÜNAL, Mehmet Ali; **XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı**, TTK Yay., Ankara, 1999.
- ÜNAL, Mehmet Ali; **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı**, TTK Yay., Ankara, 1989.

WEBER, Max; **Şehir; Modern Kentin Oluşumu** (Çeviren: Musa Ceylan), İstanbul, 2003.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; “1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri”, **I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (13-17 Ekim 1986) Bildirileri**, Samsun, 1988.

YÖRÜK, Doğan, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)** , Konya, 2005.

YÜCEL, Yaşar, Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyon, **Belleten**, C. XXXVIII, Ankara, 1974, Nr.152.

ÖZET

XVI. yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin örneği) bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu çalışmayı yaparken baş vurduğumuz birincil kaynak tapu tahrir defterleri olmuştur. Tahrir defterlerinden kaynaklanan nedenlerden dolayı bazı durumlarda anılan yüzyılın dışına çıkmıştır. Örneğin Kırşehir Sancağının ilk tahrir defteri 1485 tarihlidir. Muşkara olarak bilinen Nevşehir'e ait son tahrir defteri 1727 tarihlidir. Tarihsel bütünlüğü bozmamak için bu defterlerde incelenmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde, bölgenin kısaca tarihi coğrafyası ile kullanılan kaynakların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Birinci bölümde yerleşme ana başlığı altında bölgede yer alan şehir, mahalle, kasaba, köy, mezra ve Ağıl olarak geçen yerleşim birimleri mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise her sancağın nüfus yapısı, yerleşme bölümünde olduğu gibi mukayeseli bir şekilde ele alınarak tablolarda gösterilmiştir.

Sonuç bölümünde ise yapmış olduğumuz kapsamlı çalışma sonucunda elde ettiğimiz veriler özet bir şekilde sunulmuştur.

ABSTRACT

In 16th century, population and occupation in middle Anatolia (Example; Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, and Keskin) are forming the subject of this work. While doing this work, the first reference we have used is “written title deed registers”. Because of the reasons depending on “the written registers” , in some situations it has been gone beyond that century. For example; the first written register of Kırşehir Sanjak was dated in 1485.

The last written register belonging to Nevşehir, which is known as Muşkara, was dated in 1727. Not to spoil the historical wholeness, these registers have been observed too.

In the beginning part of our work, a general assesment of historical geography of the region and references, which were used, has been done.

In the first part, city, neighborhood, town and halation in the region under the main heading of occupation have been explained comparatively.

In the second part, population structure of each sanjak has been explained comparatively as in occupation part and shown in grids.

In the conclusion part, at the result of the overall work we have done, the inputs which we have had were presented briefly.